ئۈرۈمچى تارىخ ماتېرىياللىرى

7

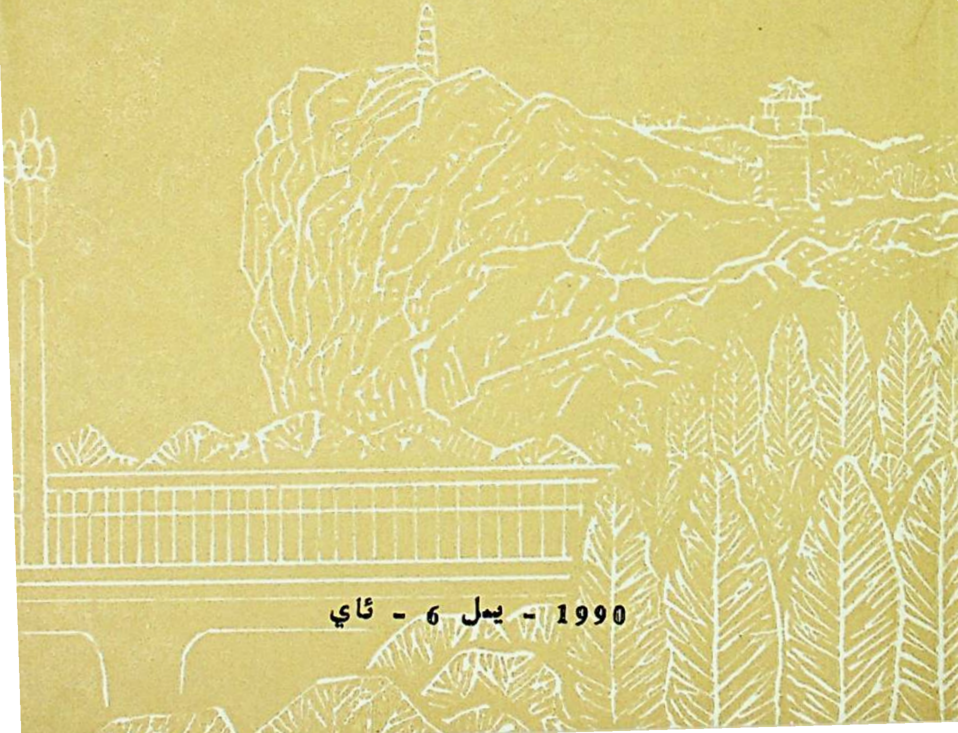

1990 - يىل 6 - ئاي

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۈرۈمچى تارىخ ماتېرىياللىرى

(7)

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئۈرۈمچى شەھەرلىك
كومىتېتى تارىخىي ماتېرىياللار كومىتېتى تۈزگەن
ش ئۇ ئا ر قاتناش باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
1990 - يىل 6 - ئاي 1 - نەشرى

باھاسى: 1.50 يۈەن

ئۈرۈمچى تارىخ ماتېرىياللىرى

(7)

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشى ئۈرۈمچى
شەھەرلىك كومىتېتى تارىخىي ماتېرىياللار كومىتېتى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

مۇندەرىجە

يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ مىللىي سىياسىتى توغرىسىدا
بېرىلگەن دوكلات ...... ئەنۋەر ئېزىز تەرجىمىسى (1)
خوجىنىياز ھاجىمنىڭ ھاياتىي پائالىيەت-
لىرى .... شېرىپ خۇشتار (41)
شىنجاڭ «25 - سېنتەبىر» قوزغىلىڭىدىكى بىر قان-
چە ھالقىلىق مەسىلە ...... ئابلىمىت تەرجىمىسى (98)
چەت ئەل سودا فىرمىلىرى ۋە ئۈرۈمچىدىكى «سو-
داچەمبىرىكى» ...... ئەنۋەر ئېزىز تەرجىمىسى (112)
فۇمىن توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ... شېرىپ خۇشتار (127)
ئۈرۈمچىدە تۇنجى قېتىم ئېچىلغان قارا
دوسكا .... باقى ئاخۇن تۇردى (136)
پېشقەدەم جامائەت ئەرباپى ناسىربەگ ھەسەن
ئوغلى .... شېرىپ خۇشتار (143)

ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش ئىزلىرى سەھىپىسى

قاراڭغۇ زۇلمەتنى يورۇتقان نۇرلۇق يۇل-
تۇز .... ئەنۋەر ئېزىز تەرجىمىسى (154)
ۋەتەنپەرۋەر ئالغار ياشلارنىڭ مۇنەۋۋەر ۋە-

كىملى .... ئىبادەت تۇردى تەرجىمىسى (181)
پارلاق يولدا مېڭىشقا ئىرادە باغلىدىم ....
.... گۆەن بىڭۇن تەرجىمىسى (208)
ئوت يۈرەك ياش داڭ گۈ ....
.... تۇرسۇن ئەمەت تەرجىمىسى (222)

يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ مىللىي سىياسىتى توغرىسىدا بېرىلگەن دوكلات

ۋاڭ شۇ چېڭ

تەھرىر ئىزاھاتى: ۋاڭ شۇ چېڭنىڭ ئەسلى ئىسمى يۈي شۇ سۇڭ، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ دەسلەپكى ئەزالىرىدىن بىرى، 1935 - يىلى 5 - ئايدا، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنجاڭغا كېلىپ، جاھانگىرلىككە قارشى باش ئۇيۇشمىنىڭ باش كاتىپى، شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ مۇدىرى، قوشۇمچە 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. كىتابىمىزنىڭ 3 - سانىدىكى «يولداش يۈي شۇ سۇڭنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئىنقىلابىي پائالىيەتلىرى» دېگەن ماقالىدا ئۇنىڭ ئىش ئىزلىرى تونۇشتۇرۇلغان.

بۇ ماقالە — يولداش يۈي شۇ سۇڭ 1937 - يىلى 4 - ئايدا ئېچىلغان «شىنجاڭ ئۆلكىلىك موڭغۇل ۋەكىللەر قۇرۇلتىيى» دا قىلغان دوكلات بولۇپ، كېيىن جاھانگىرلىككە قارشى باش ئۇيۇشما ۋە شىنجاڭ گېزىتخانىسى تەرىپىدىن ئايرىم كىتابچە قىلىپ نەشر قىلىنىپ، ئەينى ۋاقىتتا مىللىي سىياسەتنى ئۆگىنىش ۋە تەشۋىق قىلىش ماتېرىيالى قىلىنغان.

ئاپتورنىڭ ماركسىزملىق مىللەت قاراشقا ئا-
ساسلىنىپ بايان قىلغان تۈرلۈك نۇقتىئىنەزەرلىرى،
كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ شىڭ شىسەيگە ياردەملىشىپ
مىللىي سىياسەتنى تۈزۈپ چىقىش ۋە ئۇنى بېيىتىشتە
نەزەرىيەۋى ئاساس بولۇپلا قالماستىن، بەلكى مارك-
سىزملىق مىللەت قاراشنى تەشۋىق قىلىشتا ئۈلگە-
لىك تەلىم - تەربىيە ماتېرىيالى بولۇپ قالغانىدى.
بۇ ماقالە ئەينى ۋاقىتتا ئىنتايىن چوڭقۇر تەسىر پەيدا
قىلغان، ئۇنىڭدىكى بەزى كۆز قاراشلار ھېلىھەم رېئال
ئەھمىيەتكە ئىگە. مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ پايدىلى-
نىشى ئۈچۈن كىتابىمىزدا ماقالىنىڭ تولۇق تېكىستى
ئېلان قىلىندى ھەمدە ئەينى ۋاقىتتىكى بىر قانچە
ئەھۋاللارغا قىسقىچە ئىزاھات بېرىلدى.

پۈتۈن ئۆلكىدىكى ەوكغۆل قېرىنداشلارنىڭ مۇنەۋ-
ۋەر ۋەكىللىرى: بۈگۈن مەن سىزلەرگە يېڭى ھۆكۈمەت-
نىڭ ① مىللىي سىياسىتى ھەققىدە دوكلات بەرمەكچى-
مەن. دوكلاتىمنى تۆت قىسىمغا بۆلۈپ سۆزلەيمەن: بى-
رىنچىسى، مىللىي مەسىلە — شىنجاڭدىكى ئەڭ ئاساسلىق
مەسىلە، ئىككىنچىسى، شىنجاڭنىڭ ئاپرېل ئىنقىلابىدىن②
ئىلگىرى ۋە كېيىنكى مىللىي مەسىلىسى؛ ئۈچىنچىسى،
يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ھىمايە قىلىش؛
تۆتىنچىسى، يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ھە-
قىقىي توغرا ئىجرا قىلىش — شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت
خەلقىنىڭ ئۇزۇنغىچە تىنچ ئۆتۈشىنىڭ كاپالىتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بىرىنچى، مىللىي مەسىلە — شىنجاڭدىكى ئەڭ ئاساسلىق مەسىلە

مىللىي مەسىلە نۆۋەتتە پۈتۈن دۇنيادىكى ھەر قايسى دۆلەتلەردىكى ئەڭ ئېغىر، ئەڭ مۇرەككەپ، ھەل قىلىش ئەڭ قىيىن بولغان مەسىلىدۇر. ھازىر دۇنيادىكى مەيلى قايسى دۆلەتنى ئېلىپ ئېيتمايلى-ئۇق بىرلا مىللەتتىن تەركىب تاپقان بىرمۇ دۆلەت يوق. بارلىقىدىلا بىر قانچە، بىر نەچچە ئون، ھەتتا 100 دىن ئارتۇق مىللەت بىر دۆلەتنى شەكىللەندۈرگەن. بىر دۆلەتتىكى مىللەتلەرنىڭ تەركىبى ئەنە شۇنداق مۇرەككەپ بولغاچقا، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتمۇ مۇقەررەر ھالدا ئەڭ ئېغىر مەسىلە بولۇپ شەكىللەنگەن. لېكىن ھازىرقى دۇنيادا، يەنى جاھانگىر كۈچلەر ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان دۇنيادا، مەيلى قايسى دۆلەتتىكى مىللەتلەرنى ئالمايلۇق ئۇلار ئورۇن ۋە ھوقۇق مەنپەئەتتە باراۋەر ئەمەس. ئۇلار ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچى، ئەزگۈچى مىللەت ۋە ھۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچى، ئېزىلگۈچى مىللەت دەپ ئايرىلغان بولۇپ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت كۈنسايىن كەسكىنلەشمەكتە. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا جاھانگىرلىكنىڭ مۇستەملىكە سىياسىتى بارلىق كۈچى بىلەن پۈتۈن دۇنيادىكى ئارقىدا قالغان ئاجىز، كىچىك مىللەتلەرنى ئېزىش ۋە ئۇلارغا ھۇجۇم قىلىش

بولماقتا. ئاقىۋەتتە بۇ پۈتۈن دۇنيادىكى ئېزىلگۈچى مىللەتلەرنى ئويغىتىپ، پۈتۈن دۇنيادا مىللىي ئازادلىق ھەرىكەتنىڭ دولقۇنىنى شەكىللەندۈردى.

جۇڭخۇا مىنگو — دۇنيادىكى ئۇلۇغ دۆلەت. مىللەت ئىنتايىن مۇرەككەپ. لېكىن ھەممىمىز جاھانگىرلىكنىڭ، بولۇپمۇ ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ ئېزىشى ۋە ئېكسپىلاتاتسىيىسىگە ئۇچرىماقتىمىز. مانا بۇ خىل ۋەزىيەت ئاستىدا بىز پەقەت ئىچكى جەھەتتە ھەر مىللەت قېرىنداشلار باب-باراۋەر ئورۇندا تۇرۇپ، سىرتقا قارىتا جاھانگىرلىكنىڭ تاجاۋۇزچىلىقى، ئېزىشى ۋە ئاسارىتىگە قارشى تۇرغىنىمىزدىلا ئاندىن دۆلەت مۇنقەرز بولۇپ، نەسلىمىز قۇرۇش خەۋپىدىن ساقلىنالايمىز.

شىنجاڭغا كەلسەك مىللىي مەسىلە تېخىمۇ ئېغىر. شىنجاڭ ۋەتىنىمىز جۇڭگونىڭ چەت بىر ئۆلكىسى، مىللەتلەر ئىنتايىن مۇرەككەپ. ھازىر بىزنىڭ بىلىدىغىنىمىزدىن خەنزۇ، ئۇيغۇر، موڭغۇل، خۇيزۇ، مانجۇ، قازاق، شىبە، سولون③ تاتار، ئۆزبېك، قىرغىز، تاجىك، تارانچى④، گۇيخۇا⑤ دىن ئىبارەت 14 مىللەت بار، ئەمەلىيەتتە بۇ شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەرنى پۈتۈنلەي ئۆز ئىچىگە ئېلىپ كېتەلمەيدۇ، مۆلچەرلىشىمچە ھازىر شىنجاڭدا ئاز دېگەندە 20—30 دىن ئارتۇق مىللەت بار. بۇ قېرىنداش مىللەتلەر تىل، ئۆرپ-ئادەت، دىنىي ئېتىقاد، ئىقتىسادىي تۇرمۇش قاتارلىق جەھەتلەردە

www.uyghurkitap.com

بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ. ئۇلار شىنجاڭدا نەچچە مىڭ يىللىق، نەچچە يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە، شۇڭا شىنجاڭ ھەرگىزمۇ مەلۇم بىر مىللەت مۇس-تەقىل ياشاپ كەلگەن شىنجاڭ بولماستىن، بەلكى پۈتۈن شىنجاڭدىكى مىللەتلەر ئورتاق ياشاپ كەلگەن شىنجاڭ. بىز شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى شىنجاڭ-نىڭ خوجايىنى. ھەر مىللەت قېرىنداشلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇ-ناسىۋەت ئىناق بولمايدىكەن بىزنىڭ شىنجاڭدا بىمەنە ئىشلار توغۇلىدۇ، ئۆچمەنلىشىش، ئۆزئارا قىرغىن قى-لىش ۋە ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى يۈز بېرىدۇ، جاھان-گىرلارنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا ئۇچرايمىز ۋە ھالاك بول-ىمىز. شىنجاڭنىڭ 2، 3 مىڭ يىللىق تارىخى، بولۇپمۇ يېقىنقى ئۈچ يىلدىكى ئۇرۇش قالايمىقانچىلىق تارىخى⑥ بىزگە تارتقان ئازاب-ئوقۇبەتلىرىمىزنى ئەسلەتمەي قالمايدۇ. بىز شۇنى ئېنىق تونۇپ يېتىشىمىز كېرەككى، ئەگەر شىنجاڭدىكى مىللىي مەسىلە توغرا ھەل قىلىنماي-دىكەن، ئۇنداقتا ھېچقانداق مەسىلىدىن ئېغىز ئېچىش مۇمكىن بولمايدۇ، ھەتتا ھاياتىمىز، مال-مۈلكىمىز، كالا-ئات، قوي قاتارلىق مال-ۋارانلىرىمىزنىڭ بىخە-تەرلىكىمۇ كاپالەتكە ئىگە بولمايدۇ.

شۇڭا مىللىي مەسىلە-گەرچە شىنجاڭدىكى بىردىن-بىر مەسىلە بولمىسىمۇ، لېكىن ئەڭ ئاساسلىق مەسىلە. مىللىي مەسىلىنى توغرا ھەل قىلىش — شىنجاڭدىكى بارلىق مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ تۈگۈنى، يېڭى ھۆكۈمىتىمىز-

نىڭ بىرىنچى قاتاردىكى ۋەزىپىسى.

شۇڭا يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ ئىنتايىن توغرا مىللىي سىياسىتىنى موڭغۇل قېرىنداشلىرىمىزنىڭ تېخىمۇ ئوبدان چۈشىنىپ، ئۇنى تېخىمۇ تىرىشچانلىق ۋە ساداقەتلىك بىلەن ئىجرا قىلىشى ئۈچۈن، مىللىي مەسىلە توغرىسىدا مەخسۇس دوكلات بېرىش بۇ قېتىملىق قۇرۇلتاينىڭ كۈن تەرتىپىگە كىرگۈزۈلدى.

ئىككىنچى، شىنجاڭنىڭ ئاپرېل ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى ۋە كېيىنكى مىللىي مەسىلىسى

شىنجاڭدا مىللىي مەسىلىسى مۇشۇنداق مۇھىم ئىكەن، مانا شۇنداق مۇھىم بولغان مىللىي مەسىلىنى يېڭى ھۆكۈمىتىمىزنىڭ توغرا ھەل قىلغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشىنىشىمىزگە ئاسان بولۇشى ئۈچۈن، ياخشىسى ئاپرېل ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى ۋە كېيىنكى مىللىي مەسىلىنى ئۆز ئارا سېلىشتۇرۇپ ئۆتۈشىمىزگە توغرا كېلىدۇ.

ئاپرېل ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى شىنجاڭدا مىللىي مەسىلە توغرا ھەل قىلىنىپ باققان ئەمەس. شۇنداق دەپ ئېيتىشقا بولىدۇكى شىنجاڭنىڭ ئاپرېل ئىنقىلابىدىن بۇرۇنقى تارىخى — ئەڭ ئېچىنىشلىق مىللىي قىرغىنچىلىق تارىخ، كىشىنىڭ ئوغىسىنى ئۆرلىتىدىغان مىللىي زۇلۇم تارىخ، مىللەتلەر بىر-بىرىگە گۇمان بى-

لەن قارايدىغان، بىر-بىرىگە ئىشەنمەيدىغان، بىر-بىرىنىڭ پېيىنى قىرقىشقا ئۇرۇنۇپ كەلگەن تارىختۇر. يىراقتىن سۆز ئاچماي، مىنگودىن بۇيانقى ياكى، جىن دەۋرىنى ئېلىپ ئېيتساقلا بۇنىڭغا ئەڭ روشەن ئەمەلىي پاكىت بولالايدۇ. ياڭزېڭشىن، جىن شۇرېنلار ئۆز دىكتاتۇرىسىنى يۇرگۇزگەندە شىنجاڭ مەسىلىسىنىڭ ئېغىرلىقىنى بىلمىگەن ئەمەس. شۇنداقلا مىللىي سىياسەت بولمىغانمۇ ئەمەس. بەلكى ئۇلارنىڭ يۇرگۇزگىنى مۇستەملىكە تۇسى ئالغان ئىنتايىن ئەكسىيەتچىل مىللىي سىياسەت بولىدى.

ياكى، جىن دىكتاتۇرلىقىنىڭ مۇستەملىكە تۇسى ئالغان مىللىي سىياسىتى دېگىنىمىز نېمە؟ ياكى، جىنلار جۇڭگودىكى مىللەتچىلىك مىللەتچىلەر، بيۇروكراتلار. ئۇلارنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقى گەرچە جاھانگىرلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى، شىنجاڭغا مۇستەملىكە قاتارىدا ھۆكۈمرانلىق قىلىش دەرىجىسىگە تۇشمىسىمۇ، لېكىن ئۇلار قوللانغان ھۆكۈمرانلىق ئۇسۇللىرى دەل جاھانگىرلارنىڭ ئۆز مۇستەملىكىلىرىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىش ئۇسۇلىنىڭ ئۆزى. خۇددى لۇ، ۋېي ھاكىمىيىتىگە⑦ ئوخشاش بىر-بىرىدىن قېلىشمايدىغان ئەبلەخلەردۇر. ئۇلار شىنجاڭدا يۇرگۇزگەن مانا بۇ خىل مۇستەملىكە تۇسى ئالغان مىللىي سىياسەت — دەل يالغۇز خەنزۇلارنىلا قەدىرلەيدىغان چوڭ مىللەتچىلىك. ئۇلار باشقا مىللەتلەرنى ئىرقچىل تۇردە كەمسىتىپ، ئالداپ، ئېزىپ، ئېكسپلاتاتسىيە ۋە قىر-

غىن قىلىپ كەلدى. سىياسىي جەھەتتە پۈتۈنلەي تەڭ-
سىز مۇئامىلە قىلدى. خەلققە قىلچە ئەركىنلىك بەرمىدى؛
ئىقتىسادىي جەھەتتە پۈتۈنلەي فېئودالىق ئېكسپىلاتات-
سىيە شەكلىنى قوللىنىپ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قان-
تەرىنى شورىدى. مۇنبەت يەرلىرىنى زورلۇق بىلەن ئى-
گىلەپ ئالدى. ئۇلار ئادەم قېنىنى شورىغۇچى چايانلار-
دۇر. مەدەنىيەت جەھەتتە ئۇلار پۈتۈنلەي ئاسسىمىلياتسىيە
قىلىش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ، باشقا مىللەتلەر مەدەنى-
يىتىنى يوقىتىش غەرىزىدە بولدى؛ خەلقنى نادانلىقتا
تۇتۇش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ خەلقنىڭ ئىلىمگە بولغان
ئىنتىلىشىنى بوغدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە
مىللەتلەر ئوتتۇرىسىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىپ، ھەر مىل-
لەت قېرىنداشلار ئوتتۇرىسىدىكى چەك-چېگرىنى ئىنتا-
يىن ئېغىر دەرىجىدە ئايرىپ، ئۆز ئارا ئىشەنمەسلىك،
بىر بىرىدىن ئەنسىرەش، گۇمانلىنىش، ئۆچمەنلىشىشنى
كەلتۈرۈپ چىقىرىپلا قالماستىن بەلكى خەنزۇ قېرىنداشلار
ئارىسىدىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش كەيپىيات پەيدا قىلدى.
مانا بۇ خىل مىللىي سىياسەت ئاقىۋەتتە شىنجاڭنىڭ
سىياسىي جەھەتتە زۇلمەتتە قېلىش، چىرىكلىشىش، ئىق-
تىسادىي جەھەتتە بىر ئىزدا توختاپ قېلىش ۋە خاراب-
لىشىش، مەدەنىيەت جەھەتتە قالاقلىق ۋە كەينىگە چې-
كىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. مىللىي باراۋەرسىزلىك
كۈندىن-كۈنگە ئېغىرلاشتى. مىللىي ئۆچمەنلىك كۈندىن-
كۈنگە كەسكىنلەشتى، ئاقىۋەتتە بۇ پۈتۈن شىنجاڭدىكى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ھەر قايسى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى چوڭ قىرغىنچىلىق-
قا ئايلاندى.

پەقەت شانلىق ئاپرېل ئىنقىلابىدىلا شىنجاڭدىكى بۇ خىل مىللىي قىرغىنچىلىق ۋە ئۆچمەنلىككە خاتىمە بېرىپ، توغرا مىللىي سىياسەتنى ئوتتۇرىغا قويدى. رېئال تۇرمۇشتا تۇنجى قېتىم جۇڭگونىڭ نەچچە مىڭ يىللىق تارىخىدا ھەل قىلىنماي كېلىۋاتقان مىللىي مەسىلىنى ھەل قىلدى. بىز شۇنداق ئېيتالايمىزكى، ھازىر دۇنيا بويىچە سوۋېت ئىتتىپاقىدىلا مىللىي مەسىلە پۈتۈنلەي توغرا ھەل قىلىنغاندىن باشقا، پەقەت شانلىق ئاپرېل ئىنقىلابىدىن كېيىنكى بىزنىڭ شىنجاڭدىلا توغرا مىللىي سىياسەت بارلىققا كەلدى. پۈتۈن دۇنيا ئىنسانىيەت تارىخى، جۇڭگو تارىخى جۈملىدىن بىزنىڭ شىنجاڭ تارىخىدىكى بۇ ئەڭ مۇرەككەپ، ئەڭ ئېغىر، ھەل قىلىش ئەڭ قىيىن بولۇپ كېلىۋاتقان مىللىي مەسىلە ئەمىلىي تۇرمۇشىمىزدا ھەل قىلىندى.

ئاپرېل ئىنقىلابىدىن بۇرۇن، بىزنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۆز ئارا ئايرىلىشىپ، بىر-بىرىنى چەتكە قېقىپ، بىر-بىرىنى قىرغىن قىلىپ كەلگەندى. ھازىر بىز ھەر مىللەت قېرىنداشلار ئۆز ئارا ئىناق-ئىتتىپاق، بىر-بىرىمىزگە ياردەملىشىپ كۆپچىلىك بىرلىكتە تىنچ ھايات كەچۈرمەكتىمىز.

ئاپرېل ئىنقىلابىدىن بۇرۇن، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئورۇن ۋە ھوقۇق جەھەتلەردە تەڭسىز ئو-

رۇندا تۇراتتى. ھازىر ھەر مىللەت قېرىنداشلار پۈتۈنلەي باراۋەرلىك ئاساسىدا ئەركىن تۇرمۇش كەچۈرمەكتە.

ئاپرېل ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۆز مەدەنىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىمكانىيىتى يوق ئىدى. ھازىر بىز ھەر مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى تېز تەرەققىي قىلماقتا.

ئاپرېل ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇشىدىن خەۋەر ئالىدىغان ئادەم يوق ئىدى. ئۇ چاغدىكى كونا ھۆكۈمەت خەلقىنىڭ غېمىنى يېمەيلا قالماستىن، بەلكى تۈرلۈك ئېغىر باج-سېلىقلارنى ئويلاپ چىقىرىپ ئەمگەكچى خەلقىنىڭ قان-تەرىنى شورىغان ئىدى. ھازىرقى يېڭى ھۆكۈمىتىمىز ھەممە ئىشتا خەلقىنىڭ مەنپەئەتىنى ئويلايدۇ. ئېغىر باج، سېلىقلار ئەمەلدىن قالدى. خەلقىنىڭ تۇرمۇشى كۈندىن-كۈنگە ياخشىلانماقتا.

دەل شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، بىز ياڭ زىڭشىن، جىن شۇرىننىڭ زۇلمەتلىك ھۆكۈمرانلىقىغا، بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ مۇستەملىككە تۇسى ئالغان مىللىي سىياسىتىگە قارشى تۇرىمىز.

دەل شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، بىز ئاپرېل ئىنقىلابىنىڭ مەھسۇلى بولغان يېڭى ھۆكۈمەت ۋە ئۇنىڭ ئالتە بۈيۈك سىياسىتى، ئۇنىڭ بىر بۆلىكى بولغان توغرا مىللىي سىياسەتنى چىن دىلىمىزدىن ھىمايە قىلىمىز.

دەل شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، بىز پۈتۈن شىنجاڭدىكى موڭغۇل قېرىنداشلار ئۆز مەدەنىيىتىمىزنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، ئىقتىسادىي تۇرمۇشىمىزنى ئالدى بىلەن چارۋىچىلىق ئىقتىسادىمىزنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە ياخشىلاش ئارقىلىق باشقا مىللەت قېرىنداشلار بىلەن باراۋەر ئورۇندا تۇرۇش، كۆپچىلىك سەمىمىي ئىتتىپاقلىشىپ ئۆزىمىزنىڭ يېڭى، تېخىمۇ ئالىي، تېخىمۇ بەختلىك، پارلاق ۋە تىنچ تۇرمۇشىمىزنى يارىتىش ئۈچۈن، ئۆز تارىخىمىزدا تۇنجى قېتىم پۈتۈن ئۆلكە بويىچە موڭغۇل ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىنى چاقىرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدۇق. بۇنىڭ ھەممىسىنى ئاپرېل ئىنقىلابى بەخش ئەتتى. شۇڭلاشقا بۈگۈنكى قۇرۇلتىيىمىزدا ئاپرېل ئىنقىلابىدىكى باتۇر ئەزىمەتلەرگە، پۈتۈن ئۆلكىدىكى 14 مىللەت تۆت مىليون ئاممىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن كۈرەشكەن قەھرىمان جەڭچىلەرگە ئۆز تەشەككۈرىمىزنى بىلدۈرمەي تۇرالمايمىز. ئۇلار بىز ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ھاياتىنى قۇربان قىلدى. ئۇلار بىزگە پارلاق ئىستىقبال ئېچىپ بەردى. ئاپرېل ئىنقىلابىنىڭ 4 يىللىقى ھارپىسىدا بىز ئۇلارغا ئەڭ ئالىي ئېھتىرام بىلدۈرمەي تۇرالمايمىز. بارلىق ۋەكىللەر ئورنىمىزدىن تۇرۇپ ھۆرمەت بىلدۈرەيلى.

ئۈچىنچى، يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتىنى ھىمايە قىلىش

يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ مىللىي سىياسىتى — شانلىق ئاپرېل ئىنقىلابىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ غەلىبىلىرىنىڭ بىرى.

مەشھۇر «12-ئاپرېل» ئىنقىلابىنىڭ خىتابنامىسىدە ھەممە مىللەت بىردەك باراۋەر بولۇش شوئارى ئالدى بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇ شوئار ئاپرېل ئىنقىلابىدا ئىنتايىن ئۇلۇغ رول ئوينىدى، ئۇنىڭ ئەھمىيىتى ئىنتايىن زور. يىغىنىمىزنىڭ 2-كۈنى ئۇلۇغ داھىمىز شېڭ دۇبەن⑧ «8 ماددىلىق خىتابنامە»⑨ دە مىللىي باراۋەرلىك سىياسىتىنىڭ قىممىتىنى ئىنتايىن توغرا تەرىپلەپ ئۆتتى. يېڭى ھۆكۈمەت مىللىي سىياسەتكە ئەنە شۇنداق كۆڭۈل بۆلمەكتە، يېڭى ھۆكۈمىتىمىز ئالتە بۈيۈك سىياسەتنىڭ پۈتكۈل نەزەرىيە سىستېمىسى ئىچىدىكى ئەڭ ئاساسىي سىياسەتنى رېئال تۇرمۇشىمىزغا ئايلاندۇردى.

يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئاساسىي مەزمۇن جەھەتتىن تۆۋەندىكى بەش نۇقتىغا يىغىنچاقلاپ چۈشەندۈرۈشكە بولىدۇ.

1. ھەممە مىللەت بىردەك باراۋەر بولۇش پرىنسىپى. بۇ پرىنسىپ — يېڭى ھۆكۈمەت مىللىي سىياسىتىنىڭ ئاساسىي يادروسى. ھۆكۈمەتنىڭ مىللىي سىياسىتى ئۈستىدە توختالغىنىمىزدا ئۇنى مىللىي باراۋەرلىك سىياسىتى يەنى ھەممە مىللەت بىردەك باراۋەر بولۇش سىياسىتى دەپ ئاتايمىز. بۇ ھەرگىز تاساددىپىي ئەمەس. ئۇنداقتا ھەممە مىللەت بىردەك باراۋەر بولۇش دېگەن نېمە؟ بۇ دېگەنلىك بىرىنچىدىن، شىنجاڭدىكى بارلىق مىللەتلەر بىردەك باراۋەر. ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچى مىللەت بولمايدۇ. ھۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچى مىللەتمۇ بول-

مايدۇ، ئىككىنچىدىن، ئاپرېل ئىنقىلابىدىن بۇرۇن ھۆكۈمـ
رانلىق ئورنىدا تۇرغان مىللەتنىڭ، مەسىلەن، خەنزۇ
مىللىتىنىڭ ئالاھىدە ئىمتىيازلىرى پۈتۈنلەي ئەمەلدىن
قالدۇرۇلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بۇندىن كېيىن
ھەر قانداق بىر مىللەتنىڭ باشقا ھەر قانداق بىر مىلـ
لەت ئۈستىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلىشى ۋە ئېزىشىگە يول
قويۇلمايدۇ، ھەر مىللەت قېرىنداشلارغا ئوخشاش مۇئاـ
مىلە قىلىنىدۇ، ئۈچىنچىدىن، سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە
مەدەنىيەت جەھەتتە ھەممە مىللەت بىردەك تەرەققىي
قىلىش شارائىتى ۋە ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولىدۇ. چۈنكى
پەقەت شۇنداق بولغاندىلا ئاندىن مىللىي باراۋەرلىك
پرىنسىپىنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولىدۇ، تۆتىنچىدىن،
يېڭى ھۆكۈمەت، نۆۋەتتە بەزى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت
ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتە ئارقىدا قېلىش سەۋەبى ھەرگىز
جاھانگىرلار ۋە فاشىزمچىلارنىڭ ئۈچىغا چىققان بىمەنە
ئىرقچىلىق نەزەرىيىسىدە ئېيتىلغىنىدەك بولماستىن، بەلـ
كى تارىختىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان مىللىي زۇلۇم
كەلتۈرۈپ چىقارغان دەپ قارايدۇ. شۇڭلاشقا ئىلغار بولـ
غانلىكى مىللەت چوقۇم مىللىي باراۋەرلىك پرىنسىپىدا
چىڭ تۇرۇپ، مەدەنىيەت ۋە ئىقتىسادتا قالاق ھالەتتە
تۇرۇۋاتقان مىللەتلەرگە قېرىنداشلارچە ياردەم قىلىشى،
ئۇلارنى بىر قەدەر ئىلغار مىللەتلەر سەۋىيىسىگە يېتىش
ۋە داۋاملىق تەرەققىي قىلىشقا قاراپ يېتەكلىشى لازىم.
شۇنداق قىلغاندا، پەقەت مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئاندىن

ھەممە مىللەت بىردەك باراۋەر بولدى دېيىشكە بولىدۇ.
يېڭى ھۆكۈمىتىمىز مىللىي سىياسەتنى دەل مۇشۇنداق
ئىجرا قىلىۋاتىدۇ. كۆپچىلىككە مەلۇمكى ياڭ، جىنلارنىڭ
مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقى دەۋرىدە سىياسىي جەھەتتە ھۆ-
كۈمرانلىق قىلغۇچىلارنىڭ ھەممىسى خەنزۇلار ئىدى،
باشقا مىللەت كىشىلىرىدىن بەزى ۋاقىتلاردا ئەمەل تۇت-
قانلار بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار ناھايىتى ئاز سان-
نى تەشكىل قىلاتتى. ھازىرچۇ؟ يۇقىرىدا ئۆلكىلىك ھۆ-
كۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزا-
سى، نازىر، مۇئاۋىن نازىرلار، مەھۇرىي مەھكىمىلەرنىڭ
باشلىق، مۇئاۋىن باشلىقلىرى، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىم،
بۆلۈم باشلىقى ۋە مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقلىرى، ئىدارە
باشلىقى ۋە مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقلىرىدىن تارتىپ تا-
كى ھەر قايسى ئورگان خادىملىرىغىچە ھەممە مىللەت
كىشىلىرىدىن تەركىب تاپتى. شۇڭلاشقا ھەر قايسى مىل-
لەتلەر سىياسىي جەھەتتە باراۋەر مۇئامىلىگە ئېرىشتى
دەپ ئېيتالايمىز. بىراق بۇ يەردە ئىزاھلاپ ئۆتۈشىمىز-
گە تېگىشلىك بىر مەسىلە شۇكى، ھازىر ھۆكۈمىتىمىز
ئادەم ئىشلەتكەندە بىر تەرەپتىن ئەلۋەتتە مىللىي بارا-
ۋەرلىك سىياسىتىگە ئاساسەن، مىللىي تەركىبكە ئالاھى-
دە دىققەت قىلىشى، بىراق شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا
ئادەمنىڭ قابىلىيىتىگىمۇ ئەھمىيەت بېرىشى لازىم. چۈن-
كى ھۆكۈمەت ۋەزىپىسىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى بولغىنىدەك
ئادەمنىڭ ئىقتىدارىمۇ يۇقىرى - تۆۋەن بولىدۇ. ئىقتىدار-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

لىق كىشىلەر يۇقىرىراق، مۇھىمراق ۋەزىپىلەرگە تەيىنلىنىدۇ، قابىلىيىتى ئاجىزراقلار كىچىكرەك، ئانچە مۇھىم بولمىغان ۋەزىپىلەرگە تەيىنلىنىدۇ. شۇڭا قابىلىيىتىگە قاراپ ئىشلەتكەندىلا ھەركىمنىڭ قابىلىيىتىنى جارى قىلدۇرغىلى، قابىلىيىتىگە قاراپ ۋەزىپىگە تەيىنلىگىلى بولىدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا ئىش بۇزۇلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھۆكۈمىتىمىز تەشكىللىك، قانۇندا بەلگىلەنگەن شتاتقا ئىگە. يۇقىرى رەھبەرلىك ئورگانىنىڭ رەھبىرىي خادىملىرىنىڭ بەلگىلىك سان چەكلىمىسى بار. شىنجاڭدىكى 14 مىللەتتىن 14 دۇبەن، 14 رەئىس ۋە 14 مۇئاۋىن رەئىس قويۇش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس، بۇ چۈشىنىشلىك قائىدە دەلىل بولالايدۇ. بۇنداق قىلمىغاندا تامامەن خاتا بولۇپلا قالماستىن بەلكى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت قېرىنداشلارنىڭ تىنچ تۇرمۇشىغا بۇزغۇنچىلىق قىلغانلىق بولىدۇ. چۈنكى جاھانگىرلار ۋە ئۇلارنىڭ گۇماشتىلىرى مۇشۇنداق سۇيىقەستلەرنى ئىشقا سېلىپ شىنجاڭنىڭ تىنچلىقى ۋە بىرلىكىنى بۇزۇش غەرىزىدە بولماقتا. شۇڭلاشقا ھازىر ھۆكۈمەتنىڭ ئادەم ئىشلىتىش فاڭجېنى: بىر تەرەپتىن قابىلىيىتىگە قاراش، يەنە بىر تەرەپتىن مىللىي تەركىبىگە دىققەت قىلىشتۇر. مىللىي كادىرلارنى يېڭىدىن ئۆستۈرۈپ، ئۇلارنى تەربىيىلەپ، ئۇلارغا ياردەم بېرىپ، ھەر مىللەت قېرىنداشلارنى ھوقۇقتىن باراۋەر بەھرىمان بولۇش پرىنسىپى ئاستىدا سىياسىي تۇرمۇشقا ئورتاق قاتنىشىش ئىمكانىيىتىگە ئى-

گە قىلىش لازىم. بۇ، بىز يۇقىرىدا بايان قىلىپ ئۆتكەن مىللىي باراۋەرلىك پرىنسىپىغا تامامەن ئۇيغۇن.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يېڭى ھۆكۈمىتىمىز ئۆزىنىڭ مىللىي باراۋەرلىك سىياسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئۆلكە بويىچە ئىككى قېتىم ھەر مىللەت خەلق ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيى (1934 - يىلى 4 - ئايدا چاقىرىلغان تۇنجى قېتىملىق ۋە 1936 - يىلى 4 - ئايدا چاقىرىلغان 2 - قېتىملىق ئۆلكىلىك ھەر مىللەت خەلق ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيى) نى چاقىرىپ جايلاردا خەلق ئۇيۇشمىلىرىنى⑩ قۇردى، ھازىر ئۆلكە مەركىزىدە بۇ تەشكىلاتنىڭ باش ئۇيۇشمىسى بولۇشتىن تاشقىرى يەتتە ۋىلايەتتە شۆبە ئۇيۇشما، 38 ناھىيىدە تارماق ئۇيۇشمىسى بار. يەنە ئىككى ناھىيىدە تارماق ئۇيۇشما قۇرۇشنىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرى ئىشلىنىۋاتىدۇ. بۇ تەشكىلات ئەزالىرىنىڭ تەركىبى جەھەتتە شىنجاڭدىكى مەلۇم بىر مىللەت ئادەم سانىنىڭ ئاز - كۆپلۈكى ئۆلچەم قىلىنماي بەلكى مىللەت بىرلىك قىلىندى. بۇنداق قىلىغاندا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى تەڭ ھوقۇقتا بۇ ئاممىۋى تەشكىلاتقا قاتنىشىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلالايدۇ. بۇ تەشكىلات پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش، ھۆكۈمەتنىڭ مىللىي باراۋەرلىك سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش جەھەتتە ئىنتايىن مۇھىم رولغا ئىگە.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

2. ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇشىنى يۈكسەلدۈرۈش ۋە ياخشىلاش. يېڭى ھۆكۈمەت ئۆزىنىڭ مىللىي باراۋەرلىك سىياسىتىنى تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئەلۋەتتە ئەڭ زور كۈچ سەرپ قىلىپ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بولۇپمۇ ئارقىدا قالغان قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇشىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشى ۋە ياخشىلىشى لازىم. چۈنكى ئىقتىسادىي تۇرمۇش — خەلقنىڭ پۈتكۈل تۇرمۇشىنىڭ ماددىي ئاساسى. ئەگەر ئارقىدا قالغان مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ۋە ياخشىلاشقا ئېتىبار بېرىلمەيدىكەن مىللىي باراۋەرلىك پرىنسىپىنى ھەقىقىي تۈردە تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. ئۇنداق مىللىي سىياسەت ساختا بولۇپ مەسىلىنى ھەقىقىي ھەل قىلالمايدۇ. شۇڭا يېڭى ھۆكۈمەت ئۆزىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى يولغا قويۇشتا ئالدى بىلەن مۇستەملىكە تۈس ئالغان ئېكسپىلاتاتسىيە شەكلىنى يوقىتىشى، مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇشىغا پۈتلىكاشاڭ بولغانلىكى توسالغۇلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، ھەر مىللەت خەلقىنى باراۋەر تەرەققىي قىلىش پۇرسىتى ۋە ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشى لازىم. شۇنىڭبىلەن بىر ۋاقىتتا، ئەڭ قالاق ھالەتتە تۇرۇۋاتقان مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇشىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئالاھىدە ياردەم بېرىشى لازىم. يېڭى ھۆكۈمەت بۇ جەھەتتىكى خىزمەتلەردە ئالدى بىلەن شىنجاڭدىكى بىر قەدەر ئار-

قىدا قالغان قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ چارۋىچىلىق
ئىشلىرىنى ياخشىلاش ۋە گۈللەندۈرۈشكە ئالاھىدە ياردەم
بېرىشى، ئۇلارغا قارىتىلغان چارۋىچىلىق بېجىنى ئىسلاھ
قىلىشى، تۈرلۈك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ ئۇلارنىڭ ھا-
زىرقى نامرات، كۆچمەن چارۋىچىلىق ئىقتىسادىنى بىر
قەدەر يۇقىرى يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىغا كۆتۈرۈشى،
ئۇلارنىڭ يەر مەسىلىسىنى ھەل قىلىشىغا ياردەملىشىپ،
خاتىرجەم ياشاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشى، شۇنىڭ
بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلارنىڭ چارۋىچىلىق ئىشلىرىنى
يەنىمۇ راۋاجلاندۇرۇشى لازىم. بىر ئېغىز سۆز بىلەن
ئېيتقاندا، ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىمىز، تۇرمۇشىمىزنى
ئۈزلۈكسىز ياخشىلايمىز، يېڭى شىنجاڭنى قۇرۇشتىن ئى-
بارەت شەرەپلىك ئۇلۇغۋار ئىشقا ئورتاق قاتنىشىمىز
دەيدىكەنمىز — ھازىر بىر قەدەر قالاق ھالەتتە تۇرۇ-
ۋاتقان قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇشىنى
باشقا قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇشى
بىلەن ئوخشاش سەۋىيىگە يەتكۈزۈشىمىز كېرەك. ئۇلۇغ
داھىيمىز شىڭدۇبەن ئۆتكەن يىلى چاقىرىلغان شىنجاڭ
ئۆلكىلىك قازاق، قىرغىز ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىدا بۇ سىيا-
سەتنىڭ روھىنى پۈتۈنلەي توغرا شەرھلىدى. نۆۋەتتە
ھەر قايسى ۋىلايەت، ناھىيىلەردە قازاق، قىرغىز ۋەكىل-
لەر قۇرۇلتىيىنىڭ قارارلىرى بىرمۇ بىر ئىجرا قىلىن-
ماقتا. بۇ قېتىملىق ئۆلكىلىك موڭغۇل ۋەكىللەر قۇرۇل-
تىيىنىڭ بىر مەركىزىي ۋەزىپىسى — بۇ سىياسەتنى ئىجرا

قىلىپ، موڭغۇل قېرىنداشلىرىمىزغا ياردەملىشىپ سىلەر-
نىڭ چارۋىچىلىق ئىشلىرىڭلارنى تەرەققىي قىلدۇرۇش،
ئىقتىسادىي تۇرمۇشىڭلارنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ يەنىمۇ
ئالىي باسقۇچقا يەتكۈزۈش، تۇرمۇشۇڭلارنى تېخىمۇ
خاتىرجەم قىلىش، ئىقتىسادىڭلارنى تېخىمۇ گۈللەندۈرۈش-
تىن ئىبارەت. بۇ قېتىمقى قۇرۇلتايدا ئۇلۇغ باشچىمىز،
يوي تىڭجاڭنىڭ⑪ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرى
توغرىسىدىكى دوكلاتى، خۇتىڭجاڭنىڭ ⑫ مالىيە دوكلاتى،
شۇنىڭدەك لاھىيە كومىتېتى تۈزگەن ئۈچ يىللىق پىلان⑬
لايىھىسىگە قارىتا يوليورۇق بەردى. بۇلارنىڭ ھەممىسى
پۈتۈن مىللىي سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشنى مەقسەت
قىلىدۇ.

3. مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى راۋاج-
لاندۇرۇش. بىز دۇنيادىكى ھەر قانداق بىر مىللەتنىڭ
ئۆزىنىڭ تارىخى، ئۆزىنىڭ ئۆرپ - ئادىتى، ئۆزىنىڭ
تىل ۋە يېزىقىنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىمىز. بىر ئېغىز سۆز
بىلەن ئېيتقاندا ھەممە مىللەتنىڭ ئۆز مەدەنىيىتى بو-
لىدۇ. ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتىدە ئىلغارلىق ۋە قالاقلىقتىن
ئىبارەت پەرق مەۋجۇت ئەلۋەتتە. لېكىن بۇ خىل پەرق
ئەزەلدىنلا بار بولماستىن، ئۇنى ئۇزۇن يىللىق تارىخىي
تەرەققىيات جەريانىدىكى تۈرلۈك ئىقتىسادىي ۋە سىيا-
سىي شارائىتلار تەدرىجىي شەكىللەندۈرگەن. ھەر مىل-
لەتنىڭ مەدەنىيىتى شۇ مىللەت تارىخىدا بەلگىلىك
قىممەتكە ئىگە. ئۇنى ئادەم كۈچكە تايىنىپ يوقىتى-

ۋېتىش، ئاسسىمىلياتسىيە قىلىۋېتىش مۇمكىن ئەمەس، مۇمكىن بولمايلا قالماستىن مۇنداق قىلىنسا ئەكسىچە مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئازارلىق تېخىمۇ ئۇلغىيىدۇ، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىشەنمەسلىك ۋە گۇمان تېخىمۇ چوڭقۇر-لىشىدۇ، ھەتتا ئۆچمەنلىك ۋە قىرغىنچىلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۆتمۈشتىكى تارىخىي ساۋاقلار بىزگە مۇشۇن-داق چۈشەندۈرگەن. شۇڭا يېڭى ھۆكۈمىتىمىز ھەر مىل-لەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇشتىن ئىبارەت مىللىي سىياسەتكە پۈتۈنلەي ئۇيغۇن كېلىدىغان شوئارنى ئوتتۇرىغا قويدى.

مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى راۋاجلان-دۇرۇش دېگەن نېمە؟ بۇ دېگەنلىك بىرىنچىدىن، ھەر مىللەت قېرىنداشلار ئۆزىنىڭ تىل - يېزىقىنى قوللىنىپ گېزىت - ژۇرنال نەشر قىلىشى، مەكتەپ ئېچىشى، پەر-زەنتلىرىنى تەربىيىلەپ ئۆز مەدەنىيىتىنى يۇقىرى كۆتۈ-رۈشكە پۈتۈنلەي مۇمكىن؛ ئىككىنچىدىن، ھەر مىللەت قېرىنداشلارنىڭ ئۆزىنىڭ مىللىي ئۆرپ - ئادىتى ۋە دىنىي ئېتىقادىغا ئەمەل قىلىشىغا پۈتۈنلەي مۇمكىن، باشقا مىللەتلەرنىڭ زورلۇق - زومبۇلۇق قىلىپ، ئادەم كۈچىگە تايىنىپ ئاسسىمىلياتسىيە قىلىش سىياسىتىنىڭ دەخلىسىگە ئۇچرىمايدۇ؛ ئۈچىنچىدىن، مىللەتنى شەكىل، ئالتە بۇ-يۇك سىياسەتنى مەزمۇن قىلغان مىللىي مەدەنىيەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشى كېرەك، دېگەنلىك. بۇ — ھەر مىل-لەتنىڭ ئۆز تىل - يېزىقىنى قوللىنىپ گېزىت - ژۇرنال

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

نەشىر قىلىشى، مەكتەپ ئېچىش، پەرزەنتلىرىنى تەربىيە-لەشكە بولىدۇ. لېكىن مەزمۇن جەھەتتە چوقۇم ھۆكۈ-مەتنىڭ ئالىتە بۈيۈك سىياسىتىنى ئاساس قىلىشى، ھېچبولمىغاندا ئالتە بۈيۈك سىياسەتكە خىلاپ كەلمەس-لىكى لازىم دېگەنلىكتۇر. چۈنكى، پەقەت مۇشۇنداق بولغاندىلا مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىنتىپاقلىقنى مۇستەھكەملىگىلى، مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى تېز راۋاجلاندۇرغىلى بولىدۇ. ئۇلۇغ يولباشچىمىز شىڭ دۇبەن ئۆز ئەسەر، نۇتۇقلىرىدا ۋە بۇ قېتىمقى قۇرۇل-تايدا سۆزلىگەن سۆزىدە، ھەر مىللەتنىڭ ئۆز مەدەنىيە-تىنى يۈكسەلدۈرۈش ھەققىدە بەرگەن يوليورۇقلىرىنىڭ ھەممىسىدە بىزنىڭ بۇ سىياسەتنى ئىجرا قىلىشىمىزنى تەلەپ قىلىپ كەلدى.

يېڭى ھۆكۈمىتىمىز بۇ مىللىي سىياسەتنى يولغا قويغاندىن بۇيانقى قىسقىغىنە ئۈچ يىلدا ھەر قايسى مىل-لەتلەرنىڭ مەدەنىيىتى ھەققەتەنمۇ ئۇچقاندەك راۋاج تاپتى. مائارىپ نازارىتىنىڭ مىنگونىڭ 25 - يىلىدىكى ستاتىستىكىسىغا قارىغاندا ھازىر ئۆلكە بويىچە مەكتەپلەر ياڭ، جىمى دەۋردىكىدىن 24 ھەسسىدىن كۆپرەك، ئوقۇ-غۇچىلار 75 ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشقان. بۇ نەقەدەر تېز تەرەققىيات - ھە! بۇ قېتىمقى قۇرۇلتايدا بىز مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى جاڭ ⑭ نىڭ ئۆلكىمىزنىڭ مائا-رىپ ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلاپ، يېڭى ھۆكۈمەت قوللانغان مائارىپ فاكچىنىنىڭ پۈتۈنلەي توغرا

ئىكەنلىكىنى، شۇڭلاشقا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەتنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن ئۇلۇغ مۇۋاپپەقىيەتلەر قولغا كېلىپ، بۇندىن كېيىنكى تەرەققىياتقا چەكسىز پارلاق ئىستىقبال ئېچىلغانلىقىنى بىلدۇق.

بۇ تەرەققىيات — ھەر مىللەت مەدەنىيىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۇيۇشمىلىرىنىڭ يېقىنقى ستاتىستىكىسىغا ئاساسلانغاندا يېڭى ھۆكۈمىتىمىز مىللىي سىياسىتىنىڭ مەدەنىيەت سېپىدىكى غەلىبىسىنىڭ تېخىمۇ روشەن ئىسپاتى.

ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى 1936 - يىلى 1736 باشلانغۇچ مەكتەپ ئاچقان، 124 مىڭ 174 ئوقۇغۇچى ئوقۇغان؛ ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپتىن ئۈچنى ئاچقان، 440 ئوقۇغۇچى ئوقۇغان؛ ئون پېداگوگىكا سىنىپىنى ئاچقان، 535 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈرگەن؛ ئاممىۋى مەكتەپتىن 115 نى تەسىس قىلغان، 4760 ئوقۇغۇچى ئوقۇغان. دېمەك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى جەمئىي 1980 مەكتەپ ئاچقان، 129 مىڭ 469 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇغان.

قازاق - قىرغىز ئۇيۇشمىسى 207 مەكتەپ تەسىس قىلغان، جەمئىي 10 مىڭ 194 ئوقۇغۇچى ئوقۇغان.

خۇيزۇ ئۇيۇشمىسى 37 مەكتەپ تەسىس قىلغان، تەخمىنەن 2700 دىن كۆپرەك ئوقۇغۇچى ئوقۇغان. ئۆلكە مەركىزىدە ئاممىۋى مەكتەپتىن سەككىزى بار، 280 ئوقۇغۇچى ئوقۇۋاتىدۇ، 200 ئوقۇغۇچى سىرتتىن ئوقۇۋاتىدۇ.

موڭغۇل ئۇيۇشمىسى تەسىس قىلىنغان ۋە ھۆكۈمەت تەسىس قىلغان موڭغۇل - قازاق باشلانغۇچ مەكتەپتىن ئۆلكە مەركىزىدىكى موڭغۇل، قازاق مەكتىپىدىن باشقا، باشقا جايلاردا 11 ى بار، ھازىر ئۆلكىدە بويىچە ھەر دەرىجىلىك مەكتەپلەردە 1229 نەپەر موڭغۇل ياش ئوقۇۋاتىدۇ.

ھۆكۈمىتىمىز ئوتتۇرىغا قويغان مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش شوئارىنى ئىجرا قىلىشتا ھەر مىللەت ئۇيۇشمىلىرىنىڭ ئىنتايىن زور رول ئوينىغانلىقى بىزگە ئايان. ھازىر ئۆلكىمىزنىڭ ھەر قايسى ۋىلايەت، ناھىيىلىرىنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك ھەر قايسى مىللەتنىڭ مەدەنىيەتنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۇيۇشمىلىرى تەشكىلىي بارلىققا كەلدى. ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنى ئېلىپ ئېيتساق باش ئۇيۇشمىدىن تاشقىرى، سەككىز ۋىلايەتلىك شۆبە ئۇيۇشما، 41 ناھىيىلىك شۆبە ئۇيۇشما، 23 يېزا - كەنت تارماق ئۇيۇشما بار. قازاق - قىرغىز ئۇيۇشمىسى باش ئۇيۇشمىسىدىن باشقا، بەش ۋىلايەتلىك شۆبە ئۇيۇشما، سەككىز ناھىيىلىك شۆبە ئۇيۇشما بار. خۇيزۇ ئۇيۇشمىسى باش ئۇيۇشمىدىن باشقا، ئۈچ ۋىلايەتلىك شۆبە ئۇيۇشما، 14 ناھىيىلىك شۆبە ئۇيۇشما بار. بىزنىڭ موڭغۇل ئۇيۇشمىسىدىن باش ئۇيۇشمىسىدىن باشقا، ھازىر ئۈچ ناھىيىلىك شۆبە ئۇيۇشما بار. بۇندىن باشقا، ئىلى ۋىلايىتىدە تاتار، رۇس ئۇيۇشمىلىرى بار. يېقىندا يەنە ئۆلكە مەركىزىدە خەنزۇ

ئۆيۈشمىسىمۇ قۇرۇلدى.

بۇنىڭدىن تاشقىرى، يېڭى ھۆكۈمىتىمىز يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان ھەر مىللەت ياشلىرىدىن 339 نى ئىناق دوستىمىز سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھەر خىل پەن-تېخنىكا بىلىملىرىنى ئۆگىنىشكە ئەۋەتتى. ئۇلار قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يېڭى شىنجاڭنى قۇرىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ ئوقۇغۇچىلاردىن تاشقىرى، ھەر مىللەت ياشلىرىدىن 253 ى بار، بىزنىڭ موڭغول ياشلىرىدىنمۇ 23 ى بار.

بۇ نەتىجىلەرنىڭ ھەممىسى يېڭى ھۆكۈمىتىمىزنىڭ مىللىي سىياسىتىنىڭ غەلىبىسى، ئالدى بىلەن ھەر مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش شوئارىنىڭ غەلىبىسى.

4 . دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش. بۇ شوئارمۇ يېڭى ھۆكۈمىتىمىز مىللىي سىياسىتىنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن بىرى. يېڭى ھۆكۈمەت نېمە ئۈچۈن بۇ شوئارنى ئوتتۇرىغا قويدى؟ بىرىنچىدىن، ھۆكۈمىتىمىز دىنىنىڭ — شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقىنىڭ نەچچە مىڭ يىلدىن بۇيانقى بىرخىل ئېتىقادى، بىرخىل ئاڭ، بىر خىل مەدەنىيەت ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. يېڭى ھۆكۈمەت ھەرمىللەت خەلقىنىڭ ھۆكۈمىتى بولغاچقا، ھەر قايسى مىللەتلەر ئېتىقاد قىلىدىغان دىنغا ئېتىبار بېرىشى تۇرغان گەپ؛ ئىككىنچىدىن، ھازىرقى جىنا-

ھانگىرلىك دۇنياسىدا، مەلۇم بىر دىن باشقا دىنلارنى چەتكە قاقىدىغان ياكى خەلقنىڭ دىنغا ئېتىقاد قىلىش ئەركىنلىكىنى چەكلەيدىغان فاشىست دۆلەتلەردىن باشقا، دېموكراتىك جۇمھۇرىيەت تۈزۈمىدىكى بارلىق دۆلەتلەر قانۇنىنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى پرىنسىپى بەلگىلەنگەن. يېڭى ھۆكۈمەت دېموكراتىيە تۈزۈمىدىكى ھاكىمىيەت ئىكەن، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويۇشى، بۇرژۇئازىيە دېموكراتىك تۈزۈمگە پۈتۈنلەي ئۇيغۇن كېلىپلا قالماستىن، بەلكى ئەينى ۋاقىتتا ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭ «يېڭى ھۆكۈمەت دىنغا قارشى تۇرىدۇ.» دېگەن تۆھمەتلىرىنى - پاساتلىرىنى ئېچىپ تاشلىدى؛ ئۈچىنچىدىن، شىنجاڭدىكى مىللەتلەر مۇرەككەپ، مىللەتلەرنىڭ ئېتىقاد قىلىدىغان دىنىمۇ ئوخشىمايدۇ، ئەگەر دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويمىغاندا تارىختىكى دىنىي ئۆچمەنلىك، قىرغىنچىلىق پاجىئەسى شىنجاڭدا قايتا يۈز بېرىش خەۋپى مەۋجۇت. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش شوئارىنىڭ ئەھمىيىتى: — بىرىنچىدىن، ھەر مىللەت خەلقى ئۆز قەۋمىنىڭ دىنغا ئېتىقاد قىلسا باشقىلارنىڭ سىياسىي چەكلىمىسى ۋە توسقۇنلۇقلىرىغا ئۇچرىمايدۇ؛ ئىككىنچىدىن، ھەر مىللەت خەلقى دىنىي ئېتىقادىنىڭ ئوخشىماسلىقى تۈپەيلىدىن بىر - بىر

رىگە تۆھمەت چاپلىشىپ ئۆچمەنلەشمەيدۇ؛ ئۈچىنچىدىن،
ھەر مىللەت قېرىنداشلار ئۆز مىللىتىنىڭ دىنىي ئە-
قىدىسىنى جارى قىلدۇرۇپ ۋە گۈللەندۈرۈپ يېڭى
ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىدۇ، يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ ئالتە بۈ-
يۈك سىياسىتىنى ئىجرا قىلىدۇ. مۇشۇنداق بولغاندىلا
ئاندىن ھەر مىللەتنىڭ دىنىنى گۈللەندۈرگىلى، شىن-
جاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا قىچە تىنچ ۋە ئىتتىپاق
ئۆتۈشىگە كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ.

5. ۋاڭ - گۇڭ، بېيلى، بېيزى، گىگەن، ئۆ-
لىما، لاما، ئاقساقال قاتارلىقلارنىڭ ھوقۇقى ۋە
ئورنىغا كاپالەتلىك قىلىش. بۇ شوئارمۇ يېڭى ھۆ-
كۈمىتىمىزنىڭ مىللىي سىياسىتىدىكى مۇھىم مەزمۇن-
لارنىڭ بىرى. ھۆكۈمىتىمىز - خەلقنىڭ ھۆكۈمىتى،
پۈتۈن شىنجاڭدىكى 14 مىللەت، 4 مىليون خەلق
ئاممىسىنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزلەيدۇ. نېمە ئۈچۈن بۇ شو-
ئار ئالاھىدە ئوتتۇرىغا قويۇلدى؟ ھۆكۈمەتنىڭ بۇ شو-
ئارنى ئوتتۇرىغا قويۇشىنىڭ ئاساسىي ئەھمىيىتى تۆ-
ۋەندىكى ئۈچ نۇقتىدىن ئىبارەت: " بىرىنچىدىن، جاھان-
گىرلىك ۋە جاھانگىرلىكنىڭ غالچىلىرىنىڭ «يېڭى
ھۆكۈمەت ھەر مىللەتنىڭ ۋاڭ - گۇڭ، بېيلى،
بېيزى، گىگەن، ئۆلىما، لاما، ئاقساقاللىرىنىڭ ھو-
قۇق - مەنپەئەتى ۋە ئورنىنى ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ.»
دېگەنگە ئوخشاش پىتنە - پاسات، سۇيقەستلىرىنى
ئېچىپ تاشلاپ، ئۇلارنى، جاھانگىرلىك ۋە جاھانگىر-

لىكىنىڭ غالچىلىرىنىڭ ئارىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىشى ۋە سۇيىقەستلىك ھىيلە - مىكىرلەرنى ئىشلىتىشى ئار-قىلىق ئالدام خالتىسىغا چۈشۈرۈشتىن ساقلاپ، ھەر-مىللەت، ھەر ساھە ئوتتۇرىسىدىكى ئىتتىپاقلىقنى مۇس-تەھكەملەش؛ ئىككىنچىدىن، ھەر مىللەتنىڭ ۋاڭ - گۇڭ، بېيلى، بېيزى، باشلامچى، تۆرە، كىگەن، ئۆلىما-لاما، ئاقساقال قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ھەر مىللەت ئارىسىدا يۇقىرى ئىززەت - ئابرويغا ئىگە، خەلق ئەڭ ئېتىقاد قىلىدىغان رەھبەرلەردۇر. ھۆكۈمەتنىڭ بۇ شوئارنى ئالاھىدە ئوتتۇرىغا قويۇشى — ئۇلارغا ئەھمىيەت بېرىش، ئۇلارنىڭ مەسئۇلىيىتىنى يەنىمۇ ئېنىقلىتىش، بۇ ئارقىلىق ئۇلارنى ئۆز خەلقىغە ھۆ-كۈمەتنىڭ ئالتە بۈيۈك سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىدىغان، ئۆز ھۆكۈمىتىنى ھىمايە قىلىدىغان، ھۆكۈمەتنىڭ ئالتە بۈيۈك سىياسىتىنى ئىجرا قىلىدىغان قىلىش ئۈچۈندۇر؛ ئۈچىنچىدىن، شىنجاڭ — ۋەتىنىمىز جۇڭگونىڭ بىر ئۆلكىسى. جاھانگىرلىك ئالدى بىلەن ياپون جا-ھانگىرلىكى — بىز 14 مىللەت، 4 مىليون قېرىنداش بىلەن پۈتۈن مەملىكەتتىكى 400 مىليون قېرىنداش-نىڭ ئورتاق دۈشمىنى. بىراق، بۇ ئورتاق دۈشمەننى يوقىتىش بىرلا مىللەت، بىرلا ساھەنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. بەلكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە ئىتتىپاق-لاشقان بىرلىكسەپ تۈزگەندىلا يوقىتىش مۇمكىن. ھۆكۈمەتنىڭ بۇ شوئارنى ئالاھىدە ئوتتۇرىغا قويۇشى

ھەر مىللەتنىڭ باشلامچى، يېتەكچىلىرىنى جاھانگىر-لىككە قارشى تۇرۇشتىن ئىبارەت شەرەپلىك، مۇقەد-دەس ئازادلىق كۈرىشىگە قاتنىشىشقا چاقىرىش-تىن ئىبارەت.

شۇڭا، ئۆتكەن يىل چاقىرىلغان شىنجاڭ ئۆلكىلىك قازاق، قىرغىز ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىنىڭ قارار لايىھەسىدە مۇنداق دەپ ئىنتايىن توغرا ئېيتىلغان: «يېڭى ھۆكۈ-مەتنى چىن كۆڭلىدىن ھىمايە قىلغان، يېڭى ھۆكۈمەت-نىڭ ئالتە بۈيۈك سىياسىتىنى ساداقەتلىك بىلەن ئىجرا قىلغان، يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ ئالتە بۈيۈك سىياسىتىگە ھېس-داشلىق قىلغان، ھېچ بولمىغاندا يېڭى ھۆكۈمەت ۋە ئۇنىڭ سىياسىتىگە قارشى چىقمىغان، جاھانگىرلارغا قول چوماق بولۇپ شىنجاڭنىڭ تىنچلىقىغا بۇزغۇنچى-لىق سالمىغانلىكى ۋاڭ - گۇڭ، گىگەن، ئاخۇن، لاما، ئاقساقاللارنىڭ ھوقۇق مەنپەئەتى ۋە ئورنىغا ھۆكۈمەت بىر-دەك كاپالەتلىك قىلىدۇ».

بىراق، سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە شۇنىمۇ ئالاھىدە كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇكى: ھۆكۈمەت يۇقى-رىقى سەۋەب ۋە شەرتلەرگە ئاساسەن، ۋاڭ - گۇڭ، بېي-لى، بېي زى، بەگ، تۆرە، گىگەن، ئاخۇن، لاما، ئاق-ساقاللارنىڭ ھوقۇق مەنپەئەتى ۋە ئورنىنى ساقلاپ قېلىش شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىكەن، ھەر مىللەت-نىڭ كاتتىباش ۋە رەھبەرلىرى، بۈگۈنكى كۈندە بولۇپ-مۇ بىز پۈتۈن ئۆلكىدىكى مۇگغۇللارنىڭ يولباشچى،

ئاقساقاللىرى ھۆكۈمەتنىڭ بۇ ئەجرى ۋە ئېتىبار بېرى-شىنى چۈشىنىشىمىز، ئۆز مىللەت خەلقىمىز ئىچىدە ھۆكۈ-مەتنىڭ خەلقچىل سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىشىمىز، بولۇپمۇ ئالدى بىلەن سىلەر ئۆزۈڭلەر ھۆكۈمەتنىڭ خەلقچىل سىياسىتىنى ئىجرا قىلىشىڭلار لازىم. ھۆكۈمەت بەلگىلىگەن چارۋىچىلىق بېجىنىڭ سىرتىدا ئۆز قېرىنداشلىرىڭلارغا ھەددىدىن ئارتۇق سېلىق سالماسلىقىڭلار، ئۇلارنىڭ زېمىسىگە ئارتۇقچە يۈك يۈكلىمەسلىكىڭلار لازىم. بۇ-نىڭ ئۆزىمۇ ھەر مىللەت يولباشچى، يېتەكچىلىرىنىڭ ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتىنى چۈشەنگەنلىكى ۋە ئىجرا قىلى-غانلىقىنىڭ ئەڭ ياخشى ئىپادىسى.

يېڭى ھۆكۈمىتىمىزنىڭ مىللىي سىياسىتىنىڭ ئاسا-سىي مەزمۇنى مۇشۇنداق ئىكەن بىزنىڭچە بۇ مىللىي سىياسەت تامامەن توغرا، شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالى ۋە ئېھتىياجىغا پۈتۈنلەي ئۇيغۇن كېلىدۇ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ، شۇڭا ئۇلار تەرىپىدىن ھىمايە قىلىنىدۇ.

يېڭى ھۆكۈمىتىمىزنىڭ بۇ مىللىي سىياسىتى—ئۇ-لۇغ داھىيمىز شىڭ دۇبەن ئوتتۇرىغا قويغان جاھانگىرلىك-كە قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بو-لۇش، ھەممە مىللەت ھوقۇقتا باراۋەر بولۇش، پاك بولۇش، تىنچلىقنى ساقلاش، شىنجاڭنى ئىسلاھ قىلىش-تىن ئىبارەت ئالتە بۈيۈك سىياسەتنىڭ پۈتكۈل نەزەرىيە سىستېمىسى ئىچىدىكى بىر - بىرىدىن ئايرىۋەتكىلى بول-

مايدىغان مۇستەقىل بىر سىياسەتتۇر. بۇ مىللىي سىياسەت ۋە ئالتە بۈيۈك سىياسەت پۈتۈن شىنجاڭدىكى 14 مىللەت، 4 مىليون خەلقنىڭ قەلبىنى يورۇتۇپ، يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش، جۇڭگونى ئازاد قىلىش، جاھانگىرلىكنى يوقىتىشتىكى ئۇلۇغ تۇغ ۋە قۇدرەتلىك قورالغا ئايلاندى.

ئۈچىنچى، يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ھەقىقىي توغرا ئىجرا قىلىش ـ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۆزئاراقىچە تىنچ ئۆتۈشىنىڭ كاپالىتى

يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ ئالتە بۈيۈك سىياسىتى ۋە ئۇنىڭ بىر بۆلىكى بولغان مىللىي سىياسەت مۇتلەق توغرا. ئۇ، پۈتۈنلەي شىنجاڭنىڭ ھازىرقى ئەمەلىيىتى، جۇڭگونىڭ ئورنى ۋە خەلقلەرا ۋەزىيەتكە ئاساسەن بارلىققا كەلگەن. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئېھتىياجىغا تامامەن ئۇيغۇن كېلىدۇ. شىنجاڭدىكى 14 مىللەت 4 مىليون خەلقنىڭ مەنپەئىتىگە پۈتۈنلەي ۋەكىللىك قىلىدۇ. بىراق، توغرا سىياسەت بولۇپ ھەقىقىي توغرا ئىجرا قىلىنمىسا بۇ سىياسەت يەنىلا ئاق قەغەزدىكى قارا خەتتىن ئىبارەت قۇرۇق خىتابنامىلا بولۇپ قالىدۇ - دە، ھېچقانداق ئەھمىيىتى بولمايدۇ. بەزىدە ئاممىنى قايمۇقتۇرالىغان، ئاممىدىن پايدىلىنالىغان ھالەتتىمۇ ئاخىرقى ھېسابتا

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئاما ئەمەلىيەت جەريانىدا ئۇنى ئېنىق تونۇپ يېتەلمىدۇ، ئىشەنچىسىنى يوقىتىدۇ ھەمدە ئۇنى چۆرۈپ تاشلايدۇ. شۇڭا، توغرا ۋە ياخشى سىياسەتنىڭ قىممىتى ھۆكۈمەت تەرەپكە نىسبەتەن ئېيتقاندا ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا؛ تۆۋەن دەرىجىلىك ئورگان ۋە خەلق ئاممىسى تەرەپكە نىسبەتەن ئېيتقاندا قىممىتى ئىجرا قىلىشتا. يىغىپ ئېيتقاندا ھەر قانداق سىياسەتنىڭ ياخشى ۋە توغرىلىقى پەقەت ئەمەلىيەت جەريانىدىلا ئىسپاتلىنىدۇ. ھازىر ھۆكۈمىتىمىزنىڭ مۇشۇنداق توغرا سىياسىتى بولغان ئىكەن ھەمدە ھەر دەرىجىلىك ئورگانلارنىڭ مۇشۇ بويىچە ئىجرا قىلىشى ھەققىدە قايتا ـ قايتا يوليورۇق بېرىلگەن ئىكەن، ئەمدىكى مەسىلە ـ بىز ھەممىلەرنىڭ بۇ توغرا سىياسەتنى بىرلىكتە ھەقىقىي ئىجرا قىلىشىمىزدا، بىردەك ھەرىكەتكە كېلىپ كەڭ خەلق ئاممىسىغا تەشۋىق قىلىشىمىز ۋە چۈشەندۈرۈشىمىزدە بولۇپ قالدى. بولۇپمۇ ھەر مىللەتنىڭ ئىلغار كىشىلىرى ھەر مىللەت، ھەر ساھە ئاممىسىغا ھەقىقىي رەھبەرلىك قىلىپ يېڭى ھۆكۈمەتنى بىردەك ھىمايە قىلىشى ۋە ئۇنىڭ سىياسىتىنى ئىجرا قىلىشى لازىم. شۇنى قايتا تەكىتلەيمەنكى: توغرا سىياسەتنى چوقۇم ساداقەتلىك بىلەن ئىجرا قىلىش كېرەك.

ئۇندىن باشقا، يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ مىللىي سىياسىتىنى سادىقلىق بىلەن ئىجرا قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھۆكۈمەتنىڭ مىللىي سىياسىتىنى بۇرمىلايدىغان

بارلىق ناتوغرا ئىدىيە، سۆز - ھەرىكەتلەرنى رەھىمسىز-
لىك بىلەن پاش قىلىش لازىم. بىرىنچىدىن، چوڭ مىل-
لەتچىلىككە چوقۇم قارشى تۇرۇشىمىز كېرەك. چۈنكى
چوڭ مىللەتچىلىك — ھۆكۈمران مىللەت ئۆزىنى ھەددى-
دىن زىيادە ئۈستۈن چاغلاپ باشقا بارلىق مىللەتلەرنى
كەمسىتىدىغان ۋە ئۇلارغا ئۆچمەنلىك بىلەن قارايدىغان
چېكىدىن ئاشقان مىللەتچىلىكتۇر. بولۇپمۇ ھازىر بۇ
خىل مىللەتچىلىكنى جاھانگىرلار، فاشىستلار تەلۋىلەرچە
كۆككە كۆتەرمەكتە. بۇ يېڭى ھۆكۈمىتىمىزنىڭ مىللىي
سىياسىتىگە، ئالدى بىلەن ھەممە مىللەت بىردەك بارا-
ۋەر بولۇش پرىنسىپىغا مۇتلەق توغرا كەلمەيدۇ — ئەلۋەت-
تە، ئىككىنچىدىن، يەرلىك مىللەتچىلىككە چوقۇم قارشى
تۇرۇشىمىز لازىم. چۈنكى يەرلىك مىللەتچىلىك — ئۆت-
مۈشتە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغان بىر مىللەت مەلۇم بىر
زېمىننى ھامان ئۆزىنىڭ خۇسۇسىي مۈلكى دەپ ھېساب-
لاپ باشقا بارلىق مىللەتلەرگە ئۆچمەنلىك بىلەن قا-
رايدىغان ۋە ئۇلارنى چەتكە قاقىدىغان بىر خىل تار مىل-
لەتچىلىكتۇر. بۇ خىل مىللەتچىلىك جاھانگىرلارنىڭ قولىدى
كى ئويۇنچۇق. بۇ ھەم يېڭى ھۆكۈمىتىمىزنىڭ مىللىي سىياسى-
تىگە مۇتلەق توغرا كەلمەيدۇ — ئەلۋەتتە، ئۈچىنچىدىن، بار-
لىق يۇرتۋازلىق ياكى رايونۋازلىق قاراشلىرىغا قەتئىي قارشى
تۇرۇشىمىز لازىم. چۈنكى بۇ خىل قاراش ئارقىدا قالغان مىللەت-
لەر ئىچىدىكى ئەڭ قالاق بىر خىل قاراشتۇر. ئەگەر
بىر مىللەت كىشىلىرى ئىچىدە بۇ خىل قاراش بۇزۇپ

تاشلانمىسا، يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ مىللىي سىياسىتىدىن قاندااقمۇ سۆز ئاچقىلى بولسۇن، شىنجاڭدىكى 14 مىل-لەتنىڭ سەممىي ئىتتىپاقلىقىدىن قاندااقمۇ سۆز ئاچقى-لى بولسۇن، پۈتۈن جۇڭگودىكى 400 مىليون قېرىنداش بىلەن جاھانگىرلىككە قارشى بىرلىكسەپتە تۇرۇپ، جا-ھانگىرلىككە، ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان ياپون جا-ھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش، دۆلەت زېمىنىمىزنىڭ پۈ-تۈنلىكى ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تىنچ تۇرمۇشىغا كاپالەتلىك قىلىشتىن قاندااقمۇ سۆز ئاچقىلى بولسۇن؟ شۇڭا بۇ خىل كۆز قاراشمۇ ئوخشاشلا يېڭى ھۆكۈمىتىمىزنىڭ مىللىي سىياسىتىگە مۇناسىپ كەلمەي-دۇ. بىزگە مەلۇم، بىز خەنزۇ قېرىنداشلاردىكى يۇرت-ۋازلىق قارشى ۋە ئۇيغۇر قېرىنداشلاردىكى رايونۋازلىق قارشى ئەزەلدىن ناھايىتى ئېغىر؛ شۇنىڭ بىلەن بىر-گە بىز موڭغۇل قېرىنداشلار ئىچىدىكى قەبىلە ئايرىمى-سىمۇ ئىنتايىن ئېغىر. بىزنىڭ قارىشىمىزچە بۇ خىل كۆز قارىشنى بۇزۇپ تاشلىماي بولمايدۇ. جۇڭگودا قەدىمكىلەرنىڭ مۇنداق بىر سۆزى بار: «ئەلگە قوشۇل-ساڭ ئەر بولارسەن، ئەلدىن ئايرىلساڭ يەر بولارسەن»، دېمەك بىز شىنجاڭدىكى 14 مىللەت — بىر ئائىلىدىكى جانجىگەر 14 قېرىنداش. شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە نېمە دەپ بىر مىللەت ئىچىدىكى قېرىنداشلار قاندااقتۇ يۇرت، مەھەللە ۋە قەبىلىۋازلىق قىلىپ، ئۆز ئارا بۆلۈ-نۈپ، جاھانگىرلارنىڭ سەنىمىگە ئۇسۇل ئوينايمىز؟ شۇڭا

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

بىز، بۇخىل چوڭ مىللەتچىلىك، يەرلىك مىللەتچىلىك،
يۇرتۋازلىق، مەھەللىۋازلىق كۆز قاراشلىرى شۇنىڭدەك
مەلۇم بىر قەبىلە باشقا بىر قەبىلە بىلەن مەڭگۈ ئىت-
تىپاق ئۆتمەسلىكتەك ئاداۋەتلەرگە قارشى تۇرۇش —
يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئىجرا قىلىشنىڭ
ئالدىنقى شەرتى ۋە باشلىنىشى دەيمىز.
ئاندىن قالسا، يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ مىللىي سىياسە-
تىنى سادىقلىق بىلەن ئىجرا قىلىش بىلەن بىر ۋاقىت-
تا، جاھانگىرلارنىڭ دۇنيادىكى بارلىق ئاجىز ۋە ئۇش-
شاق مىللەتلەرگە قاراتقان سۇيىقەستلىك ھىيلە-مىكىر-
لىرىنى چوقۇم تارمار قىلىش كېرەك. جاھانگىرلىك —
پۈتۈن دۇنيادىكى بارلىق ئاجىز، ئۇششاق مىللەتلەرنىڭ
ئورتاق دۈشمىنى. ئۇلار بىز ئاجىز، ئۇششاق مىللەتلەر-
نى ئەسلى نەسلىدىن پەس مىللەت، قارا خەلق، شۇڭا
ئۆزلىرىدەك ئېسىل مىللەت، ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ھۆكۈم-
رانلىق قىلىشى، ئېزىشى، تاجاۋۇز قىلىپ قىيدىشىغا
ئۇچرىشى لازىم دەپ قارايدۇ. جاھانگىرلارنىڭ ئاجىز،
ئۇششاق مىللەتلەرگە تاجاۋۇز قىلىشتا ئادەتلەنگەن ئۇ-
سۇللىرى — مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ھېسسىياتقا بۆل-
گۈنچىلىك سېلىش، قۇتراتقۇلۇق قىلىپ مىللەتلەر ئار-
سىدا ئۆچمەنلىك پەيدا قىلىش، پىتنە-ئىغۋا تارقىتىپ
جېدەل تېرىش ئارقىلىق توپىلاڭدىن توغاچ ئوغرىلاپ،
دۈشمىنى ئارقىلىق دۈشمەننى تىزگىنلەش، ياغلىما سۆز
قىلىش، ساختىپەزلىك قىلىپ باشقىلارنى ئاخماق قىلىش،

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

سۇيىقەست ئىشلىتىپ باشقىلارنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلىشىۋېلىش ھەتتا ئاشكارا ئىشغال قىلىشتىن ئىبارەت. جاھانگىرلار بولۇپمۇ ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ بىزنىڭ شىنجاڭغا نىسبەتەن بۇ خىل تاجاۋۇزچىلىق ئۇسۇللىرىنى تەڭلا ئىشقا سالغانلىقى بىزگە مەلۇم. ھەر مىللەت قېرىنداشلار ئىچىدە ئۇلارنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ، كۆپچىلىكنى ئاز بولمىغان زىيانلارغا ئۇچراتقانلارمۇ بولدى. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى كۆپچىلىك ئۆز بېشىمىزدىن ئۆتكۈزگەن، تېتىپ كۆرگەن. ھازىر، جاھانگىرلارنىڭ مۇنداق سۇيىقەستلىرىنىڭ ھەممىسى بىرمۇ بىر ئېچىپ تاشلانغان، بىرمۇ بىر يوقىتىلغان بولسىمۇ بىراق جاھانگىرلار ۋە ئۇلارنىڭ قولچوماقلىرى شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىش ۋە شىنجاڭنىڭ تىنچلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش سۇيىقەستلىك غەرىزىدىن يالتىيىپ قالغىنى يوق. يالتايمىدىلا ئەمەس بەلكى بەزى جايلاردا بىزنىڭ ئۇلۇغ غەلىبىمىزگە ئەگىشىپ ئۇلارنىڭ قارا نىيىتى تېخىمۇ جىددىيلىشىدۇ، تېخىمۇ غالجىرلىشىدۇ. بىز پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ ئەتراپىغا تېخىمۇ زىچ ئۇيۇشۇپ، يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ ئالتە بۈيۈك سىياسىتى، بولۇپمۇ مىللىي سىياسىتىنى تىرىشچانلىق، سادىقلىق بىلەن ئىجرا قىلسىلا، بىز 14 مىللەت، 4 مىليون قېرىنداش جاھانگىرلىككە قارشى پولات ئىستىھكامغا ئوخشاش مۇستەھكەم بىرلىكسەپ تۈزۈپ، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تىنچلىقنى يەنىمۇ مۇستەھكەملەپ، تېخىمۇ

تىرىشچانلىق بىلەن يېڭى شىنجاڭ قۇرۇدىغانلا بولساق،
جاھانگىرلارنىڭ شىنجاڭغا قاراتقان بارلىق سۇيقەستلىك
ھىيلە - مىكىرلىرىنى بىتچىت قىلالايمىز؛ شۇنداق قىلغان-
دىلا يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ ئالتە بۈيۈك سىياسىتى، مىللىي
سىياسىتى تېخىمۇ ئۇلۇغ، يېڭى غەلىبىلەرگە ئېرىشكۈسى.
ئاخىرىدا، ئۆلكىلىك ۋەكىللەر قۇرۇلتىيى-
مىز پۈتۈن شىنجاڭدىكى موڭغۇل قېرىنداشلارغا ۋەكالە-
تەن، پۈتۈن شىنجاڭدىكى بارلىق موڭغۇل قېرىنداشلارنى،
ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ بىز موڭغۇل قېرىنداشلارغا
قاراتقان شەرمەندىلەرچە ئالدامچىلىقى ۋە
ئاخماق قىلىشىنى رەھىمسىزلىك بىلەن
فەتئىي ئېچىپ تاشلاشقا چاقىرىدۇ. ياپون جاھانگىرلىكى
كۆتۈرۈپ چىققان قانداقتۇ مانجۇ — موڭغۇل ئىمپېرىيەسى
ۋە بۈيۈك موڭغۇل ئىمپېرىيەسى دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى يا-
پون جاھانگىرلىكىنىڭ بىز موڭغۇل قېرىنداشلارغا تاجا-
ۋۇز قىلىشتىكى بىر خىل سۇيقەستلىك ھىيلە - مىكىرىدىن
ئىبارەت خالاس. ئۇلار دەسلەپپىدە تۇرلۇك ياغلىما سۆز-
لەر بىلەن بىزنى ئالدىدى ۋە ئەخمەق قىلدى. غالچىلار-
نى سېتىۋېلىپ قوشۇنىمىزغا بۇزغۇنچىلىق قىلدى. ئار-
قىدىنلا ئايروپىلان، توپ - زەمبىرەك، زەھەرلىك گازلار
بىلەن قېرىنداشلىرىمىزنى قىردى. ياپون جاھانگىرلىكى
مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن شەرقىي شىمالدىكى تۆت ئۆلكىمىز-
نى ئىشغال قىلىۋالغان، ھازىر يەنە شۇ خىلدىكى سۇي-
قەستلەرنى ئىشلىتىپ سۈيۈەندىكى قېرىنداشلىرىمىزنى قىر-

غىنى قىلماقچىدا. بىزگە مەلۇم، ياپون جاھانگىرلىكى ئاپرېل ئىنقىلابى مەزگىلىدە ئەنە شۇ خىلدىكى سۈيىقەستلىكلەرنى ئىشلىتىپ، ئېغىۋالارنى ئويدۇرۇپ چىقىپ، ئازساندىكى غالچىلارنى سېتىۋېلىپ قانداقتۇ «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى⑮»، «بۈيۈك ئىسلام دۆلىتى» نى تەشكىل قىلىپ، شىنجاڭنىڭ تىنچلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا ئۇرۇنغانىدى. ياپون جاھانگىرلىكى ھازىر يەنە سۈيىيۇەندە بىز موڭغۇللار ئىچىدىن چىققان رەزىللىكتە ئۇچىغا چىققان دې ۋاڭ ۋە بىز خەنزۇلار ئىچىدىن چىققان رەزىللىكتە ئۇچىغا چىققان لى شۇشىن ئېقىمىدىكىلەرنى سېتىۋېلىپ مانجۇ دۆلىتىگە ئوخشىغان قانداقتۇ «موڭغۇل دۆلىتى» تەشكىللەپ، بىز موڭغۇل ۋە خەنزۇ قېرىنداشلارنى قول قىلىپ قان - تەرىمىزنى شوراش قەستىدە بولۇۋاتىدۇ. بۈگۈن بىز پۈتۈن شىنجاڭ، پۈتۈن جۇڭگو ۋە پۈتۈن دۇنياغا شۇنى جاكالايمىزكى: بىز موڭغۇللار ئۇلۇغ جۇڭخۇا مىنگو خەلقى، شىنجاڭدىكى 14 قېرىنداش مىللەتنىڭ بىرى. بارلىقىمىز دۇنيادىكى ئېزىلگۈچى مىللەتلەرمىز، بىزنى ئېزىۋاتقان، بىزگە تاجاۋۇز قىلىۋاتقان جاھانگىرلار بىزنىڭ ئەڭ ئاساسلىق ئورتاق دۈشمىنىمىز. پەقەت كۆپچىلىك بىر نىيەتتە يېڭى ھۆكۈمىتىمىز ئەتراپىغا زىچ ئۇيۇشۇپ، يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ مىللىي سىياسىتى ۋە ئالتە بۈيۈك سىياسەتنى قەتئىي سادىقلىق بىلەن ئىجرا قىلىپ، ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ تۈرلۈك سۈيىقەستلىك ھىيلە - مىكىرلىرىنى قىلچە رەھىم قىلماستىن ئېچىپ

تاشلىغىنىمىزدىلا ئاندىن ئۇلارنىڭ تۆمۈر تاپىنى ئاستى-
دىن ئازادلىققا چىقالايمىز. ئاندىن بىز ئېزىلگۈچى مىل-
لەتلەرنىڭ مۇستەقىللىقى، ئەركىنلىكى، باراۋەرلىكىنى
قولغا كەلتۈرەلەيمىز.

بۇ قېتىمقى ئۆلكىلىك موڭغۇل ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىغا
قاتناشقانلارنىڭ ھەممىسى — بىز موڭغۇل قېرىنداشلار ئىچى-
دىكى ئەڭ تەرەققىپەرۋەر، ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتىنى ئەڭ
چۈشۈنىدىغان، ھۆكۈمەتنى چىن دىلىدىن ھىمايە قىلىدى-
غان رەھبەرلەر. ئىشىنىمىزكى: سىلەر، ھۆكۈمەت سىلەر-
گە يۈكلىگەن ۋەزىپىنى چوقۇم ئۈستىگىلەرگە ئالالايسىلەر،
پۈتۈن شىنجاڭدىكى موڭغۇل قېرىنداشلارغا رەھبەرلىك
قىلىپ، بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاينىڭ بارلىق قارار لايىھىسى-
نى ھەقىقىي سادىقلىق بىلەن ئورۇنلىيالايسىلەر. ھۆكۈ-
مىتىمىز چاقىرغان بۇ قېتىملىق ئۆلكىلىك موڭغۇل ۋەكىل-
لەر قۇرۇلتىيىنىڭ ئاساسىي ئەھمىيىتى: بىرىنچىدىن،
موڭغۇل قېرىنداشلارنى ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتىنى يەنىمۇ
چوڭقۇر چۈشىنىپ، جاھانگىرلار ۋە ئۇلارنىڭ غالچىلىرىنىڭ
پىتنە - پاساتلىرىغا ئىشەنمەي يېڭى ھۆكۈمەتنى تېخىمۇ
قىزغىن ھىمايە قىلىش، ھۆكۈمەتنىڭ ئالتە بۈيۈك سىيا-
سىتىنى تېخىمۇ تىرىشچانلىق بىلەن ئىجرا قىلىش، شىن-
جاڭدىكى ھەر قايسى قېرىنداش مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى
ئىناقلىقنى يەنىمۇ مۇستەھكەملەش ئىمكانىيىتىگە ئىگە
قىلىش؛ ئىككىنچىدىن، موڭغۇل قېرىنداشلارنىڭ ئىقتىسادىي
تۇرمۇشىنى گۈللەندۈرۈش ۋە ياخشىلاش، ئۆز ئەركىنلەر،

ئارزۇيۇڭلار ئاساسىدا قالاق چارۋىچىلىق ئىقتىسادىڭلارنى تېخىمۇ يۇقىرى دېھقانچىلىق ئىقتىسادىي تۇرمۇشى باسقۇچىغا كۆتۈرۈش، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا چارۋىچىلىق ئىشلىرىڭلارنى يەنىمۇ تەرەققىي قىلدۇرۇشىڭلارغا ياردىم بېرىش؛ ئۈچىنچىدىن، مەدەنىيەت سەۋىيەڭلەرنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ باشقا مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى بىلەن باراۋەر تۇرىدىغان دەرىجىگە يەتكۈزۈش، مەدەنىيىتىڭلەرنى باشقا ھەر مىللەت قېرىنداشلارنىڭكىگە ئوخشاش يېڭى شىنجاڭ قۇرۇشتىن ئىبارەت شەرەپلىك ئىش ئۈچۈن ئورتاق تىرىشچانلىق كۆرسىتىدىغان سەۋىيىگە يەتكۈزۈش ئۈچۈندۇر.

(شۇئار قىسقارتىۋېتىلدى)

ئىزاھات:

① يېڭى ھۆكۈمەت — ئەينى ۋاقىتتا جۇڭگو كومپارتىيىسى بىلەن ياپونغا قارشى مىللىي بىرلىكسەپ ئورناتقان شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتىنى كۆرسىتىدۇ.

② ئاپرېل ئىنقىلابى — 1933-يىلى شىنجاڭدا يۈز بەرگەن «12-ئاپرېل» سىياسىي ئۆزگىرىشىنى كۆرسىتىدۇ.

③ سولون — شىنجاڭدىكى داغۇر مىللىتى.

④ تارانچى — ئەسلى غۇلجا ۋىلايىتىدىكى ئۇيغۇر دېھقانلار بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا ئايرىم مىللەت دەپ قارالغاچقا شىنجاڭدا 14 مىللەت بار دېيىلەتتى. ئازادلىقتىن كېيىن ئۇيغۇر مىللىتىگە قوشۇۋېتىلدى.

⑤ كۈيخوا — شىنجاڭدىكى رۇس مىللىتى.

⑥ يېقىنقى ئۈچ يىلدىكى ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى — ماجۇڭيىڭ ۋە ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى سەردار ماخۇشەن بىلەن شېڭ شىسەي ئوتتۇرىسىدىكى شىنجاڭنىڭ ھاكىمىيەت ھوقۇقىنى تالىشىش ئۇرۇشىنى كۆزدە تۇتىدۇ.

⑦ لۇ (鲁) ۋېي (卫) ھاكىمىيىتى — جۇڭچيۇ دەۋرىدىكى لۇ دۆلىتى بىلەن ۋېي دۆلىتى ئەسلىدە سەھجۇ (ھازىرقى خېنەن ئۆلكىسىنىڭ

لەنگاۋ ئاممىسى) ئىتتىپاققا قاتناشقان ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر بولۇپ، ئىتتىپاقداشلىق ئەھدىنامىسىدە: ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر ئۆز ئارا تاجاۋۇز قىلماسلىق، سىرتقى دۈشمەنگە ئورتاق قارشى تۇرۇش دەپ بەلگىلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن لۇ، ۋېي ئىككى دۆلەت ئۆز ئارا ئىتتىپاقلاشماي، پۈتۈن تى- ڭشەنچەكە ئاخىرى كۈچى ئاجىزلىشىپ، لۇ دۆلىتى، چۇ (楚) دۆلىتى تە- رىپىدىن، ۋېي دۆلىتى چىن (秦) دۆلىتى تەرىپىدىن يىمىرىلىدۇ.

⑧ ئۇلۇغ دامى دۇبەن — ئەينى ۋاقىتتىكى چېگرا مۇداپىئە دۇبەنلى شېڭ شىسەينى دېمەكچى.

⑨ سەككىز ماددىلىق خىتابنامە — شىنجاڭ يەرلىك دائىرىلىرى 1934 - يىلى 4 - ئايدا چاقىرغان تۇنجى قېتىملىق ئۆلكىلىك قۇرۇلتايدا ئوتتۇرىغا قويغان سەككىز ماددىلىق سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش قائىدىسى بولۇپ، بۇ مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكىنى يولغا قويۇش، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش، ئىقتىساد، مەدەنىيەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇش قاتارلىق سەككىز مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

⑩ خەلق ئۇيۇشمىسى — «شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى» نىڭ ئاساسى.

⑪ يۇي تىڭجاڭ — ئەينى ۋاقىتتىكى قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى يۇي ۋېنبىن، گويغۇر، ئەسلى ئىسمى يۈلۈس، 1937 - يىلى شېڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ تۈرمىدە ئۆلتۈرۈلگەن.

⑫ خۇ تىڭجاڭ — ئەينى ۋاقىتتىكى مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى خۇشۇكاڭ، 1937 - يىلى شېڭ شىسەي تەرىپىدىن تۇتقۇن قىلىنىپ، تۈرمىدە ئۆلتۈرۈلگەن.

⑬ ئۈچ يىللىق پىلان — 1937 - يىلدىن 1939 - يىلغىچە بولغان شىنجاڭنىڭ 1 - قېتىملىق ئۈچ يىللىق قۇرۇلۇش پىلانى.

⑭ جاڭ تىڭجاڭ — ئەينى ۋاقىتتىكى مائارىپ نازىرى جاڭ شىن، 1937 - يىلى شېڭ شىسەي تەرىپىدىن تۇتقۇن قىلىنىپ تۈرمىدە ئۆلتۈرۈلگەن.

⑮ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى — ئەنگلىيە جاھانگىرلىكىنىڭ پىلانلىشىدا، سابىت داموللام قاتارلىق بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچى ئۇنسۇرلار 1933 - يىلى 12 - نويابىر قەشقەردە قۇرغان قورچاق ھاكىمىيەت. ھاكىمىيەت ئاساسىي بولمىغانلىقتىن 1934 - يىلى 3 - ئايدا پارچىلانغان.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

خوجىنىياز ھاجىمنىڭ ھاياتىي پائالىيەتلىرى

شېرىپ خۇشتار

خوجىنىياز ھاجىمنىڭ ھاياتى ۋە ئۇ باشچىلىق قىلغان قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنى بايان قىلىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن كەينى قۇمۇل ۋاڭىدىن باشلىغان ياخشى.

1

شاھ مەخسۇت ۋاڭ

مەنچىڭ خاندانلىقىنىڭ شىنجاڭ بوسۇغىسىدىكى تايانچىسى ۋە باش ۋەكىلى بولغان شاھ مەخسۇت ۋاڭ 1928 - يىلغىچە قۇمۇل خەلقىگە 53 يىل ھۆكۈمرانلىق قىلدى...

شاھ مەخسۇت ۋاڭلىقىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى ھۆكۈمرانلىقى تازىمۇ قەبىھلەشكەن، ھۆكۈمرانلىق قىلىش دائىرىسى كېڭىيىپ شەرقتە شىڭشىڭشياغىچە، غەربتە يەتتە قۇدۇقىچە، شىمالدا ئارا تۈرۈككىچە يەتكەن بولۇپ، شۇ دائىرىدىكى يەر، سۇ، چارۋا ـ مال، يايلاق، ئورمان ۋە كانلار ۋاڭ ئوردىسىنىڭ مۈلكى ھېسابلىناتتى.

شاھ مەخسۇت ۋاڭ بۇ يەرلەرنى 17 دورغملىق، بەش قازىلىقتىن ئىبارەت 22 رايونغا بۆلۈپ ئىدارە قىلغانىدى. ئۇنىڭ قول ئاستىدا سەككىز چارۋىچىلىق رايونى، 14 دېھقانچىلىق رايونى بولۇپ، شۇ دەۋردە ئەشۇ جايلاردىكى 6485 ئائىلە، 33 مىڭ725 نوپۇس شاھ مەخسۇت ۋاڭنىڭ باشقۇرۇشىدا ئىدى.

شاھ مەخسۇت ۋاڭ ئىگىلىۋالغان يەر 35 مىڭ 400 مو بولۇپ، شۇ دائىرىدىكى ئۆستەڭ، بولاق ۋە غارمۇ شاھ مەخسۇتنىڭ شەخسىي مۈلكى ھېسابلىناتتى. يەنە ئۇنىڭ 700 مو يەرنى ئىگىلىگەن 160 بېغى، 18 جايدا نەچچە يۈز تاش تۈگمەن، 200 قوتاندا 150 مىڭ تۇياق قوي، 5500 ئات، 7200 كالا، 8000 تۆگىسى بولۇپ، بۇنىڭدىن تاشقىرى ئۇنىڭ سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان سەرمايىسى 6 مىليون 5 يۈز مىڭ سەر كۈمۈشكە يېتەتتى (ئۇنىڭ خەزىنىسىگە توپلىغان ئالتۇن، كۈمۈشلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئېنىق سان قالدۇرۇلمىغان)...

شاھ مەخسۇت ۋاڭ ئىلكىگە ئېلىۋالغان تارانچى كۆمۈر كېنىدىن (ۋاڭ ئائىلە نەسەپنامىسىدىكى بەزى ماتېرىياللارغا قارىغاندا) ھەر يىلى 67 مىڭ سەر كۈمۈش كىرىم قىلىنغان.

شاھ مەخسۇت ۋاڭنىڭ 800 ئېغىز ئۆيلۈك ئوردىسى بولۇپ، بۇنىڭ كۆپ قىسمىدا ۋاڭنىڭ ئائىلە تاۋا-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بىنالىرى ئولتۇراقلاشقان، ئاز بىر قىسمىنى ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا ئىشلەتكەن.

شاھ مەخسۇت ۋاڭنىڭ تەگرى تېغىنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىدىكى 23 ئورۇندا دېھقانچىلىق مەيدانى بار بولۇپ، ھەر بىر دېھقانچىلىق مەيدانىغا بىردىن دېھقان بېشى قويۇلۇپ، شۇ يەردىكى دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى باشقۇرغان. بۇ خىل باشقۇرۇشتا، دېھقانچىلىق مەزگىلىدە دېھقانلار نۆۋەت بىلەن ۋاڭنىڭ يېرىگە ھەقسىز ئىشلەيدۇ، ۋاڭنىڭ دېھقانچىلىقى تامامەن تۈگىگەندىن كېيىن ئۆز يېرىگە ئىشلەيدۇ. نەتىجىدە دېھقانلارنىڭ تېرىم ئىشلىرى مەزگىلىدىن كېيىن قېلىپ ياخشى ھوسۇل ئالالمىغانلىقتىن، كۆن ئېلىشنىڭ تەسلىكىدىن خانىۋەيران بولىدۇ. شاھ مەخسۇت ۋاڭنىڭ چارۋىلىرى «تۆمۈر چارۋا» غا ئايلاندۇرۇلغان بولۇپ (ۋاڭنىڭ چارۋىسى ئۆلمەيدۇ، يوقالمايدۇ. ئۆلسە، يوقالسا باققۇچى تۆلەيدۇ)، ئۇنىڭ چارۋىسىنى باققانلارنىڭ ھەممىسى ۋاڭنىڭ قۇلىغا ئايلانغان. قۇللۇق ئەۋلادتىن- ئەۋلادقا داۋاملاشقان، قۇللارنىڭ بالىلىرى 18 ياشقا توشۇپ ۋاڭ ئوردىسىغا تىزىملىتىلغاندىن باشلاپ، ئۇنىڭغا باقىدىغان «تۆمۈر چارۋا» بېرىلەتتى.

خوجىنىياز ھاجىم مانا شۇ ۋاڭنىڭ «تۆمۈر چارۋا» سىنى باقىدىغان ئۈچ ئەۋلاد قول ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن.

2

قۇمۇل خەلقى ئۇستىدىكى قوش زۇلۇم

1878 - يىلى، چىڭ سۇلالىسى ياقۇپ بەگنى مەغلۇب قىلىپ، 1884 - يىلى شىنجاڭنى ئۆلكە قىلىپ بېكىتتى. لىيۇجىنتاڭ شىنجاڭنىڭ ھەربىي ۋە مەمۇرىي ۋالىيلىقىغا تەيىنلەنگەندىن كېيىن، ئىلگىرىكى بەگلىك تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، ئومۇميۈزلۈك ھاكىمىيەت تۈزۈمى يۈرگۈزۈلدى. لېكىن قۇمۇلدا «بىۋاستە قاراشلىق نازارەت»، باركۆلدە «شەھەرلىك غەربىي نازارەت» تەسىس قىلىنىپ، قۇمۇل ۋاڭىنىڭ ھوقۇقى داۋاملىق ساقلاپ قېلىندى. شۇنىڭ بىلەن قومۇل خەلقى ئۇستىدە ئىككى ھاكىمىيەت ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان غەيرىي سىياسىي تۈزۈم بارلىققا كەلدى. دەسلەپتە «بىۋاستە قاراشلىق نازارەت» بىلەن شەھەرلىك غەربىي نازارەتنىڭ باشقۇرۇشى بىلەن شاھ مەخسۇت ۋاڭنىڭ باشقۇرۇش دائىرىسى ئايرىلغان بولۇپ، بۇلار ئۆز دائىرىسى ئىچىدىلا ھوقۇق يۈرگۈزەتتى. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قۇمۇل نازارىتىنىڭ ھوقۇق يۈرگۈزۈش دائىرىسى زورايدى. چەك - چېگرىلەرى بۇزۇلدى. زورلۇق - زومبۇلىقى كۈچەيدى. ھەر ئىككى تەرەپ قولى يەتكەن يەرگىچە ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن خەلق ئۇستىدىكى زۇلۇم قوشلاندى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

يەنى، ۋاڭ زۇلۇمى ئۈستىگە مەنچىڭ ھۆكۈمىتى زۇلمى قوشۇلدى. دېمەك قۇمۇل خەلقى باشقا جايلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا بىر ھەسسە ئارتۇق زۇلۇم ئاستىدا قالدى. بۇ ئىككى غەيرىي - رەسمىي ھۆكۈمرانلىق ئۆز يېنىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن خەلقتىن يىغىۋالغان ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى ھېسابلىمىغاندا، يەنى ھەر قايسى باج، سېلىق، ئالۋاڭ ياساقتىن تاشقىرى، چىڭ خاندانلىقىغا قىلىدىغان سوۋغا - سالام، خۇشامەت پۇللىرىمۇ خەلقتىن يىغىۋېلىناتتى. مەسىلەن، شاھ مەخسۇت ۋاڭ ئون يىلدا بىر قېتىم نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش، سوۋغا - سالام بىلەن چىڭ خاندانلىقى ئالدىغا ئۆزى سالامغا بارسا، ھەر ئۈچ يىلدا بىر قېتىم 40 ھارۋىغا ئالتۇن - كۈمۈش ۋە ئېسىل بۇيۇملارنى بېسىپ چىڭ خاندانلىقىغا سوۋغا قىلاتتى. بۇنىڭدىن باشقا ھۆكۈمەت مەمۇرلىرى خەلقتىن يىغىپ ئالغانلىرىنى يەپ - ئىچىپ، ئەيشى - ئىشرەتكە ئىشلىتىپ، ئۆزىنى بېيىتقاندىن تاشقىرى، ئۆلكە ئەمرىگە ھەق تاپشۇراتتى، سوۋغا قىلاتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى خەلقتىن يىغىپ ئېلىناتتى (بىز قۇمۇل خەلقى ئۈستىدىكى زۇلۇم، ئالۋاڭ ياساقلار ئۈستىدە تەپسىلىي توختالمايمىز). زۇلۇم ھەددىدىن ئاشقانلىقى ئۈچۈن، خەلق بۇنىڭغا چىداپ تۇرالماي، زۇلۇمغا قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈردى.

1907 - يىلى «تورپاقلار قوزغىلىڭى»، 1912 - يىلى تۆمۈر خەلپە باشچىلىقىدىكى دېھقانلار قوزغىلىڭى پارتلىدى. تۆمۈر خەلپە قوزغىلىڭى بېسىقتۇرۇلۇپ، 18 يىل-

دىن كېيىن ئالدىنقى ئىككى قوزغىلاڭنىڭ ئاكتىپ قاتـ
ناشقۇچىسى خوجىنىياز ھاجىم باشچىلىقىدىكى قۇمۇل دېھـ
قانلار قوزغىلىڭى پارتلىدى. خوجىنىياز ھاجىم ئۈچىنچى
قېتىملىق خەلق قوزغىلىڭىنىڭ مۇنەۋۋەر رەھبىرىدۇر.

3

شاھ مەخسۇت ۋە موڭغۇل قۇللار

1890- يىلى، شاھ مەخسۇت ۋاڭ زۇلمىغا چىدىماـ
غان قۇمۇلدىكى 200 دىن ئارتۇق موڭغۇل قۇل شاھ مەخـ
سۇتقا قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈردى. ئۇلار ئوقيا، سالغۇ،
تاش، ئارقان، كالتەك - چوماق، ... قاتارلىقلار
بىلەن شاھ مەخسۇتقا قاقشاتقۇچ زەربە بەردى. لېكىن
شاھ مەخسۇت ئەۋەتكەن چېرىكلەر قوزغىلاڭچىلار ئىسـ
تىھكامىغا بۆسۈپ كىرىپ، قوزغىلاڭچىلارنى باسـ
تۇردى. شۇ چاغدا غەربىي تاغدا ۋاڭنىڭ قويىنى باقـ
دىغان موڭغۇل قۇللار تاشقى موڭغۇلىيىگە، شەرقىي تاغـ
دىكىلىرى گەنسۇ ئۆلكىسىگە قېچىپ كەتتى. شۇنىڭدىن
كېيىن شاھ مەخسۇت ۋاڭ شەرقىي ۋە غەربىي تاغدا تۇـ
رۇشلۇق موڭغۇل قۇللاردىن ئېردەن لاما بىلەن كۆك لاـ
مانى زىندانغا تاشلىدى. قوزغىلاڭچى قۇللارغا ھېسداشـ
لىق قىلغان كۆپلىگەن ئۇيغۇر، قازاق دېھقان، چارۋىـ
چىلارنى تۇتۇپ كېلىپ، بەزىلىرىنى جادۇدا تۇغراپ

ئۆلتۆردى، بەزىلىرىنى زىندانغا سالدى. كۆپلىگەن كە-
شىلەرنى ئۆزىگە قۇل قىلىۋالدى. ئەنە شۇ چاغدا قۇمۇل-
نىڭ تاراتۇ تېغىدا دېھقانچىلىق قىلىندىغان كۆپلىگەن
ئۇيغۇرلار ۋاڭغا قۇل بولۇپ قالدى. خوجىنىياز ھاجىم-
نىڭ ئۈچىنچى بوۋىسى تاراتۇ تېغىدا دېھقانچىلىق قىلى-
دىغان بەھرەم ئىمىننىياز بىلەن قىزىل پوتاسىيىتلار
ۋاڭنىڭ قويىنى باقىدىغان، ئايىقىز مۇھەممەتنىياز يىل-
قىسىنى باقىدىغان قۇلى بولۇپ قالىدۇ. خوجىنىياز ھا-
جىمنىڭ قۇل ئائىلىسىدە دۇنياغا كېلىشىدىكى سەۋەب
مۇشۇلاردۇر.

4

خوجىنىياز ھاجىمنىڭ بالىلىق دەۋرى

خوجىنىياز ھاجىم ئۈچ ئەۋلاد قۇللۇقتا ئۆتكەن
قۇل دورغىسى ئىمىننىياز ئائىلىسىدە 1889 - يىلى دۇن-
ياغا كەلگەن. ئۇ ئائىلە تەربىيىسىنى ئالغاندىن كېيىن
دادىسى ئىمىننىياز دورغا خوجىنىيازنى قۇللاردىن يىراق
تۇتۇش ئۈچۈن، قۇمۇلغا ئەۋەتىپ، قۇمۇل شەھىرىدىكى
خانلىق مەدرىسىگە ئوقۇشقا بېرىدۇ (خوجىنىياز بۇ مەد-
رىستە شاھ مەخسۇتنىڭ نەۋرىسى بېشىر شاھزادە بىلەن
بىرگە ئوقۇيدۇ). خوجىنىياز كىچىكىدىن كەم سۆز، تېز
ئاچچىق كېلىدىغان، زېرەك، ئۇچرىغان ھادىسە، ۋەقە-

لەرنى تېز تەھلىل قىلىپ ئۆلگەرەلەيدىغان، ئۆتكۈر، قاۋۇل ھەم يۈرەكلىك بولۇپ يېتىلىدۇ. ئۇ، مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا ئۇستازىدىن كۆپ سوئال سورايتتى.

ۋاقىلىق بەلگىلىمىدە، قۇللار بالىلىرىنى 18 ياشـقا كىرگەندە ۋاقىنىڭ تىزىمىغا ئالدۇرۇشى كېرەك. شۇ-نىڭدىن كېيىن تىزىمغا ئېلىنغان قۇلغا بېقىش ئۈچۈن چارۋا، تېرىش ئۈچۈن يەر بېرىلەتتى. ئىمىنىياز دورغا ئوغلىنىڭ قۇللار تىزىملىكىگە كىرىپ قېلىشىدىن ئەنسـرەپ ئۇنى 17 يېشىدىلا ساۋۇرئاخۇن دېگەن قۇلنىڭ قىزىغا ئۆيلەپ، ئۆيىنى ئايرىپ قويىدۇ. 1907 - يىلى 1 - ئايدا ئىمىنىيازئاخۇن ئائىلىسىگە شىڭشىيادىكى ھۆكۈمەت چېرىكلىرىگە ئوتۇن، سامان ئاپىرىش ئالۋاڭى كېلىدۇ. ئىمىنىيازئاخۇن بۇ ئالۋاڭغا ئوغلى خوجىنىياز-نى ئەۋەتىدۇ...

خوجىنىيازلار سەپىنى توگىتىپ قايتىشىدا يولدا جۇدۇن بولۇپ قالىدۇ. سەپچىلەر يولدىن ئېزىپ قې-لىپ، نۇرغۇن ئادەم ۋە ئات، ئېشەكلەر ئۆلۈپ كېتىد-دۇ. بۇ ئالۋاڭغا مەسئۇل بولغان ئوردا بېگى ئىسھاق بىلەن خوجىنىياز قاتارلىق ئۈچ كىشى ھايات قالىدۇ. بۇلار ئاچچىقسۇ دېگەن يەردىكى چازىغا كەلگەندە، گەن-سۇ تەرەپتىن ھارۋىدا كېلىۋاتقان ھارۋىكەش بىلەن 20 نەپەر چېرىكنىڭ توڭلاپ ئۆلگەنلىكىنى كۆرىدۇ. بۇ چا-زىدا تۇرغان چېرىك ئەمەلدارلار بۇ ئۆلۈكلەرنى كۆر-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

سىتىپ: «يۇقىرىدىن ئۇقتۇرۇش كەلدى. بۇلارنىڭ يې-
نىدا ئىككى جىڭ ئەپيۇن، 50 سەر تەڭگە بار ئىكەن،
لېكىن بىز ئۇلارنىڭ يېنىنى تەكشۇرسەك يوق تۇرىدۇ.
بۇنى سىلەر ئوغرىلاپ كېتىپسىلەر»، — دەپ خوجىنىياز
باشلىق ئۇچ كىشىنى تەكشۇرىدۇ. نەتىجىدە خوجىنىياز-
نىڭ يېنىدىن دادىسى يول خىراجىتى ئۇچۇن بەرگەن
بىر سەر تەڭگە پۇل چىقىدۇ. چېرىكلەر بۇنى كۆرۇپ،
باشقىلارنى قويۇۋېتىپ، خوجىنىيازنى تۇتۇپ قېلىپ،
قالغان پۇللارنى تاپشۇرۇشقا قىستايدۇ ھەم بىر ئاي
ئېغىر ئەمگەككە سالىدۇ. بىر كۇنى قۇمۇل تەرەپتىن
كېلىپ بۇ چازىغا چۇشكەن ھارۋىكەشلەر قۇمۇلدا «تور-
پاقلار قوزغىلىڭى» بولغانلىقىنى، بۇ قوزغىلاڭنىڭ كۇن-
دىن - كۇنگە كۇچىيىپ، شەھەرگە ھۇجۇم قىلىش ئالدى-
دا تۇرغانلىقىنى ئېيتىشىدۇ.

خوجىنىياز بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن شۇ
كېچىسى ھارۋىكەشلەرنىڭ بىر ئېتىنى ئېلىپ تاغ ئىچى-
ئوغرى يولى بىلەن قېچىپ ئۆز يۇرتىغا بارماي، قوراي
يېزىسىغا كېلىدۇ.

5

خوجىنىياز ھاجىم تورپاقلار قوزغىلىڭىدا

خوجىنىياز قوراي يېزىسىغا بارغاندا، قورايدىكى
300 دىن ئارتۇق كىشى توپلىشىپ قۇمۇل شەھەرگە-

ۋاڭ ئوردىسىغا ھۇجۇم قىلىشقا تەييارلىنىۋاتقانىدى. خوجىنىياز ھاجى بۇ قوزغىلاڭغا ئىشتىراك قىلىدۇ. خوجىنىيازنىڭ ياش، قابىلىلىقى، ئەقىل - پاراسىتى ۋە تارتقان ئازاب - ئوقۇبەتلىرى، جۈملىدىن قوزغىلاڭ قىلىش ئىرادىسىنىڭ مۇستەھكەملىكىنى كۆرگەن قوزغىلاڭچىلار خوجىنىيازنى قوشۇنغا ئالىدۇ، ئۇنىڭغا ھۆرمەت قىلىدۇ، ئۇنى قوزغىلاڭنىڭ مۇھىم ئادەملىرى قاتارىغا قويىدۇ.

قوزغىلاڭچىلار ۋاڭ ئوردىسىنىڭ ئىشىكىنى تاش - كېسەك بىلەن تاقايدۇ. بىراق كۈتۈلمىگەندە ئۇلار ئوردا ئەسكەرلىرىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ مەغلۇب بولىدۇ. قوزغىلاڭ باستۇرۇلىدۇ. خوجىنىياز تاراتۇغا كېتىدۇ. شاھ مەخسۇت ۋاڭ قوزغىلاڭچىلار ئەھۋالىنى تەكشۈرگەنىدىن كېيىن، خوجىنىيازنىڭ بۇ قوزغىلاڭنىڭ مۇھىم ئادىمى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئۇنى ئىزلەيدۇ. خوجىنىيازنى تۇتالماي ئامالسىز قالغان ۋاڭ ئۇنىڭ دادىسى ئىمىنىياز دورغىنى زىندانغا تاشلايدۇ. خوجىنىيازنى تۇتۇش توغرىسىدا مۇنداق ئېلان چىقىرىدۇ:

«خوجىنىياز شارلا تېغى — تاراتو تېغىدىن ئىمىننىياز قۇلنىڭ ئوغلى. ئۇ شىڭشىڭشيا يولى ئاچچىقسۇ چازىسىدىن ھۆكۈمەتنىڭ 50 سەر تەڭگە، ئىككى جىڭ ئەپيۇن، بىر ئات ۋە جۇۋا... قاتارلىق نەرسىلىرىنى ئوغرىلاپ، قورايدىن چىققان تورپاقلار قوزغىلىڭىدا قاتناشقان. ئۇ پاكار بوي، يۇمىلاق يۈز، دوگىلەك كۆز،

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى www.uyghurkitap.com

قارا قاش ئادەم، ئۇنى كۆردۈم دېگۈچىلەرگە ئۈچ يامبۇ ياكى ئۈچ ئات، تۇتۇپ بەرگەن كىشىگە 12 يامبۇ ياكى 12 ئات ئىنئام بېرىلىدۇ...». ئېلان چىقىرىلغاندىن كېيىن خوجىنىيازنى ئىزدىگۈچىلەر كۆپىيىشكە باشلايدۇ. خوجىنىياز ئانىسىنىڭ ياردىمى بىلەن يوشۇرۇن ھالدا تۇرپانغا بېرىپ، ئىسھاق دېگەن نام بىلەن ئاستانە مەدرىسىدە بىر يىل مەخسۇت مۇھىتى، مەھمۇت مۇھىتلار بىلەن بىللە ئوقۇيدۇ.

شاھ مەخسۇت ۋاڭنىڭ خوجىنىيازنى تۇتۇش ھەردىكىتى تۇرپانغىمۇ يېتىپ كېلىدۇ. بۇ يەردىمۇ ئۇنىڭغا ئاراملىق بولمايدۇ. ئاخىرى ئانىسى ئۇنى ھەجگە باردىغانلارغا قوشۇپ، ھەرەمگە يولغا سالىدۇ.

ئۇ ھەج قىلىپ بولۇپ، قايتىپ كېلىشكە پۇلى بولمىغاچقا، شۇ جايدىكى بىر بايىنىڭ خورمىزارلىقىدا ئۈچ يىل ئىشلەپ، يول خىراجىتى ھازىرلاپ ئاندىن ۋەتەنگە قايتىدۇ. 1912 ـ يىلى يىل بېشىدا ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېلىدۇ.

6

خوجىنىياز ھاجىم تۆمۈر خەلپە قوزغىلىڭىدا

1912 ـ يىلى، ئۆلكە ئەمرى يوەن داخۇا ئۆلكە مەركىزىگە قاراپ كېلىۋاتقان ئىلى خەلق قوشۇنىنى توسۇش ئۈچۈن قومۇل ۋاڭىغا 500 ئەسكەر ئەۋەتىش

توغرىسىدا بۇيرۇق بەردى. قۇمۇل ۋاڭى شاھ مەخسۇت ئۆزى ئۈچۈن خەتەرلىك دەپ ھېسابلىغان ئادەملەرنى ئەسكەرلىككە ئالدى ۋە ئۈرۈمچىگە يولغا سالدى. بۇ ئەسكەرلەر ئىچىدە تۆمۈر خەلپىمۇ بولۇپ، ئۇ يولدا ئەسكەرلەرگە باشچىلىق قىلىپ، قوزغىلاڭ كۆتۈردى. ئۇ قوشۇننى باشلاپ كېلىپ، قورال ئۈچىنى قۇمۇل ۋاڭى شاھ مەخسۇتقا قارىتتى. ئازاب چەككەن قۇمۇل خەلقى بۇ قوزغىلاڭغا ئاكتىپ قاتناشتى. بۇ ۋاقىت خوجىنىياز ھاجىنىڭ يۇرتىغا قايتىپ كەلگەن ۋاقتى بولۇپ، خوجىنىياز ھاجى بۇ قوزغىلاڭغا پىدائىي بولدى ھەم بىر قانچە قېتىملىق جەڭدە جاسارەت بىلەن ئۇرۇش قىلىپ، كۆزگە كۆرۈندى-دە، تۆمۈر خەلپە قوشۇنىدىكى باتۇرلار سېپىگە قوشۇلدى. خوجىنىياز ھاجى بىر تەرەپتىن ئۇرۇشقا قاتناشسا، يەنە بىر تەرەپتىن تۆمۈر خەلپىگە مۇھىم مەسلىھەتلەرنى بەردى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ تۆمۈر خەلپىگە مەسلىھەتچى بولدى. تۆمۈر خەلپە قوزغىلىڭى «سۈلھە» بىلەن «تىنچىتىلغاندا» خوجىنىياز ھاجى ئۆز يۇرتىغا قايتىپ، مىلتىق ئۈچىنى دۈشمەنگە قارىتتى. 1913 - يىلى 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنى تۆمۈر خەلپە ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن، قۇمۇل ۋاڭى تۆمۈر خەلپىنىڭ قالدۇق قىسىملىرىنى يوقىتىشقا قوشۇن ئەۋەتتى.

خوجىنىياز ھاجى تاغدىكى قوشۇنلارغا يېتەكچىلىك قىلىپ، بىر مەركىزىي ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇردى. قورال-

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

يارانىڭ ناچار بولۇشى، سان جەھەتتىن ئاز بولۇشتەك سەۋەبلەر تۈپەيلى، خوجىنىياز ھاجى قوشۇنلارنى تارقىتىۋېتىپ ئۆزى يەككە قالىدۇ.

شاھ مەخسۇت ۋاڭ بارلىق چارە - تەدبىرلەرنى ئىشقا سېلىپ، خوجىنىياز ھاجىنى تۇتۇشقا كىرىشىدۇ.

7

سەرگەردانلىقتا ئۆتكەن 15 يىل

1913 - يىل 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنى تۆمۈر خەلپە ئۆلتۈرۈلدى. بۇنىڭدىن خۇشاللىقى ئىچ - ئىچىگە سىغماي قالغان شاھ مەخسۇت ۋاڭ قالمىش قوزغىلاڭچىلارنى بېسىقتۇرۇش ئۈچۈن، 12 تاغ، بەش شەھەرگە لەشكەر چىقىرىپ، تىنتىش ئېلىپ بېرىپ قوزغىلاڭ ئىشتىراكچىلىرىنى بېسىقتۇرۇشقا كىرىشتى. پۈتۈن قۇمۇل زېمىنىدا خوجىنىياز ھاجىنىڭ دەسسەشكە ئايىغى ئەمەس، بەلكى تىنىقى چىققۇدەكمۇ بوشلۇق قالمىدى...

خوجىنىياز ھاجىم باركۆل ئارقىلىق ئالتايغا بېرىپ، تاشقى موڭغۇلىيىگە بېرىشنى پىلانلىدى - دە، باركۆلگە بېرىش يولىنى ئىسمىنى يەنە ئىسھاق دەپ ئاتاپ، ئالتاي چېگرىدە ئاكام بار، شۇنى ئىزلەيمەن، دەپ يۈردى.

خوجىنىياز ھاجىم ئالتايغا قاراپ يولغا چىققاندىن كېيىن يولدا قامزا دېگەن بىر قازاق يىگىتى

بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇنىڭغا ھەمراھ بولدى (قامزا ئەسلىدە بارىكۆل، ئالتاي ئارىلىقىدا ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان داڭدار ئوغرى ئىكەن). يول ئۇستىدىكى بىر قونالغۇدا، قامزا خوجىنىياز ھاجىم ئۇختاپ قالغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۇنىڭ ياخشى ئېتىنى ئوغرىلاپ، ئۆزىنىڭ توكۇر بايتىلىنى تاشلاپ كېتىدۇ. خوجىنىياز ھاجىم ئامالسىز قېلىپ ئالىپ دېگەن ئۇكۇردەينىڭ ئاۋۇلىدا بىر يىل قوي باقىدۇ. ياڭ زىڭشىن بىلەن شاھ مەخسۇت ۋاڭ ئۆز كېلىشىمى بويىچە، خوجىنىياز ھاجىنى تۇتۇش قارارىنى ئۆزگەرتمەيدۇ. ھەممە يەرگە تەڭ ئېلان تارقىتىدۇ. تاغلىقلار ئالىپ ئۇكۇردەينىڭ مالچىسى ئىسھاقتىنمۇ گۇمانلىنىدۇ، ھەتتا تۆت قازاق يىگىتى ھاجىمنى تۇتقىلى كېلىدۇ. خوجىنىياز ھاجىم بۇلارنىڭ ھەرىكىتىنى سېزىپ قېلىپ ئالىپ ئۇكۇردەينىڭ بىر ئېتىنى مىنىپ، ئۇ جايدىن كېتىپ قالىدۇ. بەختىگە قارشى ئات ئۆلۈپ پىيادە قالىدۇ. ئۇ بىر قانچە كۈن جاپالىق يول يۈرۈپ چۆچەككە كېلىدۇ.

خوجىنىياز ھاجىم چۆچەكتە بولغان مەزگىلدە ئىسمىنى قامزا، دەپ ئاتايدۇ. چۈنكى بۇ چاغدا خوجىنىياز ھاجىم كىيىم - كېچەك، گەپ - سۆز جەھەتتىن قازاقلىشىپ بولغانىدى. شۇ كۈنلەردە خوجىنىياز ھاجىم ماـمۇتباي دېگەن ئۇيغۇر چارۋىچىنىڭ مېلىنى باقىدۇ. ماـمۇتباي ئۆزىگە سادىق بۇ مالاي «قامزا» غا ئىشەنچ

باغلايدۇ - دە، قويلارنى بورىتالانىڭ قىزىل يۇلتۇز دې‑
گەن يېرىگە ئاپىرىپ بېقىشنى تاپىلايدۇ. خوجىنىياز
ھاجىم بورىتالاغا بارغاندىن كېيىن بىر تەرەپتىن ما‑
مۇتباي قويلارنى قوغداش ئۈچۈن بەرگەن قورال بىلەن
ئوۋچىلىق قىلىدۇ. شۇ باھانە بىلەن قارىغا ئېتىشنى
مەشق قىلىدۇ. خوجىنىياز ھاجىم ئۆزى ئوۋلىغان ئۈچ
دانە بورقاق (بۆكەن) مۈڭگۈزىنى مامۇتبايغا بېرىدۇ.
مامۇتباي بۇنىڭدىن بەكمۇ رازى بولىدۇ ۋە خوجىنىياز
ھاجىم (قامىزا) نى يېتەرلىك ئوق - دورا بىلەن تە‑
مىنلەپ تۇرىدۇ. خوجىنىياز ھاجىمنىڭ مالچىلىق كۈن‑
لىرى ئوۋچىلىق قىلىش ۋە قارىغا ئېتىش بىلەن ئۆتىدۇ.
شاھ مەخسۇت ۋاڭ ئۆز شايىكىلىرىنى خوجىنىياز
ھاجىنى تۇتۇش ئۈچۈن تەرەپ - تەرەپكە يولغا سالغا‑
نىدى. ئۇلار خوجىنىياز ھاجىنىڭ چۆچەكتە ئىكەنلىكى‑
نى بىلىپ ۋاڭغا مەلۇم قىلىدۇ. شاھ مەخسۇت ۋاڭ
توخسۇنلۇق نىياز شەنزۇ (شەنزۇ — يېزىدىكى ھاكىم) نى خو‑
جىنىياز ھاجىنى تۇتۇپ كېلىشكە ئەۋەتىدۇ.
خوجىنىياز ھاجىم بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن
كېيىن ۋەتەندىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ - دە،
چېگرىدىن ئۆتۈپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا بارىدۇ.

خوجىنىياز ھاجىم سوۋېت ئىتتىپاقىدا

خوجىنىياز ھاجىم چېگرىدىن ئۆتۈپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇيغۇر رايونى – يەركەنتكە بارىدۇ ۋە ئۇيغۇرلار ئولتۇراقلاشقان بىر قىشلاقتا ئورۇنلىشىدۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي شۇ جايدىكى ئۇيغۇر، قازاق قېرىنداشلار بىلەن چىقىشىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ دوست - بۇرادەرلىرى بارغانسېرى كۆپىيىشكە باشلايدۇ. خوجىنىياز ھاجىم چېگرىدىن ئۆتۈش ئالدىدا، بورىتالادىن ئوۋلىغان بىر قانچە بۆكەن مۈڭگۈزىنى مامۇتبايغا بېرىشكە ئۈلگۈرەلمەي ئېلىۋالغانىدى. خوجىنىياز ھاجى بۇ مۈڭگۈزلەرنى يەركەنت بازىرىدا غۇلجىلىق ۋەلىباي دېگەن ئاتاقلىق كىشىگە ساتىدۇ. ۋەلىباي مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن خوجىنىياز ھاجى بىلەن تونۇشىدۇ ھەم ئۇنىڭ داۋاملىق ئوۋچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ تۇرۇشىغا ئات، تايغان، ياخشى قورال ۋە ئوق - دورا بېرىدۇ.

خوجىنىياز ھاجىنىڭ شارائىتى ياخشىلىنىدۇ. ئۇ ئوۋچىلىق ئىشى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىر قانچە چوڭ - كىچىك شەھەرلىرىنى ئايلىنىپ چىقىدۇ. كۆپلىگەن كىشىلەر بىلەن سوھبەتتە بولىدۇ. يېڭىلىقلارنى قوبۇل قىلىدۇ، ئاڭ سەۋىيىسى ئۆسىدۇ. جەمئىيەت ۋە

ھاياتنى چۈشۈنىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي ۋەزىيىتى بىلەن شىنجاڭنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي ۋەزىيىتىنى سېلىشتۇردۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئىلغار ئىپتىكى قورال-ياراقلارنى كۆرۈپ، 1907-يىلدىكى «تورپاقلار قوزغىلىڭى» ۋە 1912-يىلدىكى «تۆمۈر خەلپە قوزغىلىڭى» دا ئىشلەتكەن قارا مىلتىق ۋە 9، 10، 11، 12 ئاتار مىلتىقلارنى ئەسكە ئېلىپ، «ھەتتىڭەي، ئەگەر شۇ ۋاقىتلاردا مۇشۇنداق قوراللار قولىمىزدا بولغان بولسا، تەقدىرىمىز ئاللىقاچان ھەل بولۇپ، زۇلۇمغا زاۋال ئاتا قىلغان بولۇركەنمىز، ... ھېلىمۇ خۇدا نۇسرەت ئاتا قىلسا، خەلقىم بىلەن بىرلىكتە مەقسەتكە يېتەرمەي ...»، — دەيدۇ.

1917-يىلى روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابى پارتلاپ غەلىبىگە ئېرىشتى. ئۆكتەبىر ئىنقىلابى غەلىبىسى پۈتۈن دۇنيادىكى ئېزىلگۈچى خەلق ۋە مىللەتلەرنى ئويغاتقىنىدەك، ئۆمۈر بويى ئىنقىلاب ئارزۇسىدا چەت جايلاردا خارى-زارلىقتا تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان خوجىنىياز ھاجىنىمۇ ئويغاتتى. ئۇنىڭ قەلبى ئۈمىد-ئارزۇلار بىلەن ياشاردى. ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدا پرولېتارىيات تۇتقان قورالنى، ئۇلارنىڭ پېشانىسىدە يالتىراپ تۇرغان بەش يۇلتۇزنى كۆرگەندە ھەۋەس بىلەن قاراپ قالدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە يانغان ئىنقىلاب ئوتى ئۇنى قوراللار بىلەن تونۇشۇش، ئوقتىلىق ھەربىي تەلىم-تەربىيە ئې-

لىشقا ئۇندىدى. ئۇزاق ئۆتمەي ئۇنىڭ بۇ ئارزۇسى ئە-
مەلگە ئاشتى.

ئۆكتەبىر ئىنقىلابىي غەلىبىسىدىن كېيىن، سوۋېت
ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى پۈتۈن سوۋېت گىراژدانلىرىغا ھەر-
بىي تەلىم-تەربىيە ئېلىپ بېرىش لازىملىقى ھەققىدە
مۇراجەتنامە ئېلان قىلدى. بۇ چاغدا خوجىنىياز ھاجى
ئۆز خوجايىنى ۋەلىبايغا مۇراجەت قىلىپ، ھەربىي
تەلىم-تەربىيە ئالىدىغانلىقىنى بىلدۇردى. ۋەلىباي
ھىممەت بىلدۈرۈپ، خوجىنىياز ھاجىمنى ئۆز ئوغلى نا-
مىدا تىزىمغا ئالدۇرۇپ، ئۇنىڭ ھەربىي تەلىم-تەربىيە
ئېلىشىغا پۇرسەت يارىتىپ بەردى. خوجىنىياز ھاجىم
ھەربىي تەلىم-تەربىيە جەريانىدا ئۇرۇش قانۇنىيەتلى-
رى نەزەرىيىسىنى ئوبدان ئىگىلىدى. بارلىق ئېغىر-يې-
نىك قۇراللار، ھەر خىل چوڭ-كىچىك تىپتىكى توپ-
زەمبىرەكلەر ۋە پارتلاتقۇچ دورىلار بىلەن تونۇشتى:
ھەتتا ئاددىي زىنىتقا قەدەر ئۇ ئۆزىنىڭ كونا مەرگەنلىكى
بىلەن قارىغا ئېتىش ماھىرى بولۇپ قالدى. تەلىم-
تەربىيىنى ئالىي نەتىجە بىلەن ئاياغلاشتۇردى.

خوجىنىياز ھاجىم ھەربىي تەلىم-تەربىيە ئالغان-
دىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىر قانچە شەھەر-
لىرىنى ئېكىسكۇرسىيە قىلدى. كونا ساۋاقدىشى مەخ-
سۇت مۇھىتىنىڭ ۋاسىتىسى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ
ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئۇيغۇرلار ئىچىدە ئەڭ دەسلەپ قۇرۇلغان
«كالتە چاپانلار تەشكىلاتى»، «مەدەنىيەتپەرۋەرلەر تەش-

كىلاتى» ۋە «ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقى» نىڭ ئاساسلىق رەھ-
بەرلىرى ھەمدە 3 - ئىنتېرناتسىئونالنىڭ ئۇيغۇر ۋەكىلى
ئابدۇللا روزىباقىيوۋ قاتارلىقلار بىلەن كۆرۈشتى ۋە
سۆھبەتتە بولدى. بولۇپمۇ شىنجاڭلىق سودىگەرلەر كۆپرەك
بولغان شەمەي، زەيسەن، توقماق، قاراقول... قاتارلىق
جايلارغا بېرىپ، شىنجاڭلىق سودىگەرلەر بىلەن ئۇچرى-
شىپ، ئۇلار بىلەن تونۇشتى. كونا ساۋاقدىشى مەخسۇت
مۇھىتى ۋە مەھمۇت مۇھىتىلار بىلەن شىنجاڭ ۋەزىيىتى
ھەققىدە مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىپ، شىنجاڭدا سوۋېت ئۆك-
تەبىر ئىنقىلابىنىڭ تەجرىبە - ساۋاقلىرى بويىچە ئىنقى-
لاب ئېلىپ بېرىش قارارىغا كېلىشتى. لېكىن شارائىت
ئۇلارنىڭ ھەرىكەت قىلىشىغا يار بەرمەيتتى. خوجىنىياز
ھاجى 1923 - يىلىغىچە سوۋېت ئىتتىپاقىدا بولۇپ، بۇ
مەزگىلدە ئۆتكۈر سىياسىي پىكىرلىك، يۇكسەك ھەربىي
ماھارەتكە ئىگە، ئەقىل - پاراسەتلىك بىر كىشى بولۇپ
يېتىلدى.

1923 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى ئىچكى ئۇرۇش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن شىنجاڭلىق سودىگەرلەر ۋەتەنگە قايتىشقا باشلىدى. بۇ چاغدا خوجىنىياز ھاجىمۇ ۋەلىباي بىلەن ئىلىغا كەلدى. ئىلىدا تۇرغان مەزگىلدە ۋەلىباينىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن ھوسەن باي ھاجىم، ياقۇپ باي ۋە ھەكىم بەگ خوجىلار بىلەن ئۇچراشتى.

و

خوجمنىياز ھاجىم ئۈرۈمچىدە

خوجمنىياز ھاجىم سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بىر مەزگىل ئىلىدا تۇردى. كېيىن ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىپ، ئۈرۈمچىدە تۇردى. ئۈرۈمچىدە تۇرغان مەزگىلدە تەشكىللىك ۋە پىلانلىق ھالدا تەشكىللەش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللاندى. شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى يۇرت كاتتىلىرى، ئىلغار پىكىرلىك كىشىلەر بىلەن مۇناسىۋەت باغلىدى. ئۇلارنىڭ ئىنقىلاب قىلىش ئېڭىنىڭ ئۆسۈشىگە ياردەم بەردى، خوجمنىياز ھاجىم خەلقنى ئويغىتىش ئىشلىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئېلىپ بېرىلغان ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىنى ھېكايە قىلىپ سۆزلەپ بەردى (پېشقەدەم كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، كىشىلەر سوۋېت ئىتتىپاقىدا بولغان ئۆزگىرىشلەرنى پەقەت خوجمنىياز ھاجىمنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغانلىقىنى، بۇرۇن بۇنداق سۆزلەرنىڭ ئۈرۈمچىدە يوقلۇقىنى ئېيتقان). ئۇ ئۈرۈمچىدە تۇرۇپ قۇمۇل، تۇرپان، توخسۇن، ئالتاي، ھەتتا خوتەنگىچە بولغان ئارىلىقتىكى سىياسىي ۋەزىيەتنى كۆزىتىدۇ، جايلارنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلەيدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

1927 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا مەخسۇت مۇھىتى ۋە مەھمۇت مۇھىتىلاز بىلەن توختام تۈزۈپ، خوجىنىيازھاجىم قومۇلدىن، مەخسۇت مۇھىتىلار تۇرپاندىن قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش قارارىغا كېلىدۇ.

1927 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا خوجىنىياز ھاجىم دادىسىنىڭ ۋاپات بولغان خەۋىرىنى ئاڭلاپ، قومۇلغا بارىدۇ ھەم «ۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ قومۇلنىڭ ئىجتىمائىي ئەھۋالىنى كۆزىتىدۇ.

1928 - يىل 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، شاھ مەخسۇت ۋاڭ ئۆلۈپ ئورنىغا ئوغلى نەزەر ۋاڭ بولىدۇ. 1928 - يىل 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنى، ياڭ زىڭشىن فەن ياۋنەن تەرىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلىدۇ. پۇرسەتنى غەنىمەت بىلگەن جىن شۇرىن فەن ياۋنەننى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ ھاكىمىيەتنى تارتىۋالىدۇ.

قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە بولۇۋاتقان بۇ ئۆزگىرىشلەر قوزغىلاڭ ھازىرلىقىنىڭ جىددىي ئېلىپ بېرىلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

جىن شۇرىن ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىش بىلەنلا «جۇمھۇرىيەت تۈزۈمىدە ۋاڭلىق ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان، بۇنىڭدىن كېيىن ۋاڭلىق دېگەن نەرسە مەۋجۇت ئەمەس.» دەيدۇ. ئۆزىگە نۇزغۇن سوۋغا - سالاملارنى ئېلىپ كەلگەن نەزەر ۋاڭنى ئورۇمچىدە ئېپقېلىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى قىلىپ بەلگىلەيدۇ.

شىنجاڭدا ئومۇمیۈزلۈك هاكىملىق تۈزۈم ئورنىتىلمە
دۇ. قۇمۇل ئۈچ ناهىيىگە بۆلۈپ ئىدارە قىلىنىدۇ. مۇشۇ
ۋاقىتتىن كېيىن مەخسۇت مۇھىتى ۋە تاهىر بەگلەر
(1929 - يىلى) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلغار ئىنقىلاب
تەجرىبىسى ۋە ئىلىم-پەن، مەدەنىيەت - مائارىپ تەجرىبە
سىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن، سودىگەرچىلىك باھانىسى بىلەن
سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ، موسكۋا قاتارلىق جايلاردا
بولىدۇ. ھەر ساھەلەردىن ئۆگىنىش ئېلىپ بارىدۇ.

× × ×

«بۆرىدىن قۇتۇلۇپ، يولۋاسقا تۇتۇلدۇم»—دېگەندەك،
قۇمۇل ۋاڭىنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلدۇق، — دەپ ئويلىغان
ئەمەلدارلىرىنىڭ دەھشەتلىك زۇلمى ئاستىدا قالىدۇ.
خەلق ھېلىگەر جاللات — جىن شۇرېن ۋە ئۇنىڭ چېرىك
جىن شۇرېن ۋە ئۇنىڭ قول - چوماقلىرى ئاسانلا
قولغا كېلىپ قالغان بۇ «تاجۇ - تەخت» نىڭ ئۇزۇن
دەۋر سۈرەلمەيدىغانلىقىنى ياخشى بىلەتتى. شۇڭا ئۇلار
بۇ «ئامەت» تىن پايدىلىنىش ئۈچۈن ئالمان - تالمان
بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئالۋاڭ - ياساقلارنى كۆپەيتتى. خەـ
پانەتچىلىك، پارىخورلۇق بىلەن شۇغۇللىنىپ، خەلقنى
ئازابلاش بەدىلىگە ئۆز چۆنتەكلىرىنى تولدۇرۇشتى. خەلق
بۇنىڭدىن قاتتىق نارازى بولدى. شۇ ۋاقىتتا ئايرىم
كىشىلەر ئېچىدە: «چېچەنگە ئۇنىماي، باچەنگە ئۇنىدۇق»

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

ـۇ؟»، «بۇ قانداق يېڭى ھۆكۈمەت بـولـۇن؟ بـۇنداق ھۆكۈمەتتىن ۋاڭ ياخشى ئىسكەنغۇ» دېگەن پـاراڭلارمۇ بولدى. خەلقنىڭ بۇ ئىنكاسى بەزىلەر دېگەندەك ھەرگىز قۇمۇل خەلقىنىڭ ۋاڭلىق تۈزۈمىنى قايتا تىكلەشنى تەلەپ قىلمىشى بولماستىن، ئەكسىچە جىن شۇرېن ھاكىمىيىتى ئۈستىدىن قىلىنغان شىكايەت ئىدى.

بۇ ۋاقىتتا پۈرسەتتىن پايدىلانغان يولۋاس خەلقنىڭ بۇ خىل پىكرىنىڭ ھىمايىچىسى بولۇۋالىدۇ - دە، نەزەرۋاڭ قۇمۇلدا بولمىغانلىقى ئۈچۈن، بېشىر شاھزادىنى (ئەينى ۋاقىتتا ئوردا ھەربىي ئىشلار نازارەتچىسى ئىدى) ۋاڭ قىلىپ تىكلەپ، ئۆزى ئوردا بېگى بولۇۋالىدۇ. قۇمۇل جىن شـۇرېن ھـۆكۈمرانلىقىدىن ئـايرىلىدۇ. جىن شۇرېن نەزەرنى ئۇلارغا نەسىھەتكە ئەۋەتىدۇ. لېكىن بېشىر ۋە يولۋاسلار نەزەرنىڭ گېپىگە قۇلاق سالمايدۇ. نەزەر ئۇزۇن ئۆتمەي ئۆلىدۇ.

بېشىر شاھزادە ۋاڭ بولغاندىن كېيىن، ئوردا قائىدىسى بويىچە تاغلىق پـالۋانلارغا مىلتىق تـارقىتىپ، بىر تال مىلتىق ئۈچۈن ئىككى دانىدىن بوغا مۈڭگۈزى تاپشۇرۇش ئالۋىنى قويىدى. بۇ قېتىم تاراتۇ تېغىغا قويۇلغان ئالۋانغا خوجىنىياز ھاجىمۇ قاتناشتى. خوجىنىياز ھاجىم ۋاڭ بەرگەن ئىككى دانە مىلتىقنى مەقسەتلىك ھالدا ئالتە دانە بوغا مۈڭگۈزى تاپشۇردى. بۇنى كۆرگەن بېشىر ۋاڭ ھەيران بـولۇپ ئەھۋالنى سـورىغاندا، مال تاپشۇرغانلار: «تاراتۇ تېغىدىن بىر مەرگەن چىقتى،

ئاتقان ئوقى زايا كەتمەيدۇ، ئۇچار قۇشلارمۇ قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ»، — دەپ تەرىپلەيدۇ. ۋاڭ ئۇ كىشىنىڭ ئىسمىنى سورىغاندا، بىز ئۇنى «پالۋان دەپلا ئاتايمىز. ئاڭلىساق، ئۆزلىرى بىلەن مەدرىستە بىللە ئوقۇغان كىشى ئىكەن» — دەيدۇ.

بىشىر ۋاڭ سۈرۈشتۈرۈپ، بۇ كىشىنىڭ خوجىنىياز هاجىم ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ۋە ئۇنى ئوردىغا تەكلىپ قىلىدۇ.

10

خوجىنىياز هاجىم ۋاڭ ئوردىسىدا

بىشىر ۋاڭ خوجىنىياز هاجىم بىلەن بولغان ساۋاقداشلىق ۋە دوستلۇق يۈزىسىدىن، بولۇپمۇ خوجىنىياز هاجىمنىڭ قابىل مەرگەنلىكىگە خۇشتار بولۇپ، ئۇنى ئوردىغا تەكلىپ قىلىدۇ. بىشىر ۋاڭنىڭ خوجىنىياز هاجىمنى ئوردىغا تەكلىپ قىلىشتىكى مەقسىتى ئۇنىڭ تالانتىدىن پايدىلىنىش ئىدى. خوجىنىياز هاجىم ئوردا بەگلىرىدىن يۈسۈپبەگ چىقىپ ئۈچىنچى قېتىم تەكلىپ قىلغاندا ئاندىن ئوردىغا كېلىدۇ. بىشىر ۋاڭ هاجىمنى ناهايىتى بەك هۆرمەت قىلىدۇ.

بىشىر ۋاڭ هاجىمنىڭ مەرگەنلىكىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئوۋغا چىقىدۇ. ۋاڭ ئۇچرىغان جانلىقلارغا نىشانسىز ئوق

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئاتىدۇ. ئوقنىڭ بىرەرسىمۇ تەگمەيدۇ. خوجىنىياز ھاجىم ئارقىدا تۇرۇپ، ئۇچۇرىغان جانلىقلارنى يىقىتىدۇ ۋە: «ۋاڭ ئاللىرى، ئۆزلىرى ئاتقان ئوق دەل تەگدى»، — دەيدۇ. ۋاڭ بۇنىڭدىن بەكمۇ خۇشال بولىدۇ. بارا-بارا ۋاڭنىڭ ھاجىمغا بولغان ئىشەنچىسى كۈچىيىشكە باشلاي-دۇ. جۈملىدىن خوجىنىياز ھاجىم ئۈستىدىن تولاراق شىكا-يەت قىلىدىغان ھەسەتخور ئوردا بېگى يولۋاسنى ئوردا بەگلىكىدىن قالدۇرۇپ، بازار بېگى قىلىپ قويىدۇ. خوجىنىياز ھاجىمنى ئوردا بېگى ھەم ئوردا پالۋانلىرىنى تەربىيىلىگۈچى قىلىپ تەيىنلەيدۇ. خوجىنىياز ھاجىم ئور-دا بېگى بولغان مەزگىللەردە راھەت-پاراغەت، ئەمەل-مەنسەپكە بېرىلمەي، ئىستىبدات ھاكىمىيەتكە ھەم ۋاڭ-غا قارشى ئىسيان كۆتۈرۈش ئارزۇسىدا بولىدۇ. ئوردا ئىچى ۋە سىرتىدىكى مۇناسىۋەتلىك كىشىلەر بىلەن بول-غان مۇناسىۋەتنى قويۇقلاشتۇرىدۇ. مەخسۇت مۇھىتى ۋە مەھمۇت مۇھىتىلار ھەم توخسۇنلۇق توختى لۈيجاڭ (توختى ئېلى)، كۇچالىق تۆمۈر ئېلى (تۆمۈر سىجاڭ)، ھادى ئەلەم قاتارلىقلار ھەم ھەر قايسى جايلاردىكى يۇرت كاتتىلىرى بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇپ، قوزغىلاڭ ھازىرلىقىنى ئىل-گىرى سۈرىدۇ.

دېمەك، شىمالدا ئالتايدىن، جەنۇبتا خوتەنگىچە بولغان ئارىلىقتا ھەرىكەت ئېلىپ بارىدۇ.

1929 - يىلى جىن شۇرېن ھۆكۈمىتى بېشىر ۋاڭ-غا قايتا - قايتا ئادەم ئەۋەتىپ، ئۆلكىگە بويسۇنۇشنى

تەلەپ قىلىندۇ. بېشىر ۋاڭ ۋاڭلىقنى ساقلاپ قېلىش ئۈمىدىدە، قۇمۇلغا قاراشلىق 12 تاغ ۋە بەش شەھەردىن① مەرگەن تاللاپ ھەربىي مەشىق ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن خوجىنىياز ھاجىمنى بۇ ئىشقا مەسئۇل قىلىدۇ. خوجىنىياز ھاجىم بۇ پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ 12 تاغ ۋە بەش شەھەردىكى كىشىلەر بىلەن مۇناسىۋەتنى كۈچەيتىدۇ. دېمەك، خوجىنىياز ھاجىم 1929 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن 1931 - يىلىنىڭ بېشىغىچە بولغان بىر يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە ئوردا ئىچى ۋە سىرتىدا ناھايىتى كۆپ قوزغىلاڭ ھېسسىداشچىلىرىنى قولغا كەلتۈرىدۇ.

× ×

جىن شۇرېن ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىن يېڭى زېمىن دەۋرىدە قۇمۇلدا خىزمەت قىلغان ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسىنى ئالماشتۇرىدۇ. ئۆزىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ۋە يېقىنلىرىنى باج كىرىمى ئەڭ كۆپ بولغان ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ھەر قايسى ئىقتىسادىي ئورۇنلارنى قامال قىلىدۇ. جىن شۇرېننىڭ بۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتى ئاسان قولغا كەلگەن بۇ ھاكىمىيەتتىن پايدىلىنىپ ئۆزىنى بېيىتىش ئىدى.

---

① بەش شەھەر — سومقاغا، توغۇچى، لاپچۇق، ئاستانە، قارادۆۋە.

1931 - يىلى جىن شۇرىن ئۆزىنىڭ يېقىن تۇغ-
قىنى جاڭ گۇخۇانى ئارا تۇرۇك ناھىيىسىنىڭ سىۋى-ول
دېگەن يېرىدىكى چازىغا باج ئەمەلدارى قىلىپ ئەۋەتتى.
دۇ. بۇ شىنجاڭ بىلەن تاشقى مەڭغۇلىيە چېگرىسىدىكى
مۇھىم جاي بولۇپ، باج كىرىمى ئەڭ ئۇستۇن ئىدى.
جاڭ گۇخۇا بۇ جايغا كېلىپ خىزمەت ئىشلىگەندىن
كېيىن، بىر ئۇيغۇر قىزنىغا ئۆيلىنىمەن دەپ تۇرۇۋالىدۇ
ۋە قىزنىڭ ئاتىسىغا ئادەم قويۇشتىن سىرت، قۇراللىق
بېسىم ئىشلىتىدۇ. زۇلۇم دەستىدىن جېنىدىن جاق توي-
غان خەلق قاتتىق غەزەپكە كېلىدۇ. خەلق قانچە ئېغىر
بېسىقلىق قىلسا، جاڭ گۇخۇا شۇنچە ھەددىدىن ئاشىدۇ.
ئۆزىنىڭ پاك قان ۋە نەسلىنى بۇلغاشقا يول قويمايدى-
غان ئۇيغۇر خەلقى جاڭ گۇخۇاغا قارشى قوزغىلىدۇ.

خەلق بۇ قوزغىلاڭغا خوجىنىياز ھاجىمنى يېتەكچى
دەپ تونۇيدۇ (بۇ يەردە باشقا يۇرت كاتتىلىرى ئۇس-
تىدە توختالمايمىز). خوجىنىياز ھاجىمنىڭ بۇ قوزغىلاڭ-
غا قاتنىشىشىنى ۋە رەھبەرلىك قىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ.
بۇ تەكلىپ خوجىنىياز ھاجىم ئۇچۇن ئوڭۇشلۇق شارا-
ئىت يارىتىپ بېرىدۇ، نەتىجىدە قوزغىلاڭ جاڭ گۇخۇا
ئۇستىدىن باشلىنىدۇ.

«توي» كۈنىدىكى غەلىبە

1931 - يىلى 2 - ئاينىڭ 18 - كۈنى، ئابدۇنىياز مىراپ، سالىخ دورغا، خوجىنىياز ھاجىم ... قاتارلىق يۇرت كاتتىلىرى ئاچقان قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش پىلان يىغىنى غەلبىلىك ئاياغلاشتى.

1931 - يىلى 2 - ئاينىڭ 20 - كۈنى، داقا - دۇمباق، ناغرا - سۇنايلار بىلەن باشلانغان «توي» مۇراسىمى ھەممە كىشىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىدۇ. جاڭ گوخۇا «قىزنى بېرىمىز» دېگەن ۋەدە بويىچە 33 نەپەر قوراللىق ئەسكەر بىلەن توي مەيدانىغا يېتىپ كېلىدۇ ...

كەچقۇرۇن جاڭ گوخۇا قىز ھۇجرىسىغا باشلىنىدۇ. جاڭ گوخۇا ھۇجرىغا كىرىش بىلەنلا قىزچە ياسانغان يىگىت (ئىمىن ئىسمايىل) نىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى ئاتىدۇ. ئىمىن جاڭ گوخۇانى قۇچاقلاپ ئالغان پېتى جايىدىلا ئۇجۇقتۇرىدۇ. بۇ چاغدا توي مەيدانىدا تەييار تۇرغان يىگىتلەر جاڭ گوخۇانىڭ 33 نەپەر ئەسكىرىنى بېسىقتۇرىدۇ. قورالغا ئىگە بولغان يىگىتلەر دەرھال جاڭ گوخۇا تۇرۇشلۇق قورغانغا قاراپ ئاتلىنىدۇ. قورغان ئەمەلدارى ئابدۇنىيازنىڭ ياردىمى ئارقىسىدا، قورغاندىكى 100 دىن ئارتۇق چېرىك يوقىتىلىدۇ.

ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلغان «توي» دېگەن بۇ غەل-
بە قوزغىلاڭچىلارنىڭ تەشكىللىنىشىگە تۈرتكە بولىدۇ.
يۇرت كاتىلىرىدىن سالىخ دورغا، ئابدۇنىياز مە-
راپ، باقى نىياز دورغا، خوجىنىياز ھاجىم، قاسىم پال-
ۋان، يەھيا ئىمام، ئىبراھىم قۇرە-اللار يېتەكچىلىكىدە
قوزغىلاڭچى قوشۇن تەشكىللىنىدۇ، بۇ قوشۇنغا 12 تاغ،
بەش شەھەردىكى نۇرغۇن كىشىلەر قاتنىشىدۇ. خوجىنى-
ياز ھاجىم بۇ قوشۇننىڭ ھەربىي قوماندانى بولىدۇ.
جىن شۇرېن ھۆكۈمىتى بۇ ئىشتىن ئىنتايىن ئا-
لاقزادە بولۇپ، ياڭ زېڭشىن تۈزۈمى خەلقىگە ئىشلەت-
كەن كونا ھىيلىنى ئىشقا سېلىپ، سۈلھىگە ئادەم ئەۋە-
تىدۇ. سۆھبەتتە خوجىنىياز ھاجىم: «قۇمۇلنىڭ ئامانلى-
قى قۇمۇل خەلقىغە تاپشۇرۇلۇشى لازىم ...» دېگەن پە-
كىردە چىڭ تۇرىدۇ. جىن شۇرېن ۋەكىللىرى بۇنىڭغا
قوشۇلمايدۇ. نەتىجىدە، كېلىشىم ئورنىغا ئۇرۇش بولىدۇ.

12

دەسلەپكى بىرقانچە قېتىملىق ئۇرۇشلار

1931 - يىل 2 - ئاينىڭ 20 - كۈنى، «توي»
مۇراسىمى باھانىسى بىلەن باشلانغان قوزغىلاڭ جىن-
شۇرېن ھۆكۈمىتىنى ئالاقزادە قىلىۋەتتى. جىن شۇرېن
قۇمۇلدا ئۇرۇشلۇق ھەربىي قوماندانى (قۇمۇل سىجاڭى)

ليۇشىزىڭغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، قوزغىلاڭنى باستۇرماقچى بولدى. ليۇشىزىڭ يولۋاس باشچىلىقىدا قوشۇن ئەۋەتتى. يولۋاس باشچىلىق قىلغان قوشۇندىكى ئەسكەرنىڭ كۆپ قىسمى ئۇرۇشتا ئۆلۈپ، بىر نەچچىسىلا ساق قېلىپ قالدى. تۆۋەندىكى قوشاقتىن ئۇرۇش ئەھۋالىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ:

سايلار ئارا چىرىك چىقتى،
ئەلىمىنى دىڭگايتىپ.
چەنلەپ ئاتتۇق، دۈشمەن قاچتى،
مۇرسىنى قىڭغايتىپ.

چىقىپ كەلگەن چىرىكلەر،
ئارىلاپ ئاتتى تاغ-تاغنى.
تاغچىلار يامان ئىكەن.
تارتىۋالدى جۇن چاغنى.

بىر قانچە قېتىم چىقىرىلغان ئەسكەرلەر قوزغىلاڭچىلار تەرىپىدىن زەربە يېدى.

يولۋاس باشلاپ چىققان قىسىم زىيانغا ئۇچرىغاندىن كېيىن، ليۇشىزىڭ باتاليون كوماندىرى جىڭ ئەن بىلەن بىر باتاليون ئەسكەر ئېلىپ كۇشوتى داۋىنىغا چىقىدۇ. يەر شارائىتىنى بىلەن پىششىق تونۇش، ئۇرۇش تاكتىكىسىغا ئۇستا

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

خوجىنىياز ھاجىم ئۈچ ناھىيىنىڭ يولىنى كونترول قىلىدىغان بۇ ستراتېگىيىلىك جايىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا ماسلىشىپ جەڭ قىلىدۇ. جەڭئەن باشچىلىقىدىكى بۇ بىر باتاليون دۈشمەن ئەسكىرى خوجىنىياز ھاجىم قوشۇنلىرى تەرىپىدىن تەل - تۆكۈس يوقىتىلىدۇ. بۇ ئۇرۇشنىڭ قىسقىچە ئەھۋالىنى مۇنۇ قوشاقتىن ئاڭلاڭ:

خويمۇ ئوبدان جەڭ بولدى،
كوشوتى دېگەن جايدا.
جەڭئەن باشلىق چېرىكلەر،
تامام ئۆلدى شۇ جەڭدە.

بىر قانچە قېتىملىق ئۇرۇشلار غەلىبىلىك ئېلىپ بېرىلىپ، دۈشمەن قىسىملىرى مەغلۇپ بولىدۇ. پۇرسەتتىن پايدىلانغان يولۋاس دەرھال قوزغىلاڭچىلار قوشۇنىغا بېرىپ قوشۇلۇۋالدى. مۇشۇ كۈنلەردە گەنسۇ، چىڭخەي ئەترابلىرىدا خەلقنى بۇلاپ - تالاپ، مابۇفاڭدىن قېچىپ يۈرگەن ماجۇڭيىڭ 200 دەك ئاتلىق ئەسكىرى بىلەن قۇمۇلغا چىقىدۇ. خوجىنىياز ھاجىم باشچىلىق قىلغان قوزغىلاڭچى قوشۇن قۇمۇل شەھىرىنى قورشاپ ھۇجۇم قىلىۋاتقاندا، ماجۇڭيىڭ قوزغىلاڭچىلارغا قوشۇلۇپ جەڭ قىلىدۇ. ئۇرۇشتىن كېيىن ماجۇڭيىڭ خەلق تەرىپىدىن قارشى ئېلىنىدۇ.

قوزغىلاڭچىلار «يېڭى شەھەر» ۋە «كونا شەھەر» دىن ئىبارەت بۇ ئىككى شەھەرنى ئۇزۇن مۇددەت مۇھاسىرە قىلىپ ئالالمايدۇ. مانجۇڭىنىڭ گەپ - سۆزسىزلا قوشۇنلىرىنى بارىكۆلگە يۆتكەپ كېتىدۇ. كېيىن جىنشۇرىن ئەۋەتكەن لۇيجاڭ دۇجىڭگو باشچىلىقىدىكى ئەسكەرلەر بىلەن لاۋدۇڭ دېگەن جاينىڭ چىڭلۇچەن دېگەن يېرىدە سوقۇشۇپ، دۇلۇيجاڭ قىسىملىرىنى مەغلۇپ قىلىدۇ. بۇ ئۇرۇشتىن كېيىن تۆۋەندىكى قوشاقلار توقۇلىدۇ:

لاۋدۇڭدىكى سوقۇشتا،
يېيۈەنچەنگە ئات سالدۇق.
دۇلۇيجاڭنىڭ چېرىكىنى،
چىڭلۇچەندە قاق سالدۇق.

خوجىنىياز ھاجى باش بولۇپ،
يېزىنى جەڭگە باشلىدى.
دۇلۇيجاڭنىڭ چېرىكى،
قوراللىرىنى تاشلىدى.

دۇلۇيجاڭ قوشۇنىنىڭ يوقىتىلغانلىقىنى ۋە قومۇلنىڭ مۇھاسىرىدە قالغانلىقىنى ئاڭلىغان جىنشۇرىن شېڭ زىخۇي (شېڭشىسەي) نىڭ قوماندانلىقىدا بىرلوي ئاتلىق (موڭغۇل، شىبە، رۇس) ئەسكەرلىرىنى قومۇلغا ئەۋەتىدۇ. خوجىنىياز ھاجى لاۋدۇڭدا

شىكشەي قوشۇنى بىلەن ئۇرۇشىدۇ. خوجىنىياز ھاجى قىسىملىرى 1 - سەپتە، ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى 2 - سەپتە ئىدى. ئۈچ كۈنلۈك ئۇرۇشتىن كېيىن، شىكشەي قورشاپ ھۇجۇم قىلىدۇ... ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىنى باشلاپ گەنسۇغا چېكىنىدۇ. خوجىنىياز ھاجىم ئۆز قىسىملىرىنى تاراتۇغا ئېلىپ كېتىدۇ.

ماجۇڭيىڭ گەنسۇغا چېكىنىش ۋاقتىدا قۇمۇل خەلقىنى ئېغىر ھالدا بۇلاڭ - تالاڭ قىلىدۇ، قۇمۇل ۋاڭ ئوردىسىغا ئوت قويۇپ بېرىدۇ.

دەل مۇشۇ پەيتتە، شىكشەي خوجىنىياز ھاجىنى سۈلھ سۆھبىتىگە تەكلىپ قىلىدۇ. خوجىنىياز ھاجىم سۆھبەتكە كېلىدۇ. لېكىن تۆت كۈنلۈك سۆھبەتتە خوجىنىياز ھاجىمنى ئۆز مەقسىتىگە بويسۇندۇرالمىغان ياۋۇز شىكشەي رەزىل ۋاستە قوللىنىپ ئۇنى تۇتۇپ قالىدۇ. خوجىنىياز ھاجىم دەرھال ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ شىكشەي ۋە ئۇنىڭ قىسىملىرىنى ئالداپ تاغقا ئېلىپ چىقىدۇ. قوزغىلاڭچىلار بار جايغا كەلگەندە غايىپ بولىدۇ ۋە شىكشەي ئەسكەرلىرىگە ئەجەللىك زەربە بېرىدۇ. بۇ زەربىدىن كېيىن شىك شەي بارلىق قوشۇنىنى توپلاپ تاراتۇغا چىقىپ، قوزغىلاڭچىلارنى باستۇرماقچى بولىدۇ. ئەمما ئۇرۇشقا ماھىر قوزغىلاڭچىلار شىكشەينىڭ 100 دىن ئارتۇق ئەسكىرىنى ئۆلتۈرىدۇ. بۇنى كۆرگەن شىكشەي تىكىۋېتىدۇ.

13

خوجىنىياز ھاجىم چېگرىدا

1931 ـ يىلى كەچ كۈزدە، خوجىنىياز ھاجىم ئومۇمىي ئەھۋالنى كۆزەتكەندىن كېيىن، قىسىملارنى تەرتىپكە سالدۇ ۋە بىر قىسىم كىشىنى باشلاپ شىنجاڭنىڭ موڭغۇلىيە بىلەن تۇتىشىدىغان مىڭگاڭ دېگەن چېگرىغا باردۇ. ئۇ يەردە ۋەكىللەرنىڭ سۆزلىشىشى ئارقىلىق موڭغۇلىيە ھۆكۈمىتى بىلەن ئورتاق چۈشەنچە ھاسىل قىلىنغاندىن كېيىن، موڭغۇلىيە ھۆكۈمىتى خوجىنىياز ھاجىم باشچىلىقىدىكى قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنى قوللايدۇ. خوجىنىياز ھاجىم ئوسمانباي، ئىسمايىل ھاجى، سالىغ دورغا، ئوسمانشا، يولۋاس ۋە سەمەتئاخۇن قاتارلىقلارنى ۋەكىل قىلىپ موڭغۇلىيىگە ئەۋەتىدۇ. موڭغۇلىيە ھۆكۈمىتىمۇ ئاباي (قازاق) ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى تەن شىگلى (موڭغۇل)، شېرىپ ئاخۇن ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى دىلنۇس، بەدى خوجا قاتارلىق ۋەكىللەرنى خوجىنىياز ھاجىم يېنىغا ئەۋەتىدۇ. خوجىنىياز ھاجىم مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن مىلتىق (بەزىلەر 120 دانە، يەنە بەزىلەر 70 دانە دەيدۇ)، 20 نەچچە ساندۇق ئوق - دورا، 500 قۇر پاختىلىق كىيىم، 600 جۈپ چىگرىن ئۆتۈك، 100 دانە يامغۇرلۇق چاپان، 500 جۇۋا ... قاتارلىق

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

ھەرسىلەرنى سېتىۋالىدۇ ھەم ئۆز قىسىملىرى ئىچىدىن بىر قىسىم كىشىلەرنى تاللاپ، ھەربىي شوپۇرلۇق، قورال - ياراق رېمونت قىلىش، دوختۇرلۇق، ساقچى ۋە ھەربىي رازۋېت قاتارلىق ساھەلەرگە ئوقۇشقا ئەۋەتىدۇ.

[قىستۇرما سۆز: 1928 - يىلى شىنجاڭدا زۇلۇم ھەددىدىن ئېشىپ، يۇرتىدا تۇرۇشقا ئىمكانىيىتى قالمىغاندا شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن 180 دىن ئارتۇق كىشى تاشقى موڭغۇلىيىگە بېرىپ، ئوقۇش، ھۈنەر ۋە باشقا ئىشلار بىلەن شۇغۇللاندى. بۇلاردىن تۇردى ئاخۇن (تۇرپانلىق)، ئابلا مەخسۇم (قەشقەرلىك)، ھوشۇراخۇن ئەۋەيدۇل، خامى نىياز، ئاست ئاخۇن، جامال قارى، مەتنىياز ئاخۇن، ئىمىن ئەپەندى، يۇسۇپ موڭغۇل، هاۋدىن ساۋۇت (هازىرمۇ هايات)... قاتارلىق كىشىلەر موڭغۇلىيىگە بارغاندىن كېيىن، موڭغۇلىيىگە تارقالغان سوتسىيالىستىك ئىدىيىنى قوبۇل قىلغانىدى. ئۇلار يېڭىلىق ئۆگەنگەن، بەزىلىرى ئۈچىنچى ئىنتېرناتسىئونالغا قاتناشقان كىشىلەردىن ئىكەن. خوجىنىياز ھاجىم ئەۋەتكەن كىشىلەردىن تالىپ ھاجى، سەمەت ئاخۇن ۋە تاشقى موڭغۇلىيىدە تۇرۇشلۇق ئۇيغۇرلاردىن بىرقانچىسى بولۇپ، شوپۇرلۇقنى ئۆگەنگەن، خېۋىر ئاخۇن، ھوشۇر ئاخۇن قاتارلىق بىرقانچە كىشى قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغان].

خوجىنىياز ھاجىم قالغان قىسىملىرىنى داۋاملىق مەشق قىلدۇردۇ. بىر تەرەپتىن ئالتايدىكى شېرىپخان

تۆرە، يەنە بىر تەرەپتىن تۇرپاندىكى مەخسۇت مۇھىتىلار بىلەن مەسلىھەت قىلىپ، قوزغىلاڭ پىلانىنى رەسمىيلەشتۈردى. 1932 - يىلىنىڭ دەسلەپكى يېرىمىدا خوجىنىياز ھاجىم قوشۇنلىرىنى باشلاپ ئۆز يۇرتى تاراتۇغا يۆتكىلىدۇ. خوجىنىياز ھاجىمنىڭ چېگرىدا قانچىلىك ئۇزاق تۇرغانلىقىغا مۇنۇ شېئىر گۇۋاھ بولالايدۇ:

ئالتە ئاي ياتتۇق مىنگاڭدا،
سوكسوك بىلەن ئوت قالاپ.
كۆزنىڭ گەۆھەرى ئاقتى،
قۇمۇل يولىغا قاراپ.

بىزلەر ئۆلۈپ كەتسەكمۇ،
ئەل يۇرتلار ئامان قالسۇن.
بىزنى دېگەن يارانلار،
ئۆلمەستىن ئامان قالسۇن.

دېمەك: بۇنىڭدىن قارىغاندا، خوجىنىياز ھاجىم يېرىم يىلدەك چېگرىدا تۇرۇپ ئەسكەر تەربىيىلىگەن. خوجىنىياز ھاجىمنىڭ موڭغۇلىيە چېگرىسىدىكى ھازىرلىقىغا قارىغاندا قوشۇنىنىڭ ئادەم سانى 7—8 يۈزدىن ئاشسا كېرەك.

خوجىنىياز ھاجىم چېگرىدىن قايتىپ يۇرتى تاراتۇغا كەلگەندىن كېيىن، ئاز ۋاقىت ئەسكەرلەرنى دەم ئالدۇرۇپ، ئائىلە تاۋابىئاتلىرى بىلەن كۆرۈشتۈرۈپ، كېيىنكى ئىشلار ئۈچۈن جىددىي ھازىرلىق كۆرىدۇ.

بۇ چاغدا ئالتايدىن خوتەنگىچە، قۇمۇلدىن تاشقورغانغىچە بولغان كەڭ زېمىندا ئىنقىلاب ئوچقۇنى يانغان بولۇپ، شىنجاڭدا ئۇزۇن يىل ھۆكۈم سۈرگەن مۇستەبىت ھۆكۈمەتنىڭ يىلتىزى بوشاپ گويا شامال چىقسىلا قومۇرۇلۇپ كېتىدىغان يانتاققا ئوخشاپ قالغانىدى.

14

تاراتۇ يىغىنى

1932 - يىل 6 - ئايدا، قوزغىلاڭچىلار خوجىنىياز ھاجىمنى باش قوماندان قىلىپ بەلگىلەيدۇ.

خوجىنىياز ھاجىم باش قوماندان بولغاندىن كېيىن، تاراتۇدا يىغىن چاقىرىدۇ. بۇ يىغىنغا قۇرۋان دورغا، سالى دورغا، مەتنىياز دورغا، ئابدۇنىياز مىراب، باقى نىياز دورغا، ناسىر موتىسىپ، يۈسۈپ دورغا، تۆلەن قورمال، توختىنىياز دورغا، توختىنىياز مىراب، ئىمىن توخسۇن مىراب، سادىق قورمال، خوجىنىياز باي، خوجا ئاخۇن قاتارلىقلار قاتنىشىدۇ.

يىغىن، ئىتتىپاقلىشىپ جىن شۇرېن ھاكىمىيىتىگە قارشى تۇرۇشنى ئاساس قىلغان ھالدا، بىرلىككە كېلىپ قوماندانلىققا بويسۇنۇش، تاشقى موڭغۇلىيە بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى كۈچەيتىپ (سالى دورغا، باقى نىياز دورغىلارنى ئەۋەتىپ) قورال - ياراق سېتىۋېلىش ۋە

ئۇلاردىن ياردەم سوراش، يولۋاسنىڭ بۆلگۈنچىلىك قىلمىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ماجۇڭيىڭنى تەكلىپ قىلىپ جىن شۇرېن قىسىملىرىغا ئىككى تەرەپتىن زەربە بېرىشنى قارار قىلدى. بۇ تاراتۇ يىغىنى دەپ ئاتالدى.

يىغىندىن كېيىن تاشقى موڭغۇلىيە ۋە ئەنىشكە ئادەم ئەۋەتىلدى. ئۇزۇن ئۆتمەي موڭغۇلىيىدىن جاڭگىن دورغا، ئاباۋ، نىياز، قاسىم ئەپەندى، ئىسمايىل، زەرىدىن قاتارلىق كىشىلەر كېلىپ، موڭغۇلىيە ھۆكۈمىتىنىڭ قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنى قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈردى ھەمدە 500 كىشىلىك ھەربىي كىيىم، 70 تال مىلتىق، 40 مىڭ سەر پۇل ياردەم بېرىدۇ.

1932 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا پىچان ئۇرۇشى باشلانىدۇ. 1933 - يىلى توخسۇندىمۇ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلىدۇ. 33 - يىلى 2 - ئايدا خوجىنىياز ھاجى تۇرپانغا چىقىدۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان شېڭ شىسەي بىر بۆلۈم ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرىنى باشلاپ لۈكچۈنگە كېلىپ خوجىنىياز ھاجىم بىلەن ئۇرۇش قىلىدۇ. بۇ كۈنلەردە مەھمۇت مۇھىتى بىلەن خوجىنىياز ھاجىم ئۈچرىشىپ بىر يىغىن چاقىرىپ كوكيار ئارقىلىق مورى، گۈچۈڭ تەرەپكە ئۆتۈپ ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قىلماقچى بولىدۇ. بۇ دەل ماجۇڭيىڭنىڭ شىنجاڭغا ئىككىنچى قېتىم چىققان ۋاقىت بولۇپ، ئۇ گۈچۈڭنى ئىشغال قىلىپ بىر قانچە مىڭ تال قورالغا ئىگە بولۇۋالىدۇ، خوجىنىياز ھاجىم جىمسارغا ھۇجۇم قىلىپ دۈشمەننى قورال تاپشۇرۇشقا

www.uyghurkitap.com

مەجبۇر قىلغاندا ماجۇڭيىڭ دۈشمەن قىسىملىرى بىلەن ئاستىرتىن مۇناسىۋەت باغلاپ قورال - ياراقنى ئۆزى ئىگەللىۋېلىپ ئەسكىرى كۈچىنى كۆپەيتىدۇ. بۇنىڭدىن خوجىنىياز ھاجى قاتتىق نارازى بولىدۇ. شېڭ شىسەي بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن خوجىنىياز ھاجىم بىلەن ماجۇڭيىڭغا يوشۇرۇن ئەلچى ئەۋەتىپ ئىككى كۈچ ئوتتۇرىسىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىپ زىددىيەت پەيدا قىلىدۇ.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىگە ۋە قوللاپ قۇۋۋەتلىشىگە ئىگە بولۇپ كېلىۋاتقان قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلاڭچىلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلىنىڭ ۋورەسسە قىلىشى بىلەن شېڭ شىسەي بىلەن دوستلۇق كېلىشىمى تۈزىدۇ. بۇ 1933 - يىلىنىڭ 6 - ئايلىرى بولۇپ، شېڭ شىسەي ئاتالمىش «12 - ئاپرېل» ئۆزگىرىشىنى قىلىپ ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىۋالغان، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئورناتقان ۋاقىت ئىدى.

شۇ ئىشلاردىن كېيىن، خوجىنىياز ھاجىم قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. ئۇ ئۇششاق تالغا بارغاندا ماجۇڭيىڭ قىسمىدىن بولغان ماشىمىڭ قىسىملىرى ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ ھۇجۇم قىلىدۇ. خوجىنىياز ھاجىم بۇ ئۇرۇشتا غەلىبە قىلىپ كۇچارغا قاراپ ئىلگىرىلەيدۇ. ماشىمىڭ قول ئاستىدىكى مافۇيۈەنگە خوجىنىياز ھاجىم بىلەن ئۇرۇشۇش، قەشقەرگە بېرىپ يېڭى شەھەردە قا-

ملىپ قالغان ماجەنساڭ قىسمىنى قۇتۇلدۇرۇشقا بوي-
رۇق بېرىدۇ.

خوجىنىياز ھاجىم 3000 گە يېقىن ئادىمى بىلەن ئالدىدا، مافۇيۇەن بىر قانچە يۈز كىشىلىك قوشۇنى بىلەن ئارقىدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا قاراپ ماڭىدۇ. كۆرۈنۈشتە خوجىنىياز ھاجىم قاچقان، مافۇيۇەن قوغلاپ ماڭغان بىر ۋەزىيەت شەكىللىنىدۇ.

خوجىنىياز ھاجىم ئاقسۇغا كەلگەندىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قورال - ياراق ئالىدۇ. ئۇ چاغدا ئاقسۇغا خوتەن قىسىملىرى، قەشقەردىكى تۆمۈر سىجاڭدىن قالغان قىسىم، ئاقسۇدىكى باي سىجاڭ قىسمى بولۇپ ٥ مىڭغا يېقىن كىشىلىك قىسىم توپلانغانىدى.

خوجىنىياز ھاجىم ئاقسۇدا تۇرغان مەزگىلدە خەلق يىغىنى ئېچىپ، پەن - مائارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، مەكتەپ ئېچىش ھەققىدە نۇتۇق سۆزلەيدۇ، بۇنىڭ تەسىرىدە پۈتۈن شىنجاڭدا مىللىي مائارىپ يولغا قويۇلۇپ، شەھەر، يېزا - قىشلاق، كەنتلەرگىچە شەخسىي مەكتەپ سېلىش باشلىنىپ كېتىدۇ. خوجىنىياز ھاجىمنىڭ تەشەببۇسى 1934 - يىلدىن 1944 - يىلغىچە شىنجاڭدا قۇرۇلغان مەكتەپلەرنىڭ ئاساسىي ھۇلىنى قۇرۇشقا تۈرتكە بولغان.

خوجىنىياز ھاجى قەشقەرگە يېتىپ بېرىپلا ماجەنساڭ قىسىملىرىغا ھوجۇم قوزغايدۇ، ئۇرۇش ئۇزۇنغا سوزۇلىدۇ ۋە شىددەتلىك بولىدۇ. شۇ ئەسنادا ئارقىدىن

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

يېتىپ كەلگەن مافوبۇەن قىسىملىرى ۋە ئۇرۇمچىدىن چېكىنىپ قەشقەرگە كەلگەن ماجۇڭيىڭ قىسمى بىرلىشىپ خوجىنىياز ھاجىمغا ھوجۇم قىلىدۇ. نەتىجىدە خوجىنىياز ھاجى ئاتۇش ئاغۇ تاغلىرىغا چېكىنىپ ئەركەشتامغا بېرىپ ئىسھاق بەگنى (ئىسھاق بەگ ئۇ چاغدا ئەركەشتام چېگرا قوغدىغۇچىسى - يەنىجاڭ ئىدى) ۋاستە قىلىپ سوۋېت ئىتتىپاقى ۋەكىلى بىلەن كۆرۈشىدۇ (شۇ چاغدا بىللە بولغان يول باشلىغۇچى قاسىم تاش ھازىر ھايات). سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى خوجىنىياز ھاجىمنىڭ ھەممە ئىشىنى قوللاش بىلەن بىرگە ئۇنىڭ ساۋۇت داموللا ھۆكۈمىتىگە يەخرى «رەئىس جۇمھۇر» بولغانلىقىنى ئەيىپلەيدۇ. شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتىدىنمۇ ساۋۇت داموللىنى قولغا ئېلىش ۋە «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» نى تارقىتىۋېتىش ھەققىدە بۇيرۇق كېلىپ تۇرىدۇ. خوجىنىياز ھاجى ساۋۇت داموللا ھۆكۈمىتىنىڭ باشباشتاقلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، يەركەن تەرەپتە تۇرۇۋاتقان مەھمۇت سىجاڭغا ساۋۇت داموللىنى قولغا ئېلىش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» گە خاتىمە بېرىلىدۇ.

خوجىنىياز ھاجى ئەركەشتامدىن يەركەنگە كەلگەندە ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى قوتراپ يەنە ھۇجۇم قىلىشقا ئاتلىنىدۇ. بۇ چاغدا خوجىنىياز ھاجىم ۋە مەھمۇت سىجاڭلار يەركەن دەرياسىنى بويلاپ ئاقسۇغا كېلىپ،

خوجىنىياز ھاجىم جەنۇبىي شىنجاڭ باۋۋېي سىلىڭ (گارنىزون قوماندانى) ئۇنۋانى بىلەن ئاقسۇدا بىر مەزگىل تۇردى.

خوجىنىياز ھاجى ئاقسۇدا تۇرۇۋاتقان مەزگىلدە شېڭ شىسەي خوجىنىياز ھاجىمنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى قىلىپ تەيىنلەپ شۇ ۋاقىتتىكى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈپ ئۈرۈمچىگە تەكلىپ قىلدى. خوجىنىياز ھاجى بۇ تەكلىپنى رەت قىلىپ ئاقسۇدا تۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. مەھمۇت سىجاڭ قاتارلىقلارمۇ قوشۇلمايدۇ.

بۇ چاغدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلى ئەفرسوف ئاتايەن ئاقسۇغا بېرىپ تولۇق كاپالەت بېرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن خەنزۇچە، رۇسچە، ئۇيغۇرچە 3 خىل يېزىقتا توختام تۈزۈلىدۇ. خوجىنىياز ھاجى 1934 - يىل 8 - ئايلاردا ئۈرۈمچىگە كېلىپ ھازىرقى 2 - دوختۇرخانا ئالدىدىكى سودا ئىدارىسى قورۇسىغا چۈشۈپ جايلىشىدۇ. ھامىتخان لۈيجاڭ 200 دەك ئاتلىق ئەسكەرنى باشلاپ 9 - ئايلاردا يېتىپ كېلىدۇ.

15

خوجىنىياز ھاجىنىڭ قولغا ئېلىنىشى ۋە ئۆلتۈرۈلۈشى

خوجىنىياز ھاجىم ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، سوۋېت كونسۇلخانىسى خوجىنىياز

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

هاجىمغا سىياسىي دەرس ئۆتتى. بۇ دەرس مەنسۇر ئە-
پەندى، سىيىت هاجىلار تەرىپىدىن ئۆتۈلگەنلىكىگە قا-
رىغاندا، بەلكىم سوۋېت سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب تارى-
خىدىن لېكسىيە بېرىلگەن بولۇشى مۇمكىن. مەيلى قان-
داق بولمىسۇن، خوجىنىياز هاجىم ئۇرۇمچىگە كېلىپ
ئايلار ئۆتكەنسېرى «ئەسكەرسىز قوماندان، ھوقۇقسىز
ئەمەلدار» بولۇپ قۇرۇق جازىغا ئىگە بولغانلىقى، ئا-
خىرقى ھېسابتا ئۆزىنىڭ تۆمۈر خەلپە ئورنىغا دەسسەپ
ئالدىنىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ-دە، كېلىپ قال-
غانلىقىغا پۇشايمان قىلىدۇ، ئۈمىدسىزلىنىدۇ. ئۇ، شاھ-
ماتقا بېرىلىپ قانچە تەدبىرلەر بىلەن ئۇرۇق يۆتكەپ
كۆرسىمۇ، شاھنى مۇھاسىرىدىن قۇتۇلدۇرالمايدۇ. ئەمە-
لىيەتتىمۇ ئۇنىڭ قولىدىكى ئىشەنچلىك بولغان يۇقىرى
دەرىجىلىك ئوفىتسېرلەر ئەندىلىكتە شېڭ شىسەي قومان-
دىنىدا بولۇپ قالغانىدى. شۇڭا خوجىنىياز هاجىم ھەم-
مە ئىشتىن ئۆزىنى تارتىپ شەخسىي ئىش بىلەن شۇ-
غۇللىنىدۇ. خوجىنىياز هاجىمنىڭ بۇنداق بولۇشى ئە-
جەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس، چۈنكى:

«رەقىب دوستنى يۇلۇم تۇتتى
ۋاپا تاشىنى ئىرغاتتى»

مانا مۇشۇنداق شارائىتتا ھەر قانداق ئاقىلنىڭ
ئاقىۋىتىمۇ ئاپالسىزلىقتىن خالى بولالمايدۇ. «36 ھې-

له①» دىن ئېشىپ چۈشىدىغان، شىڭ شىسەيىنىڭ بۇ سىياسىي سۇيىقەستلىك ھىيلىسى خوجىنىياز ھاجىمنى ئاخىرقى ھېسابتا «ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ قۇيرۇقى» دېگەن تۆھمەت بىلەن 37 - يىلى 10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قاماشقا ئېلىپ باردى.

خوجىنىياز ھاجىم قولغا ئېلىنىش بىلەن ئۇنىڭ مال - مۈلكى پېچەتلىنىدۇ، خوجىنىياز ھاجىمنىڭ ئاتالمىش «جىنايەتلىرى» ئېلان قىلىنىدۇ. ھەتتا دۇغلى سەئىدۇللا نامىدا يېزىلغان ماقالىدا «ئۇ مېنىڭ دادام ئەمەس، ئۇ خائىن، ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ قۇيرۇقى...» دېگەن سۆزلەر بېسىلىدۇ.

جۇڭگودا تۇغۇلۇپ ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ تەربىيىسىنى ئالغان شىڭ شىسەيىنىڭ شىنجاڭدا تۇغۇلۇپ تاغدا ئۆسكەن خوجىنىياز ھاجىنى ياپوننىڭ قۇيرۇقى، خائىن دېگەنلىكى، شۇ بوھتان بىلەن ئۇنى ئۆلتۈرگەنلىكى ئەپكار ئاممىنىڭ ئويلاپ كۆرۈشىگە، توغرا خۇلاسە چىقىرىشىغا ئەرزىيدۇ.

بىز بىلەن ئۇزۇن يىل ئەمگەك تەربىيىسىدە بىللە بولغان، ئەينى ۋاقىتتا شىڭ شىسەي گۇڭئەن گۆەنلىجۈينىڭ تەرجىمانى ۋە كاتىپى بولۇپ ئىشلىگەن شىيۆەنپۇ (شىبە) نىڭ خوجىنىياز ھاجىمنىڭ قولغا ئېلىنىشى، سوراق جەريانى ۋە مەخپىي سوتنىڭ ھۆكۈم ئەھۋالى قاتارلىق ئىشلار توغرىسىدا سۆزلەپ بەرگەن ۋە

① 36 ھەيبەلە — جۇڭگولىياگىنىڭ 36 ھەملىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

مەخپىي سوت ھەققىدە يازغان ئەسلىمىسىدە:① خوجىنىياز ھاجىم قاتارلىق 108 كىشىنىڭ ئۆلۈم ھۆكۈمى مۇسكۋادىن تەستىقلانغان، ھاشىم ھاجى② باشچىلىقىدىكى جازا گۇرۇپپىسى ئۇلارنى سىرتماق سېلىپ بوغۇپ ئۆلتۈرگەنلىكى بايان قىلىنغان.

16

ئۆلۈم ئالدىدىكى سۆز

1937 - يىلى جاللات شېڭ شىسەي «شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى خوجىنىياز ھاجى يېقىن ئادىمى ئىسمائىل ھاجىنى سۈيىقەستكە مەخپىي ئەۋەتىپ، ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ جاسۇسلار باشلىقى شۇي تىيەن بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، شىنجاڭدا ئىسلام دۆلىتى قۇرۇشقا ئۇرۇندى...» دېگەن تۆھمەت ئەنزىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى خوجىنىياز ھاجىم باشلىق مۇھىم ئادەملەرنى قولغا ئالدى.

خوجىنىياز ھاجىم ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان دەھشەتلىك قىيىن - قىستاقلىق سوراقلار سوۋېت

① شى يۈەنۋۇنىڭ ئەسلىمىسى — «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى» 1 - قىسمىدا ئېلان قىلىنغان. شۇ كىتابنىڭ 11 - بېتىگە قاراڭ.

② ھاشىم ھاجى: شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىدىن تەكلىپ قىلىپ كەلگەن ئاخبارات مۇتەخەسسىسى. ئۇ، ئۇزۇن يىل شېڭ شىسەي ج خ باشقارمىسىدا تۇرغان، كېيىن ۋەتىنىگە قايتقان.

ئىستىپاقىدىن كەلتۈرۈلگەن سىمىيونوۋ، ياقۇپ ۋە ھاشىم ھاجىلار باشچىلىقىدا ئېلىپ بېرىلەۋ.

1938 - يىلى كۈزدە ئايىغلاشقان سوراق خوجىنىياز ھاجىم باشلىق قومۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ رەھبەرلىرىدىن سالىخ دورغا، گوسۇل، باقى نىياز ھاجى قاتارلىقلار ھەم شېرىپخان تۆرە، يۇنۇسبەگ، ماۋۇنلۇ، ماشاۋۇۋ، خۇاڭزۇڭشىن، مەممەت يۈزىۋاڭ، بۇغدا باي، تۇرسۇن بابا، ھەسەنپاڭگاڭ، تۇردى ئاخۇنباي، سوپىشەنجاڭ، نىيازداخەن ئىسمايىل داتۇ، ھەيدەرئەپەندى، تۆمۈرغالى، سوپىزادە، زەيدىنكارۋان، كامال ئەپەندى، ئابباس ئەپەندى، بوقانخېلىل، رەقىب، جاڭشىن، چىڭدەنلى قاتارلىق 108 ئادەمنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ جاڭگۇاڭچەن مەسئۇللىقىدا سايىپۇنىڭ غەربىدىكى تاغقا كۆمدۇ.

× × ×

ئاقارغان يۈز، قىيىلغان قاش، قويۇلغان ياش،
كېسىلگەن باش، چۇۋۇلغان چاچ، تۆكۈلگەن قان.
تىتىلغان تەن، تۈرۈلگەن مۇش، كىرىشكەن چىش،
پۈتمەس غەزەپ، ئىز بولۇپ چىقتى بۇ جان.

— ئەنۋەر ناسىرى 38 - يىل

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئىس - تۈتەك قاپلىغان ئۇرۇمچى ئاسمىنى گو-يا مەڭگۈ تاڭ ئاتماس كېچىدەك بىلىنەتتى. ئۇرۇمچى 2 - تۇرمە① ئىچى ئاھۇ - پەرياد، قايغۇ - ماتەمگە تولغان. قولىدا يوغان كالتەك ۋە سىم ئارقان تۇتقان جاللاتلارنىڭ كۆزدىن قان تېمىپ تۇراتتى...

نوھۇرسىز ئىشخانا ئىچىدە توقۇز نەپەر ياۋۇز ئەبلەخ چىرايى تاتارغان ھالدا ئىشىككە قاراپ ئولتۇراتتى. قويۇق قاش، كەكە ساقال كىشى ئىشىكتىن كىردى - دە، ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن سو-راق ئۈستىلىدە تۇرغان بىر پارچە قەغەزگە كۆز تاشلىدى.

ئۈستەل ئۈستىدىكى قەغەزنى ئالغان بىر كاتىپباش، — ئىسمىڭ نېمە؟ دەپ سورىدى.

— ھەي، سەن مېنىڭ ئىسمىمنى بىلمەتتىڭ-غۇ؟ — دېدى «جاۋابكار».

— بىلسەممۇ قائىدە بويىچە سوراۋاتىمەن.

— ھە! خوجىنىياز، — دەپ جاۋاب بەردى «جاۋابكار».

كاتىپباش ھۆكۈمنامىنى ئوقۇپ بولۇپ ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى، دېگەندە، قاقاھلاپ كۈلگەن خوجىنىياز ھاجى «ماڭا كەلگەن بۇ ئۆلۈم مەن ئۈچۈن يېڭىلىق ئەمەس. مەن ئالدىنىپ ئۇرۇمچىگە كەلگەن

① 2 – تۇرمە – ھازىرقى ئۈرۈمچى سوت تۇرمىسى ئىدى.

كۈنىلا ئۆلۈپ بولغان. ئېيتىپ قوي! شىڭدوبەن دېگەن خۇنپەر لومودىغا! مەن ئۆلگەن بىلەن خەلقىم ئۆلمەيدۇ! ئىنقىلاب تۈگىمەيدۇ!...» بو خوجىنىياز ھاجىمنىڭ ئۆلۈم ئالدىدىكى سۆزى ئىدى.

17

قايغۇلۇق ماتەم مۇراسىمى

1947-يىل 4-ئاينىڭ ×× كۈنى ئۈرۈمچى شەھەر كوچىلىرى ئاپئاق سەللە ئورىغان مويسىپىتلەر، ئاق باغلىغان ئىشچى-خىزمەتچى، ھۈنەرۋەن-كاسىپلار، ئاق لېچەك سالغان مەزلۇملار، رەت-رەت تىزىلىپ پىلاكات كۆتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار، ماتەم بەلگىسى تاقىغان ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيەسىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق قىسىملىرى، ئوماق بالىلار بىلەن تولغانىدى. كوچا-كوچىدىن ئايىغى ئۈزۈلمەي چىقىۋاتقان خەلق توپى ماتەم مۇراسىمى مەيدانىغا قاراپ ئاقماقتا ئىدى.

نەچچە مىڭ ئادەم توپلانغان ماتەم مۇراسىمى مەيدانىدا پىغانلىق يىغا ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

رەئىس سەھنىسى ئۈستىگە تارتىلغان پىلاكاتقا: «مەرھۇم خوجىنىياز ھاجىم ۋە شېرىپخان تۆرىلەرنىڭ ماتەم مۇراسىمى» دەپ يېزىلغان.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

رەئىس سەھنىسىدە ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرى، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ھەيئەت ئەزالىرى، ئىنقىلابىي ياشلار ۋەكىللىرى، ھەربىيلەر، ئوقۇغۇچىلار ۋەكىللىرى، ئەينى ۋاقىتتا قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىغا قاتناشقان كىشىلەر ماتەم بىلدۈرۈپ سۈكۈتتە تۇراتتى.

بۇ ماتەم مۇراسىمى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە ئېچىلغانىدى.

ئەخمەتجان قاسىمى تەزىيە نۇتقىدا قۇمۇل دېھقانلار ئىنقىلابى ۋە خوجىنىياز ھاجىمنىڭ پائالىيىتى توغرىسىدا قىسقىچە توختالغاندىن كېيىن، ئۆلكىمىزدە ئەسىرلەپ ھۆكۈم سۈرگەن فېئودال ئىستىبداتلىق تۈزۈم ۋە ئۇنىڭ ئىجراچىسى بولغان ياڭ زىڭشىن، جىن شۇرېندىن ئىبارەت ئىستىبدات ھاكىمىيىتىنىڭ خەلققە كەلتۈرگەن بالايى - ئاپىتى، زۇلۇمغا قارشى قوزغالغان قۇمۇل خەلقىنىڭ جىن شۇرېننىڭ ئىستىبدات ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىغانلىقى، ئۇنىڭ مېۋىسىگە ئىگە بولۇۋالغان جاللات شېڭ شىسەينىڭ ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرغان 10 يىل جەريانىدا خەلققە كەلتۈرگەن ئازاب - ئوقۇبەتلىرى ئۈستىدە توختىلىپ: قۇمۇل دېھقانلار ئىنقىلابى فېئودال ئىستىبدات ھاكىمىيىتىنىڭ زۇلمىغا قارشى قوزغالغان ئىنقىلاب، بۇ ئىنقىلاب شىنجاڭنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدىكى

ھەر قانداق ئىنقىلابتىن ئىلگىرى دەۋر بولغۇچ ئىنقىلابتۇر، ئۇ، خەلقىمىزنىڭ ئىستىبدات ھاكىمىيەتكە قارشى كۈرەشىنىڭ باشلىنىشى، خەلقىمىز بۇ ئىنقىلابنى مەڭگۈ قەدىرلەيدۇ. ئىنقىلاب يولىدا قۇربان بولغان شېھىتلەرنى مەڭگۈ ئەسلەيدۇ، خوجىنىياز ھاجىم مەڭگۈ ھايات! دەپ ئۇنلۇك خىتاب قىلدى.

شېىك شىدەي ۋە ئىستىبدات ھاكىمىيەتكە قارشى تۇۋلانغان غەزەپلىك شوئارلار ۋە «ئامىن» ساداسى ئۇرۇمچىنى لەرزىگە كەلتۈردى.

خوجىنىياز ھاجىم بىلەن شېرىپخان تۆرىنىڭ يۆتكەلگەن جەسىتى شاھالباغ (ھازىرقى رادىئو ئىستانسىسى يېنى) دىكى شېھىتلىككە قاراپ ئېلىپ مېڭىلدى. 40 يىلدىن بۇيان بۇ جاي خوجىنىياز ھاجىم شېھىتلىكى دېگەن مۇقەددەس نام بىلەن ئاتىلىپ كەلمەكتە. زىيارەت ۋە دۇئا ـ تەكبىردىن ئايرىلىپ قالماي، خەلقىمىز قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئېلىپ كەلدى.

بىراق ئون يىللىق قالايمىقانچىلىق دەۋرىدە خەلقىمىزگە ئوخشاشلا مەرھۇم خوجىنىياز ھاجىمنىڭ ھەيۋەتلىك كۈمبىزىمۇ زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى. ھازىر بۇ قەبرىگاھ خارابىلىققا ئايلىنىشقا يۈز تۇتقان بولسىمۇ، خەلقىمىز ئۇنى ياد ئەتمەكتە ۋە ئەسلىگە كەلتۈرۈش تەرەددۇتىدا بولماقتا. بۇ قوغدىلىدىغان ئاسار ـ ئەتىقە ئەلۋەتتە.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

خاتىمە

ھۆرمەتلىك ئوقۇغۇچىلار

يۇرتىمىز بىر قانچە ئەسىردىن بۇيان فېئودال قۇللۇق ئاسارىتىدە بولۇپ كەلدى. تارىختىكى زۇلۇمغا قارشى كۆرەشلىرىمىز ئىستىبدات كۈچلەرنىڭ زوراۋانلىقى، ئىچكى ساتقىنلارنىڭ خائىنلىقى تۈپەيلىدىن پاجىئەلىك بېسىقتۇرۇلدى. 30 - يىللار تارىخىدا دەۋر بۆلگۈچ ئىنقىلاب بولغان خوجىنىياز ھاجىم باشچىلىقىدىكى قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىمۇ ئاخىرقى ھېسابتا شۇ يول بىلەن ئاياغلاشتى. لېكىن قوزغىلاڭنىڭ قانداق ئاخىرلاشقىنىنى دېمەيلا قويايلى، ئۇ (قوزغىلاڭ) يۇرتىمىزدا ئۇزۇن يىللار ھۆكۈم سۈرگەن ئىستىبدات قارا ھاكىمىيەتنى ئاخىرقى ھېسابتا غۇلاتتى. ئاتالمىش «12 - ئاپرېل ئۆزگىرىشى» نىڭ مەيدانغا كېلىشىگە مۇئەييەن تۈرتكىلىك رول ئوينىدى. خەلقىمىزنى ئويغاتتى. قۇمۇلدىن تۇتاشقان بۇ ئىنقىلاب ئوتى خوتەنگىچە، پامىر تاغلىرىدىن ئالتاي تاغلىرىغىچە بولغان كەڭ زېمىندا مىسلىسىز ۋولقاندەك يالقۇنجاپ زۇلمەتلىك شىنجاڭ تۇپرىقىدا مەشئەل بولۇپ ياندى.

بۇ قوزغىلاڭنى خەلقىمىز ۋە دەۋرىمىز قەدىرلەيدۇ. تارىخ ئۆزىنىڭ بىباھا ئالتۇن بەتلىرىدىن ئورۇن بېرىدۇ، ئەلۋەتتە.

مەن ئۇزۇندىن بۇيان قومۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى ۋە ئۇنىڭ رەھبىرى خوجىنىياز ھاجىم توغرىسىدا ئىزدىنىپ بىرەر خاتىرە قالدۇرۇشنى ئارزۇ قىلغان، جۈملىدىن نۇرغۇن تارىخىي ھۆججەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرگەن ۋە تارىخىي شەخسلەرنىڭ سۆھبىتىگە داخىل بولۇپ خاتىرە قالدۇرغانىدىم. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ھۆكۈم سۈرگەن قالايمىقان يىللاردا ھەممىدىن ئايرىلدىم. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ئەسلىمىگە كېلىپ، ئېسىمنى يىغىپ، ئىنقىلاب تارىخى توغرىسىدىكى تەپسىلاتنى باشقا يولداشلارنىڭ يېزىشىغا قالدۇرۇپ، پەقەتلا خوجىنىياز ھاجىنىڭ شەخسىي تەرجىمىھالى ئۈستىدە توختالدىم.

خوجىنىياز ھاجىم ئازادلىق، ھۆرلۈك ئۈچۈن كۈرەش قىلغان، ۋەتەن بىرلىكىنى قوغدىغۇچى مىللىي قەھرىمان، خەلقىمىز ئۇنىڭ بىلەن مەڭگۈ پەخىرلىنىدۇ. بەزى نوپۇزلۇق كىشىلەر ئەسلىمىسىدە «خوجىنىياز ھاجىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكى مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ئەستىقلانمىغان» دېگەندەك سۆزلەرنى قىستۇرۇپ ئۆتكەن. لېكىن كۆپلىگەن پاكىت ۋە تارىخىي خاتىرىلەرگە قارىغاندا، خوجىنىياز ھاجىنىڭ گېنېرال مايورلۇق ئۇنۋانى بىلەن مەھمۇت مۇھىتىنىڭ گېنېرال لېيتېنانتلىق ئۇنۋانى، خوجىنىياز ھاجىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكى مەركىزىي جۇڭگو ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئەستىقلانغان، جۈملىدىن خوجىنىياز ھاجىم ئۆلتۈرۈلگەندىن

كېيىن مەركىزىي ھۆكۈمەت ئالاھىدە تەكشۈرۈش ئۆمىكى (چېن لىفۇ باشچىلىقىدا) ئەۋەتىپ، خوجىنىياز ھاجىم توغرىسىدا خۇلاسە چىقارغان ۋە خۇلاسىنىڭ ئاخىرقى قىسمىغا: «خوجىنىياز ھاجىنى ئۆلتۈرۈپ يامان قىلغان، لېكىن شۇ ۋاقىتتا ئۆلتۈرمىسىمۇ بولمايتتى...» دېگەن ئىككى بىسلىق جۈملىنى قىستۇرغان. بۇنىڭدىن مەركىزىي جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ ئەينى ۋاقىتتا خوجىنىيازھاجىم توغرىسىدا ئىككى پەللىدە تەڭ تۇرغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

خوجىنىياز ھاجىنىڭ تەرجىمىھالىغا ئائىت بۇ ماتېرىياللار توغرىسىدا 31 - يىلدىن 37 - يىلغىچە ھاجىم بىلەن بىللە بولغان تاشقى موڭغۇلىيىدىن كەلگەن قاسىم ئەپەندىدىن ئۇ، 41 - يىلى ئۈرۈمچىدە گېنرال ئىسھاقبېك بىلەن بىللە تۇرغاندا كۆپ قېتىم ئاڭلىغانىدىم، 43 - يىلى ئۈرۈمچى شېڭ شىسەي تۈرمىسىدە قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ رەھبەرلىرىدىن سالىغ دورغا، ئىسمايىل داتۇ دېگەنلەرنىڭ باشقىلارغا سۆزلەپ بەرگىنىدىن ئاڭلىغانىدىم. كېيىنكى يىللاردا نىمەت خەلپە، قۇمۇللۇق سىيىت باتۇرنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئەستە ساقلىغان، ئاخىرقى قېتىم قۇربانوۋ ۋە سوپاخۇنلارنىڭ ئەسلىمىسىدىن پايدىلاندىم. بۇلار، خوجىنىياز ھاجىم ھاياتىنىڭ ئازلا بىر قىسمى، ئەلۋەتتە. باشقىلارنىڭ ياردىمىگە مۇھتاجمەن.

ئەسلى 81 - يىلى تۈزىتىلگەن.

85 -، 86 - يىل

جەم بولغان جەسەتلەر

1953 - يىلى ئەتىياز. ئۇرۇمچى خۇاڭچېڭ (ھازىرقى ئەتتەپاق يولى، 19 - باشلانغۇچ ۋە 6 -، 14 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئورنى) دىكى ئۇيغۇر زاراتكاھلىقى ئاق باغلىغان مويسىپىتلەر، ياشلار ۋە ئاق لېچەك سالغان ئاياللار بىلەن تولغانىدى.① ئاق باغلاپ سەللە ئورىغان كىيىم شەيخ بۇ يەرگە توپلانغان ئەر - ئاياللارغا ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ جەستى كۆمۈلگەن قەبرىلەرنى خاتاسىز كۆرسىتىپ بېرەتتى... ئېچىپ ئېلىنغان جەسەت سۆڭەكلىرى ماتا ۋە خەسلەرگە ئورۇلۇپ جىنازىغا سېلىنىپ قايغۇ - ماتەم بىلەن شامالباغ (رادىئو ئىستانسىسىنىڭ ئارقىسى) دىكى خوجىنىياز ھاجىم جەستى قويۇلغان② قەبرىگاھقا قاراپ ئېلىپ مېڭىلاتتى...

قايغۇ ۋە سۈكۈت ئىچىدە كېتىۋاتقان نەچچە ئون جىنازا ئىچىدە يېشىل يوپۇق يېپىلىپ، باش تەرىپىگە ئىككى سەللە قويۇلغان بىر جىنازا كىشىلەرگە ئالاھىدە

---

① 53 - يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك ھۆكۈمەت مەركىزى جايدىكى قەبرىلەرنى يۆتكەش خىزمىتىنى ئېلان قىلغان.

② خوجىنىياز ھاجىمنىڭ جەستى ئەسلىدە سايبۇيىدىكى قەبرىدىكى تاغا كۆمۈلگەن. 47 - يىلى 4 - ئايدا ئۈچ ۋىلايەت رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمى ۋە خەلقىمىز باشلارنىڭ ئىززەتنىشى بىلەن جەسەت تېپىلىپ، بۇ يەرگە قويۇلغان.

كۆرۈنەتتى. خالىس جەسەت يۆتكەشكە كەلگەن نەچچە
يۈزلىگەن كىشى بۇ جىنازا ئۈچۈن سۈكۈت بىلدۈرەتـ
تى... جىنازا شېھىتگاھلىققا ئېلىپ بېرىلىپ خوجىنياز
ھاجىم مەخپىرىسى يېنىغا قويۇلدى. بۇ يەردە ئىككى
شام گۆر تەييار ئىدى. جىنازا ئۈستىگە قويۇلغان ئىكـ
كى سەللە ئىككى لەھەتكە ئېلىپ كىرىپ قويۇلغاندىن
كېيىن جەسەت سۆڭەكلىرى ئايرىم - ئايرىم ئىككى لەـ
ھەتكە ئېلىپ كىرىلدى. توپا تاشلاپ قىرائەت باشلاش
ئالدىدا مەرھۇم سەلەي خەلپىتىم (ئۈرۈمچى سەنشىخاڭـ
زىدا ئۆتكەن پېشقەدەم): «كېرەم شەيخ بۇلارنى كىشىلەر
بىلىپ قالسۇن...» دېدى. كېرەم شەيخ بۇ ئىككى جەـ
سەتنى تونۇشتۇرۇپ: «بۇ كىشى شىنخەي ئىنقىلابى دەۋـ
رىدە قارا ھۆكۈمەت (چىڭ سۇلالىسىنى دېمەكچى) ۋە
شاھ مەخسۇت ۋاڭغا قارشى تۇرغان قۇمۇل دېھقانلىرىغا
باش بولغان تۆمۈر خەلپە دېگەن كىشى بولىدۇ. بۇ شۇ
چاغدا ئوخشاشلا قارشىلىق كۆرسەتكەن تۇرپان ئاستانە
دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ باشچىلىرىدىن بولغان مويدىن
ئاخۇن بولىدۇ. بۇلار 1913 - يىلى 3 - ئايدا كونا
ئىستىبدات جاللات ياڭ زېڭشىننىڭ سۇلھ ھىيلىسىگە
ئالدىنىپ ئۈرۈمچىگە كېلىپ باتالىيون كوماندىرى (يىڭـ
جاڭ) بولغان، شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ياڭ
زېڭشىننىڭ پىلانلىشى بىلەن تۆمۈر خەلپە ئېتىپ، مويـ
دىن ئاخۇن دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈلگەن. ۋەقەدىن كېيىن
ئۈرۈمچىدىكى پېشقەدەم جامائەتلەرنىڭ تەلىپى بىلەن

بۇ ئىككىسىنىڭ جەسىتى ئېلىپ چىقىلىپ داغ - دۇغىلىق
ماتەم بىلەن ئاشۇ زاراتگاھلىققا دەپنە قىلىنغان (مەن
شۇ چاغدا سەككىز ياشتا ئىدىم①). جامائەت بۇ قەب-
رىنى ئاسراشنى دادام قۇربان شەيخ ۋە ئانامنىڭ ئا-
كىسى شاجىمەن شەيخلەرگە تاپشۇرغان، ئۇلار ۋاپات
بولۇش ئالدىدا بۇ قەبرىنى ئاسراشنى ماڭا تاپشۇرغا-
نىدى. بىزنىڭ ئائىلىمىزمۇ ياڭ زىڭشىنغا خەلقىمىزگە
ئوخشاشلا ئۆچمەنلىك ساقلايدۇ. ياڭ زىڭشىن جازا قا-
نۇنىدا قولىنى كېسىش، پەينى كېسىش، دارغا ئېسىش،
ئاتقا سۆرىتىپ ئۆلتۈرۈش، ئاختا قىلىش (بۇ خىل جا-
زالارنى ئۇنىڭ چاپارمەنى ماخۇشىنىڭ (ماتىتەي) قەش-
قەردە كۆپ قوللانغان) قاتارلىق ياۋۇز ھەرىكەتلەرنى
قوللىنىپ، مىڭلىغان بىگۇناھ ئادەمنىڭ جېنى ۋە تېنى-
گە زامىن بولغان، بىزنىڭ ئائىلىمىزدىنمۇ ئىسمايىل،
مۆمىن دېگەن ئىككى كىشىنى قولىدىن باغلاپ ئېسىپ
قويۇپ، باغلانغان يەرگە سوغۇق سۇ قويۇپ مۇزلىتىپ،
قوللىرىنى ئۈششۈتۈپ ئۈزۈۋەتكەن، ئۇلارنىڭ بىرى ھې-
لىمۇ ھايات. خەلقىمىز ياڭ زىڭشىنىنىڭ بۇ زۇلۇمىنى
ئۇنتۇلمىغاندەك، ئۇنىڭ ياۋۇزلۇقى بىلەن ئۆلگەن بۇ
ئىككى زات ۋە تاغ - جەزىرىلەردە جەسىتى قالغان شې-
ھىت جەڭچىلەرنى مەڭگۈ ئۇنتۇيالمايدۇ. مەن جامائەت ۋە

① كېرەم شەيخ 1905 - يىلى تۇغۇلغان، 1967 - يىلى 2 - ئاي-
نىڭ 10 - كۈنى 62 يېشىدا ۋاپات بولغان.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

دادامنىڭ تاپشۇرۇشى بىلەن بۇ ئىككى جەسەتنى 40 يىل (دادامدىن باشلاپ 1913 - يىلدىن 1953 - يىلـغىچە) ئاسرىدىم. ماۋۇ ئىككى شام گۆرنى خېلى بۇرۇنلا خوجىنىياز ھاجىمنىڭ ئايىغىدا ياتىمەن دېگەن ئارزۇ بىلەن ئۆزۈمگە ئاتاپ كولاپ قويغانىدىم. ئاللانىڭ ئىرادىسى بىلەن بۈگۈن تۆمۈر خەلپىنىڭ جەسىتى ئۇزۇن يىل بىرگە ئىنقىلاب قىلغان خوجىنىياز ھاجىمنىڭ زاراتگاھلىقىغا ئېلىپ كېلىنىپ، ئىككى جەسەتنىڭ جەم بولغانلىقىغا خۇشال بولۇپ، تېخىمۇ يېقىنراق تۇرسۇن دەپ ئۆز نەپسىمدىن كېچىپ، بۇ لەھەتنى بۇ ئىككى زاتقا ھەدىيە قىلدىم» دەيدۇ. بۇنىڭدىن رازى بولغان جامائەت كېرەم شەيخنىڭ ھىممىتىگە رەھمەت ئوقۇپ دۇئا قىلىدۇ. جامائەتتىن رازى بولغان كېرەم شەيخ شۇنىڭدىن كېيىنكى ھاياتىنى شۇ زاراتگاھلىقتا ئۆتكۈزۈپ بۇ قەبرىلەرنى ئۆمۈر بويى مۇھاپىزەت قىلىدىغانغا ۋەدە بېرىدۇ. ھەم قەبرىگاھقا ئۆي سېلىپ ئائىلىسى بىلەن كۆچۈپ چىقىپ ئۆمرىنى شۇ يەردە ئاياغلاشتۇرىدۇ.

80 نەچچە ياشلىق سادىق ناۋاي، ئابىخان قارى، كېرەم شەيخنىڭ يولدىشى ھەراخان ۋە قىزى ئايتىللاخانلارنىڭ ئېيتىشىچە، كېرەم شەيخ ئىككى ئادەم بارلا جايدا «ئىككى جەسەت جەم بولدى...» دەپ بۇلارنىڭ تارىخىي ھاياتىنى ھېكايە قىلىپ سۆزلىگەن.

شىنجاڭ «25 - سېنتەبىر» قوزغىلىڭىدىكى بىر قانچە ھالقىلىق مەسىلە

پەن رۇڭلى

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، سابىق گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قۇرۇقلۇق ئارمىيە، ھاۋا ئارمىيىسى، بىرلەشمە لاۋازىمەتتىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ ئارمىيە تۈرىدىن 100 مىڭدىن ئارتۇق كوماندىر - جەڭچى شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ قوماندانى، گېنىرال تاۋ-سىيۈنىڭ باشچىلىقىدا تېلېگرامما يوللاپ تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىپ خەلققە يۈزلەنگەنلىكىنى ئېلان قىلدى. مەن شۇ قېتىم ھەقىقەتكە قايتىشقا قاتناشقۇچى-لاردىن بولغانلىقىم ئۈچۈن، ئەگەر 40 يىل ئىلگىرى جاھالەتتىن قول ئۈزۈپ پارلاق يولغا ماڭمىغان بولسام ئاخىرقى ئۆمرۈمدە بۈگۈنكىدەك بەختلىك تۇرمۇشقا ئې-رىشەلمەيدىغانلىقىمنى چوڭقۇر ھېس قىلماقتىمەن. گەر-چە 40 يىل ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ ئۆتكەن ئىشلار ھازىرقىدەك ئېسىمدە تۇرۇپتۇ. ئۇرۇمچى تارىخ ماتېرى-ياللىرى ئۈچۈن، شىنجاڭ «25 - سېنتەبىر» قوزغىلىڭى-دىكى بىر قانچە ھالقىلىق مەسىلىنى تۆۋەندىكىچە بايان قىلىپ ئۆتىمەن.

1. ھەقىقەتكە قايتقان قىسىمنىڭ ئەھۋالى

گومىنداڭنىڭ ھەربىي ئىشلار سىستېمىسى قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى، دېڭىز ئارمىيىسى، ھاۋا ئارمىيىسى ۋە بىرلەشمە لاۋازىمەت باش قوماندانلىق شتابىدىن ئىبارەت تۆت چوڭ ئارمىيە تۈرىگە بۆلۈنىدۇ. شىنجاڭدا دېڭىز ئارمىيىسى يوق، پەقەت قۇرۇقلۇق، ھاۋا، لاۋازىمەت ئارمىيىسىلا بولۇپ ھەممىسى شىنجاڭ ھەربىي گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى تاۋسىيۆنىڭ قوماندانلىقىدا ئىدى. كونكرېت تۈزۈلۈشى ۋە ئورۇنلىشىشى تۆۋەندىكىچە:

قۇرۇقلۇق ئارمىيىدە ئۆزگەرتىپ تەشكىللىگەن شى (ئارمىيىگە باراۋەر) دىن ئۈچى، ئۆزگەرتىپ تەشكىللىگەن لۈي (شىغا باراۋەر)دىن 10 نى، پىيادە ئەسكەرلەر تۈەندىن 16 سى، چېگرا چارنىسى چوڭ ئەترىتىدىن تۆتى، ئوفىتېسىر يېتىشتۈرۈش كۇرسىدىن بىرسى ۋە ژاندارما، گارنىزونىنىڭ ئىككى باتالىيونى بولۇپ جەمئىي 80 مىڭدىن ئارتۇق كوماندىر - جەڭچى بار ئىدى.

جەنۇبىي شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملار مۇنداق ئورۇنلاشقان. ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن 42 - شى قەشقەردە تۇراتتى، ھەربىي گارنىزوننىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى جاۋ شىگۇاڭ 42 - شىنىڭ سىجاڭلىقىنى قوشۇمچە ئۆتەيتتى. «جەنۇبىي شىنجاڭ گارنىزون قوماندانلىق شتابى» تەسىس قىلىنغان بولۇپ، جەنۇبىي

شىنجاڭنىڭ مۇداپىئە ئىشلىرىغا مەسئۇل ئىدى. ئۇنىڭغا قاراشلىق 65 - لۇي كۇچاردا بولۇپ لۇيجاڭى لى زۇڭ-تاڭ ئىدى. لۇيجاڭ چېن جۇنىڭ 128 - لۇيى قارا-شەھەردە تۇراتتى. ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن 231 - لۇي ئەسلىدە تۇرپاندا تۇراتتى، ھەقىقەتكە قايتىشىنىڭ ئالدى-دا گەنسۇغا ئەسكەر ئۆتكۈزۈۋېلىشقا بېرىپ شۇ جايدا ھەقىقەتكە قايتتى، لۇيجاڭى تيەن زىمېي؛ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن ئاتلىق 4 - لۇي يەركەندە، لۇيجاڭى ياڭ تىڭيىڭ؛ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن ئاتلىق 9 - لۇي قەشقەر يېڭىشەھەردە، لۇيجاڭى ماپىڭلىن ئىدى.

شىمالىي شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملار مۇنداق ئورۇنلاشقان: ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن 78 - شى جىڭ-خۇا (ھازىرقى قۇتۇبى) دا، سىجاڭى مـوۋۇرۇ؛ بۇ شىغا قاراشلىق ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن 178 - لۇي قۇمۇل-دا، لۇيجاڭى ليۇلۇنيۈەن؛ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن 179 - لۇي دىخۇا (ئۈرۈمچى) دە، لۇيجاڭى لۇرۇجېڭ؛ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن 227 - لۇي ماناستا، لۇيجاڭى جۇمىڭگاڭ ئىدى.

ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن ئاتلىق 1 - شى دىخۇادا تۇراتتى، سىجاڭى خەن يوۋىن، ئۇنىڭ قارمىقىدىكى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن 6 - ئاتلىق لۇي تۇدۇڭخابادا، لۇيجاڭى خەن رۇڭفۇ؛ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن 7 - ئاتلىق لۇي چىتەيدە، لۇيجاڭى گوچۇەنلياڭ ئىدى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

«25 - سېنتەبىر» يۇقىرىقى 14 نەپەر قوماندان بىرلىكتە ئىمزا قويۇپ ئومۇمىي تېلېگىرامما يوللاپ ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنى ئېلان قىلدى.

يۇي پەنشاڭنىڭ ھاۋا ئارمىيە 259 - تەمىنات ئوتتۇرا ئەترىتى دىخۇدا تۇراتتى. قۇمۇل، گۇچۇڭ، قاراشەھەر، كۇچار، قەشقەر، كورلا قاتارلىق جايلاردا تەمىنات پونكىتلىرى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ھاۋا ۋە قورۇقلۇقتا ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان خىزمەتچى، كوماندىر- جەڭچىدىن جەمئىي 300 دىن ئارتۇقراق، ئىككى ئايروپىلانى بار ئىدى. ئۇلار ئاساسەن كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىغان ئايروپىلانلارنىڭ ئۇچۇش - قونۇشىنى تەكشۇرۇش، رېمونت قىلىش ۋە تۇرمۇش ماتېرىياللىرى بىلەن تەمىنلەش قاتارلىق ئارقا سەپ ۋەزىپىلىرىنى ئۆتەشنى ئۈستىگە ئالغانىدى.

شىنجاڭ تەمىنات ئىدارىسى — شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق لاۋازىمەت سىستېمىسىنىڭ ئەڭ ئالىي قوماندانلىق ئورگىنى بولۇپ، دىخۇادا تۇراتتى، خاۋجياجۇن ئىدارە باشلىقى ئىدى. ئۇنىڭ قارمىقىدىكى ئورگان قىسىملىرىدىن دىخۇا، قۇمۇل، قەشقەردە ئۈچ تەمىنات شۆبە ئىدارىسى، چەتەي، قاراشەھەر، قۇتۇبى، ئاقسۇدا تۆت تەمىنات باش پونكىتى، 20 نەچچە تولۇقلاپ بېرىش پونكىتى، تۆت ھەربىي ترانسپورت ئىش بېجىرىش باشقارمىسى، ئىككى ئورۇندا سىمسىز رادىئو ئىستانسىسى، ئىككى ئارقا سەپ دوختۇرخانىسى ۋە ئۈچ ھەربىي بې-

كەت دوختۇرخانىسى بار ئىدى. تەمىنات ئىدارىسىگە قاراشلىق ئورۇنلاردىن يەنە كىيىم - كېچەك فابرىكىسى سەھىيە خادىملىرى تەربىيىلەش گۇرۇپپىسى، مالىيە كىيىم - چەقىم ئىشلىرىنى بېجىرىش باشقارمىسى، ئاپتوموبىل 4 - تۇەنى، 20 - تۇەنى، 3 - تۇەن 2 - يىڭى، 7 - ئالاقە تۇەنى 2 - يىڭى، ئاتچىلار 3 - تۇەنى، ئۈچ نازارەت يىڭى، ئۈچ ئات - ئۇلاغ ترانسپورت چوڭ ئەترىتى قاتارلىق 50 تىن ئارتۇق ئورۇن، تەخمىنەن 10 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم بار ئىدى. تەمىنات ئىدارىسى ئاساسەن شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى قورال - ياراق، ئوق - دورا، ئەسۋاب - ئۈسكۈنە، ترانسپورت، ئاشلىق، يەم - خەشەك، ماي ماتېرىياللىرى، خىراجەت، ئالاقە، سەھىيە، ھەربىي گازارمىلارنى ياساش، رېمونت قىلىش شۇنىڭدەك تولۇقلاپ بېرىش، ھامىيلىق قىلىش قاتارلىق ئارقا سەپ خىزمەتلىرىنى ئۈستىگە ئالغانىدى.

2. ھالقىلىق فېۋرال يىغىنى

1949 - يىل يانۋاردا، مۇھاسىرە ئىچىدە قالغان جياڭ جېشى «ئىستېپا» بەرگەنلىكىنى جاكالىدى. لى زوڭرېن تەختكە چىققاندىن كېيىن، بىر تەرەپتىن خەلقنىڭ رايىغا بېقىپ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن سۆھبەتلىشىشنى خالايدىغانلىقىنى جاكالىسا، يەنە بىر

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

تەرەپتىن ھەربىي قىسىملىرىنى يۆتكەپ ئۇرۇشقا ئورۇنلاش-
تۇردى. شۇ ۋەجىدىن لىزۇگرىن فىۋرالدا تاۋسىيۈگە تېلېگرامما
ئەۋەتىپ، بىر لۈي ئەسكىرى كۈچىنى شىنجاڭنىڭ مۇدا-
پىيە ئىشلىرى ئۈچۈن قالدۇرۇپ، قالغان قىسىملىرىنىڭ
ھەممىسىنى ئىچكىرىگە يۆتكەپ ئىچكى ئۇرۇشقا قاتناش-
تۇرۇش ھەققىدە بۇيرۇق بەردى. مانا مۇشۇ ۋاقىتتا
مابۇفاڭ ئۆزىنىڭ كونا ئويۇنىنى قوغداش ئۈچۈن
ئۆزگەرتىپ تەشكىللىگەن ئاتلىق 1-شىنى چىڭخەيگە
يۆتكىدى. تاۋسىيۈ يىراقنى كۆرەر، چوڭقۇر پىكىرلىك،
قابىلىيەتلىك جاڭجۇن ئىدى. ئۇ، بۇيرۇققا قارىغۇلارچە
بويسۇنۇپ، قىسىمنى شەرققە يۆتكەپ ئىچكى ئۇرۇشقا قات-
ناشتۇرۇش — ۋەتەن ۋە خەلققە بالايى-ئاپەت ئېلىپ
كېلىدىغان ھەرىكەت ئىكەنلىكىنى، شۇنداقلا بۇيرۇققا
بويسۇنماي ئەسكەر يۆتكەشنى رەت قىلسا ئېغىر ئاقىۋەت
كېلىپ چىقىدىغانلىقىنى بىلەتتى. شۇڭا ئۇ قايتا-قايتا
ئويلىنىپ «سوزۇش» چارىسىنى تېپىپ چىقىپ، قىسىملار-
نى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەشنى باھانە قىلىپ فىۋرالدا شى-
جاڭ، لۈيجاڭدىن يۇقىرى دەرىجىلىكلەر قاتناشقان ھەر-
بىي ئىشلار يىغىنىنى چاقىردى. يىغىن چاقىرىشتىن ئىل-
گىرى تاۋسىيۈ ئۆزىنىڭ ئىچكىرىگە قىسىم يۆتكەشنى خا-
لىمايدىغانلىقىنى يېقىنى لاۋازىمەت ئىدارىسىنىڭ
باشلىقى خاۋجاجۇنگە ئاشكارىلاپ، مەخپىي مەسلىھەتلەش-
ۋالدى. يىغىندا، لاۋازىمەت ئىدارىسى ترانسپورت گۇرۇپ-
پىسىنىڭ باشلىقى ۋۇزەنرۇڭ ئاپتوموبىل ئاز، ترانسپورت

كۆچمىز يېتىشمەيدۇ، تەمىنات راسخوتىمىزنىڭ كېلىش مەنبەسى يوق دېگەنگە ئوخشاش قاتمۇ قات قىيىنچىلىقلارنى مىسالغا ئېلىپ مۇزاكىرە قىلىپ بېقىشنى ئوتتۇرىغا قويدى. يىغىندا پىكىر ئىختىلاپى بولغانلىقتىن ئاخىرىدا، تاۋسىيۇ كونكرېت ئورۇنلاشتۇرسۇن دېگەن قارار ماقۇللاندى. شۇنىڭ بىلەن تاۋسىيۇ لىزوڭرېنغا تېلېگرامما يوللاپ، شەرقتە قىسىم يۆتكەشتىكى قىيىنچىلىق سەۋەبلىرىنى بىرمۇ بىر بايان قىلىدۇ ھەمدە قىسىمنىڭ تەمىناتى ۋە يولغا چىقىش راسخوتى خام چوتىنى شەخسەن ئۆزى تۈزۈپ چىقىپ، بۇنىڭ ئۈچۈن 8 مىليون يۈەن كۈمۈش تەستىقلاپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ بۇنى لىزوڭرېنغا تاپشۇرۇپ بېرىشنى گەنسۇنىڭ رەئىسى گوچىچاۋغا ھاۋالە قىلىدۇ. تاۋسىيۇ لىزوڭرېن ئۆزىنىڭ بۇ تەكلىپىنى تەستىقلىمايدىغانلىقىنى ئويلاپ يەتكەچكە بۇنىڭ بىلەن ۋاقىتنى سوزۇپ كېيىنكى ھەقىقەتكە قايتىش ئىشى ئۈچۈن ۋاقىت ۋە تەشەببۇسكارلىقنى قولغا كەلتۈرمەكچى ئىدى.

3. تاۋسىيۇ، جاۋشىگۇاڭنىڭ قارا شەھەردىكى ھەل قىلغۇچ تەدبىرى

ئازادلىق ئارمىيە غەربىي شىمال ئۇرۇش مەيدانىدا ئارقا - ئارقىدىن غەلىبە قىلىپ شىنجاڭنى ئازاد قىلغاندىن كېيىن، غەربكە يۈرۈش قىلىپ ئۇدۇل لەنجۇ-

غا كۆز تىكىدۇ. تاۋسېيۇ ئېغىر سىناققا دۇچ كېلىدۇ. ئۇنىڭ خېلى بۇرۇنلا ھەقىقەتكە قايتىش ئويى بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئوبيېكتىپ ئەمەلىيەت ئىنتايىن مۇرەككەپ ئىدى. چۈنكى ئۇ، جياڭجېشى ياكى خۇزوڭنەننىڭ ئۇرۇق پۇشتى ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ قوماندانلىقىدىكى قايتا تەشكىللەنگەن 12-، 78-شى گومىنداڭ ھەربىيلىرىگە بىۋاسىتە قاراشلىق قوشۇن بولۇپ، خۇزوڭنەننىڭ كونتروللۇقىدا ئىدى. قايتىدىن تەشكىللەنگەن ئاتلىق 1-شى-چىڭخەينىڭ يەرلىك ئارمىيىسى بولۇپ مابۇفاڭنىڭ سىزىقىدىن چىقمايتتى، تاۋسېيۇنىڭ بولسا ماڭبۇفاڭ بىلەن قىلچە يېقىنچىلىقى يوق ئىدى. شۇڭا ئۇ ئەمەلىي بار ھوقۇقى يوق قۇرۇق سۆلەت قوماندان ئىدى. مانا مۇشۇنداق مۇھىم ھالقىلىق پەيتتە تاۋسېيۇ ھودۇقمىدى، ئادەتتىكىدەك سالماق يۇرۇۋەردى. ئۇ ئومۇمىي ۋەزىيەتنى مۆلچەرلەپ يالغۇز ئۆزىنىڭ بۇ تارىخىي ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغانلىقىنى، بۇنىڭ ئۈچۈن چوقۇم جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قىسىملارغا قوماندانلىق قىلىۋاتقان مۇئاۋىن باش قوماندان، قوشۇمچە دىۋىزىيە كوماندىرى جاۋشىگۇاڭنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىش لازىملىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىدۇ. چۈنكى جاۋشىگۇاڭ خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتىپىدىن بولماي بەلكى يۈننەندىكى ھەربىي مەكتەپتىن بولغانلىقى ئۈچۈن تاۋسېيۇ بىلەن ئىككىسىنىڭ تەقدىرى ۋە ئەھۋالى ئوخشىشىپ كېتەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە جاۋشىگۇاڭ كىشىلەرگە توغرا مۇئامىلە قىلىدىغان،

چاكىنا ئادەتلەرگە بېرىلمەيدىغان ئادەم ئىدى. تاۋسىيۆ
بىلەن قويۇق ئاغىنىدارچىلىقى بار ئىدى. شۇ ۋەجىدىن
تاۋسىيۆ 15 - ئاۋغۇست ئەتراپىدا جەنۇبىي شىنجاڭدىكى
قىسىملارنىڭ ئارقا سەپ خىزمىتىنى تەكشۈرۈشنى باھانا
قىلىپ تەمىنات ئىدارىسىنىڭ باشلىقى خاۋجاجۇن، باش
شتاب سىياسىي خىزمەت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى لياڭ
كېشۇنىنى ئېلىپ يولغا چىقىدۇ ھەمدە جاۋشىگۇاڭ بىلەن
قارا شەھەردە ئۇچرىشىش ھەققىدە كېلىشىۋالىدۇ. ئىككە-
سى نەچچە سائەت مەخپىي سۆھبەتلىشىدۇ، جاۋشىگۇاڭ
تاۋنىڭ ھەقىقەتكە قايتىش تەشەببۇسى ۋە كونكرېت ئو-
رۇنلاشتۇرۇشىغا پۈتۈنلەي قوشۇلىدۇ ھەمدە جەنۇبىي
شىنجاڭغا جاۋشىگۇاڭ، شىمالىي شىنجاڭغا تاۋسىيۆ مەس-
ئۇل بولۇش، بىردەك ھەرىكەتلىنىشكە كېلىشىدۇ. ئىككى-
سى يەنە ھەقىقەتكە قايتىش مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەن-
دىن كېيىن، قىسىمنىڭ ھەممىسىنى خەلق ئازادلىق
ئارمىيىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىپ ئۆزلىرى ھەربىي سەپتىن
چېكىنىپ يۇرتىغا قايتىشنى؛ ئۇقۇشماسلىق تۈپەيلىدىن
توقۇنۇش يۈز بېرىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۆز قىسىم-
لىرىنى مىللىي ئارمىيىنىڭ نازارىتى ئاستىدا ئۆزگەرت-
مەسلىكىنى تەلەپ قىلىشنى قارار قىلدى. تاۋسىيۆ جاۋ-
شىگۇاڭنىڭ پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللىشىغا ئېرىشكەندىن
كېيىن، دەرھال دىخۇاغا قايتىپ كېلىپ ھەقىقەتكە قاي-
تىش ئىشلىرىنى پىلانلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن تاۋسىيۆ بىلەن
جاۋشىگۇاڭنىڭ قاراشەھەردە ئۆتكۈزگەن مەخپىي سۆھ-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بىتى ھەقىقەتكە قايتىشنىڭ ھەل قىلغۇچ تەدبىرى بولۇپ قالىدۇ.

4. ھەقىقەتكە قايتىش بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشقا قارشى تۇرۇش ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش

گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيە ئوتتۇرىسىدىكى تىنچلىق سۆھبىتى ئاپرېلدىلا بۇزۇلۇپ چۆيۈۋ دىخۇاغا قايتىپ كەلگەندە، دىخۇادا، چۆيۈۋ جاڭجىجۇڭنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن «قىسمەن دائىرىدە تىنچلىق سۆھبىتى» ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن شىنجاڭغا قايتىپ كەپتۇ دېگەن گەپلەر تارقالغانىدى. ئۇرۇش مەيدانلىرىدا گومىنداڭ قىسىملىرى ئارقا-ئارقىدىن مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، شىئەن ئازاد بولغان، لەنجۇ خەۋپ ئاستىدا قالغان ئەھۋالدا گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملىرى ئىچىدىكى ئۇرۇشپەرەسلەر بىلەن تىنچلىق تەرەپدارلىرى ئىككى تەرەپ بولۇپ ئېنىق ئايرىلدى. يېچېڭ، ماچېڭشياڭ، لوشۇرېن باشچىلىقىدىكى ئۇرۇشپەرەسلەر ئۆز قىسىملىرىنى ئىچكىرىگە يۆتكەپ كېتىش مۇمكىن بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا پائال ئەكسىلئىنقىلابىي پىلان تۈزۈپ، ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىپ قارشىلىشىش نىيىتىدە شىمالىي شىنجاڭدىن ۋاز كېچىپ تېيىنگۈەنى ساقلاپ قېلىپ ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن ئاخىرغىچە قانلىق ئېلىشىش ھەققىدە جار سېلىشتى. تاۋسىيۆنىڭ

خېلى بۇرۇنلا ھەقىقەتكە قايتىش نىيىتى بولسىمۇ ئومۇمىي ۋەزىيەتنى كونترول قىلىش قىيىن بولغاچقا پوزىتسىيە بىلدۈرمىگەنىدى. جاۋشىگۇاڭنىڭ قوللىشغا ئېرىشكەندىن كېيىنلا ئۇنىڭ پوزىتسىيىسى تەدرىجىي روشەنلەشتى. يې، ما، لوغا شىنجاڭنىڭ ئالاھىدە ئەھۋالىنى چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى. كېچە - كۈندۈز چۈشەندۈرۈپ بىر ھەپتىگىچە ئۇلارغا ئىچكى ئۇرۇش قىلىش نىيىتىدىن ۋاز كېچىش، خەتەرلىك يولغا مېڭىپ مەڭگۈلۈك جىنايەتچى بولۇپ قالماسلىق ھەققىدە نەسىھەت قىلدى. ئاخىرىدا ئاۋسىيۆ ئۇلارغا: «مەن ئۆزۈمنىڭ ھاياتى-ماماتىم، نام-شۆھرىتىمنى ئاللىقاچان بىر ياققا قايرىپ قويغان، شىنجاڭدىن ھەرگىز ئايرىلمايمەن» — دەپ ئۆز پوزىتسىيىسىنى ئاشكارا ئېيتتى ھەمدە: «ھەر كىمنىڭ ئۆز ئىدارىسى بولىدۇ. سىلەرنى مەجبۇرلىمايمەن، قالىمىز دېگۈچىلەر بولسا تېخى ياخشى، كېتىمەن دېگەنلەرگە قولايلىق يارىتىپ بېرىپ مۇھاپىزەت قىلىپ چېگرىدىن چىقىرىپ قويىمەن. نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشۇڭلارنى ئۆزۈڭلار بەلگىلەڭلار» — دېدى.

تاۋسىيۆ ئۇلارغا رەسمىي خىزمەت ئىشلىگەندىن سىرت، يەنە ئەمەلدار مەھكىمىسى قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى لۇمىڭچۈن، دىخۇا شەھىرىنىڭ باشلىقى چۈي ۋۇ، تاشقى ئىشلار ئالاھىدە خادىمى ليۇزېرۇڭ، باش شتاب باشلىقى تاۋپۇچۇ، باش شتاب سىياسىي خىزمەت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى لياڭ-

كېشۇن قاتارلىقلارمۇ يېچېڭ، ماچېڭشىياڭ، لۇشۇردىنلار
بىلەن بولغان شەخسىي مۇناسىۋەت ۋە باردى-كەلدىسى-
دىن پايدىلىنىپ، ئۇلارغا قىسمىنىڭ ئىستىقبالى، خەلق-
نىڭ مەنپەئەتىنى مۇھىم بىلىپ ھەرگىزمۇ يەڭگىللىك
بىلەن ئىش قىلماسلىق ھەققىدە نەسىھەت قىلدى. 15-
سېنتەبىر يولداش دىڭ لىجۈن ماۋجۇشى، جۇزوڭلىنىڭ
ھاۋالىسى بىلەن ھېرىپ-چارچىشىغا قارىماي سوۋېت ئىتتى-
پاقى ئارقىلىق دىخۇاغا كەلدى. ئۇ، پارتىيىنىڭ غەم-
خورلۇقى ۋە ھەل قىلغۇچ تەدبىرلىرى بىلەن بىرگە گېنې-
رال جاڭجېجۇڭنىڭ يوليورۇقىنىمۇ ئېلىپ كېلىپ تاۋ-
سىيۈگە زور ئىلھام ۋە مەدەت بەردى. شۇندىن ئېتىبارەن
بېيجىڭ بىلەن بولغان ئالاقە يولى ئېچىلىپ، قوزغىلاڭ
ئىشلىرىدا ئالاقىلىشىدىغان ئورۇن بولغانلىقتىن ئىشەن-
چىسى ھەسسىلەپ ئېشىپ باتۇرلارچە ئالغا ئىلگىرىلىدى.
«ياخشى ئىشقا كاشىلا كۆپ»، دېگەندەك ئويلىمىغان يەر-
دىن ۋەزىيەت تۇساتتىن يامانلاشتى. 20-سېنتەبىر كېچىسى
تاۋسىيۈ ئۇخلاۋاتقاندا يېچېڭ تۇيۇقسىز ئىشىك
چېقىپ تاۋنى ئويغىتىپ ئۇنىڭغا: «لوشۇردىن، ماچېڭشى-
ياڭلار سىزنى يېقىندىن بۇيان پوزىتسىيىسى ئۆزگىرىپ
قالدى، چوقۇم باشقىلارنىڭ قورشاۋىدا قېلىپ ئۆزگە
ئۆزى ئىگە بولالماي قالدى دەپ قارىماقتا» دەيدۇ. ئۇ
يەنە: «ئۇلار ليۇمىڭچۈن، تاۋپۇچۇ ۋە چۈيۋۇ ئۈچىسىنى
قولغا ئالماقچى، مەن سىزنى بۇ ئىشتىن چوقۇم خەۋەر-
دار قىلىش كېرەك دەپ چېكىپ تۇردۇم. ئۇلار مېنىڭ پىكرىمە-

گە قوشۇلغان بولسىمۇ يېرىم سائەتكىچە كونا مانجۇ قەل-
ئەسىگە بېرىپ جاۋاب قايتۇرۇشۇمنى شەرت قىلىپ قوي-
دى» دەيدۇ. تاۋسىيۇ يې چېڭنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلىغاندىن
كېيىن ئۆزىنى ئىنتايىن سالماق تۇتىدۇ، ھەمدە لو، ماغا
تېلېفون بېرىپ ئۇلارنى ئۆز ئۆيىگە چاقىرتىپ كېلىدۇ-
دە، ئۇلارغا تەنبىھ بېرىپ: «مۇنداق ھالقىلىق پەيتتە
ھېچكىمىز بەك قىزىپ كەتمەسلىكى كېرەك، پايدا-زىيان
مۇناسىۋىتىنى سوغۇق قانلىق بىلەن دەڭسەپ كۆرۈشى-
مىز، ھەرگىزمۇ مەڭگۈلۈك جىنايەتچى بولۇپ قالماسلى-
قىمىز لازىم» دەيدۇ. ئىككىنچى كۈنى تاۋسىيۇ يې، ما، لو-
لارنىڭ كونا مانجۇقەلئەسىدىكى دىۋىزىيە قوماندانلىق شتابىدا
يىغىن ئېچىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ تەنھا ئۆزى يىغىن
مەيدانىغا بۆسۈپ كىرىپ، ئۇلارغا نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتنى
زېرىكمەي-تېرىكمەي يەنىمۇ ئېنىق چۈشەندۈرىدۇ. ما، لو-
لار غەلىبىنىڭ قولدىن كەتكەنلىكىنى ھېس قىلىشىپ قىس-
مىنى تاپشۇرۇپ ئائىلىسىنى ئېلىپ كېتىشنى خالايدىغان-
لىقىنى بىلدۈرۈشىدۇ. ما، لو، يې قاتارلىقلار 25-سېنتەبىر
ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ دىخۋادىن ئايرىلىدى. 1-دىۋىزى-
يىنىڭ شتاب باشلىقى جاڭ ۋۇمېي، سىياسىي خىزمەت
باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ماسىبو، باش شتاب 2-باشقار-
مىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قوشۇمچە مەخپىيەتلىكنى ساق-
لاش پوتكىتىنىڭ باشلىقى، راۋ تېشەن ۋە دىخۋا ساقچى-
ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، ئىشپىيونلار كاتتىبىشى لىيۇخەندۇڭ-
لارمۇ ئۇلار بىلەن بىللە كەتتى، ئۇلار قارا شەھەردىن

ئۆتكەندە قوزغىلاڭ تەرەپدارى بولغان 128-لويىنىڭ لويجاڭى جوڭ زۇيمىڭ توساتتىن ئۆزگىرىپ ۋەزىيەتتىن ۋاز كېچىپ ئۇلار بىلەن بىللە قاچتى.

بۇ ئىشتىن كېيىن بەزىلەر تاۋسىيۈنى ئەكسىيەتچىلەرنىڭ قېچىشىغا يول قويماسلىقى كېرەك ئىدى. بۇ، يولۋاسنى تاغقا قويۇۋەتكەنلىك دېگەندەك سۆزلەر بىلەن ئەيىپلىدى. بۇ، ئەينى ۋاقىتتىكى قوزغىلاڭنىڭ ئومۇمىي ۋەزىيىتى ۋە تاۋسىيۈنىڭ ئەھۋالىنى بىلمەيدىغانلارنىڭ قىلغان سۆزلىرى. تاۋ سىيۈنىڭ قورۇق سۆلەت قوماندان ئىكەنلىكى، ئەسكىرى ھوقۇقىنىڭ ھەممىسى ما، يې، لولارنىڭ قولىدا ئىكەنلىكى يوقىرىدا بايان قىلىنغانىدى. ئۇلار ئۇرۇشىمىز دېسىلا شىنجاڭدا شۇئان چوڭ قالايمىقانچىلىق پەيدا بولاتتى. ئۇلارنىڭ قورالىنى تاشلاپ ئۆز جېنىنى ئېلىپ كېتىشى تىنچ يول بىلەن ھەققەتكە قايتىشنى ئىلگىرى سۈرۈپ، شىنجاڭدىكى تۆت مىليون خەلقنى بالايى-ئاپەتتىن ساقلاپ قالدى. شۇڭا تاۋسىيۈنىڭ تەدبىرى توغرا بولدى. يې، ما، لولار كەتكەن كۈنى چۈشتىن كېيىن تاۋسىيۈ باش بولۇپ قوزغىلاڭ قىلغانلىقى ھەققىدە ئومۇمىي تېلېگرامما يوللىدى. 26-سېنتەبىر بۇرھان شەھىدى باشچىلىقىدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئومۇمىي تېلېگرامما يوللاپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمىتىدىن قول ئۈزۈپ ئىنقىلابىي لاگېرغا تەسلىم بولغانلىقىنى ئېلان قىلدى. شۇندىن ئېتىبارەن شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازادبولدى.

چەت ئەل سودا فىرمىلىرى ۋە ئۈرۈمچىدىكى «سودا چەمبىرىكى»

زەن يۈيلەن

چەت ئەل سودا فىرمىلىرى تىلغا ئېلىنغان ھامان كىشىنىڭ ئېسىگە «تارىخىي خاتىرىلەر. شىياڭ يۈيىنىڭ تەرجىمىھالى» دىكى «قولۇم باغلاقتا، بويىنۇم قىلىچتا» دېگەن سۆز كېلىدۇ. شۇنداق، چەت ئەل سودا فىرمىلىرى جۇڭگو خەلقىنىڭ تېرىسىنى شىلىدىغان قىلىچ ئىدى.

نامىدىن مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇكى چەت ئەل سودا فىرمىلىرى—چەت ئەللىكلەر ئېلىمىز زېمىنىدا قۇرغان سودا فىرمىلىرى. «چەت ئەل مېلى قولدىن-قولغا ئۆتسە ھەسسىلەپ پايدا قونىدۇ» دېگەندەك، چەت ئەل مېلى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان سودىگەرلەرنىڭ ھەممىسىلا نەچچە باراۋەر پايدا ئالىدۇ. يەنە كېلىپ ئۇنداقلار ئاز دەسمايە بىلەن ئەمەس، نۇرغۇن دەسمايە بىلەن تىجارەت قىلغاچقا، پايدىسى تېخىمۇ كۆپ بولىدۇ.

شىنجاڭ چېگرىغا جايلاشقان، ئىقتىسادىي ئارقىدا قالغان جاي بولغاچقا، 18-ئەسىردىكى ياۋروپا سانائەت

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئىنقىلابىدىن كېيىن، چارروسىيە شىنجاڭنىڭ ئۆزىنىڭ تاۋارلىرىنى كۆپلەپ سېتىپ خام ئەشيا ئالىدىغان مۇھىم بازىرىغا ئايلاندۇرغان. بولۇپمۇ، 19-ئەسىردە چارروسىيە ھۆكۈمىتى ئوتتۇرا ئاسىيا رايونلىرىنى قوشۇۋالغاندىن باشلاپ، شىنجاڭغا تېخىمۇ كۆز تىككىشكە كىرىشتى. ئۇلار ئىككى ئالاھىدە ھەرىكەت ئەترىتى ئەۋەتىپ، شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىدە خالىغانچە ھەرىكەت ئېلىپ باردى. بۇ ئەترەتلەرنىڭ بىرى جەنۇبىي شىنجاڭدا «سودىگەرچىلىك» قىلىپ، ئوچۇق ئاشكارا تالان-تاراج قىلدى؛ يەنە بىرى شىمالىي شىنجاڭدا جۇڭغار قەبىلىلىرىنىڭ ئاقسۆڭەكلىرىنى ۋەتەنگە ئاسىيلىق قىلىپ، چارروسىيە قوينىغا كىرىشكە قۇتراتقۇلۇق قىلدى. 1755-يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 20-يىلى) چىڭ خانىدانلىقى ھۆكۈمىتى ئەسكەر چىقىرىپ جۇڭغارىيە ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ قوراللىق توپىلىڭىنى بېسىقتۇرغاندىن كېيىن، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق جايلاردىكى روسىيە سودىگەرلىرىنى چېگرىدىن قوغلاپ چىقاردى. لېكىن ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، ۋەزىيەتنىڭ تىنچلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئۇلار قايتىدىن كىرىشكە باشلىدى. ئۇلار دەسلەپتە جۇڭگو سودىگەرلىرىنى ئۆزلىرىگە ۋەكالەتەن چاي، رەۋەن قاتارلىقلارنى سېتىپ بېرىشكە قىزىقتۇرۇپ، ئارقىدىن كونا نەيرەڭنى ئىشقا سېلىپ، ئاشكارا تالان-تاراج قىلىشقا ئۆتتى. تېخىمۇ ھەددىدىن ئاشقان يېرى شۇكى، ئۇلار ئۆزلىرى باج يىغقۇچىلارنى قويۇپ، جۇڭگو ھۆكۈمىتىگە باج

تاپشۇرۇشتىن باش تارتتى. چىڭ خاندانلىقى، ھۆكۈمىتى
روسىيە سودىگەرلىرىنىڭ قانۇنسىز ھەرىكەتلىرىنى چەك-
لەش مەقسىتىدە 1762 - يىلىدىن باشلاپ، روسىيە سودى-
گەرلىرى تىجارەت قىلغان تاۋارلاردىن جۇڭگو ھۆكۈمە-
تىنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە مەجبۇرىي باج ئېلىشنى يولغا
قويىدى. بىراق چىڭ خاندانلىقى ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭغا
ئەۋەتكەن ئەمەلدارلىرىنىڭ كۆپىنچىسى چىرىكلىكتە ئۇ-
چىغا چىققان نېمىلەر بولغاچقا، يەرلىك خەلققە يولۋا-
تەك خىرىس قىلسا، چەت ئەللىكلەرگە پۈكۈلۈپ توققۇز
تازىم قىلاتتى. بولۇپمۇ «چەت ئەل مېلى»غا ھېرىس
بەزى ئەمەلدارلار پارا يەپ مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىپ،
چەت ئەللىكلەرنى قانات ئاستىغا ئالاتتى. 1765 - يىلى
چىڭ سۇلالىسىنىڭ چەنلۇڭ 30 - يىلى، ئۇچتۇرپان خەلقى
قاتمۇ-قات زۇلۇمغا چىدىماي، زوراۋانلىققا قارشى قوز-
غىلاڭ كۆتۈردى. پادىشا چيەنلۇڭ يەرلىك ئەمەلدارلار-
نىڭ يوللىغان دوكلاتىغا «ئۇچتۇرپان خەلقىنىڭ توپىلاڭ
كۆتۈرۈشى ئاساسسىز بولمىسا كېرەك، شۇ جايدىكى ئە-
مەلدارلارنىڭ پۇقراغا قاتتىق زۇلۇم سېلىشىدىن توپىلاڭ
چىققان» («شەرقىي جۇڭگو خاتىرىسى. چيەنلۇڭ 6 - توم»)
دەپ تەستىق يازغان. بۇ، بىر قەدەر ئادىل ۋە ئوبيېك-
تىپ ھۆكۈم بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا چىڭ
خاندانلىقى ھۆكۈمىتى يەرلىك ئەمەلدارلار چەت ئەل
سودىگەرلىرىدىن پارا قوبۇل قىلسا، ئەتكەسچىلىك ھەرى-
كەتلىرىنى قانات ئاستىغا ئالسا قاتتىق جازالىنىدىغان-

لىقى توغرىسىدا كۆپ قېتىم بۇيرۇق چۈشۈرگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چياچىڭ خان دەۋرىدە 1814-، 1820 - يىللىرى چەت ئەل سودىگەرلىرىنىڭ باج تاپشۇرۇشتىن باش تارتىش مەسىلىسى توغرۇلۇق يەرلىك ئەمەلدارلارغا تەكشۈرۈشنى كۈچەيتىش بۇيرۇقى چۈشۈرگەن. 1829 - يىل 3 - ئايدا، ئىلى جاڭجۈنى دېيىڭئا، مەسلىھەتچى ئامبال رۇڭ ئەنتەي چىڭ خاندانلىقى ھۆكۈمىتىدىن باج تاپشۇرۇشقا قارشىلىق قىلغان ئەنجان سودىگەرلىرىنى چېگرىدىن قوغلاپ چىقىرىشنى ئىلتىماس قىلغان. شۇنىڭدەك «سودىنى تەكشۈرۈش نىزامنامىسى» تۈزۈپ، ھەر قايسى جايلارغا ئەستايىدىل ئىجرا قىلىشنى بۇيرۇغان. 1851-يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ شيەنفېڭ 1 - يىلى)، چارروسىيە ھۆكۈمىتى ھەربىي ئەمەلدار كوۋلۇسنى شىنجاڭنىڭ يەرلىك ھۆكۈمىتى بىلەن روسىيە سودىگەرلىرىگە باجنى كەچۈرۈم قىلىش توغرىسىدا سۆزلىشىشكە ئەۋەتكەن. ئۇ يولسىزلارچە «قورال كۈچى بىلەن سودىگەرلىرىمىزنى قوغدايمىز» دەپ تەھدىت سېلىپ، ئىلى جاڭجۈننى «ئىلى، تارباغاتاي سودا يولىنى ئېچىش شەرتنامىسى» ئىمزالاشقا مەجبۇرلىغان. بۇنداق بولغاندا روسىيە سودىگەرلىرى ئىلى، تارباغاتايدا خالىغانچە سودىگەرلىك قىلىپ، جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ، يەنە يەرلەرنى ئىگىلەپ، ئۆي - جاي سېلىشقا، سودا قېرىمىلىرى قۇرۇشقا بولىدۇ. 1860 - يىلى ئۇلار يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ چىڭ خاندانلىقى ھۆكۈمىتى بىلەن قەشقەرنى

سودا شەھىرى قىلىپ ئېچىش ھەمدە قەشقەر، ئىلى، تارباغاتايدىن ئىبارەت ئۈچ جايدا كونسۇلخانا قۇرۇپ، كونسۇللارنىڭ ھۆكۈم چىقىرىش ھوقۇقى ئېلىش توغرىسىدا «جۇڭگو — روسىيە بېيجىڭ شەرتنامىسى» ئىمزالىغان. 1881 - يىلى چىڭ خاندانلىقى ھۆكۈمىتىنى مەجبۇرلاپ، ئۈرۈمچى، گۇچۇڭ، قۇمۇل، تۇرپاننى روسىيە سودىگەرلىرىنىڭ سودا رايونى قىلىپ ئېچىپ بېرىش توغرىسىدا جۇڭگو — روسىيە «ئىلى شەرتنامىسى» نى ئىمزالىغان. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن روسىيە سودىگەرلىرى شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا توختىماي قاتناپ، سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى كۆپلەپ سېتىپ، يەرلىك مەھسۇلات، خام ئەشيالارنى ئەرزان باھادا سېتىۋېلىپ، ھېچقانداق باج تاپشۇرمىغان. 1901 - يىل 8 - ئاينىڭ 7 - كۈنى، شىنجاڭنىڭ ھەربىي - مەمۇرىي ۋالىيسى راۋيىڭچىنىڭ ئوردىغا يازغان دوكلاتىدا: «... بۇلار روسىيە سودىگەرلىرى ئىمپورت - ئېكسپورت قىلغان ماللاردۇر ... باج تۈزۈمى ئورنىتىپ، باج ئېلىشنى تەكلىپ قىلىمەن» («چىڭ دېزۇڭنىڭ ھەقىقىي خاتىرىسى» 484 - جىلت) دېيىلگەن. بۇ پەقەت قەغەز يۈزىدىلا قېلىپ، روسىيە سودىگەرلىرى ماللىرىنى كىرگۈزۈش، ئېلىپ چىقىشتا ئاۋۋالقىدەكلا جۇڭگو باج تۈزۈمىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمىغان. 1905 - يىل 6 - ئاينىڭ 4 - كۈنى، ئىلى جاڭجۈنى مالياڭ پادىشاغا: «موڭغۇل، قازاق چارۋىچىلارنىڭ قوي، ئات، كالىلىرىنىڭ يۇڭ، تېرىلىرى روسىيە سودىگەرلىرىگە

www.uyghurkitap.com

ـېتىلىپ ئۇلار نەپ ئېلىۋاتىدۇ، بىز بوزەك بولۇۋاتىمىز، مەھكىمە قۇرۇپ، يۇڭ، تېرە شىركىتى تەسىس قىلىپ، پايدا - ھوقۇق قايتۇرۇۋېلىنسا» («چىڭدېزۇڭنىڭ ھەقىقىي خاتىرىسى» 545 - جىلت) دەپ ئىلتىماس يازغان. 1907 - يىلى 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، يېڭىدىن ئىلى جاڭجۈنلىكىگە تەيىنلەنگەن چاڭگېڭمۇ: «ئۇرۇپادا يىلىغا مىليون چىڭلاپ پاختا ئېلىنىدۇ. ئۇنى روسىيە سودىگەرلىرى سېتىۋېلىپ رەخت توقۇپ، يەنە جۇڭگوغا سېتىپ ھېسابسىز پايدا ئالىدۇ، بۇ پايدىنى ئۇلارغا كەتكۈزۈپ قويماسلىق ئۈچۈن، توقۇش ماشىنىسى سېتىۋېلىپ، ئۆزىمىز توقۇساق» («يۇقىرىقى كىتاب» 568 - جىلت) دەپ ئىلتىماس قىلغان. بۇ ئىككى جاڭجۈننىڭ تەكلىپى گەرچە قەغەز يۈزىدىكى قۇرۇق گەپ بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ چەت ئەل سودىگەرلىرىنىڭ ئېلىمىز خەلقىنى شىلىپ يەۋاتقانلىقىنى تونۇپ يېتىپ، «پايدا - ھوقۇقنى قايتۇرۇۋېلىش» تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويالىغانلىقى ئەينى ۋاقىتتىكى ئەھۋالدا ئاددىي ئىش ئەمەس.

ئۈرۈمچى 1884 - يىلى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى قىلىنغاندىن تارتىپ، بۇ يەردە جۇڭگو بىلەن چەت ئەل سودىسى بەس - بەس بىلەن گۈللەندى. بولۇپمۇ، چەت ئەل سودا فىرمىلىرى ئالاھىدە دەۋر سۈردى.

بۇرھان شەھىدى ئۆزىنىڭ ئەسلىمىسى «شىنجاڭنىڭ 50 يىلى» دا 1907 - يىلىغا قەدەر ئۈرۈمچىدە روسىيىنىڭ 30 نەچچە سودا فىرمىسى، 800 دىن ئارتۇق سودىگىرى

بار ئىدى. يىل ئاخىرىدىكى تىجارەت مېلىنىڭ قىممىتى تەخمىنەن 300 مىڭ رۇبلىغا يېتەتتى، دەپ يازىدۇ. ئۇ ئېيتقان 30 نەچچە فىرما ۋەۋىسكىسى بار فىرمىلار، مال سېتىۋېلىپ ئۆتكۈزىدىغان سودىگەرلەر ۋە ئۇلار ئۇچۇن يول ماڭىدىغان كومپراتورلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەھۋالدىن خەۋەردار كىشىلەرنىڭ ماتېرىياللىرىدىن قارىغاندا ئۈرۈمچىدە روسىيىنىڭ ۋەۋىسكىسى بار چوڭ سودا فىرمىسىدىن توققۇزى بولۇپ، گېرمانىيە، ئامېرىكىنىڭكىنى قوشقاندا چەت ئەل سودا فىرمىسى 13 كە يەتكەن. ئۇلارنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى مۇنداق:

1. روسىيە جىۋشېڭ سودا فىرمىسى. 1850 - يىلى زىياخوجا (تاتار) 700 مىڭ رۇبلىلىق كاپىتال بىلەن قۇرغان.

2. روسىيە رېنجۇڭشىن سودا فىرمىسى. 1852 - يىلى تەيجى ئوسمان 500 مىڭ رۇبلىلىق كاپىتال بىلەن قۇرغان. كېيىنچە تاجى ئوسمان باشقۇرغان (ئىككىلىسى ئۆزبېك).

3. روسىيە تيەنشىڭ سودا فىرمىسى. 1860 - يىلى ئىسھاق 700 مىڭ رۇبلىلىق كاپىتال بىلەن قۇرغان. كېيىنكى مەزگىلدە زەكى باشقۇرغان (ئىككىلىسى تاتار).

4. روسىيە جىشياڭيۇڭ سودا فىرمىسى. 1861 - يىلى رەمزى ھاجى 3 مىليون رۇبلىلىق مەبلەغ بىلەن قۇرغان (كېيىنچە بەش مىليون رۇبلىغا يەتكەن). كېيىنكى مەزگىلدە ھۈسەن باشقۇرغان (ئىككىلىسى تاتار).

5. روسىيە ماۋشىڭ سودا فىرمىسى. 1862 - يىلى شەمسجان، ئەزىز هاجى 300 مىڭ رۇبلىلىق كاپىتال بىلەن قۇرغان. كېيىنكى مەزگىلدە ئاۋۇت باشقۇرغان (ئىككىلىسى ئۆزبېك).

6. روسىيە جىلى سودا فىرمىسى. 1880 - يىلى مەنسۇرجان (ئۆزبېك) 700 مىڭ يۈەنلىك كاپىتال بىلەن قۇرغان.

7. روسىيە دې خې سودا فىرمىسى. 1881 - يىلى رېھىمجان بىر مىليون رۇبلىلىق كاپىتال بىلەن قۇرغان. كېيىنكى مەزگىلدە مىرسالى، راخمانباي باشقۇرغان (ئىككىلىسى ئۆزبېك).

8. روسىيە دې شېڭ سودا فىرمىسى. 1883 - يىلى ئىمىنجان بىر مىليون 500 مىڭ رۇبلىلىق كاپىتال بىلەن قۇرغان، كېيىنكى مەزگىلدە تۇرسۇنبابا باشقۇرغان (ئىككىلىسى ئۆزبېك).

9. روسىيە دالى سودا فىرمىسى. 1911 - يىلى بارتىكىن (رۇس) 800 مىڭ رۇبلىلىق كاپىتال بىلەن قۇرغان.

10. ئامېرىكا ئەن لى سودا فىرمىسى. 1914 - يىلى قۇرۇلغان. كەسپىنى داۋشىڭ بانكىسى ۋەكالىتەن بېجىرگەن.

11. گېرمانىيە شۇنفا سودا فىرمىسى. 1917 - يىلى شىرمىر (گېرمانىيىلىك) قۇرغان. قۇرۇلغان ۋاقتىدىكى كاپىتالى ئېنىق ئەمەس.

12. ئامېرىكا بى لى سودا فىرمىسى. 1918 - يىلى گېمىركەن (بېلورۇس) بىر مىليون رۇبلىلىق كاپىتال بە-لەن قۇرغان. 1927 - يىلى گۇد شەھرى (ئامېرىكىلىق) باشقۇرغان.

13. ئامېرىكا خۇا مېي سودا فىرمىسى. 1930 - يىلى ئېلىنىسكىي (بېلورۇس) قۇرغان. قۇرۇلغان چاغدىكى كاپىتالى ئېنىق ئەمەس.

ئۈرۈمچىدە روسىيە سودا فىرمىلىرىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، ئامېرىكا ۋە گېرمانىيىمۇ «پايدىنى تەڭ بۆلۈ-شۇش» مۇقامىنى توۋلاپ، ئەن لى، بى لى، خۇا مېي ۋە شۇنىڭغا سودا فىرمىلىرىنى قۇرغان. ئۇلار «چوڭ دۆلەت» سودا فىرمىلىرىنىڭ ۋەزىپىسىنى تاقىشىپ، خالىغانچە تالان - تاراج قىلىپلا قالماستىن، ئەنگىلىيە، ھىندىستان، ئافغانىستان ۋە تۈركىيىلىك بىر تۈركۈم كىشىلەرنى يە-غىپ ئۆزلىرىنىڭ دەللاللىرى قىلىۋېلىپ، خۇشامەتچىلىك قىلىش، خەۋەردار تېپىشقا سالغان. ئۇلار چەتنىڭ بازىرى كاسات ناچار كۈندىلىك بۇيۇملىرىنى شىنجاڭغا يۆتكەپ، يۇقىرى باھادا سېتىپ شىنجاڭ خەلقىنىڭ قولىدىن سانائەت خام ئەشيالىرىنى ئەرزان باھادا سې-تىۋالغان. 1903 - يىلدىكى تارىخىي ماتېرىياللاردىن قارىغاندا، روسىيە سودا فىرمىلىرىنىڭ ئۈرۈمچىگە ئەكەل-گەن پاختا توقۇلما بۇيۇملىرى، پىششىقلاپ ئىشلەنگەن يېمەكلىك ۋە كۈندىلىك قاچا تىرى، تۆمۈر بۇيۇملار، كىر-سىن قاتارلىقلىرى 13 خىل بولۇپ، 773 مىڭ 899

ئۇيغۇر كىتاب تورى كىتابلارنىڭ ئۇيغۇرچە تورى www.uyghurkitap.com

رۇبلىغا سېتىلغان؛ ھالبۇكى ئۇرۇمچىدىن قوي يۇڭى، تېرە، چاي ۋە يىپەك توقۇلما بولۇپ بىر مىليون 182 مىڭ 300 رۇبلى قىممىتىدىكى 31 خىل مال سېتىۋالغان. كىرگۈزگەن تاۋارلىرىنىڭ قىممىتى ئېلىپ چىقىپ كەتكەن تاۋار قىممىتىنىڭ 60%گە توغرا كەلگەن. ئەمەلىيەتتە ئېلىپ چىقىپ كەتكەن تاۋارلىرىنىڭ مۇۋاپىق باھاسى ئەمەلىي تۆلىگەن باھادىن كۆپ ئۈستۈن تۇردۇ. شۇڭا چەت ئەللىك بۇ سودىگەرلەر ئۈرۈمچىدە 3—4 يىل تىجارەت قىلىپلا مىليونېرغا ئايلىنىپ كەتكەن. ئالايلۇق، روسىيە سودىگەرلىرىنىڭ تيەنشىن فىرمىسى 1860 - يىلى قۇرۇلغاندا ئاران 700 مىڭ رۇبلىلىق كاپىتالغا ئىگە ئىدى. 1914 - يىلىغا كەلگەندە بولسا، پەقەت مۇقىم كاپىتاللا ئىككى مىليون رۇبلىغا يەتكەن، بۇنى ئالتۇنغا سۇندۇرغاندا 38 مىڭ سەردىن ئارتۇقراق بولىدۇ. جىلى سودا فىرمىسى شىنجاڭدىن يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلارنى ئەرزان باھادا سېتىۋېلىپلا قالماي، خەنكۇدا چاي زاۋۇتى قۇرۇپ، چايدىنلا يىلىغا ئىككى مىليون سەر ساپ كۆمۈش پايدا ئالغان. دالى سودا فىرمىسى دۆلىتىمىزنىڭ تۇرپاندىن چىقىدىغان پاختىسىدىن پايدىلىنىپ موسكۋادا پاختا توقۇمىچىلىق زاۋۇتى قۇرۇپ، ھەر يىلى شىنجاڭغا ئەكىلىپ ساتىدىغان رەختىنىلا بىر مىليون رۇبلىدىن كۆپرەك پايدا ئالغان، دېخې ۋە ماۋشىڭ سودا فىرمىلىرى تاۋار سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىپلا قالماي، يەنە چۆچەك، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلاردا ئوت-

لاقلارنى ئېگىلەپ، چارۋا تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ چارۋا مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسىنى قەستەن تۆۋەنلىتىپ، پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ بازاردىن ئەرزان باھادا مال سېتىۋېلىپ، ئوتتۇرىدىن كۆپلەپ پايدا ئالغان. جى شياڭيۇڭ ۋە دې شېڭ سودا فېرمىلىرى ئۈرۈمچى باخۇلياڭدىكى كۆكتات ئېتىزلىرى ئەتراپلىرى (ھازىرقى ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو ئىستانسىسى ۋە يەنئەن يولى باغچىسىغا توغرا كېلىدۇ) دا چوڭ تېپتىكى مويكا قۇرۇپ، 500دىن ئارتۇق ئەرزان ئەمگەك كۈچىنى ئېكسپورت قىلىدىغان قوي يۇڭى يۇيۇشقا ۋە پەششىقلاپ ئىشلەشكە سالغان. ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىگە قەدەر ھازىرقى يەنئەن يولى باغچىسى «ياڭماۋخۇ①» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. چاررۇسىيە ھۆكۈمىتى شىنجاڭغا بولغان تاجاۋۇزىنى تېخىمۇ كېڭەيتىش مەقسىتىدە 1892 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭ شۈي 18 - يىلى) دىن باشلاپ ئىلى، چۆچەك، قەشقەر، ئۈرۈمچىدە بانكا (داۋشېڭ بانكىسى) قۇرۇپ، كۆپلەپ قەغەز رۇبلى تارقىتىپ، شىنجاڭنىڭ بايلىقىنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلغان ھەمدە ئۆزلىرىنىڭ دۆلىتىمىزنىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدە قۇرغان تارماق ئاپپاراتلىرىدىن پايدىلىنىپ، بېيجىڭ، تيەنجىن، شاڭخەي، خەنكۇ قاتارلىق جايلار بىلەن ئالماشتۇرۇش كەسپىنى يولغا قويۇپ، تېزلا ۋاقىت ئىچىدە ئۈرۈمچىدە

① ياڭماۋخۇ – تەرجىمىسى قوي يۇڭى كۆلى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

جۇڭگو سودىگەرلىرى باشقۇرۇۋاتقان ئالماشتۇرۇش كەس-
پى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ۋى فىڭخۇ، تيەن چىڭخىڭ،
شيې تۇڭچىڭدىن ئىبارەت ئۈچ بانكىنى سىقىپ تاقىلىشقا
مەجبۇر قىلغان.

چاررۇسىيە ھۆكۈمىتى «روسىيە سودىگەرلىرىنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش» نى باھانە قىلىپ، 1895 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭ شۈي 21 - يىلى) شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتىنى ئۈرۈمچىدىكى چەت ئەل سودا فىرمىلىرى مەركەزلەشكەن رايونلارنى «سودا چەمبىرىكى» قىلىپ ئايرىپ بېرىشكە مەجبۇر قىلدى. «سودا چەمبىرىكى» نىڭ شىمالىي دۆڭكۈرۈكتىن خاڭچىڭغىچە (ھازىرقى مىللىي بۇيۇملار سودا سارىيى ۋە ئىتتىپاق يولى دائىرىسى)، جەنۇبىي سەندۇڭبېيغىچە، شەرقىي رۇس گۆرلىكىگىچە، غەربىي ساي يولىغىچە بولۇپ، «سودا چەمبىرىكى» ئەمەلىيەتتە تيەنجىن، شاڭخەيلەردىكى كونسېسىيىدۇر. ئەينى چاغلاردا قەشقەر، ئۈرۈمچىدە كونسۇل بولۇپ تۇرغان دوگياۋىلىنىسكىي ئىسىملىك رۇسنىڭ «روسىيە - جۇڭگو شەرتنامىسىگە ئاساسەن، جۇڭگودا تۇرۇشلۇق روسىيە مۇھاجىرلىرى ئالاھىدە ئىمتىيازغا ئىگە. ئۇلار جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ ۋە ئۇنىڭ قانۇنلىرىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ.... شۇڭا، ھەر قانداق روسىيىلىكنى جۇڭگو ھۆكۈمىتى سوراق قىلالمايدۇ ۋە جازالىيالمايدۇ، ئۇلارنى پەقەت روسىيە ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى - كونسۇل ۋە روسىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ھاكىمىيەت

ئورگانلىرىلا سوراق قىلىشقا، جازالاشقا ھوقۇقلۇق» («جۇڭگونىڭ سەددىچىن سىرتىدىكى غەربىي رايونلىرى». دېن ئېلىندى) دەپ ئىقرار قىلغىنىدەك «سودا چەمبىرىكى» دائىرىسىدىكى روسىيە سودىگەرلىرى تۆرلۈك ئالاھىدە ئىمتىيازلارغا ئىگە ئىدى. ئۇ رۇس كونسۇلى بۇ يەردە پەقەت كونسۇلنىڭ ھۆكۈم چىقىرىش ھوقۇقى دائىرىسىدىلا سۆزلەگەن بولۇپ، ئەمەلىيەتتە «سودا چەمبىرىكى» ئىچىدە ئولتۇرۇشلۇق روسىيە سودىگەرلىرى («سودا چەمبىرىكى»، دائىرىسى سىرتىدىكى باشقا دۆلەتلەرنىڭ سودا پىرمىلىرىمۇ) جۇڭگونىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى قىلچە نەزەرگە ئالماي، سودىگەرلىك قىلسا باج، يەر ئىگىلىسە ئىجارە تۆلىمەيتتى، ھەتتا مەكتەپلەرنى ئېچىپ، چەت ئەل كېزىت - ژۇرناللىرىنى تارقىتىپ، شىنجاڭدا مىللىي بۆلگۈنچىلىك ئىدىيىلىرىنى تەرغىپ قىلاتتى. بەزى سودا پىرمىلىرى جاسۇسلارنى ئىشقا سېلىپ، خەلقئارا جاسۇسلۇق ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللىناتتى. ئالايلۇق، روسىيىنىڭ شۇنغا سودا پىرمىسى بەلوروس مىزگىننى جاسۇسلۇققا ئالغان ھەمدە ئەنگلىيىلىك پوپ خوجەنجىيې (ئەسلى ئىسمى ھونتېر) بىلەن بىرلىشىپ، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جەھەتلىرىدىكى ئاخباراتلارنى توپلىغان ۋە چەت ئەلگە يوللىغان. گېرمانىيىنىڭ شۇنغا سودا پىرمىسىنىڭ «كاتولىك ئىبادەتخانىسى»نىڭ پوپى رىدمانلوئى، خې بەيلىياڭلار بىلەن مۇناسىۋىتى قويۇق بولغان ھەمدە ئۇلارنىڭ بەلوروس مىزگىننى جاسۇسلۇققا سېتىۋېلىپ

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى
www.uyghurkitap.com

تەپتارتماي جاسۇسلۇق ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشى-
غا ياردەم بەرگەن.

1917 - يىلدىكى روسىيە ئوكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن، لېنىن باشچىلىقىدىكى سوۋېت ھۆكۈمىتى دۆلىتىمىزگە قارىتىلغان يولسىز شەرتنامىلەرنى ئەمەلدىن قالدۇردى. شىنجاڭنىڭ يەرلىك دائىرىلىرى 1920 - يىلدىن ئېتىبارەن چەت ئەل سودىگەرلىرىدىن باج ئېلىشقا باشلىدى. كىرگۈزۈلگەن مالدىن مالنىڭ ئومۇمىي باھاسىنىڭ 7.5 پىرسەنتى بويىچە، ئېلىپ چىقىدىغان مالدىن مالنىڭ ئومۇمىي باھاسىنىڭ بەش پىرسەنتى بويىچە باج ئېلىندى. شۇنىڭدىن باشلاپ، ئۈرۈمچىدە 20 نەچچە يىل دەۋر سۈرگەن «سودا چەمبىرىكى» دەۋر ئېقىمى تەرىپىدىن غەرق قىلىندى. ئاتالمىش «توققۇز چوڭ» روسىيە سودا فىرمىسىدىن ئۈچى ئىشنى يىغىشتۇرۇپ دۆلىتىگە قايتقاندىن باشقا، مۇتلەق كۆپ ساندىكى سودا فىرمىلىرىنىڭ خادىملىرى جۇڭگو تەۋەلىكىگە ئۆتتى. شۇنىڭدەك سوۋېت — شىنجاڭ ھۆكۈمەت تەرەپ سودىسىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ تەدرىجىي تاقالدى. ئامېرىكا، گېرمانىيىنىڭ سودا فىرمىلىرىمۇ مۇشۇ ئەسىرنىڭ 30- يىللىرىنىڭ باشلىرىدا ئارقا - ئارقىدىن خارابلىشىشقا يۈز تۇتتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە گېرمانىيە شۇنفا سودا فىرمىسى جىڭ شۇرېن شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان مەزگىلدە گېرمانىيىگە ئوقۇغۇچى چىقىرىشقا ياردەملىشىش، گېرمانىيىدىن تاش يول مۇتەخەسسىسى ھۆگرىننى تەكلىپ

قىلىپ ئەكىلىش قاتارلىق ۋاستىلەرنى قوللىنىپ، جىڭ شۆرىنىڭ ئاتىدارچىلىقىدا ئىشىنى داۋاملاشتۇرۇۋەرمەكچى بولغان بولسىمۇ، ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي ھالاكەت گىر-داۋىغا قەدەم قويدى.

سابىق روسىيە سودا فىرمىلىرىنىڭ جۇڭگو تەۋەلى-كىگە ئۆتكەن خادىملىرى ئۈرۈمچىدە ئۇزاق مۇددەت ياشى-غانلىقى ئۈچۈن، يەرلىك خەلق بىلەن چىقىشىپ قالغانىدى. شۇڭا سودا فىرمىلىرى ئەمەلدىن قالغان بولسىمۇ، يەر-لىك خەلق بىلەن ئىناق-ئىتتىپاق مۇناسىۋەتتە بولدى. بولۇپمۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى سودا، مالىيەگە پىششىق زاتلار ئۈرۈمچىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىدا مۇئەييەن ئىجابىي رولىنى جارى قىلدۇردى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

فومىن توقۇمىچىلىق فابرىكىسى①

شېرىپ خۇشتار

18 - ئەسىردىن باشلاپ، شىنجاڭغا چەتئەل كاپىتالى قەدەممۇ قەدەم سىڭىپ كىرىشكە باشلىدى. 19 - ئەسىرگە قەدەم قويغاندا يەنى كاپىتالىزم دەۋر تەرەققىي قىلىپ جاھانگىرلىك باسقۇچىغا كىرگەندە شىنجاڭ چەتئەل جاھانگىر دۆلەتلەر ئالدىدا تۇرغان بىر پارچە لوق گۆشكە ئايلاندى. چاررۇسىيە ئەنگلىيىدىن ئىبارەت كونا مونوپولىست (مۇستەملىكىچى) دۆلەتلەر شىنجاڭنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىدا ئىقتىسادىي تالان - تاراج قىلىشقا باشلىدى.

ياۋروپا ئويغىنىشىدىن كېيىن، ياۋروپادا بارلىققا كەلگەن ماتورلۇق ماشىنا، ماتورلۇق پاراخوت، ماتورلۇق ئۇچقۇ ۋە تۆمۈر يول، تۈرلۈك زاۋۇت، فابرىكا قاتارلىق يېڭى تېخنىكا كەشپىياتلىرى تېخىچە غەپلەت ئۇيقۇسىدا ياتقان غاپىللار دۇنياسىنى ھەيران قالدۇردى.

---

① بۇ فابرىكا «شىنجاڭ فومىن توقۇمىچىلىق زاۋۇتى» دەپمۇ ئاتالغان. چۈنكى فابرىكا قۇرۇلۇشىغا پۈتۈن شىنجاڭ خەلقى پاي قوشقان.

19 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرى ياۋروپادا يا-
رىتىلغان بۇ خىل مۆجىزىلەردىن ئالدىن خەۋەر تېپىپ
ئۇنى ئۆگىنىش ۋە ئۆز يۇرتىدا كېڭەيتىشنى تەشەب-
بۇس قىلغۇچىلار مۇسا ھاجى (مۇسابايوف)، تاش ئاخۇنۇم،
باۋۇدۇن مۇسا ھاجى قاتارلىق مەرىپەتپەرۋەر، تەرەققىي-
پەرۋەر سودا - سانائەتچىلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ بەزى-
لىرى پېتربورگ، فىنلاندىيىگىچە، بەزىلىرى گېرمانىيى-
گىچە، بەزىلىرى كىچىك ئاسىيا ۋە ئەرەب ئەللىرىگىچە
بېرىپ سانائەت دۇنياسىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئۇنىڭ
گۈللەنگەن مەنزىرىسىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ
چوڭقۇر تەسىرلىنىدۇ. ئۇلار، شىنجاڭنىڭ ئەينى ۋاقىت-
تىكى قول سانائىتى، خام ئەشياسى، چەتئەللەرگە
توشۇپ كېتىلىۋاتقان خام ئەشيا، يەرلىك مەھسۇلاتلار
ۋە ئۇنىڭدىن كېلىدىغان پايدا - زىياننى ئوبدان
ھېسابلاپ كۆرگەندىن كېيىن، شىنجاڭدا دەرھال مىللىي
يەرلىك سانائەت قۇرۇشنى پىلانلايدۇ. نەتىجىدە
ھۈسەنباي ھاجى ئىنىسى باۋۇدۇن باينى گېرمانىيىگە
زامانىۋى سانائەت ئۇسكۇنىسى (زاۋۇت) تاللاپ سېتى-
ۋېلىشقا ئەۋەتىدۇ.

باۋۇدۇن باي چەتئەلدىن كۆن - خۇرۇم زاۋۇ-
تى سېتىۋېلىپ، 1909 - يىلى ئىلىدا كۆن - خۇرۇم
زاۋۇتى (ھازىر دۆلەت ئىگىلىكىدە) قۇرىدۇ.
تاش ئاخۇنۇم قەشقەر ئاتۇشنى ئاساس قىلغان ھالدا
قول سانائىتىنى تېخنىكىلاشتۇرۇپ ماتا، چەكمەن، سەگەز-

تولىما، شاتاۋا، ھەمزەك ۋە باشقا ھەر خىل رەخت تو-
قۇش كارخانىسى قۇردى. بوياقچىلىق سېخى ئۇيۇشتۇ-
رۇپ يەرلىك بوياقلارنى خىمىيىلىك بىرىكمىلەر بىلەن
بىرلەشتۈرۈپ بوياقچىلىق سانائىتىنى ئىلگىرى سۈر-
دى. شۇنداقلا يەركەننى ئاساس قىلغان ھالدا سەرەڭ-
گە زاۋۇتى قۇرۇپ پۈتۈن ماتېرىياللىرىنى ئۆزى ئىشلە-
دى. كۈنىگە 10 مىڭ قاپ سەرەڭگە ئىشلەپ چىقىرىدىغان
بۇ زاۋۇت ئېھتىياجنىڭ مەلۇم قىسمىنى قاندۇردى ۋە
تاش ئاخۇن سەرەڭگىسى نامى بىلەن ئاتالدى.

شىنجاڭنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىدا بارلىققا كەل-
گەن بۇ مىللىي سانائەتچىلەر شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى
جايلىرىدىكى سودا - سانائەتچىلەر ۋە ئىلغار پىكىر-
لىك كىشىلەرنى ئويغاتتى. چۈنكى ئۇ يىللاردا شىنجاڭ
يەرلىك قول سانائەت ماللىرىدىن قالسا چاررۇسىيە
ۋە ئەنگلىيىنىڭ سانائەت ماللىرىغا قاراشلىق ئىدى.
ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن كېلىدىغان تاۋار - دۇردۇن قاتار-
لىق جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى ماللىرى شىنجاڭنى قامداپ
كېتەلمەيتتى. ياكى ئارىلىق يىراق، ئۇنىڭ ئۈستىگە
ئۇ خىل رەختلەرنى كېيىدىغانلارمۇ ئاز سانلىقلار ئىدى.
ئاشۇ يىللاردا ئۇرۇمچى ئارقىلىق روسىيەگە توشۇلىدىغان
شىنجاڭنىڭ يەرلىك ماللىرى ئىنتايىن كۆپ ئىدى.
مەرھۇم بورھان شەھىدى ئۆزىنىڭ «شىنجاڭنىڭ 50 -
يىلى» دېگەن ئەسلىمىسىدە «100 جىڭ پاختىنىڭ با-
زار باھاسى قەغەز پۇلغا 40 سەر ئىدى. چەتئەل سو-

دىگەرلىرى ئالدىن پۇل بەرگەنلىكى ئۈچۈن 15، 20 سەرگە ئالاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يەرلىك مال بىلەن چەتئەل مېلىنىڭ باھا پەرقى ئىنتايىن زور ئىدى.» (13 - بەتتە)، «شۇ يىللىرى يىلىغا شىنجاڭنىڭ 150 مىڭ تۆگىلىك يەرلىك مەھسۇلاتى ئۈرۈمچى ئارقىلىق روس- يىگە توشۇلاتتى (ئۈرۈمچى ئارقىلىق توشۇلغان بۇ ماللار قومۇل، تۇرپان، توقسۇن، گۇچۇڭ، جىمسار، ئۈرۈمچىنى ئاساس قىلغان بولۇشى مۇمكىن، چۈنكى شىمالىي ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ ھەتتا ئاقسۇدىنمۇ روسىيىگە بېرىش يوللىرى ناھايىتى يېقىن ئىدى «ئا») بىر تۆگىگە ئون پۇت (1 پۇت 16.38 كىلو- گرام) يۈكلىنەتتى. بۇنى كىلوگرامغا سۇندۇرغاندا 24 مىڭ توننا بولىدۇ» (17 - بەت) — دەپ يازىدۇ. دېمەك ئەنە شۇنداق كۆپ ساندىكى يەرلىك مەھسۇ- لاتنىڭ چەتئەلگە توشۇپ كېتىلىشكە كۆزى قىيمىغان ئۈرۈمچىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئالدىنقى ئىككى سانائەتنىڭ تەجرىبە - ساۋاق، پايدا - زىيانلىرىنى يەكۈنلەپ ئۈرۈمچىدە زاۋۇت قۇرۇشنىڭ مۇھىملىقىنى ھېس قىلىدۇ.

بۇ ياڭ زېڭشىن ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان دەۋر بولۇپ شىنجاڭدا ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ تەسىرىمۇ زور دەرىجىدە كۈچ كۆرسىتىۋاتقان ۋاق ئىدى. ئۈرۈمچىدە ياڭ ۋېيشىن باشچىلىقىدا 97 خەنزۇ، خۇيزۇ سودىگەردىن تەركىب تاپقان سودا بىرلەشمىسى ۋە

تۇردى ئاخۇن شاگىرتلىق باشچىلىقىدا نەچچە يۈزلىگەن ھەر مىللەت سودا ـ سانائەتچىلەر بار ئىدى.

بىر قانچە يىللىق تالاش ـ تارتىش ئارقىلىق ئۈرۈمچىدىكى ھەر مىللەت سودا ـ سانائەتچىلەر شىرىكلىشىپ زاۋۇت قۇرۇشقا كېلىشىدۇ. ياڭ شاگىرتلىق بىلەن تۇردى ئاخۇن شاگىرتلار باشچىلىقىدا 10 سەر ئۆلكە پۇلى (10 سەر ئۆلكە پۇلى 4 سەر كۈمۈشكە توغرا كېلەتتى) بىر پاي قىلىپ بەلگىلىنىپ پاي تارقىتىلدى. ياڭ زىڭشىن بۇنى قوللايدۇ ۋە زاۋۇت سېتىۋېلىشقا مەسئۇل بولىدۇ. لېكىن ئەينى ۋاقىتتا زاۋۇت ـ سېتىۋېلىشتا كېتىدىغان پۇل تولۇق مۆلچەرلەنمىگەچكە ئۈرۈمچىدىكى سودىگەرلەر پاي قوشۇپلا زاۋۇت قۇرۇشقا بولىدۇ دەپ قارالغانىدى. ئەمەلىيەتتە ئۈرۈمچىدىكى سودىگەرلەردىن توپلانغان پاي سومما ھېچ نەرسىگە دال بولمىدى. شۇڭا پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە پاي توپلاش ئىشى ئېلىپ بېرىلدى. ناھىيە، ۋىلايەتلەرگە پاي ۋەزىپە قىلىندى. بۇنىڭ بىلەن ۋالىي، ھاكىم، بەگ، شاڭيۇلار پاي بولۇپ خەلق ئىنتايىن ئېغىر كۈندە قالدى. ئالايلۇق، ۋىلايەتكە ۋەزىپە قىلىپ چۈشۈرۈلگەن 1000 پاي چېكىنىڭ باھاسى 2، 3 ھەسسە ئۆستۈرۈلۈپ ناھىيىلەرگە چۈشۈرۈلدى. ناھىيە ئۆزىگە تېگىشلىكىگە 2، 3 ھەسسە باھا قوشۇپ تارقاتتى. بەگ، شاڭيۇلارمۇ بەلگىنىنى قىلدى. شۇنداق قىلىپ بۇ قېتىمقى پاي چېكى شىنجاڭ خەلقىغە پەۋقۇلئاددە زۇلۇم بولدى. چۈنكى تىرىكلىكى

ئادەم پاي ئالماي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا 20،
30 كىشى بىر بولۇپ بىر پاي چېكى ئالغان ئەھۋال-
لار بولدى.

مەيلى قانداق بولسىمۇ شۇ قېتىمقى فومىن توقۇ-
مىچىلىق فابرىكىسىغا توپلانغان پاي چېكى (ۋاڭ، ھا-
كىم، بەگ، شاڭيۇلاردىن ئېلىپ قالغىنى) 1 مىليون سەر
ئۆلكە پۇلى (بۇ 400 مىڭ سەر كۈمۈشكە باراۋەر)بولدى.
ياڭ زېڭشىن ئەينى ۋاقىتتا پۈتۈن شىنجاڭ بويى-
چە نەچچە مىليون سەر كۈمۈش يىغىلىدۇ دەپ پەرەز
قىلغانىدى، لېكىن ئۇنداق بولمىدى. سۈرۈشتە قىلغاندا
تۆۋەنىنىڭ نۇرغۇن خىيانەت قىلغانلىقى ئاشكارىلاندى.
خەلقنىڭ داد - پەريادى ئۆلكىگە يېتىپ كەلدى. ياڭ-
زېڭشىن دەسلەپتە توپلانغان پۇلنىڭ زاۋۇت سېتىۋېلىش-
قا يەتمەيدىغانلىقىنى بىلىپ پۇلنى قايتۇرۇۋېتىشكە بۇي-
رۇق قىلدى. لېكىن ئۆلكىلىك يىخۇي (كېڭەش) ۋە سو-
دا - سانائەتچىلەر بۇنىڭغا قوشۇلمايدۇ، چۈنكى ھەر بىر
پاي چېكىنى شەخسىلەرگە قايتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس
ئىدى. بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىدىكى
چوڭ سودىگەرلەردىن روزى ھاجىم (يىجاڭ)، ساقى ئا-
خۇن باي، يۇسۇپ ھاجىم، تۇردى ئاخۇن شاڭزۇڭ چا-
ناشىف ۋە باشقا ئۆزبېك، تاتار فىرما ئىگىلىرى قاي-
تىدىن پاي چېكى سېتىۋالىدۇ. ياڭ زېڭشىن ھۆكۈمەت
خەزىنىسىدىن 500 مىڭ سەر ئۆلكە پۇلى ئاجرىتىپ
پاي چېكى سېتىۋالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ياڭ زېڭشىن ئۆ-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

زىنىڭ گوخۇي ئىرالىقىدىن پايدىلىنىپ زاۋۇت سېلىپ
لىش ئۈچۈن چەت ئەلگە ئادەم ئەۋەتىدۇ.
ئۇ يىللاردا ياۋروپا، ئامېرىكا ئەللىرىدىكى يۇڭ
مىچىلىق ساناتىتى بىر قەدەر تەرەققىي قىلغان بولۇپ، نەچچە ئون مىڭ ئۇرچۇقلۇق توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىراتتى. ياڭ زېڭشىن زاۋۇت سېتىۋېلىشقا ئەۋەتكەن ئادەملەر ئامېرىكا ۋېردىن زاۋۇتىدا ئىشلەنگەن 2 مىڭ ئۇرچۇقلۇق بىر يۇرۇش رەختتوقۇش ماشىنىسىنى سېتىۋالدى.

ئەينى ۋاقىتتا قومىن توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنىڭ تېخنىكى بولغان چىن شىروگىنىڭ ئېيتىشىچە، 1927 - يىلى فابرىكا قۇراشتۇرۇلغاندا 240 ئۇرچۇقلۇق يىپ ئېگىرىش ماشىنىسىدىن بەشى، توقۇش دەستگاھىدىن 30 ى، يىپ يۇيۇش ماشىنىسىدىن بەشى، پاختا تازىلاش ماشىنىسىدىن بىرى، پاختا تاراش ماشىنىسىدىن بەشى، يىرىك پىلتە قىلىش ماشىنىسىدىن 10 ى، ئىنچىكە پىلتە ئېشىش ماشىنىسىدىن ئىككىسى، يىرىك يىپ ئېگىرىش ماشىنىسىدىن ئۈچى، يىپ يۆگەش ماشىنىسىدىن بىرى، ئىنچىكە يىپ ئېگىرىش ماشىنىسىدىن بىرى، يىپ پەتلەش ماشىنىسىدىن بىرى، 50 ئات كۈچىگە ئىگە چاتما شەكىللىك پار قازىنىدىن بىرى، 25 ئات كۈچىگە ئىگە تىك شەكىللىك پار قازىنىدىن بىرى بار ئىكەن.

يۇقىرىقى زاۋۇت ئۈسكۈنىلىرىنى سېتىۋېلىشقا 200 مىڭ سەر كۈمۈش كەتكەن بولۇپ، توپلانغان ئومۇمىي پاي سوممىسىنىڭ 3 تىن 1 قىسمىنىمۇ ئىگىلىمىگەن،

120 نمڭ سەر كۆمۈش يۈتكەش ھەققى ئۇچۈن خەجلەنگەن، قالمش پۇل يوقالغان، بۇزۇلغان زاپچاسلارنى تولۇقلاش، زاۋۇت قۇرۇلۇشغا ۋە باشقا جەھەتلەرگە خەجلەنگەن.

1925 - يىلى (مىنگونىڭ 14 - يىلى) قۇرۇلۇش ھازىرلىقىغا كىرىشكەن بۇ زاۋۇت ھەر خىل قىيىنچىلىقلار تۈپەيلىدىن 1928 - يىلىنىڭ باشلىرىدا ئاران پۈتكەن. زاۋۇتنىڭ ئەسلى ئورنى ھازىرقى خەلق باغچىسىنىڭ يېنىدىكى ئىشچىلار مەدەنىيەت سارىيىغا بارىدىغان يول ۋە شىنخۇا باسما زاۋۇتىنىڭ ئورنىنىڭ بىر قىسمىغا توغرا كېلىدۇ.

زاۋۇت قۇرۇلغاندا تەشكىلىي ئاپپاراتىدا دىرېكتور ۋە ئورۇنباسارى، 10 كىشىدىن تەركىب تاپقان خوجۇلۇق باشقارمىسى بولۇپ، مالىيە، كەسپىي تىجارەت ئىشلىرىنى باشقۇرغان. زاۋۇتقا ھۆكۈمەت ھېساباتىدا قۇرۇلۇش نازىرى يەن يۈشەن رەھبەرلىك قىلغان. يەنە زاۋۇتنىڭ بىر رېمونتخانىسى بولۇپ بۇنىڭدا سەككىز سۆكلۈك رەندىلەش ستانوكىدىن بىرى، ئالتە چىلىق كىچىك ستانوكتىن بىرى ۋە باشقا چوڭ - كىچىك رېمونت ئۈسكۈنىلىرى بار ئىكەن. رېمونتخانىدا بىر ئۇستا، ئىككى شاگىرت ئىشلىگەن ئىكەن.

زاۋۇت ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشكەندە 200 ئىشچىسى بولغان. ئەر، ئايال ئون شاگىرت تېخنىك ئىشچىلىقتا ئىلىنىپ بۇلار پاختا يىغىش ۋە پاختىغا سۇ پۈركۈپ نەملەش قاتارلىق ئىشلارنى ئۆگەنگەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى www.uyghurkitap.com

بۇ زاۋۇتقا ئىچكەرى ئۆلكىدىن تەكلىپ قىلىنغان ئىككى ئىنژېنېرنىڭ بىرى ياڭ جىنجۇننىڭ خاتىرىسىگە قارىغاندا مەزكۇر زاۋۇت تولۇق ئىشقا كىرىشسە ئېيىغا 2000 توپ رەخت ئىشلەپ چىقىرالايدىكەن. بىراق زاۋۇتتا بار بولغان 30 رەخت توقۇش ماشىنىسىدىن ئاران 20 سى ئىشقا كىرىشتۈرۈلگەنلىكى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئو- بۇمىيۇزلۇك يۇرۇشۇپ كېتەلمىگەنلىكتىن كۈنىگە ئاران 30 توپ رەخت ئىشلەپ چىقىرالىغان.

شۇ چاغدا بىر توپ رەختنىڭ باھاسى 30 سەر، 200 ئىشچىنىڭ ئايلىق مۇئاشى 600 سەر بولۇپ، كىرىم ئاران چىقىمنى قامدىغان، پايدا ئالالمىغان.

1933 - يىلى ماجۇڭيىڭ ئىككىنچى قېتىم ئۈرۈمچىنى مۇھاسىرىگە ئالغاندا فومىن توقۇمىچىلىق فابرىكىسىغا ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتكەن. كېيىن شىڭ شىسەي بۇزۇلغان ئۇسكۈنىلەرنى ئۆزىنىڭ قورال - ياراق زاۋۇتىغا يۆتكەپ قورال - ياراق ياسىغان. پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىنىڭ قان - تەرى بىلەن ياسالغان بۇ زاۋۇت ئاران بەش يىل ئۆمۈر كۆرۈپ ئاخىرقى جىنسىنى قورال-ياراق ياساشقا تۇتۇپ بېرىپ ئاخىرلاشقان. كىم بىلىدۇ، ياسالغان قورال بىلەن پاي قوشقۇچىلار ئېتىپ، چاناپ ئۆلتۈرۈلدىمۇ؟

ماقالىنى يېزىشتا، 114—10، 113—009 - نومۇرلۇق ئارخىپ، ئۈرۈمچىدە يۈز بەرگەن چوڭ ئىشلار خاتىرىسى ۋە ناسىر بەگ، باقى ئاخۇن تۇردىنىڭ ئاغزاكى ماتېرىياللىرىدىن پايدىلاندىم.

ئۈرۈمچىدە تۇنجى قېتىم ئېچىلغان قارا دوسكا

باقى ئاخۇن تۇرى

تەھرىر ئىلاۋىسى: مەزكۇر ماقالىنى ئۈرۈمچىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن پېشقەدەم جامائەت ئەربابى باقى ئاخۇن تۇردى ئۇغلى هايات ۋاقتىدا يېزىپ قالدۇرغان. بىز مەرھۇمنىڭ ئارزۇسىغا ۋارىسلىق قىلىپ قايتا ئىزدىنىپ ۋە رەتلەپ ئېلان قىلدۇق.

ئېسىمدە قېلىشىچە ئۈرۈمچىدە هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئوقۇتىلىدىغان تۇنجى پەننىي مەكتەپ ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن ئىلگىرىرەك ئېچىلغان. ئەينى ۋاقىتتا مەن ئون ياشلار چامىسىدا بولغانلىقىم ئۈچۈن يىل، ئاي، كۈنى تولۇق ئېسىمدە قالماپتۇ. لېكىن شۇنىسى ئېنىق ئېسىمدىكى بىز تۇنجى قېتىم قارا دوسكا ئىشلىگەن پەننىي مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇپ 3 - يىلى ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇتۇشتىن توختىتىلىپ مەكتەپ تاقالدى. ئەينى ۋاقىتتا بۇ مەكتەپنىڭ تاقىلىشى ھەققىدە: روسىيىدە ئىنقىلاب بولۇپتۇ، بولشېۋىكلار بىلەن مىنشېۋىكلار ئۆز ئارا سوقۇشۇپتۇ. ياڭ جاڭجۈن (ياڭ زېڭشىن) روسىيىدە بۇزۇلغانلار (ئىنقىلابچىلار - پرولېتارلارنى دېمەكچى) يېڭىچە ئوقۇغانلار، بۇ پەردە يېڭىچە مەكتەپ ئېچىلمىسۇن... دەپتۇ. بۇ چاغدا بىر بولۇم ھۆتەئەسىپلەر: ياڭ جاڭجۈن توغرا ئېيتتى، يېڭىچە مەكتەپتە ئوقۇغانلار

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

جەددىتلەر دىنىنىڭ دۈشمەنلىرى... دەپتۇ، شۇڭا مەكتەپ-
نى تاقاپ ئوقۇتقۇچىلارنى ئوقۇتۇشتىن چەكلەپتۇ — دې-
گەن گەپلەر بولغانىدى، شۇنىڭغا قارىغاندا ھەم شۇ
چاغدىكى ياش قورامىم بىلەن ھېسابلىغاندا ئۈرۈمچى-
دىكى تۇنجى پەننىي مەكتەپ 1914 - يىلىنىڭ ئاخىرلى-
رى قۇرۇلغان بولۇشى ئېھتىمال.

مېنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇنجى قېتىم ئېچىلغان پەننىي
مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇپ قېلىشىمنىڭ جەريانى مۇنداق
بولغانىدى:

ئون ياش ۋاقىتلىرىم بىر كۈنى دادام مېنى يېتى-
لەپ ئۈرۈمچىنىڭ چوڭ دەرۋازىسىدىكى رەستىنىڭ (ھا-
زىرقى نەنمىن گۇللۇك) غەربىدىكى يېڭى مەھەللىدىكى
شو روزى ھاجىنىڭ قېيىنئاتىسى دورىگەر ھاجىنىڭ
ھويلىسىغا باشلاپ كەلدى. بۇ ھويلىغا ئۈرۈمچىدىكى
باي سودىگەرلەر، يۇرت كاتتىلىرى ۋە بىر بۆلۈم ئىل-
غار پىكىرلىك كىشىلەرنىڭ پەرزەنتلىرى يىغىلغانىدى.
دادام مېنى ھويلىدا قويۇپ چوڭلار ئولتۇرغان ئۆيگە
كىرىپ كەتتى. ئۆيدە ئۈرۈمچىدە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر
تىلىدا تۇنجى قېتىم ئېچىلغان پەننىي مەكتەپنىڭ ئو-
قۇش باشلاش مۇراسىمى شەرىپىگە زىياپەت بېرىلىۋات-
قان ئىكەن.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئوقۇش باشلاندى. سىنى-
پىمىزغا ئوقۇغۇچىلار بەشتىن ئولتۇرىدىغان پارتا - ئو-
رۇندۇقلار رەت - رەت قويۇلغان، تامغا قارا دوسكا ئې-

سەلغانىدى. بىزنىڭ بۇ دەرسخانىمىز تەرەققىيپەرۋەر زات دورىگەر ھاجىمنىڭ مېھمانخانىسى ئىدى.

بۇ مەكتەپنىڭ ئېچىلىشى مۇنداق بولغانىكەن. ئۇ-رۇمچىدىكى تەرەققىيپەرۋەر زاتلاردىن روزى ھاجىم (يە-جاك)، يۇسۇپ ھاجىم، تۇردى ئاخۇن شاكىرۇك ۋە ساقى ئاخۇنباي قاتارلىقلار، 1913 - يىلى قەشقەردە قەشقەر-لىك مۆتىۋەر دېموكراتلاردىن ئابدىكېرىمخان مەخسۇم باشلىق كىشىلەر ئاچقان يېڭىچە مەكتەپتىن ئىلھاملىنىپ ئۈرۈمچىدىمۇ يېڭىچە مەكتەپ ئاچماقچى بولغان. بۇنىڭ-دىن خەۋەر تاپقان بىر قىسىم مۆتىۋەرلەر بىر تەرەپتىن ئىقتىسادىي ياردەم بەرسە يەنە بىر تەرەپتىن مەكتەپكە بالىلارنى جەلپ قىلىش ئىشىغا قاتناشقان. بۇ چاغدا دورىگەر ھاجىم شەرق پوسۇنىدا سېلىنغان ئاستى - ئۈس-تى تاختايلىق ئازادە مېھمانخانىسىنى مەكتەپكە دەرس-خانا قىلىپ بەرگەن.

سىنىپىمىزدا توپ توغرا 40 نەپەر ئوقۇغۇچى بار ئىدى. ئۇلار ساقى ئاخۇنباينىڭ ئابدىقادىر، ئابدىراخمان ئىسىملىك ئىككى ئوغلى، يۇسۇپ ھاجىمنىڭ مەھەممەتخان، مامۇتخان دېگەن ئوغۇللىرى، شىنجاڭ داشۆنىڭ پېشقەدەم خادىمى ئەمەت ئاخۇن، نەنسەن خۇسۇسلار ئىگىلىكىدىكى مىللىي شىپاخانىدىكى تېۋىپ غوپۇر ئاخۇن قاتارلىقلار ئىدى.

بىز مەكتەپكە كىرگەن كۈندىن باشلاپ دەپتەر، قەلەم (روسىيىدە ئىشلەنگەن تىترات دەپتەر ۋە قېرىن-داش) لارنى مەكتەپ تارقىتىپ بەردى. مەكتىپىمىزدە

ئۈچ مۇئەللىم بولۇپ، بۇلار ياتاقخانىدا ئولتۇرۇشلۇق ئابدىخالىق داموللامنىڭ نۇرىدىن، شەمشىدىن، بەدرىدىن دېگەن ئوغۇللىرى ئىدى. ئابدىخالىق داموللام قازان، بۇخارا قاتارلىق جايلاردىكى ئاتاقلىق مەدرىسلەردە ئوقۇپ كۆپ بىلىم تەھسىل قىلغان مۆتىۋەر ئالىم كىشى بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈچ ئوغلى تۈركىيىدە ئېچىلغان جەدىدى مەكتەپلەردە ئوقۇغان ئەھلى ئىلمىي ئەخلاقىي پەزىلەتلىك زىيالىيلار ئىدى.

ئۇلار بىزگە شۇ زاماننىڭ ئىجتىمائىي شارائىتى ۋە دىنىي ئۆرپ-ئادىتى بويىچە ھەر كۈنى ئەتىگەندە بىر، ئىككى سائەت دىنىي تەلىمات بەرگەندىن كېيىن، ئاساسلىقى تىل-ئەدەبىيات، ماتېماتىكا، تارىخ، جۇغراپىيە، ھۆسنىخەت، ئەخلاق، تەنھەركەت ۋە ناخشا دەرسلىرىنى ئۆتەتتى.

نۇرىدىن ئەپەندى مەكتەپنىڭ دەرسلىك-قوللانما، ئېقۇ-ئوقۇتۇش ۋە مەمۇرىي ئىشلىرىغا مەسئۇل مۇدىر بولۇپ، ئوقۇغۇچىلارغا ھەقسىز بېرىلىدىغان دەپتەر-قەلەم ۋە باشقا مەنقۇلاتلارنى يەتكۈزۈپ بېرىش، دەرسلىكلەرنى تۈزۈپ ۋە ئۇنى شاپىگرافتا نېپىز قەغەزگە بېسىپ تارقىتىش، ئىقتىسادىي ئىشلارنى باشقۇرۇش قاتارلىق ئىشلارنى بېجىرەتتى ۋە قوشۇمچە جۇغراپىيە دەرسىنى بېرەتتى.

بەدرىدىن ئەپەندى، تىل-ئەدەبىيات، ناخشا، ھۆسنىخەت قاتارلىق دەرسلەرنى بېرەتتى. ئۇ بىزگە شۇ زاماندا مۇنداق ناخشا ئۆگەتكەنىدى.

«بىتسۇن - ئۇنتۇلسۇن ئەسكى دۇنيالار،
بەد - بەخت زالىملار دۇنياسى.
بولمىسۇن بىزگە ھېچ پادىشالار،
ئاقمىسۇن ھېچ گراژدانىنىڭ ياشى.»

بىز بۇ مەكتەپتە ئۈچ يىل ئوقۇدۇق. ئىككىنچى يىلى ئوقۇغۇچىلار سانى 73 كە يەتتى. بۇ سان بەكمۇ ئېنىق ئىسىمدە. ئەمما 3 - يىلى دۇنيادىكى يېڭى سىياسىي ئۆزگىرىشلەر (روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ پارتلىشى) دىن قاتتىق چۆچىگەن ياڭزىڭشىن مۇستەبىت ھۆكۈمىتىنىڭ توسقۇنلۇقى ۋە يەرلىك مۇتەئەسسىپ كۈچلەرنىڭ قارشىلىقى تۈپەيلىدىن تەرەققىي قىلالمىدىلا ئەمەس بەلكى ھۆكۈمەت دائىرىلىرى مۇئەللىملىرىمىزنى ئوقۇتۇشتىن چەكلىدى. مەكتەپ تاقىلىپ ئوقۇغۇچىلار تارقىلىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدۇق. لېكىن بىر قانچە كۈن ئۆتمەي مەن ئىككى ساۋاقدىشىم بىلەن نورىدىن ئەپەندىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ساۋاق ئالدىم. بۇنى ئاڭلىغان باشقا ساۋاقداشلارمۇ نورىدىن ئەپەندىنىڭ ئۆيىگە كېلىپ ئوقۇشقا باشلىدى. نۇرىددىن ئەپەندىنىڭ ئۆيىگە كېلىپ ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرغۇچى ساۋاقداشلارنىڭ سانى بىر ئايغا يەتمەي 20 دىن ئېشىپ كەتتى. بىزنى ئۆيگە سىغدۇرالماي قالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە نۇرىددىن ئەپەندىم ئوقۇتۇشتىن چەكلەنگەنلىكى ئۈچۈن يەنىلا قىيىنچىلىققا دۇچ كەلدۇق.

بىراق، بۇ يىللاردا ياڭخاڭدا ئولتۇرۇشلۇق يۇز-
ئابرويلۇق بىر قىسىم ئۆزبېك، تاتار باي سودىگەرلەر
ئۆزلىرىنىڭ چەت ئەل پۇخراسى ئىكەنلىكى ئىمتىيازىدىن
پايدىلىنىپ ياڭخاڭ مەسچىتىدە ئابدىخالىق داموللامنىڭ
باشچىلىقىدا بىر سىنىپلىق پەننىي مەكتەپ ئاچتى. بۇ
ئىش ئوقۇش ئىشتىياقىدىكى ساۋاقداشلىرىمىزغا تازا
ياقتى، بىز بۇ مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇدۇق.

بۇ مەكتەپتە ئۆزبېك، تاتار، ئۇيغۇر، قازاق قا-
تارلىق بىر قانچە مىللەت بالىلىرى ئوقۇدى. ئوقۇش
شارائىتىمىز ئىلگىرىكىدىن كۆپ ياخشى ئىدى. ئوقۇش
ماتېرىياللىرىمىز ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن تاشكەنتتە
بېسىلغان ئۆزبېكچە، لاتىنچە ۋە كونا ئۇيغۇر يېزىقىدى-
كى ھەر خىل ئىلغار دەرسلىكلەر بولۇپ، دەرسلىك قول-
لانمىلاردىن باشقا كىتابخانىمىزدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ
ھەر قايسى شەھەرلىرىدە نەشر قىلىنغان نەچچە مىڭ
پارچە ئىلغار كىتاب-ژۇرنال بار ئىدى.

1920-يىللىرى ئاستىن ئاتۇش تىجەنلىك ئەھمەت
ھاجىم دېگەن كىشى ئۈرۈمچى شىنخابادا ئۈچ سىنىپلىق
پەننىي مەكتەپ ئاچتى. 1925-يىلىنىڭ ئالدى ۋە ئا-
خىرىغىچە ياڭخاڭ مەسچىت ۋە شىنخابادىكى مەكتەپ را-
سا گۈللەپ ياشىدى. بۇ يىللار شىنجاڭنىڭ ئاساسلىق
چوڭ شەھەرلىرىدىن ياۋروپا، ئوتتۇرا شەرققە سودا تى-
جارەت بىلەن بېرىپ مەدەنىيەت كۆرگەنكەن، ئوقۇغان
زىيالىيلار ۋە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن ئۇزۇق ئالغان ۋە-

تەنپەرۋەرلەر كۆپەيگەن، مەرىپەت دەرۋازىسى ئېچىلغان چاغ ئىدى. بىراق ياڭ زېڭشىن يەنىلا خەلقنى نادانلىقتا قالدۇرۇش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ توسقۇنلۇق قىلدى. لېكىن خەلقنىڭ ئىلىم - پەنگە بولغان ئىنتىلىشىنى توسۇپ قالالمىدى. شۇنداقتىمۇ ياڭ زېڭشىندىن ئىبارەت بۇ مۇستەبىت ھەر خىل ۋاسىتىلەرنى قوللىنىپ ئىلغار زىيالىيلارنى چەتكە قاقتى ۋە ئۇلارغا زىيانكەشلىك قىلدى. جۈملىدىن نۇرىدىن ئەپەندىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشىغا يول قويمىدى. نۇرىدىن ئەپەندى گۇچۇڭغا بېرىپ پەننىي مەكتەپ ئېچىپ ئالتە يىلدىن ئارتۇق ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ كۆپلىگەن كىشىلەرنى يېتىشتۈردى. كېيىن ئۇ، ئالتايغا بېرىپ پەننىي مەكتەپ ئېچىپ بىر مەزگىل ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ ئاخىرى شۇ جايدا ۋاپات بولدى.

ئارزۇ - ئارمان بىلەن دۇنيادىن كەتكەن مەرىپەت چىراغلىرى نۇرىدىن ئەپەندى قاتارلىق مىڭلىغان كىشىلەرنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرى پەقەت بىزنىڭ دەۋردىلا ئەمەلگە ئېشىپ، 70 يىل ئىلگىرى بىر سىنىپلىق ئۇيغۇر پەننىي مەكتىپى دۇنياغا كەلگەن ئۈرۈمچى شەھىرى ھازىر مەرىپەت ئوچىقىغا ئايلىنىپ نەچچە ئون مىڭلىغان ھەر مىللەت پەرزەنتلىرى بىلىم ئالماقتا.

ئۈرۈمچى 1984 - يىل

رەتلىگۈچى: شېرىپ خۇشتار

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

پىشقەدەم جامائەت ئەربابى ناسىر بەگ ھەسەن ئوغلى

شىرىپ خۇشتار

پۈتۈن ئۆمرى خەلققە خىزمەت قىلىش بىلەن ئۆتكەن ناسىر بەگ ھەسەن ئوغلى، 1891 - يىلى كۆرلىدا تۇغۇلغان. ئۇ ئائىلە تەربىيىسىنى ئالغاندىن كېيىن دەسلەپ دىنىي مەكتەپتە، كېيىن 1902 - يىلدىن 1908 - يىلغىچە خەنزۇچە شۆتاڭدا ئوقۇغان. ئۇ، كىچىككىدىنلا كىچىك پېئىل، مۇلايىم، چىقىشقاق ۋە زېرەك بولغاچقا كورلا، قارا شەھەر ئەتراپىدا يۈرۈپ موڭغۇللار بىلەن ھەم سۆھبەت بولۇش جەريانىدا موڭغۇل تىل يېزىقىنى ئۆگىنىۋالىدۇ. ئۇنىڭ خەنزۇ، موڭغۇل ۋە ئۆز تىلىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل تىل يېزىقىنى بىلىشى شۇ زامانىنىڭ شارائىتىدىن ئېيتقاندا بىر «مۆجىزە» ئىدى. ناسىر ھەسەن ئەشۇ تالانتى بىلەن جامائەتچىلىككە تونۇلىدۇ.

ناسىر ھەسەننىڭ خەنزۇ، موڭغۇل تىلىنى بىلىدىغانلىقىنى ئاڭلىغان قاراشەھەردىكى موڭغۇل ۋاڭى ناسىر ھەسەنگە يۇقىرى مۇئاش بېرىپ ئۆزىگە تەرجىمان قىلىۋالىدۇ. ئۇ شۇندىن ئېتىبارەن ۋاڭ ئوردىسىدىكى ئور-

دا ئەمەلدارى بولۇپ ئىشلەيدۇ، كىشىلەرمۇ ئۇنى ئەمەل دەرىجىسى بەگ نامى بىلەن ئاتايدۇ.

1910 - يىللىرى چىڭ سۇلالىسى بەربات بولغان، پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىرىك ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى كۈرەش ئەۋجگە چىققان، سۈن جۇڭسەن رەھبەرلىك قىلغان ئۇلۇغ شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ بورانلىرى شىنجاڭغىمۇ يېتىپ كەلگەنىدى. ئۈرۈمچىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ۋە سودىگەرلىرى چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىنجاڭدىكى چىرىك ھاكىمىيىتىگە قارشى ھەرىكەتكە كېلىدۇ. ئۇلار ئۈرۈمچىدىكى ھۆكۈمەت ئارمىيىسى ئىچىدە چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىرىك ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تەشكىلاتنىڭ بارلىقىنى بىلىپمۇ ئۇلار بىلەن ئالاقە باغلاش ۋە تىل مەسىلىسىدە قىيىلىدۇ...

بۇ چاغدا ئۈرۈمچىدىكى سودىگەرلەرنىڭ شاگىرۇتى روزى ھاجىم ئۇنىڭدىن بىر قانچە يىل ئىلگىرى قاراشەھەر موڭغۇل ۋاڭى بىلەن بولغان سۆھبەتتە (تىجارەت ئىشلىرىدا) تەرجىمانلىق قىلغان ناسىر بەگنى ئەسكە ئېلىپ ئۇنى ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كېلىش قارارىغا كېلىدۇ ھەمدە بۇ ئىشنى ئۈرۈمچىدىكى ئۇيغۇر سودىگەرلىرىدىن يۈسۈپ ھاجىم، ساقى ئاخۇنباي، تۇردى ئاخۇن شاگىرۇتلار، ياڭخاڭدىكى بىر بۆلۈم ئۆزبېك، تاتار مۇتىۋەر سودىگەرلەر ۋە مەرىپەتپەرۋەر زاتلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ناسىر بەگنى 1911 - يىلى ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كېلىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بىكىتى www.uyghurkitap.com

ناسىر بەگ ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن روزى ھاجىم باشلىق يەرلىك زاتلارنىڭ ئىنقىلابىي پارتىيىنى ئىز-لەش ۋە ئۇلار بىلەن ئالاقىلىشىشتا تەرجىمانلىق، ئالا-قىچىلىك رولىنى ئوينايدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئىنقىلابىي قوشۇن بىلەن يەرلىك كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا ئىنقىلابىي بىرلىك ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىق ئورنىتىلىدۇ. كېيىن مەركىزىي ھۆكۈمەت ئۈرۈمچىدە قوراللىق قوزغىلاڭ ئۇ-يۇشتۇرۇش ئۈچۈن ليۇشەنجۇنى ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىدۇ.

ليۇشەنجۇن 1911 - يىلى 10 - ئاينىڭ 22 - كۈ-نى ئۈرۈمچىگە كېلىپ قوزغىلاڭچى قوشۇن تەشكىللەشكە كىرىشىدۇ. ئۈرۈمچىدىكى ھەر مىللەت خەلقى جۈملىدىن روزى ھاجىم، ساقى ئاخۇنباي، تۇردى ئاخۇن شاگىرتلىق قاتارلىق كىشىلەر قوزغىلاڭچى قوشۇننىڭ پائالىيەت ئېلىپ بېرىشى ئۈچۈن 25 مىڭ سەرئۈلگە پۇلى ياردەم قىلىدۇ (بۇ ھەقتە مۇشۇ كىتابنىڭ 5 - سانىدا ئالاھىدە توختالىغان). يەرلىك كىشىلەرنىڭ ئىنقىلابىي پارتىيە بىلەن بولغان مۇشۇ بىر قاتار ئىشلىرىدا ناسىر بەگ ئا-لاھىدە زور رول ئوينايدۇ.

ليۇشەنجۇن ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن ھەر مىل-لەت خەلقى ۋە ۋەكىللىرى بىلەن قوزغىلاڭغا جىددىي تەييارلىق كۆرۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىلىدىكى ئىن-قىلابىي پارتىيە ۋە قوراللىق قوشۇننىڭ رەھبىرى ياڭ زەنشۇن بىلەن مۇناسىۋەت باغلايدۇ. بۇ چاغدا ھەر قايسى جەھەتلەردىكى ئەھۋاللارنى كۆزدە تۇتقان ھالدا

ئالاقىچىلىكتە ناسىربەگ تاللىنىدۇ. ئۇ ئىلىغا ئۈرۈم-
چىدىكى ئۇيغۇر مۆتىۋەرلىرىدىن روزى ھاجىم، ساقى ئا-
خۇنباي، تۇردى ئاخۇن شاڭزۇڭلارنىڭ ئىلىدىكى ھۇ-
سەنباي ھاجىم، ياقۇپباي، ھېكىم بەگ ھاجىغا يوللى-
غان مەكتۇپى ۋە ئاغزاكى تاپىلىغان ئىنقىلابىي پائالى-
يەتنى قوللاش ھەققىدىكى پىكىر باياناتلىرىنى ئېلىپ با-
رىدۇ. نەتىجىدە ئىلىدىكى بۇ ئۈچ مەشھۇر زات باشلىق
ھەر مىللەت خەلقى ئىنقىلابنى قىزغىن قوللايدۇ ۋە
نۇرغۇن ئىقتىسادىي، ماددىي ياردەم بېرىدۇ. ئىلىدىكىلەر-
نىڭ ياڭ زەنشۇن باشچىلىقىدىكى ئىنقىلابىي پارتىيە
بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدە ۋاڭ قادىر (خۇيزۇ) تەرجى-
مانلىق، ئالاقىچىلىك قىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئىلى ۋە
ئۈرۈمچىدە قوزغىلاڭ باشلىنىدۇ.

ناسىربەگ بۇ قېتىم ئىلىغا بارغاندا ئۈرۈمچىدىكى
ئىنقىلابىي پارتىيە بىلەن ئىلىدىكى ئىنقىلابىي پارتىيە
ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئىلىدىكى
يەرلىك كىشىلەرنىڭ ئىنقىلابىي پارتىيە بىلەن مۇناسى-
ۋەت باغلىشى ۋە ئىنقىلابنى قوللىشى جەھەتلەردە ئالا-
ھىدە رول ئوينايدۇ.

1911 - يىلى 12 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، ئۈرۈمچىدە
ليۇشەنجۈن باشچىلىقىدا ئېلىپ بېرىلغان قوزغىلاڭ 30 -
چېسلا مەغلۇپ بولىدۇ. ئىنقىلابىي قوشۇن بۇ ئىككى
كۈنلۈك ئۇرۇش جەريانىدا ھازىرقى ئاپتونوم رايونلۇق
سىياسىي كېڭەشنىڭ ئارقا قورۇسى ئەتراپىغا جايلاشقان

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

تۈگمەنلەرگە يوشۇرۇنۇپ جەڭ قىلىدۇ. ئەنە شۇنداق خەۋپلىك چاغلاردا ناسىربەگ ئۇرۇمچىدىكى يەرلىك كىشىلەرنىڭ ئىنقىلابىي قوشۇننى قوللاپ ئەۋەتكەن يېمەك ئىچمەك قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ يەتكۈزۈپ بېرىلىش ئەھۋالىدىن مەلۇمات بېرىش قاتارلىق ئىشلارنى قىلىدۇ.

1912 - يىل (مىنگونىڭ 1 - يىلى) 1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى، ئىلى جۇمھۇرىيەت ئىنقىلابىي غەلبە قىلىپ، ئىنقىلابىي قوشۇن ئۆلكە مەركىزىگە قاراپ يۈرۈش قىلىدۇ. ئىنقىلابىي قوشۇن جىڭخىغا كېلىپ ئۇرۇنلاشقاندا ناسىربەگ، ئابلا ئاخۇن قاتارلىق كىشىلەر ئۈرۈمچىدىكى يەرلىك خەلقنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە ئۇلاردىن هال سوراشقا بارىدۇ. لېكىن شىخوغا بارغاندا يەن داخۇا (ئۆلكىنىڭ شۇنفۇسى — هەربىي مەمۇرىي ئەمەلدارى) ئىلى ئارمىيىسىگە قارشى چىقارغان قوشۇننىڭ توسقۇنلۇقى بىلەن شىخودىن قايتىدۇ.

1912 - يىلى 5 - ئايدا، ياڭ زېڭشىن شىنجاڭنىڭ دۇدۇلىقىغا تەيىنلەنگەندىن كېيىن، 7 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئىلى جۇمھۇرىيەت هۆكۈمىتى بىلەن 11 ماددىلىق بىتىم ئىمزالاپ جۇمھۇرىيەت تۈزۈمى يۈرگۈزىدۇ. بۇ چاغدا خەلق سايلىمى بىلەن روزى هاجىم يېڭاكىلىققا سايلىنىدۇ. شۇندىن ئېتىبارەن روزى هاجىم ناسىربەگنى ئۆزىگە تەرجىمان قىلىپ ئىشلىتىدۇ. بۇ جەرياندا ناسىربەگ ياڭ زېڭشىننىڭ كۆزىگە چېلىقىدۇ - دە، ياڭ زېڭشىن ئۇنى ئۆزىگە تەرجىمان ۋە فۇگۇەن قىلىپ

تەيىنلەيدۇ. شۇندىن ئېتىبارەن ناسىربەگ رەسمىي ھۆ-كۇمەت خىزمىتىنى ئىشلەشكە كىرىشىدۇ.

1912 - يىلدىن 1928 - يىلغىچە شىنجاڭ ئۆلكىلىك يىخۇيدا ئىش بېجىرگۈچى، ۋىيىۋەنجاڭ، مەسلىھەت-چى قوشۇمچە يىخۇي تەرجىمانى بولىدۇ. كېيىن ئۇ ياڭ زېڭشىنىڭ فۇگۇەنجۇ (ئادۋىيتانتلار باشقارمىسى) ۋە مەسلىھەتچىلەر ئىشخانىسىدا ئىشلەيدۇ.

1928 - يىلى 7 - ئاينىڭ 7 - كۇنى ياڭ زېڭشىن ئۆلتۈرۈلۈپ جىن شۇرېن تەختكە چىققاندىن كېيىن، 1933 - يىلغىچە جىن شۇرېنغا فۇگۇەن، ئۆلكىلىك ھۆ-كۇمەتتە مەسلىھەتچى قوشۇمچە تەرجىمان بولۇپ ئىشلەيدۇ.

ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن 1933 - يىلنىڭ كې-يىنكى يېرىمىدا شېڭ شىسەي تولۇق ھوقۇق ئىگىلىگەن-دىن كېيىن، 1938 - يىلغىچە شېڭ شىسەيگە شياۋشاۋ (فۇ تۇەنجاڭ) دەرىجىلىك فۇگۇەن بولۇپ، كېيىن جۇڭ-شاۋ، شاڭشاۋلىققا ئۆستۈرۈلىدۇ.

1938 - يىلدىن 1939 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە شىن-جاڭ مۇسادىرە ھەيئىتىدە ھەيئەت بولىدۇ. 1940 - يىل-دىن 1941 - يىلغىچە شىنجاڭ ئۆلكىلىك بانكا باشلىقى ۋە ئاتالمىش مۇسادىرىنى قايتۇرۇش ھەيئىتىدە ئىشلەيدۇ.

1941 - يىلنىڭ ئاخىرى قولغا ئېلىنىپ 1945 - يىلغىچە شېڭ شىسەي تۈرمىسىدە ياتىدۇ. ۋۇجۇڭشىن ئۆلكە رەئىسى بولغاندىن كېيىن، سىياسىي جىنايەتچىلەر قاتارىدا تۈرمىدىن بوشىتىلىپ 1946 - يىلنىڭ ئاخى-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

رىغىچە ئۈرۈمچى تۇسەن گۈڭسى (يەرلىك ماللار شىركە-
تى) نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولدۇ.

1946 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن 1953 - يىلى 7 - ئاي-
غىچە مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى ۋەزىپىسىنى ئۆتىدى.

1950 - يىلى 1 - ئايدىن 1955 - يىلى 1 - ئايدا
شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش رەسمىي قۇرۇلغانغا قەدەر
1 - نۆۋەتلىك شەھەرلىك مەسلىھەت كومىتېتىنىڭ مۇئا-
ۋىن رەئىسى بولغان. 1955 - يىلى 11 - ئايدىن ئا-
خىرقى ئۆمرىگىچە (1979 - يىلغىچە) جۇڭگو خەلق سى-
ياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئۈرۈمچى شەھەرلىك 1-، 2-،
3-، 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بول-
غان. 50 - يىللاردا يەنە شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى-
نىڭ ۋەكىلى، سايلام ھەيئىتى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك
خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باش
سودىيە قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن.

1962 - يىلى مەرھۇم ناسىربەگنىڭ ئۆز يار- بۇ-
رادەرلىرىدىن شاكىر ئەلەم، تېۋپ باي ئاخۇن ۋە پەت-
تاخ شەنجاڭ قاتارلىقلار بىلەن بولغان بىر قېتىملىق
شەخسىي سۆھبىتىدە مەنمۇ بىللە بولغانىدىم. بۇ تۆت
تارىخىي شەخس ئۆتمۈش ھەققىدە سۆھبەتلىشىپ سۆز
ناسىربەگكە كەلگەندە، «مەن ياڭ زېڭشىن دەۋرىدە ھۆ-
كۈمەت ئىشىغا ئارىلاشتىم. ياڭ، جىن، شېڭ، گومىنداڭ-
دىن ئىبارەت تۆت دەۋرنىڭ مۇستەبىت سىياسىتىنى
باشتىن كەچۈردۈم. ئۇنىڭ پۈت - قول چوماقلىرى بولدۇم.

بۇ دەۋىرنىڭ ماڭا تاپشۇرغان ۋەزىپىسىنى قىلماي بولمىدى. لېكىن خەلق ۋە ئادالەت تەرەپتە تۇرۇشنى ئادەت قىلىدىم. خىيانەتچىلىك، پارىخورلۇق، بيۇروكراتلىقتەك يامان ئىللەتلەرنى ئۆزۈمگە يۇقتۇرمىدىم. شۇڭا مەن ئارىلاشقان ياڭ زىڭشىن بىلەن تۆمۈر خەلپە سۆھبىتى، جىن شۇرېن بىلەن خوجىنىياز ھاجىم ئوتتۇرىسىدىكى ۋە شېڭ شىسەي بىلەن خوجىنىياز ھاجىم ئوتتۇرىسىدىكى سۆھبەت، كېلىشىملەردە ئۇنداق ياكى مۇنداق بولۇۋالمىدىم، ۋەزىپە ئۆتىدىم. ئەمما كىشىلەر بىلەن بولغان ئىنسانى مۇئامىلىنى بىرىنچى دەپ بىلدىم. ئازادلىقتىن كېيىن يەنىلا چوڭ - چوڭ ۋەزىپىلەردە بولدۇم. پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىنى بىجانىدىل بېجىردىم. ھال ئەھۋال ئېيتقان كىشىلەرنىڭ ھالىغا يەتتىم. دېمەك ئۆمرۈم بويى ئامما بىلەن ھۆكۈمەت ئوتتۇرىسىدا كۆۋرۈكلۈك رول ئويناپ ھەممىنى تەڭ رازى قىلدىم. شۇڭا ئالاھىدە تاللانت ۋە تەبىرلىك بولمىسامۇ ھەر قايسى دەۋىرنىڭ تەلىپىدىن چىقتىم.» دېگەن ئىدى.

يۇقىرىقىلاردىن مەلۇمكى ناسىربەگ ئۆز ھاياتىدا دەۋرىمىز بىلەن بەش دەۋرگە خىزمەت قىلىش جەريانىدا نۇرغۇنلىغان ئىسسىق - سوغۇقلارنى ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن، كۆپنى كۆرگەن، كۆپنى بىلىدىغان، تەجرىبىلىك، خەلقنىڭ كۆڭلىگە ياققان جامائەت ئەربابى، ئەپسۇسكى كېيىنكى كۈنلەردە ئۇنىڭ بىلەن تولۇقراق سۆھبەتتە بولۇپ ئۇنىڭ ھاياتىدىن خاتىرە قالدۇرالمىدۇق.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ناسىربەگ 1979 - يىلى ئۇرۇمچىدە ياشاۋاتقانلىرى ۋەكىنسەل سەۋەبى بىلەن 88 يېشىدا ۋاپات بولدى. مەرھۇمنىڭ جەمئىيەتتىكى پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ غەمخورلۇقى ۋە جامائەتچىلىكنىڭ زور قايغۇسى ئىچىدە ئەلدىن ئايرىلدى. لېكىن ئۇنىڭ مۇلايىم، ئىللىق پەزىلىتى ئادەملەر ئىچىدە زور تەسىر كۆرسىتىپ قالدى.

بۇ ماقالە، 1962 - يىلى ناسىربەگ بىلەن بولغان سۆھبەت ۋە پەرزەنتلىرىنىڭ قولىدا قالغان مەرھۇمنىڭ خاتىرىسىگە ئاساسەن رەتلەندى.

1985 - يىلى يېزىلىپ 90 - يىلى قايتا رەتلەندى.

ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش ئىزلىرى سەھىپىسى

تەھرىر ئىلاۋىسى: ياش ئەۋلادلارغا ئىنقىلابىي غا-
يە ۋە ئىنقىلابىي ئەنئەنە تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش ئۈ-
چۈن، بىز ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى
تۈزۈپ نەشر قىلدۇرغان «شىنجاڭ ئىنقىلابىي قۇربانلار
تەرجىمىھالى» ۋە «شىنجاڭ ئىنقىلابىي قۇربانلار تەرجىمە-
ھالى خەۋىرى» دىن ل. مۇتەللىپ، چاۋگورېن، تيەن
يۈيگۈي، داڭ گۇدىن ئىبارەت تۆت نەپەر ئىنقىلابىي
قۇربانىنىڭ ئىش ئىزلىرى تونۇشتۇرۇلغان ماقالىنى تال-
لاپ بۇ سانغا كىرگۈزدۇق. بۇ تۆت نەپەر ئىنقىلابىي
قۇربان ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە
شىنجاڭ شۆيۈەن ۋە شىنجاڭ سىفەن مەكتىپىدە ئوقۇپ،
ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلەۋاتقان كومپار-
تىيە ئەزالىرىنىڭ تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈشى ئارقىسىدا
ئۆزلىرىدە مۇستەھكەم كوممۇنىزم ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك غا-
يىسىنى تىكلەپ، جاپاغا چىداپ ئۆگىنىپ، تىرىشىپ
ئىشلەپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنى تەشە-
ۋۋۇق قىلىش ۋە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا
ياردەم بېرىش جەھەتلەردە دەۋىرگە مۇناسىپ تۆھپىلەر-
نى قوشتى؛ دەل مۇشۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ

پارلاق ئوبرازى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى، بۇ
لۇپمۇ كەڭ ياشلارنىڭ ھۆرمىتى ۋە مۇھەببىتىگە سازاۋەر
بولدى. گەرچە ئۇلارنىڭ جىسمى شېڭ شىسەي ۋە گو-
مىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان
بولسىمۇ، بىراق ئۇلارنىڭ ئىنقىلابىي غايىسى ۋە ئۆچ-
مەس تۆھپىلىرى تىيانشاننىڭ قارىغىيىدەك مەڭگۈ يا-
شىرىپ تۇرىدۇ.

بۇ تۆت نەپەر ئىنقىلابىي قۇربانىنىڭ تۆھپىلىرىنى
تەقدىرلەش يۈزىسىدىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايون-
لۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1956 - يىلى 8 - ئايىدا، 23
ياشلىق يولداش لۇتپۇللا مۇتەللىپنى؛ 1985 - يىلى
12 - ئايىدا، 22 ياشلىق يولداش چاۋگورىن بىلەن
24 ياشلىق يولداش تىيەن يۈيگۈينى، 1987 - يىلى 5 -
ئايىدا، 27 ياشلىق يولداش داڭ گۈنى ئىنقىلابىي قۇر-
بان دەپ تونۇشنى رەسمىي قارار قىلدى.

قاراڭغۇ زۇلمەتنى يورۇتقان نۇرلۇق يۇلتۇز

ئۇيغۇر شائىرى، ئىنقىلابىي قۇربان لۇتپۇللا مۇتەللىپ توغرىسىدا

لىيۇ شاۋۋۇ

لۇتپۇللا مۇتەللىپ — ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇنەۋۋەر ئوغلى، شائىر ۋە ئىنقىلابچى. ئۇ تولۇپ تاشقان ۋەتەنپەرۋەرلىك ھېسسىياتى بىلەن ياپونغا قارشى مىللىي ئازادلىق ئۇرۇشىنى، بولۇپمۇ، دۈشمەن ئارقا سېپىدىكى پارتىزانلىق ئۇرۇشىنى مەدھىيىلىگەن. قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ ئورتاق دۈشمىنى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن تىز پۈكمەي كۈرەش قىلغان. ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ بۇ تالانتلىق شائىرى 1945 - يىلى 23 يېشىدا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى. بىراق ئۇ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ھايات، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قىممەتلىك بايلىقى.

1

ئۆسمۈرلۈك دەۋر

لۇتپۇللا مۇتەللىپ، 1922 - يىلى نىلقا ناھىيىسىنىڭ بىر يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن. دادىسى كەمبەغەل ئىمام بولۇپ، بالىلىق ئادەم ئىدى.

لۇتپۇللا كىچىكىدىن تارتىپلا ئاپىسى ۋە ئاچىلىرى بىلەن ئېتىزدا باشاق تېرىيدۇ، قوي باقىدۇ. ئاشۇ جاپالىق يىللاردا ئۇ كۆپ قېتىم ئاپىسىنىڭ يېشىنى سۈرتىدۇ، ئاچىسىنىڭ تىكەن كىرىپ زەخىملەنگەن پۇتلىرىنى تاڭىدۇ، كەمبەغەللەرنىڭ ئاياق زەربىسىگە ۋە ھاقارەتكە ئۇچرىغانلىقىنى كۆرىدۇ.

ئۇلارنىڭ ئائىلىسى گەرچە كەمبەغەل بولسىمۇ، دادىسى بالىلارنى ئوقۇتۇشنى قويمىغان. لۇتپۇللا ئوقۇش يېشىغا توشقاندا دادىسى ئۇنى ئاتار باشلانغۇچ مەكتىپىگە بېرىدۇ.

ئۇ، ئائىلىسىنىڭ كەمبەغەللىكىنى، ئاپىسىنىڭ ھەددىدىن زىيادە ھېرىپ-چارچايدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئاپىسىنىڭ كۈندىن-كۈنگە ھالسىزلىنىپ جۇدەپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئىچى ئېچىشاتتى. ئۇ، ئاپامنىڭ يۇكىنى كۆتۈرۈشۈپ بېرەلمىسەممۇ، ھېچ بولمىغاندا ئۇنى ئاۋارە قىلماي، دەپ ئويلاپ، كىيىملىرىنى ئۆزى يۇياتتى. بەزى ئالدىراشلىقتىن يۇيۇشقا چولىسى تەگمىسە، كىر كىيىمىنى كىگىزنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇپ قوياتتى. بىر قېتىم ئۇنىڭ توي قىلىپ چىقىپ كەتكەن ئاچىسى قايتىپ كېلىپ، كىر كىيىملەرنى كۆرۈپ قالىدۇ-دە، ئۇنى پاكىز يۇيۇپ قويىدۇ. لۇتپۇللا ئۆيگە كېلىپ، كىيىمنىڭ يۇيۇپ قويۇلغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالىدۇ. ئاپىسىدىن ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، ئاچىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىدۇ ۋە:

— ئاچا، بۇندىن كېيىن ئۇنداق قىلما، سىلەرمۇ كەمبەغەل،ۋاقتىڭلارمۇ يوق، — دەيدۇ-دە، يانچۇقىدىن پۇل چىقىرىپ ئاچىسىغا تۇتقۇزۇپ:
— كىر يۇيۇشقا سوپۇن ئالغانسەن؟ — دەيدۇ.
ئاچىسى كۈلۈپ كېتىپ:
— ماۋۇ بالىغا قاراڭلار، دادام خەجلەشكە بەرگەن پۇلنى ماڭا بەرگىنىڭ نېمىسى، چاپسان يېنىڭغا سال، — دەيدۇ. لۇتپۇللا بېشىنى چايقاپ:
— بۇ، دادام بەرگەن پۇل ئەمەس، گېزىتخانىدىن ئەۋەتكەن پۇل، — دەيدۇ. ئەسلىدە ئۇ شېئىر يېزىشقا كىرىشكەن ۋە يازغان شېئىرى ئىلى دەرياسى گېزىتىگە بېسىلغانىدى. بۇ چاغدا ئۇ ئەمدىلا 16 ياشتا ئىدى.
ئۇنىڭ ئائىلىسى كەمبەغەل بولسىمۇ، تۇغقانلىرى ئارىسىدا ئۇنىڭ ئوقۇشىغا ياردەم بېرەلەيدىغانلارمۇ يوق ئەمەس ئىدى. لۇتپۇللانىڭ 2-ئاچىسى بىر باي دېھقان ئائىلىسىگە ياتلىق قىلىنغان. ئاچىسى ھەمىشە ئاپىسىغا ئۇكامغا پۇل، ئاشلىق بىر نەرسىلەر لازىم بولسا، ماڭا دەڭلار، ئۇنىڭلىك ئىش قولۇمدىن كېلىدۇ، دەيتتى. لېكىن لۇتپۇللا ئۇنداق نەرسىلەرنى سوراش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۇلارنىڭ بوسۇغىسىغا قەدەم قويۇشنىمۇ خالىمايتتى. بىر قېتىم ئۇ مەكتەپتىن كەچ قايتىپ، ھويلىغا كىرىشىگە ئۆيدىن 2-ئاچىسى ۋە ئۇنىڭ ئېرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆيگە كىرمەي چوڭ ئاچىسىنىڭ ئۆيىگە كېتىدۇ. چوڭ ئاچىسىنىڭ

ئۆيدە خېلى كەچ بولغىچە ئولتۇرىدۇ. بۇنىڭدىن ھەيران بولغان چوڭ ئاچىسى ئۇنىڭدىن نېمىشكە كەتمەي ئولتۇرغانلىقىنى قايتا-قايتا سوراۋەرگەندىن كېيىن، ئۇ:

— ئاچاملار بىزنىڭ ئۆيدە، ئۇلارنى كۆرسەملا ئاچچىقىم كېلىپ قالىدۇ. شۇڭا بىردەم ئولتۇرۇپ كېتەي، — دەيدۇ.

باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، لۇتپۇللا غۇلجا شەھىرىدىكى رۇس گىمنازىيىسىگە ئىمتىھان بېرىپ كىرىدۇ. بۇ يەردە ئۇ رۇسچىنى ئۆگىنىۋالىدۇ، پۇشكىن، گوركىي، ماياكوۋسكىي قاتارلىق يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەدەبىياتقا تېخىمۇ قىزغىن ئىشتىياق باغلايدۇ.

2

ئۈرۈمچىدە

1939-يىلى جۇڭگونىڭ كەڭ زېمىنى ياپون فاشىستلىرىنىڭ تۆمۈر تاپىنى ئاستىدا دەپسەندە بولۇۋاتقان، جۇڭگو كوممۇنىستلار پارتىيىسى دۈشمەن ئارقا سېپىدىكى خەلقنى رەھبەرلىك قىلىپ ياپون تاجاۋۇزچىلىرى بىلەن كەسكىن ئېلىشىۋاتقان چاغ ئىدى. شۇ يىلى لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنگە ئوقۇشقا كىرىدۇ. بۇ، ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ باھارى، ئۆز تالانتىدىن گۈللەرنى ئېچىلدۇرۇۋاتقان چاغلىرى ئىدى. مۇشۇ مەزگىلدە ئۇ «جۇڭگو»، «مۇھەببەت

ۋە نەپرەت»، «ماي ــ كۆرەشچان ئاي»، «ئۆچمەس ھەسەن-
ھۈسەن»، «تۈن يېرىپ ئىزلار باسقاندا»، «ئازادلىق
ئۇرۇشقا»، «ئۇلۇغ كۆرەش قوينىدا» قاتارلىق شېئىرلارنى
ۋە «پارتىزان قىزى»، «چىمەن ۋە پالۋان»، «بوراندىن
كېيىنكى ئاپتاپ»، «سامساق ئاكاك قايىنايدۇ» قاتارلىق
سەھنە ئەسەرلىرىنى يېزىپ چىقىدۇ. بۇ ئەسەرلەردە ئۇ-
لۇغ ۋەتەن، قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ جەڭگىۋار دوستلۇ-
قى مەدھىيىلىنىدۇ.

ئەينى يىللاردا جۇڭگو كومپارتىيىسى رەھبەرلىكىدى-
كى ياپونغا قارشى مىللىي ئازادلىق ئۇرۇش پۈتۈن مەم-
لىكەت خەلقىنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشكەنلىكتىن، بۇ داغ-
دۇغۇلۇق ئىنقىلاب دولقۇنى شىنجاڭدىكى باندىت شېڭشى-
سەينى ئىلغارلىقنى ياقلاشقا، كومپارتىيىنىڭ شىنجاڭدا
پائالىيەت ئېلىپ بېرىشىغا يول قويۇشقا مەجبۇر قىلىدۇ.
شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇمچى سىياسىي ۋە مەدەنىيەت پائال-
يەتلىرى مەركىزىگە ئايلىنىدۇ. لۇتپۇللا دوقۇۋاتقان ئۆل-
كىلىك دارىلمۇئەللىمىننىڭ مۇدىرى شۈنىڭدەك ئۇ كې-
يىنچە خىزمەت قىلغان شىنجاڭ گېزىتخانىسىنىڭ باشلى-
قى كومپارتىيە ئەزالىرى ئىدى. سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئو-
قۇپ كەلگەنلەرمۇ ياشلارغا نۇرغۇن تەربىيە خىزمەتلىرى-
نى ئىشلەيدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا دۆلەت ئىچىدىكى نۇر-
غۇن ئىلغار زاتلارمۇ شىنجاڭغا كېلىدۇ. نەتىجىدە ئىلغار
مەدەنىيەت ھەرىكەتلىرى جۇش ئۇرۇپ قانات يايىدۇ.
مانا شۇنداق شارائىت لۇتپۇللانىڭ تۇرمۇش ۋە خىزمە-

www.uyghurkitap.com

تىنى ئىنتايىن ئالدىراش قىلىنىۋېتىمەدۇ. بۈگۈنكى كۈنـد
ئۇنىڭ كونا ساۋاقداشلىرى ئەينى چاغلاردىكى ئىشلارنى
ئەسلەپ:

— ئۇنىڭ نېمىگە شۇنچە ئالدىرايدىغانلىقىنى بىلـ
مەيتتۇق، سىنىپتىن چىقىپلا پەلەمپەي بىلەن چۈشۈشنى
ئاستا كۆرۈپ، تۇتقۇچقا ئېسىلاتتى-دە، سىيرىلىپ چۈشەتـ
تى... بىردەمدىلا قارىسىڭىز كۆرگىلى بولمايتتى. ئۇنىـ
تېپىشقا توغرا كەلسە، ياخشىسى جامائەت سورۇنلىرىغا
باراتتۇق. نەدە ئادەم كۆپ بولسا، ئۇ شۇ يەردە بولاتـ
تى. ئۇ يا لېكسىيە سۆزلەۋاتقان، يا شېئىر دېكلاماتسـ
يە قىلىۋاتقان، يا بولمىسا ناخشا ئېيتىۋاتقان بولاتتى.
ئۇ ئادەتتە يول يۈرگەندىمۇ ياپونغا قارشى ناخشىلارنى
ئېيتىپ ماڭاتتى...، دەيدۇ.

لۇتپۇللا ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىندىكى ئوقۇشىنى
تۈگەتمەيلا، شىنجاڭ گېزىتخانىسىغا ئىشقا كىردى.
بۇ چاغدا جەنۇبىي ئەنخۇي ۋەقەسى پارتلايدۇ. گومىنـ
داڭ كومپارتىيىگە، خەلققە قارشى تۇرۇشتا تېخىمۇ غالـ
جىرلىشىدۇ. گومىنداڭ ئىشپىيونلۇق ئورگانلىرىنىڭ
كاتتىباشلىرى بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى شىنجاڭغا كېـ
لىدۇ. شېڭ شىسەي ئۆزىنىڭ رەزىل ئەپتى-بەشىرىسىنى
ئاشكارىلاپ بىر قاتار قانلىق ۋەقەلەرنى پەيدا قىلىدۇ.
شىنجاڭ زېمىنىدا ھەربىي گازارما، قورغانلار ئۈستى-ئۈس-
تىلەپ پەيدا بولۇشقا باشلايدۇ. ھەر بىر ناھىيىدە گو-
مىنداڭنىڭ ناھىيىلىك بۆلۈملىرى قۇرۇلىدۇ، يېزا، با-

زارلاردا گومينداڭنىڭ ئىشپيون، جاسۇسلىرى قۇرتتەك يامراپ كېتىدۇ.

مانا شۇنداق يەر-جاھاننى زۇلمەت قاپلىغان، جياڭجېشى باندىتلىرى قانلىق ھۆكۈمرانلىقنى جىددىيلەشتۈرگەن كۈنلەردە، لۇتپۇللا چەكسىز غەزەپ-نەپرىتىنى ئىزھار قىلىپ «يىللارغا جاۋاب» شېئىرىنى يېزىپ چىقىدۇ. «يىللارغا جاۋاب» شائىرنىڭ جەڭگەۋار قەسىمى، گومينداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارىتىلغان ئۇرۇش خىتابى. ئۇ ئۆز شېئىرىدا خەلققە، قۇربان بولغان ئۇستازلىرى ۋە دوستلىرىغا ئۆزىنىڭ ئاخىرغىچە جەڭ قىلىدىغانلىقى، ھەرگىز تىز پۈكمەيدىغانلىقى ھەققىدە قەسەم قىلىدۇ:

....

قېرىماسمەن كۆرەشنىڭ كەسكىن چېغىدا،
شېئىرىم يۇلتۇز بولۇپ يانار ئالدىمدا.
ئۆلۈم پەستە قېلىش كۆرەشنىڭ كەسكىن تىغىدا،
چىدام، غەيرەتنىڭ يەڭگىنى ھەردەم يادىمدا.
ئىسىلارمەن مىلتىق ئېتىپ تاۋلانغان قولغا،
يېپىشارمەن بايراق بىلەن ئالغا ئاتلىغان يولغا؛
كۆرەش باياۋىنىدا ھارماسمەن ئەسلا،
يېڭىش بىلەن كېلىپ چىقىمىز كەڭ غالىب يولغا.
يىللار، ھەيدەڭنى تۇتۇپ قاقاقلاپ كۈلمە،
ئالدىڭدا قىزىرىشتىن ئارتۇق كۆرۈمەن ئۆلۈمنى؛

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

قىرىتمەن دەپ ئارتۇق كۆڭۈل بۆلمە،
ئاخىرقى جەڭگە ئاتاپ قويارمەن ئوغلۇمنى.

....

ئىنقىلاب مەشئىلى لاۋۇلداپ يانىدۇ. گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەر ھەممىلا جاينى قاپلايدۇ. بولۇپمۇ، تەڭرى تېغىنىڭ شىمالىدىكى ئۈرۈمچىدىن ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايغىچە بولغان جايلاردىكى شەھەر، يېزىلار ياكى يايلاقلاردا، پۈتكۈل جۇڭغار ئويمانلىقىدا كىشىلەر كۆرەشكە تەييارلىنىدۇ. گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىرى قوقاستا دەسسىۋالغاندەك ئالاقزادىلىكتە چۈشۈپ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە تېخىمۇ ئۆچمەنلىك بىلەن قارايدۇ ۋە ئۇلاردىن ئۆلگىدەك قورقىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆڭلىدە لۇتپۇللا ئۇلارنىڭ كۆزىگە قادالغان مىخ بولۇپ، گېزىت چىقىرىش باھانىسى بىلەن ئۇنى 1944 - يىلى ئەتىيازدا ئاقسۇغا يۆتكەيدۇ.

3

« يۇلغۇنلۇقتا »

لۇتپۇللا ئاقسۇغا كېلىپ يېڭى تۇرمۇشنى باشلايدۇ. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يېڭى مەنزىرە نامايەن بولىدۇ. بۇنىڭدىن ئىلگىرى لۇتپۇللا ئەمگەكچى خەلقنى كىتاب يۈزىدىلا چۈشەنگەن بولسا، ئەمدىلىكتە خەلق بىلەن بىۋاسىتە ئۇچرىشىپ، خەلق تۇرمۇشىنى ئۆگىنىدۇ، خەلقنىڭ ئازاب - ئوقۇبىتىنى چۈشىنىدۇ. ئاقسۇغا كېلىپ ئۇزۇن

دۆتمەي، لۇتپۇللا ئۆزى ئىشلەۋاتقان ئاقسۇ گېزىتىدە «يۇلغۇنلۇقتا» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىنى ئېلان قىلدۇ. بۇنىڭدا مۇنداق ۋەقەلىك بايان قىلىنغان: ئۇرۇمچىدىن ئاقسۇغا كېلىش سەپىرىدە بىر يۇلغۇنلۇققا كەلگەندە ئۇلار چۈشكەن ماشىنىدىن چاتاق چىقىدۇ. ئۇ باشقا يولۇچىلار بىلەن قۇملۇقتا سۈپ - سۈزۈك ئاسمانغا قاراپ يېتىپ، بىپايان ۋە كۆركەم تەبىئەت مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىۋاتقاندا يىراقتىن غىچىر - غىچىر قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىدۇ. ئۇلار قايرىلىپ بىر كالا ھارۋىسىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى، ھارۋىدا يۈك كۆپ بولمىسىمۇ قېرى كالىنىڭ تۇمشۇقى يەرگە تەككىدەك بولۇپ، ئېغىر قەدەم تاشلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ. ھارۋىكەش قامچىسىنى ئاندا - ساندا پۇلاڭلىتىپ، بوغۇق ئاۋازى بىلەن ھارۋىكەش ناخشىسىنى ئېيتىپ ئولتۇراتتى. لۇتپۇللا يۈگرەپ يولغا چىقىپ قارايدۇ - دە، ھاڭ - تاڭ قالىدۇ. بۇنىڭ قەيىرىنى ھارۋا دېگىلى بولسۇن؟ ھارۋىنىڭ چاقى مايماق كەتكەن، بىر نەچچە شادىسى سۇنۇپ ئارغامچا بىلەن باغلاپ قويۇلغان. ئارغامچا شېغىللىق يولغا قانداق چىدىسۇن؟ ھارۋا خۇددى يەنە ئازراق ماڭسىلا پارچە - پارچە بولۇپ كېتىدىغاندەك كۆرۈنەتتى. ئۇزۇندىن بۇيان ماي كۆرمىگەنلىكتىن بولسا كېرەك، ھارۋىدىن ئۈزۈلمەي غىچىرلىغان ئاۋاز ئاڭلىناتتى. لۇتپۇللا بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، — بۇ ئادەم نېمانچە ھورۇندۇ، دەپ ئويلاپ، ئۇنى گەپكە سالماق بولۇپ:

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

— تاغا، ناخشىڭىزنىڭ پەيزى بارغۇ! ھارۋىكىمىزنى نېمىشكە مايلىۋالمايسىز ياكى ناخشىغا جور قىلاي دەمسىز؟ — دەيدۇ.

ھارۋىكەش ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ:

— ئەپەندىم، نېمە دېگۈلۈك، ھازىر كانايىنى مايلايدىغانلارغا ماي يىرق، سۇنايغا نەدە، دېگەندەك گالغا يەيدىغانلارغا ماي يوق، ھارۋا مايلايدىغانلارغا ماي نەدە تۇرۇپتۇ، ماۋۇنىڭغا قارىسىلا، — دەيدۇ - دە، يېڭىنى قايرىپ قۇرۇق قاقشال بولۇپ كەتكەن بىلىكىنى كۆرسىتىدۇ ۋە:

— سىلى ئاقسۇغا بېرىپ باقمىغان ئوخشىمامىلا؟ ئۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرسىلا بىلىپ قالىلا. ئاقسۇ خەلقى ناخشىغا ھېرىس، ھارۋىلىرى ئۇنىڭغا تەڭكەش دېيىشىلە، — دەيدۇ.

— ئۇنداقتا سىلەردىكى مايچۇ، — دەيدۇ لۇتپۇللا ھارۋىكەشنىڭ سۆزىنىڭ تېگىگە يېتەلمەي.

— مايىنىڭ ھەممىسىنى چايانلار يەپ تۈگەتتى، — دەيدۇ ھارۋىكەش قامچىسىنى پۇلاڭلىتىپ. كالا ئېغىر قەدەم تاشلاپ قوزغىلىدۇ. لۇتپۇللا ھارۋىنىڭ شوتىسىغا ئېسىلغىنىچە، ئالدىراپ سورايدۇ:

— تاغا، نېمە دەيلا؟

— نېمە دەيتتىم، ئەپەندىم، ئۇزاقراق تۇرسىلا ئۆزلىرى بىلىپ قالىلا.

— ئۇنداقتا ئۆزلىرىنىڭ سەپىرى قايياقا؟ —

— شەھەرگە، يامۇلغا لەك تاپشۇرغىلى كېتىۋاتىمەن. بۇ كۇنلەردە يامۇلنىڭ چىقىمى كۆپىيىپ كەتتى، ئانچە-مۇنچە ھە-ھۇ دېيىشمىسەك بولامدۇ...، — دەيدۇ ۋە ئۇ-زىنىڭ ئارتۇق سۆزلەپ قويغانلىقىنى سەزگەندەك كالىغا قامچا ئۇرىدۇ. يولدا غىچىر-غىچىر قىلغان ئاۋاز يەنە ئاڭلىنىپ، ھېلىقى ناخشا يەنە ياڭراشقا باشلايدۇ.

4

ئىشچىلار بىلەن

ئاقسۇ گېزىتخانىسىنىڭ بىر باسما زاۋۇتى بولۇپ، ئۇنىڭدا قول بىلەن ئايلاندۇرىدىغان باسما ماشىنىسىدىن بىرى، ئۇن نەچچە ئىشچى بار ئىدى. ئاقسۇ بويىچە بۇ بىردىنبىر زاۋۇت ئىدى. بۇ زاۋۇتنى قۇرىدىغان چاغدا ئىشچىلىققا ھەم كەمبەغەل، ھەم ساۋاتلىق كىشىلەرنى ئېلىشقا توغرا كەلگەن. چۈنكى بۇ ئىشنى كەمبەغەللەر ئىشلىمىسە باشقىلار ئىشلەشنى خالىمايتتى، ساۋاتسىزلار بولسا بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايتتى. بۇ چاغدا گېزىتخانا باشلىقىنىڭ يادىغا دارلىتام كەلدى. ئۇ يەر-دە ھېچقانداق يۆلەنچۈكى يوق باشپاناھسىز بالىدىن ئون نەچچىنى ئىشچىلىققا ئالدى. گېزىتخانا باشلىقى ئۇلارغا:

— مۇشۇ يەر ئۆيۈڭلەر بولسۇن، مەن سىلەرگە دادا بولاي، — دېدى.

ھەر كۈنى ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ بەزىلىرى گېزىتخانا باشلىقىنىڭ ئاش - تامىقىغا قاراشسا، بەزىلىرى كىر - قاتلىرىنى يۇياتتى. گېزىتخانا باشلىقىنىڭ خانىسى سىرتقا چىقىپ كەتكۈدەك بولسا، يېرىم كېچىدە پانۇس كۆتۈرۈپ ئالدىغا چىقاتتى. ئاقسۇدا مۇشۇ بىرلا زاۋۇت بولغاچقا، ئىشچىلارمۇ نېرى - بېرىسىنى ئويلىمايلا تۇرمۇش دېگەن مۇشۇنداق ئوخشايدۇ، دەپ يۈرۈۋېرەتتى.

لۇتپۇللا كەلگەندىن كېيىن ئىشچىلارنىڭ تۇرمۇشىدا زور ئۆزگىرىشلەر بولدى. گېزىتخانا باشلىقىنىڭ رازى بولۇش - بولماسلىقىغا قارىماي، ئىشچىلارغا مەشغۇلات ۋاقتىنى، خىزمەت ۋاقتىنى بېكىتتى. شۇنىڭدەك خىزمەتتىن سىرتقى ۋاقىتلارنىڭ ئىشچىلارنىڭ ئۆزىگە تەئەللۇق ئىكەنلىكىنى، ئۇنى ھېچكىمنىڭ ئىگىلىۋېلىش ھوقۇقى يوقلۇقىنى بەلگىلىدى.

ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن لۇتپۇللا باسما زاۋۇت قورۇسىغا كېلىپ ئىشچىلارغا:

— ئادەم ئىشلەشنىلا بىلىپ، ئوينىشنى بىلمىسە قانداق بولىدۇ، — دەيتتى. ئۇ، ئۆزى قول سېلىپ ياغاچلارنى ئويۇشلاپ، ئىشچىلار بىلەن بىرلىكتە «گەرەتكە①» ئوينايتتى. گېزىتتىن ئېشىپ قالغان قەغەزلەرنى چاپلاپ قارت ياساپ ئىشچىلار بىلەن بىللە ئوينايتتى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن زاۋۇتتا كۈلكە ئاۋازى ياڭرىدى. كەچـ

---

① ئويۇننىڭ بىر تۈرى.

www.uyghurkitap.com

كىرىش بىلەنلا ئىشچىلار لۇتپۇللانىڭ ئۆيىگە (ئۇ چاغلاردا لۇتپۇللا مېھرىخان ئىسىملىك بىر موماينىڭ ئۆيىدە تۇرغانىدى) يۈگرەيتتى. ئۆيدە سۆزلىشىۋاتقان، كۈلۈشۈۋاتقان، ھېكايە، ناخشا ئېيتىۋاتقان ئاۋاز ئۈزۈلمەيتتى. ئۇلار ئۇسسىسا ئۆزلىرى چاي قايناتىپ ئىچەتتى، قوغۇن ـ تاۋۇز يېگۈسى كەلسە پۇل يىغىش قىلىپ ئېلىپ يەتتى. ئىشچىلار بۇ ئۆيگە بەك ئامراق ئىدى.

ئاي نۇرى ئەتراپقا يېقىملىق نۇر چېچىۋاتقان، كەچكى سەلكىن شامال تېرەك يوپۇرماقلىرىنى لەرزان شىلدىرلىتىۋاتقان بىر ئاخشىمى لۇتپۇللا گېزىتخانىدىن چىقىشىغا ئاي يورۇقىدا ئۇدۇلىدىن بىرسىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. يېقىن كېلىپ قاراپ ئۇنىڭ ئىشچى ھوشۇر زايىت ئىكەنلىكىنى تونۇيدۇ. ئۇ لۇتپۇللانى كۆرۈش بىلەنلا چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ:

— تازا نەس باستى ـ دە! ئاغرىپ قېلىپ دوختۇرخانىغا بارسام، دوختۇرخانىمۇ تاقىلىپ قاپتۇ، — دەيدۇ.

— نەرىڭىز ئاغرىپ قېلىۋىدى، دەپ سورايدۇ لۇتپۇللا.

— قورسۇقۇم.

— ئۇنداقتا، دوختۇرخانىغا بېرىشنىڭ ھاجىتى يوق، مەندە گىرىلكا بار، قويۇپ باقايلى.

ئۆي ئىچى قاپقاراڭغۇ بولۇپ، لۇتپۇللا سەرەڭگە چېقىپ چىراغنى ياندۇردى. ھوشۇر زايىتنىڭ كۆزى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۈستەلدە تۇرغان بىر پارچە رەسىمگە چۈشىدۇ. قارىماققا رەسىمدىكى قاپقارا، قويۇق بۇرۇتلۇق، كۆزلىرى ئوتلۇق بۇ كىشى ناھايىتى سەمىمىي، خۇش پېئىل كۆرۈنەتتى. ھوشۇر زايىت ھەر قانچە ئويلاپمۇ، ئۇ كىشىنىڭ كىملىكىنى بىلەلمىدى.

لۇتپۇللا ئۇنىڭ رەسىمگە سىنچىلاپ قاراپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ كۈلۈمسىرىگەن ھالدا:

— ئۇنى مەن سىزغان. قانداقراق بوپتۇ؟ — دەپ سورايدۇ.

ھوشۇر زايىت بېشىنى لىڭشىتىپ:

— ئۇنى ئوبدان سىزىپسىز. سىزىپ نېمە قىلاتتىڭىز؟ — دەيدۇ.

— بۇنىڭغا نېمە دېسەم بولار. مېنىڭچە بۇنىڭ پايدىسى كۆپ، — دەيدۇ لۇتپۇللا قولىدىكى گىرىلكىنى پولاڭلىتىپ تۇرۇپ، — مەسىلەن، سىزنى ئالساق، ناۋادا ئۇ مۇشۇ يەردە بولغان بولسا، سىزمۇ ئاغرىپ قالمىغان بولاتتىڭىز، — دەيدۇ.

ھوشۇر زايىت لۇتپۇللانىڭ گېپىنىڭ تېگىگە يېتەلمەي، كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە بىردە رەسىمگە، بىردە لۇتپۇللاغا قاراپ، ھەيرانلىق بىلەن:

— ئۇ دوختۇرمۇ؟ — دەپ سورايدۇ.

لۇتپۇللا كۈلۈپ كېتىدۇ - دە:

— ھەئە، سىزنىڭ دېگىنىڭىزدەك ئۇ دوختۇر، ئۇ، پۈتۈن دۇنيادىكى كېسەللىك، ئازاب، پاسكىنىچىلىق،

قاراڭغۇلۇقلارنى ئوڭشايدىغان دوختۇر. ئۇ، ئىنسانلارنى مەڭگۈ ساغلام، بەختلىك ياشىسۇن، بارلىق ئەسكىلەر-نىڭ تۇخۇمى قۇرۇسۇن، دەيدۇ. بۇرادەر، سىزچە بۇنداق دوختۇر ياخشى ئەمەسمۇ؟ — دەيدۇ.

هوشۇر زايىت سەمىمىيلىك بىلەن بېشىنى لىڭشىتىدۇ.

لۇتپۇللا تېخىمۇ كۆتۈرەڭگۈ تەلەپپۇزدا:

— بۇرادەر، ئېسىڭىزدە بولسۇن، بۇ دوختۇر بىز-نىڭ ئۇستازىمىز، — دەيدۇ.

بۇ چاغلاردا لۇتپۇللا توغرىسىدىكى مەخپىي ماتېرى-ياللار ئاقسۇ ساقچى ئىدارىسىگە يېتىپ بولغان، ئاقسۇ ساقچى ئىدارىسىدە بىرنەچچە ئالدىراش كىشى پەيدا بولغانىدى. ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى سايىدەك كېچە-كۈندۈز شائىرنىڭ كەينىدىن ماراش ئىدى.

5

قېرى ساتىراش

ساقچى ئىدارىسىدىكى بىرنەچچە ئىشپىيون لۇتپۇللا-نىڭ كەينىگە كىرىۋالدى. مۇشۇنداق شارائىتتا لۇتپۇللا نېمە قىلالىسۇن؟

بىر كۈنى لۇتپۇللا چاچ ئالدۇرغىلى ساتىراشخانىغا باردى. ساتىراشخانا پاكار ۋە زەي بىر ئېغىز ئۆيگە جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئاتا-بالا ئىككىيلەن هۇ-نەر قىلاتتى. ئوغلى لۇتپۇللانىڭ چېچىنى ياساۋاتقاندا دادىسى — قېرى ساتىراش دۇتار چېلىپ بوغۇق هەم غەمكىن ئاۋازدا قەدىمكى خەلق ناخشىسىنى ئېيتىۋاتاتتى:

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئۆستەڭنىڭ تېگى قاتتىق،
چاپسا كەتمەن ئۆتمەيدۇ.
زالىم تۇڭچى بەگلەر،
بېشىمىزدىن كەتمەيدۇ.

ئۆستەڭنى چېپىۋېرىپ،
كەتمەن قايرىلىپ كەتتى.
كەمبەغەل ھاشار بىلەن،
ئۆيىدىن ئايرىلىپ كەتتى.

دەريانىڭ سۈيى تاشسا،
توختى ئاتلىقنى تاشلايدۇ.
بۇ ھالنى كۆرۈپ ھاشار،
خۇدايىمغا يىغلايدۇ.

ناخشا ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەنسېرى تېخىمۇ مۇڭلۇق، تېخىمۇ ئېچىنىشلىق تۈس ئالدى. ئېيتا - ئېيتا قېرى ساتىراش ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرالماي قالدى، قولىمۇ دۇتار تارلىرىنى چېرتىشتىن توختىدى.

لۇتپۇللا ئۆزىنىڭ چاچ ياسىتىۋاتقانلىقىنى ئۇنتۇپ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى - دە:

— ئېيتمامسىز، بوۋا، توختاپ قالدىڭىزغۇ، ئېيتىڭ!
دەپ ۋاقىراپ تاشلىدى.

قېرى ساتىراش ئېغىر خۇرسىنىپ تۇرۇپ:

— ھەي ... قېرىدۇق، ئەمدى خەقلەرگە ياقتۇدەك ئېيتالمايدىغان بوپقالدۇق، — دېدى.

— ياق، ئېيتىۋېرىڭ، مانا مەن ياقتۇرىمەن،—دېدى لۇتپۇللا ئالدىراپ.

بوۋاي كۆلۈپ قولىغا دۇتارنى ئالدى.

— بوپتۇ، ئاڭلىسىڭىز ئېيتىپ بېرەي.

بوۋاينىڭ ناخشىسى تۈگىگەندىن كېيىن لۇتپۇللا ئۇنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ ھاياجانلانغان ھالدا:

— تاغا، قالتىسكەنسىز. مانا بۇنى ھەقىقىي ناخشا دېسە بولغۇدەك. ئۇلار ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئۆز ھاياتى بەدىلىگە بىزگە قالدۇرغان ناخشىلار. تاغا، مۇشۇنداق كۆپ ناخشىنى ئەستە تۇتماق ئۇڭايغا توختىمىغاندۇر،—دېدى.

شۇنىڭدىن باشلاپ ھەر كۈنى كەچتە لۇتپۇللا بۇ يەرگە كېلىپ بوۋاينىڭ ناخشىسىنى ئاڭلايدۇ ۋە خاتىرە دەپتىرىگە بىرمۇ بىر خاتىرىلىۋالىدۇ. بەزىدە ھاياجىنىنى باسالماي «ئۆرگىلەي» دەپ توۋلايدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ھەر كۈنى كەچتە بۇ يەردە ئادەم مىغىلدايدىغان بولىدۇ.

6

«غېرىپ - سەنەم» نى ئويناش

كۈتۈلمىگەندە لۇتپۇللانىڭ ئۆيى جىمىپ قالدى. دوستلىرى ئۇنى ئىزدەپ كېلىپ ئىشىكنى تاقىۋېلىپ يوتقانغا پۈركىنىپ ياتقانلىقىنى كۆرىدۇ - دە، بىر-بىرىگە:

— ئۇنى ئويغاتمايلى، ئارام ئېلىۋالسۇن،—دەپ شىۋىرلىشىدۇ. ئەتىسى كەلسە، ئۇ يەنە ياتقان. بۇنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

رېپېتىتسىيە باشلاندى. پۈتۈن ئاقسۇ قاينام-تاشقىنلىققا چۆمدى. بۇ، پادىشا خوجىنىڭ ئۇخلاپ چۈشكەنمۇ كىرمىگەن ئەھۋال ئىدى. ھەممە ئادەم ئويۇننىڭ تېزرەك قويۇلۇشىنى كۈتەتتى. پادىشا خوجا ھېسابلاپ كۆرۈپ بېلەتتىن كىرىدىغان كىرىمنىڭ ئاز بولمايدىغانلىقىنى پەملىدى.

رېپېتىتسىيە داۋاملاشماقتا. تويۇقسىز ساقچى ئىدارىسىدىن ئىدارە باشلىقىنىڭ بۇ ئويۇننى قويۇشنى مەنئى قىلىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى كەلدى. بۇنى ئاڭلاپ پادىشا خوجىنىڭ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچتى. ئۇ ۋالىي مەھكىمىسىگە بېرىپ، ئۇستەلنى مۇشتلاپ تۇرۇپ ساقچى باشلىقىنى راسا سۆكتى. ۋالىي ئۇنىڭغا:

— ئايلىناي بەگىم، ئاچچىقلىرىنى بېسىۋالسىلا. بۇ ئىشتا مەندىن ياماننىمىسىلا، مەنمۇ تەڭلىكتە قالدىم. شەھەر ئىچىدىكى - سىرتىدىكى بولۇپ قانچىلىمىك ئادەم بۇ ئويۇننى كۆرسەمىز دەۋاتىدۇ، بىلەملا، — دېدى.

— ئادەم كۆپ بولسا نېمە بوپتۇ، ئادەم كۆپ بولسا تېخى ياخشى ئەمەسمۇ، — دېدى پادىشا خوجا ئىرەڭسىمىگەن ھالدا.

— ياپىر، سىلى بۇنى بوش چاغلاۋاتىلا، قالايمىقانچىلىق چىقسا كىم جاۋابكار بولىدۇ؟

كۆرۈپ دوستلىرى بىئارام بولۇپ ئاغرىپ قالغاندىمۇ؟ دوختۇر چاقىرامدۇق ـ قانداق دېگەن ئويلارغا كېلىدۇ ۋە كىرىپ كۆرۈپ چىقماقچى بولىدۇ. لېكىن ئۆي ئىگىسى مېھرىخان ئانا ئىشىكىنى توسۇۋېلىپ ئۇلارنى كىرگىلى قويمايدۇ. بىر موماي بىرنەچچە يىگىتنى توسۇپ قالا-لامتى؟ ئۇلار دۈپۈرلىشىپ ئۆيگە بېسىپ كىرىپ يوتقاننى ئېچىپ قاراپ، ھاڭ ـ تاڭ قالىدۇ. ئەسلىدە يوتقان ئىچىدە ئادەم يوق ئىدى. ئۇنداقتا لۇتپۇللا قېنى؟ مېھ-رىخان ئانا:

— غەلۋە قىلماڭلار! ئۇ شەھەر سىرتىدىكى بېغىمدا بىر نەرسە يېزىۋاتىدۇ، — دەيدۇ.

لۇتپۇللا ئەسلىدە بۇ چاغدا «غېرىپ ـ سەنەم» ئوپېراسىنى يېزىۋاتاتتى. «غېرىپ ـ سەنەم» تارىخىي تېما بولۇپ، ئۇنىڭدا بىر جۈپ ياشنىڭ مۇھەببىتى ھېكايە قىلىنىدۇ. بۇ بىر جۈپ ياش مۇھەببەت يولىدا شاھنىڭ پەرمانى، دادىسىنىڭ بۇيرۇقى ۋە كونا قائىدە-يوسۇنلار ئۈستىدىن ئىسيان كۆتۈرۈپ، قاتمۇ قات قىيىن-چىلىقلارنى يېڭىپ، ئاقىۋەت مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتىدۇ. ئەينى چاغلاردا شۇ جايدىكى كىشىلەر مۇشۇنداق ئىدى-يىگە، مۇشۇنداق ئىسيانكار روھقا نەقەدەر مۇھتاج ئىدى ـ ھە!

لۇتپۇللانىڭ مۇھەببەت ۋە سادىقلىق كۈيلىنىدىغان دراما ئويناشقا تەييارلىنىۋاتقانلىق توغرىسىدىكى خەۋەر ئاقسۇدىكى تەرەققىپەرۋەرلەر ئارىسىغا ناھايىتى تېز

www.uyghurkitap.com

تارقالدى. ئىلغار ياشلار لۇتپۇللانىڭ ئەتراپىغا يىغى-
لىشقا باشلىدى. ئۇلار ساقچى ئىدارىسىنىڭ قاتمۇ قات
مۇھاسىرىسى ئاستىدا بۇ ئوپېرانى ئوينىاپ چىقىش ئۈ-
چۈن ئۆزلىرىنىڭلا تىرىشچانلىقىغا تايىنىش يېتەرسىزلىك
قىلىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى. ئادەم كۆپ بولسا
ئەقىل كۆپ بولىدۇ. ئۇلار بىر ئادەمنى ئەسكە ئالدى.
ئۇنىڭدىن پايدىلانغىلى بولسا، تازا ئوبدان بولاتتى-دە،
بۇ ئادەم مەنچىلىك خانى تەرىپىدىن ئاقسۇ كونىشەھەر هاكى-
مى قىلىپ تەيىنلەنگەنلەرنىڭ ۋارىسى پادىشا خوجا بولۇپ،
ئاقسۇ ئۇيغۇر ئويۇشمىسىنىڭ باشلىقى ئىدى. ئۇيغۇر ئويۇشمى-
سىغا يىلىغا بىر تۈمەن كۇرىدىن ئارتۇق بۇغداي تاپشۇ-
رۇلاتتى. ئۇ، ۋالىي چاۋگېن بىلەن شېرىكلىشىپ بۇغداي-
نىڭ هەر بىر كۇرىسىنى 20 يۈەندىن سېتىۋېلىپ،
200 يۈەندىن سودىگەرلەرگە ساتاتتى. شۇڭا، ئاقسۇ-
دا پادىشا خوجا هېسابسىز پۇلغا ئىگە ئىدى، ئۇنىڭ
ئۈستىگە هوقۇقىمۇ يەتكۈدەك بولۇپ، ۋالىينىڭ ئالدى-
دىمۇ دېگىنى - دېگەن، قىلغىنى - قىلغانىدى.

ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي پادىشا خوجا دوستلى-
رىغا يىگىت بىلەن قىزنىڭ مۇھەببىتى هېكايە قىلىنى-
دىغان بىر ئويۇن قويۇشقا تەييارلىق كۆرۈۋاتقانلىقىنى
جاكارلىدى. مۇشۇنداق كاتتا ئادەم قوشۇلغان تۇرسا
باشقىلارنىڭ غىدىڭ - پىدىڭ قىلىشىغا نېمە هەددى؟
ۋالىي چاۋگېنمۇ تىلىنى چىشلەشكە مەجبۇر بولدى.

پادىشا خوجا تېخىچە ئاچچىقىنى باسالماي ۋاتاتتى.
— ئۇنىڭ بىلەن كارىم يوق. مەن 100 نەچچە كۈرە بۇغدايىنىڭ پۇلىنى سەرپ قىلدىم. ئەمدىلىكتە قويۇشنى مەنئى قىلساڭلار...
— نېمىلا دېگەن بىلەن ۋالىينىڭ چارىسى كۆپ. ئۇ ساقچى باشلىقى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بېلەتتىن كىرگەن كىرىمگە ئۇنىمۇ شېرىك قىلماقچى، ئويۇن قويۇلغاندا ساقچى ئىدارىسىدىكىلەرنى چىقىرىپ تەرتىپ ساقلىماقچى، ئۇلار يېتىشمىسە ئاتلىق ئەسكەرلەر 5 - پولكىنى چىقارماقچى بولدى.
مانا شۇنداق جىددىي پەيتتە «غېرىپ — سەنەم» سەھنىگە چىقىرىلدى.

7

ئۇچقۇنلار ئەتىمپاقى

شۇنىڭدىن كېيىن لۇتپۇللا سەنئەت ئۆمىكىنى باشلاپ «غېرىپ - سەنەم» نى ھەر قايسى ناھىيە، يېزىلارغا ئاپىرىپ قويۇشقا كىرىشتى.
1944 - يىل 11 ئايدا، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۈچ ۋىلايەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئىنقىلابىي ئورۇشى باشلاندى. گومىنداڭ باندىت قوشۇنى تۇركۇم - تۇركۇملەپ تارمار قىلىندى. مىللىي ئارمى-

يىنىڭ بىر قىسمى جەڭ بىلەن ساۋەنگە يېتىپ كەلدى، بىر قىسمى مۇزداۋاندىن ھالقىپ ئۆتتى. گومىنداڭنىڭ رەھىمسىز ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا نالە - پەرياد چېكىۋاتقان ئاقسۇ خەلقى ئۈچۈن بۇ نەقەدەر زور ئىلھام - ھە!

شۇ كۈنلەردە لۇتپۇللانىڭ ئۆيىدىن ئاقسۇدىكى ئىنقىلابىي ياشلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر، قازاق، ئۆزبېك، قىرغىز، رۇس مىللەتىدىن بولغان ئىشچى، ساتىراش، موزدوز، ناۋاي، ھارۋىكەش، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى، ئوقۇغۇچىلار، دوختۇرلار شۇنىڭدەك گومىنداڭنىڭ ناھىيىلىك بۆلۈمىنىڭ ئاددىي خىزمەتچىلىرى، ئاتلىق 5 - پولكىنىڭ مال دوختۇرى ... بار ئىدى.

شۇ كۈنلەردە لۇتپۇللا جەڭگىۋار شېئىرى «خىيالچان تىلەك» نى يېزىپ كىشىلەرگە خىيالىنىڭ رېئاللىققا ئايلىنىش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىقى چوقۇم كۇمران بولىدىغانلىقىنى، ئازادلىق تېڭىنىڭ يېتىپ كېلىش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، خەلقنى قوزغىلىپ كۈرەش قىلىشقا چاقىردى. بۇ شېئىر پات ئارىدىلا ئاقسۇ خەلقىنىڭ ئىنقىلابىي جەڭ مارشىغا ئايلىنىدۇ. مىللىي ئارمىيە ئاقسۇنى مۇھاسىرىگە ئالغاندا كىشىلەر مۇشۇ ناخشىنى ئېيتىپ جەڭگە قاتنىشىدۇ، كىشىلەر مۇشۇ ناخشىنى ئېيتىپ شىنجاڭ ئازاد بولغانغا قەدەر كۈ-

رەشنى داۋاملاشتۇرىدۇ، كىشىلەر مۇشۇ ناخشىنى ئېيتىپ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى كۈتۈۋالىدۇ.

شۇ كۈنلەردە لۇتپۇللا ۋە دوستلىرى «ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى» نى قۇرۇپ، شەھەر، يېزىلاردا، گومىنداڭ ئاتلىق 5 - پولكى ئارىسىدا، باشقا ناھىيىلەردىن ئەسكەرلىككە تۇتۇپ كېلىنگەنلەر ئارىسىدا تەشۋىقات خىزمىتىنى قانات يايدۇرىدۇ.

بىر كۈنى مۇنداق بىر ئىش يۈز بېرىدۇ. لۇتپۇللا تەشۋىق ۋەرەقىسىنى يېزىپ بولۇپ، كېچىدە ئۈچ ئادەم يوشۇرۇن باسماقچى بولىدۇ. كىم بىلسۇن؟ شۇ ۋاقىتتا ئىشچى قادىر يۈسۈپ كەلمەيدۇ. ئۇنى ساقلا - ساقلا تاڭ ئېتىپ كېتىدۇ. ئەتىسى ئىشقا چۈشىدىغان چاغدا ئۇ باشقىلار بىلەن بىللە ئىشقا كېلىدۇ. ئۇ كەچكىچە چىرايىنى ئاچماي، باشقىلارغىمۇ گەپ قىلماي يۈرىدۇ. كەچتە لۇتپۇللانى تېپىپ ئۇنىڭغا:

— ئاكا! ئىش بۇزۇلدى، — دەيدۇ.

ئەسلىدە تۈنۈگۈن كەچتە ئۇنى ساقچى تۇتۇپ ئاپىرىپ سولاپ قويغان. تاڭ يورۇشقا يېقىن بىر بۆلۈم باشلىقى كىرىپ ھەجىيىپ تۇرۇپ:

— قورقۇپ كەتكەنسىز، ھېچ گەپ يوق، سىزنى ئازراق ئىش بىلەن ئەكەلگەنىدۇق — دەيدۇ.

نېمە ئىش؟

ئەسلىدە ئۇنى لۇتپۇللانىڭ ئارقىسىدىن يۈرۈپ، ئۇنىڭ نېمە دېگەن، نېمە قىلغانلىقىنى قالدۇرماي ئۈز-

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

لىرىگە يەتكۈزۈشكە سالماقچى بولغانىكەن.

— مېنى ئىشپىيون بول دېگەنلىك ئەمەسمۇ بۇ، دەپ ئويلايدۇ قادىر يۈسۈپ، — كەمبەغەل بولساممۇ ۋىجدانىمنى يوقاتماسلىقىم، يولداشلىرىمنى ساتماسلىقىم لازىم، — دېگەن قارارغا كېلىدۇ-دە، ئاڭقىرالمىغان سىياقتا:

— باشلىق، بۇ قانداق بولىدۇ؟ ئۇ دېگەن تەھرىر، مەن بولسام ئىشچى، ئۇنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى مەن قانداق بىلەي؟ — دەيدۇ.

كىم بىلىسۇن؟ بۇ گەپ تۈگەش بىلەنلا بۆلۈم باشلىقى زەھەرخەندىلىك بىلەن كۈلۈپ:

— بىلمەسكە سالما! ئۆزەڭنىڭ 1-باشلانغۇچ مەكتەپتىكى ھېلىقى مۇئەللىمگە دېگەنلىرىڭنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟ — دەيدۇ.

شۇنداق! ئالدىنقى كۈنى ئۇ بىر باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىمگە ئىنقىلاب توغرىسىدىكى گەپلەرنى قىلغان. بىراق ئۇنىڭ مۇشۇنداق ئىپلاس نەرسە ئىكەنلىكى خىيالىغىمۇ كەلمىگەنىدى.

مۇز داۋاندىن ھالقىپ ئۆتكەن مىللىي ئارمىيە قىسىملىرى گومىنداڭ ئاتلىق 5-پولكىنىڭ بىر روتىسىنى تارمار قىلدى. ئىنقىلاب بورىنى كۈندىن-كۈنگە ئۇلغايماقتا ئىدى. ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىدىكى كىشىلەرنىڭ جەڭگە ئاتلىنىشقا تاقىتى تاق بولماقتا ئىدى.

بىراق جەڭ قىلىش ئۈچۈن قورال لازىم-دە، بۇنى لۇتپۇللا ئالدى بىلەن ھەل قىلىشنى ئويلىغانىدى.

ئاقسۇدىن 30 چاقىرىم يىراقلىقتىكى ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىسىدە مىلتىق، تاپانچا بولۇپ 30 نەچچە تال قورالغا ئىگە بىر ساقچى ئەترىتى بار ئىدى. مانا شۇ ئەترەتتىكى بىلال ئەزىزى ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى بولۇپ، لۇتپۇللا مۇنداق پىلان تۈزىدۇ. بىر كېچىسى ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى لوكچەكلەر سىياقىدا ياسىنىپ ساقچى ئەترىتىنىڭ يېنىدا قىمار ئوينىغان بولۇپ تۇرىدۇ. بىلال ئەزىزى ساقچىلارنى قىمارۋازلارنى تۇتىمىز، دەپ باشلاپ كەلگەندە ئىچى - تېشى تەڭ ماسلىشىپ ساقچىلارنىڭ قوراللىرىنى تارتىۋالىدۇ. ئاندىن شەھەرنىڭ شىمالىدىكى تاغقا چىقىپ كېتىدۇ. ئۇ يەردە بىر ئۆلىمانىڭ مازىرى بولۇپ، بۇ چاغ مازارغا تاۋاپ قىلىش چاغلىرى بولغاچقا، ھەر قايسى ناھىيىلەردىن نەچچە مىڭ دېھقان بۇ يەرگە يىغىلاتتى. مانا شۇ جايدا لۇتپۇللا ئاقسۇ بويىچە چوڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشنى پىلانلايدۇ.

ئەپسۇسكى ئويلىمىغان يەردىن ئىپلاس خائىن ھېكىم نۇر ئۆلارنىڭ تەشكىلاتىغا سوقۇنۇپ كىرىۋالغان ھەم باش كاتىپلىق ئورنىغا ئىگە بولۇۋالغانىدى. ئۇ، بۇ پىلاندىن خەۋەر تېپىپ، كېچىلەپ بۇ پىلاننى ۋە ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى ئەزالىرىنىڭ ئىسىملىكىنى ساقچى ئىدارىسىگە يەتكۈزىدۇ. ئەتىسى لۇتپۇللا ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرىنىڭ ھەممىسى قولغا ئېلىنىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

8

قازا تېپىش

1945 ـ يىل 9 ـ ئايدا، ھەممىسى ئارمىيە ئاقسۇنى قورشىۋالدى.

كېچە، ئاسماندا ئايمۇ، يۇلتۇزمۇ كۆرۈنمەيدۇ. ئەتراپ قولنى سوزسا قولنىڭ ئۇچىمۇ كۆرۈنمىگۈدەك دەرىجىدە قاپقاراڭغۇ.

تۇرمە ھويلىسىدا ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ۋۇ شاۋبىڭ ۋە ئۇنىڭ ئاتارمەن ـ چاپارمەنلىرى غەرق مەس يۇرمەكتە. قاراڭغۇلۇقتىن كىشەننىڭ جاراق ـ جۇرۇق قىلغان ئاۋازى كېلىدۇ. ۋۇ شاۋبىڭ ئەسەبىيلەرچە ۋاقىرىماقتا:

ئات! چاپ!

لۇتپۇللا مۇتەللىپ، بىلال ئەزىزى، قادىر يۇسۇپ ۋە باشقا سەپداشلار سېپىل تۇۋىدە تۇرىدۇ. لۇتپۇللا:

ـ ئات! چاپ! بىز ئۇچۇن قىساس ئالىدىغانلار چىقىدۇ، ـ دەپ ۋارقىرايدۇ.

ئوق ئاۋازى ياڭرايدۇ. شائىر يىقىلىدۇ، شائىر قاراڭغۇلۇق ئىچىدە يىقىلىدۇ، شائىرنىڭ قېنى ئۈز تۇپرىقىغا تۆكۈلىدۇ...

شىنجاڭ ئازاد بولدۇ. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈستىدىن قانلىق قىرغىنچىلىق يۈرگۈزگەن جاللاتلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى قولغا چۈشىدۇ. 1952ـ

يىلى باھاردا جاللات ۋە شاۋىنىڭ ئورۇمچىدە ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى. ئەينى يىللىرى ئۇچقۇنلار ئىنتىپاقىدىكىلەر مەخپىي يىغىلىش ئۆتكۈزگەن دەرەخزارلىق يېنىدا ئاقسۇ بويىچە ئاممىۋى يىغىن ئېچىلىپ، ھېكىم نۇر نەق مەيداندا ئېتىلدى. ئاندىن كىشىلەر كەتمەن، گۈرجەكلەرنى كۆتۈرۈپ گومىنداڭنىڭ شەرقىي دەرۋازا سىرتىدىكى بىر قورغىنىنى ئۆرۈپ تۈزلىۋەتتى. مانا شۇ قورغان يېنىدىن لۇتپۇللا ۋە باشقا ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ جەسەتى تېپىلدى. خەلق ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ ئۇلارنى يەرلىكىدە قويدى.

كىشىلەر بۇ ئۇنتۇلماس بىر كۈن، قىساس ئېلىنغان كۈن دېيىشتى.

كىشىلەر ئاشۇنداق پارلاق سەھەردە قاراڭغۇ كېچىنى يورۇتۇپ غىل - پاللا قىلىپ ئۆتۈپ كەتكەن نۇرلۇق يۇلتۇزنى كۆرگەندەك بولدى.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئوت يۈرەك شائىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپنى خاتىرىلەش ئۈچۈن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1956 - يىل 8 - ئايدا ئۇنى ئىنقىلابىي قۇربان دەپ تونۇشنى قارار قىلدى. ئۇنىڭ ئىسمى جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ تارىخ سەھىپىسىگە يېزىلدى.

ۋەتەنپەرۋەر ئىلغار ياشلارنىڭ مۇنەۋۋەر ۋەكىلى

— ئىنقىلابىي قۇربان چاۋ گورىن توغرىسىدا

جۇ ياڭگۇي (قەلەم تەۋرەتكەن)، شېڭ دېجۇن، لۇ ياپىڭ

1938 - يىلىنىڭ بىر كۈنى، شىنجاڭ چېگرا مۇدا-
پىئە دوبەن مەھكىمىسىنىڭ يېنىدىكى يامۇلىنىڭ سىرتقى
دەرۋازىسى تۈۋىدە شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ ئوقۇغۇچىلار
تەشۋىقات ئەترىتى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋى-
قات ئېلىپ بېرىپ، ئاممىنى ھوشيارلىقنى ئۆستۈرۈپ،
جاسۇسلارنى تازىلاپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئار-
قا سەپنىڭ جەمئىيەت ئامانلىقىنى مۇستەھكەملەشكە سە-
پەرۋەر قىلىۋاتاتتى. شۇ ئەسنادا قولىدا سېتىقچىلىق سۆۋە-
تىنى كۆتەرگەن بىر بوۋاي ئامما ئارىسىنى ئارىلاپ جېنى-
نىڭ بارىچە خېرىدار چاقىرىپ تەشۋىقاتقا تەسىر يەتكۈزۈپ،
ئاممىنىڭ نارازىلىقىنى قوزغايدۇ، كۆپچىلىك ئۇنى سۈ-
رەن سالماسلىققا ئۈندىسە ئۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياپون
باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقاتىغا ھۇجۇم قىلىدۇ، بۇ-
نىڭ بىلەن ئوقۇغۇچىلار ۋە ئاممىنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ—
بۇ قېرى چوقۇم ياخشى نىمە ئەمەس دېيىشىدۇ - دە،
بەزىلەر ئۇنىڭ يېنىنى ئاختۇرۇپ دېگەندەك ياپون باي-

رىقىدىن بىرنى تېپىپ چىقىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئاممىنىڭ غەزىپى تېخىمۇ ئۆرلەپ، مۇشتلىرىنى شىمايلىتىشىپ بۇ «ياپون جاسۇسى» نى راسا ساۋىماقچى بولۇشىدۇ. بۇ چاغدا تەشۋىقات ئەترىتىدىكى ئوقۇغۇچىلار بوۋاينى ئەھدى قوغدىمىسا بولمايدىغانلىقىنى پەملەپ ئاممىغا: بۇ بوۋاي جاسۇس ئەمەس، تەشۋىقات ئەترىتىمىزنىڭ ئارتىسى، رول ئېلىۋاتىدۇ، — دەپ چۈشەندۈرىدۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇ يەنىلا تاياقتىن خالى بولالمايدۇ. بوۋاينىڭ رولىنى شۇنداق قاملاشتۇرۇپ ئوينىغان ئاممىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك قىزغىنلىقىنى ئۇرغۇتقان بۇ ياش — شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ ئىلغار ئوقۇغۇچىسى چاۋگورىن ئىدى. ئۇ، لىن جىلۇ، چى تيەنمىن قاتارلىق كومپارتىيە ئەزالىرى، دۇ جۇڭيۈەن، ماۋدۇن قاتارلىق مەشھۇر ۋەتەنپەرۋەر زاتلار ۋە ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ تەربىيىسىدە يېتىلگەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ۋەتەنپەرۋەر ئىلغارلاردىن بولۇپ، كوممۇنىستىك غايىگە، كۆپ تەرەپلىمە تالانتقا ئىگە، ئالغا ئىنتىلىشچان ئىنقىلابىي ياش ئىدى. بىراق بۇ ۋەتەنپەرۋەر ياش 1942 - يىلى جاللات شېڭ شىسەي تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى. ئىلگىرى شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلىگەن پېشقەدەم ئىنقىلابچىلار كۆپ يىللاردىن بۇيان، چاۋ گورىننى ئىنقىلابىي قۇربان دەپ تونۇشنى تۇۋشمۇ تۇشتىن تەلەپ قىلىپ كەلگەنىدى. 1985 - يىل 12 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى چاۋ گورىننى ئىنقىلابىي قۇربان دەپ تونۇشنى قارار قىلدى.

شىنجاڭغا بارىمەن

چاۋ گورىن (تەخەللۇسى خەن مو) قەمەرىيە 1920 - يىل 8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ لىڭشيا (خېجۇ) شەھىرى ئەتراپىدىكى نەنلۇڭ يېزىسىنىڭ چاۋ جىيا (چاۋ جەمەتىدىكىلەر) كەنتىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ ئاتا - بوۋىسى ئەمگەكچان، ئاقكۆڭۈل دېھقان بولۇپ، بىر نەچچە مو يەرنى تېرىش بىلەن تۇرمۇشىنى ئاران قامداپ كەلگەن. دادىسى چاۋ زىخې كونا ئارمىيىدە چاكار بولۇپ ئىشلىگەن. ئانىسى مەلۇماتلىق، ئەخلاقلىق ئايال ئىدى. چاۋ گورىن كىچىكىدىنلا ئەمگەكنى سۆيەتتى، چوشقا، توخۇ، كالا بېقىش، تېزەك تېرىش قاتارلىق چامىسى يېتىدىغانلىكى ئىشلارنى قىلىپ ئائىلىسىگە ياردەملىشەتتى. ئائىلىسىدىكىلەر ئۇنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى. ئوقۇش يېشىغا يەتكەندە ئانىسى ئۇنى خېجۇ شەھىرىدىكى جۇڭشەن باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئوقۇشقا بېرىدۇ. ئۇ تىرىشىپ ئوقۇپ، ئوقۇتقۇچىلارنى ھۆرمەتلەيدۇ.

1928 - يىلى، گەنسۇدا قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بېرىدۇ. مىلىتارىستلار خۇيزۇ، خەنزۇ مىللەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەردىن پايدىلىنىپ مىللىي قىرغىنچىلىق پەيدا قىلىدۇ. شۇ ۋاقىتتىكى قىرغىنچىلىقتا ئۇنىڭ بوۋىسىنىڭ بېشى چېپىلىپ كېتىدۇ. بۇ ئەنسىزچىلىك يىللاردا يۇرتىدا تۇرۇشقا مۇمكىن بولمىغاچقا

1930 - يىلى چاۋ گورىننىڭ ھاممىسىنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر شىنجاڭغا بارماقچى بولىدۇ، تاغىسى بىلەن مومىسىمۇ ئۇلار بىلەن بىللە مېڭىش قارارىغا كېلىدۇ. مومىسى چوڭ نەۋرىسى چاۋ گورىننى بەكمۇ ياخشى كۆرگەچكە ئۇنىمۇ بىرگە ئېلىپ ماڭماقچى، چاۋ گورىننىڭ ئاتا - ئانىسىمۇ ئارقىدىنلا يولغا چىقماقچى بولۇشىدۇ. ئەمدىلا 10 ياشقا كىرگەن چاۋ گورىن 1930 - يىلى 7 - ، 8 - ئايلاردا سۆيۈملۈك ئاتا - ئانىسى ۋە ئۇماق ئىنىسىدىن ئايرىلىپ' جاھاندارچىلىق قىلىش ئۈچۈن، مومىسى بىلەن شىنجاڭغا قاراپ يول ئالىدۇ. نۇرغۇن جەۋرى - جاپالارنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ ئۈچ ئايدىن ئارتۇق يول يۈرۈپ، 1930 - يىلى كۈزدە دىخۇا (ئۈرۈمچى) غا يېتىپ كېلىدۇ.

ئىنقىلابىي ئاقارتىش

چاۋ گورىننىڭ شىنجاڭغا كەلگەن ۋاقتى دەل گەنسۇ خېجۇلۇق مىلىتارىست جىن شۇرېننىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان ۋاقتى ئىدى. يۇرتداشلىق مۇناسىۋىتى بىلەن تاغىسى بىلەن ھاممىسىنىڭ يولدىشى جىن شۇرېننىڭ قېشىدا قارا خىزمەتچى بولۇپ ئىشلەيدۇ. ئۇلار ھانجۇ قەلئەسىدىن بىر كىچىك قورانى ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇرىدى. مومىسى نەۋرىسىگە بەكمۇ ئامراق ئىدى، ئۇنىڭ مەكتەپتە ئوقۇشىنى، ئوي - ئوچاقلىق بولۇشىنى

ۋە نام چىقىرىشنى تېخىمۇ ئارزۇ قىلاتتى. شۇڭا ئورۇنلىشىپ بولۇپلا چاۋ گورىننى لۇكيۇ ئۇيۇشمىسى باشقۇرغان جۇڭسەن باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئاپىرىپ بېرىدۇ. ئۇ تىرىشىپ باشتىن - ئاخىر ياخشى ئوقۇيدۇ، رەسىم سىزىشقا بەكمۇ قىزىقىدۇ، ئەينى ۋاقىتتا ئۇ «خادىمىن» ماركىلىق تاماكىنىڭ قېپىغا بېسىلغان شىجۇي تىياتىرىدىكى «ئەجنەبى» سۈرىتىنى تەقلىد قىلىپ سىزىشنى تولىمۇ ياخشى كۆرەتتى. گۈەن گۇڭ، خۇاڭ تيەنبانىڭ سۈرەتلىرىنى ئەينەن سىزغانلىقى ئۈچۈن نۇرغۇن يۇرتداشلىرى ئۇنى ئۆيلىرىگە چاپلىۋېلىشقانىدۇ. ئۇ رەسىم سىزىشنى ياخشى كۆرۈپلا قالماستىن، تەنتەربىيە ۋە مۇزىكا ھەۋەسكارى ئىدى. قىزىقىش دائىرىسىنىڭ كەڭرىلىكى — ئۇنىڭ كېيىنكى كۈنلەردىكى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتقۇزۇش خىزمىتى ئۈچۈن پۇختا ئاساس سالغانىدى.

1934 - يىل 7 - ئايدا، ئۇ جۇڭسەن باشلانغۇچ مەكتىپىنى پۈتتۈرۈپ، ئۆلكىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تولۇقسىز سىنىپىغا ئوقۇشقا كىردى. ئوتتۇرا مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن، دادىسى بىلەن تاغىسى ئىشسىز قالغانلىقتىن ئائىلە ئىقتىسادى بىر قەدەر قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالىدۇ. ئۇ پەقەت ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بېرىلگەن ئوقۇش پۇلىغىلا تايىنىپ ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئۇستى بېشى كونا بولغاچقا بەزى ساۋاقداشلىرى ئۇنى كۆزگە ئىلمايدۇ. ئۇ ئۆسەك گەپ - سۆزلەرگە قۇلاق

سالماي قەيسەرلىك بىلەن قېتىرقىنىپ ئۆگەنگەچكە ئۇ-گىنىش نەتىجىسى باشتىن - ئاخىر سىنىپ بويىچە ئال-دىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.

1935 - يىلى، كومپارتىيە ئەزاسى ۋاڭ شۇچىڭ (يۈي شۇسۇڭ) جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىنىڭ باش كاتىپى، شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ مۇدىرى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۆتەيدۇ. ئۇ مەكتەپكە كەلگەندىن كېيىن، پەقەت ماتې-ماتىكا، فىزىكا، خىمىيە دەرسلا تەسىس قىلىنغان ئەھ-ۋالنى ئۆزگەرتىپ سىياسىي دەرسىمۇ تەسىس قىلدى ھەمدە ۋاڭ شۇچىڭنىڭ ئۆزى سىياسىي دەرس بېرىشنى ئۈستىگە ئېلىپ، ئوقۇغۇچىلارغا ماركسىزم - لېنىنىزمنى، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى مۇنقەرز-لىكتىن قۇتقۇزۇشنى، ئالتە بۈيۈك سىياسەتنى تەشۋىق قىلىدۇ. چاۋگورىن ماركسىزملىق مەرىپەت تەربىيىسىگە ئېرىشىشكە باشلايدۇ ھەمدە 1931 - يىلدىكى «18 - سېن-تەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن، ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ تو-مۇر تاپىنى ۋەتىنىمىزنىڭ شەرقىي شىمالدىكى گۈزەل تاغ - دەريالىرىنى نابۇت قىلىپلا قالماي، بەلكى قەدەممۇ قەدەم ۋەتىنىمىزنىڭ مۇقەددەس زېمىنىغە ئىچكىرىلەپ كىرىپ ئىشغال قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشىنىدۇ. مىللەتنىڭ ھالاك بولۇش خەۋپى ئۇنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك قىزغىنلى-قىنى ئۇرغىتىدۇ. ئۇ بىر قىسىم ئىلغار ساۋاقداشلىرى بىلەن بىرلىكتە قۇرۇلغىنىغا ئۇزۇن بولمىغان ئىلغار تەش-

كىلات – «شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تىن رۇش ئۇيۇشمىسى» غا كىرىپ، ئۇيۇشمىنىڭ ياپون باس- قۇنچىلىرىغا قارشى تۈرلۈك پائالىيەتلىرىگە پائال قات- نىشىدۇ. دائىم تىياتىرخانىلارغا بېرىپ ئاممىغا ياپونغا قارشى تەشۋىقات ماتېرىياللىرىنى ئوقۇپ بېرىدۇ. ئۇ يەنە 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇش- ما تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ موزىكا گۇرۇپپىسىغا قاتنى- شىپ، موزىكا بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقات ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. ھەممىشە جاھانگىر- لىككە قارشى ئۇيۇشمىنىڭ رادىئو ئىستانسىسىغا بېرىپ ئويۇن كۆرسىتىدۇ. بۇ جەرياندا ئۇ شىنجاڭدىكى ئا- تاقلىق رەسسام دەي پېڭيىڭنىڭ يېتەكلىشى ئارقىسىدا رەسساملىق تېخنىكىسى جەھەتتە زور ئىلگىرىلەيدۇ، ياغاچ ئويمىچىلىقىنىمۇ ئۆگىنىۋالىدۇ - دە، رەسىم سىزىش ۋە ياغاچ ئويمىچىلىق بىلەن ياپون باسقۇنچى- لىرىغا قارشى تەشۋىقات ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا باش- لاپ زور تەسىر قوزغايدۇ.

تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان 3 يىل جەر- ياندا ئۇ ماركسىزملىق مەرىپەت تەربىيىسىگە ئۇچ- راشقا باشلاپ ۋەتىنىنىڭ مۇنقەرزلىك خەۋپىدىن ئىبارەت ھالقىلىق پەيتتە تۇرۇۋاتقانلىقىنى چۈشىنىدۇ. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى مۇنقەرز- لىكتىن قۇتۇلدۇرۇش قىزغىنلىقى يۇقىرى پەللى- گە كۆتۈرۈلىدۇ.

غايە نۇرى

1937 - يىلى 7 - ئايدا، چاۋگورىن ئۆلكىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تولۇقسىز سىنىپىنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرۈپ شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ تولۇق ئوتتۇرا سىنىپىغا كىردى. ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭ شۆيۈەن پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە بىردىن - بىر ئالىي بىلىم يۇرتى ئىدى. ماركسىزملىق تەربىيە ئومۇملاشقان، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتقۇزۇش تەربىيىسى ئىنتايىن جانلانغانىدى، بولۇپمۇ «7 - ئىيۇل» لۇگوچياۋ ۋەقەسىدىن كېيىن، شۆيۈەنىڭ ياپونغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتقۇزۇش پائالىيىتى تېخىمۇ ئەۋج ئالدى.

پارتىيىمىز شېڭشىسەي بىلەن ياپونغا قارشى مىللىي بىرلىكسەپ تۈزگەندىن كېيىن، 1938 - يىلى 3 - ئايدا، كومپارتىيە ئەزاسى لىن جىلۇ، چېن تيەنمىن ۋە ياڭمېيشېڭ قاتارلىقلار شىنجاڭغا كېلىپ، شىنجاڭ شۆيۈەنگە خىزمەتكە تەقسىم قىلىنىدى. لىن جىلۇ ئىلمىي مۇدىرلىققا، چېن تيەنمىن كاتىپ قوشۇمچە ئوقۇتقۇچىلىققا، ياڭمېيشېڭ ھەربىي تەلىم - تەربىيىچىلىككە تەيىنلىنىدى. ئۇلار شۆيۈەنگە كەلگەندىن كېيىن ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن يەنئەن ياپونغا قارشى ھەربىي - مەھۇرىي داشۆنىڭ مەكتەپ ئىستىلى بويىچە ئوقۇغۇچى

لارنى مەكتەپ قۇرۇش ئەمگىكى ئېلىپ بېرىشقا يېتەكلەپ، ئوقۇتۇش مۇھىتىنى تەرتىپكە سېلىپ، نەزەرىيىنى ئەمەلىيەتكە تەتبىقلاشتىن ئىبارەت يېڭى ئوقۇتۇش ئىستىلىنى ئورنىتىدۇ. لىن جىلۇ قاتارلىق كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە پۈتۈن مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلار بىر ئاي جىددىي، جاپالىق ئەمگەك قىلىپ، مەكتەپ ئىچىدىكى يوللارنى تۈزلەپ، كۆچەت تىكىپ، توپ مەيدانىنى ئاغدۇرۇپ قايتا تۈزلەپ، سىنىپ - ياتاقلارنى ئاقارتىپ، ئىشىك - دېرىزە، ئۈستەل - ئورۇندۇقلارنى رېمونت قىلىپ مەكتەپنى يېڭى تۈسكە كىرگۈزىدۇ. ئوقۇغۇچىلارنىڭ روھىي كەيپىياتىدىمۇ كۆتۈرەڭگۈ ھالەت بارلىققا كېلىدۇ. چاۋگورىن مەكتەپ قۇرۇش ئەمگىكىگە پائال قاتنىشىپ، ھېرىپ - چارچاش ۋە پاسكىنىلىقتىن قورقماي لىن جىلۇنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولىدۇ. مەكتەپنىڭ يېڭى قىياپىتىنى كۆرگەن چاۋگورىن كۆپنىڭ كۈچىنىڭ ئۇلۇغلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىدۇ. لىن جىلۇ ۋەزىيەتنىڭ يۈزلىنىشىگە قاراپ پۈتۈن مەكتەپتىكىلەرگە «ئىتتىپاق بولۇش، جىددىي بولۇش، ئاددىي - ساددا بولۇش، جانلىق بولۇش» تىن ئىبارەت سەككىز سۆزلۈك مەكتەپ مىزانىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالغا ئىنتىلىش، قېتىرقىنىپ ئۆگىنىش كەيپىياتى كۈنسايىن يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ. لىن جىلۇ قاتارلىقلار ماركسىزم - لېنىنىزم نەزەرىيىسى تەربىيىسىگە ئىنتايىن ئېتىبار بېرىپ،

ئوقۇغۇچىلارنىڭ توغرا دۇنيا قاراش تىكلىشىگە ياردەم قىلىدۇ. ئۇلار سىياسىي دەرسنى كۆپەيتىپلا قالماستىن يەنە، بەزى يېڭى دەرسلەرنى تەسىس قىلىدۇ. لىنجىلۇ «سىياسىي ئىقتىساد ئىلمى»، «خەلقئارا سىياسەت ۋە ئېقىم سىياسىتى» دىن، لىبۇنياڭ «بىرلىكسەپ نەزەرىيەسى» دىن، چىتىيەنمىن «جۇڭگو ئىجتىمائىي تارىخى»، «جۇڭگو ئىقتىسادىي جۇغراپىيەسى»، «مائارىپ تەرەققىيات تارىخى» دىن، شۇيلياڭ «جۇڭگو تارىخى» قاتارلىقلاردىن دەرس بېرىدۇ. ئۇلار ماركس، لېنىن ئەسەرلىرى ياكى ماركسىزم-لېنىنىزم كۆز قارىشى بويىچە يېزىلغان دەرسلىكلەرنى ئاساسىي ئوقۇتۇش ماتېرىيالى قىلىدۇ. لىنجىلۇ ئوقۇغۇچىلارغا دائىم: «بىزنىڭ نەزەرىيە ئۆگىنىشتىن مەقسىتىمىز ئۇنى ئىشلىتىش، ھەرگىزمۇ ئۆزىمىزگە بېزەك بېرىش ئەمەس. ياشلار ئۆزىنى جەمئىيەتنىڭ تۇۋرۇكى قىلىپ يېتىشتۇرۇشى، ھەقىقىي بىلىمگە ئىگە بولۇشى لازىم. قۇرۇق ئابرويىنىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوق. يۇزەكىلا تەتقىق قىلىپ بولدى قىلىش، چوڭقۇر ئىگىلەشكە ئىنتىلمەسلىك پوزىتسىيەسى ئىستىقبالىمىزغا نوقسان يەتكۈزىدۇ» دەپ تەلىم بېرىدۇ. لىنجۇلۇ قاتارلىقلارنىڭ تەربىيەسىدە چاۋگورىن ئىنقىلاب نەزەرىيەسىنى قانماي ئۆگىنىدۇ. سىياسىي دەرسنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلاپ، دەرستىن كېيىن خاتىرىسىنى ئەستايىدىل رەتلەپ چىقىدۇ، قىرائەتخانا ۋە ساۋاقداشلىرىدىن ماركسىزم-لېنىنىزم ئەسەرلىرىنى ئارىيەت ئېلىپ

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئوقۇپ، مەخسۇس تېمىلاردا ئېلىپ بېرىلىدىغان مۇھاكى-مە يىغىنلىرىغا پائال تەييارلىق قىلىدۇ. ئۆزىدە كوممۇ-نىزم غايىسى ئۈچۈن كۈرەش قىلىش ئىدىيىسىنى روشەن تىكلەشكە باشلاپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتقۇزۇش پائالىيەتلىرىگە پائال قاتنىشىپ، بۇ پائالىيەتنىڭ ئاكتىپلىرىدىن بولۇپ قال-دۇ. مەكتەپتە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ناخشا ئېيت-تىش دولقۇنى كۆتۈرۈلۈپ، ناخشا ھەۋەسكارلىرى «قىلىچ مارشى» قاتارلىق ياپونغا قارشى ناخشىلارنى ئېيتىشقا ئۇيۇشتۇرۇلىدۇ. چاۋگورىنىڭ قوبۇل قىلىشى تېز، ئاۋا-زى جاراڭلىق بولغانلىقتىن ئۇ ئالدى بىلەن ئۆگىنىۋې-لىپ ساۋاقداشلىرىغا ئۆگىتىدۇ، ساۋاقداشلىرى ئاممىغا ئۆگىتىدۇ. شۇنداق قىلىپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ناخشىلار ناھايىتى تېزلا ئۈرۈمچىنىڭ چوڭ-كىچىك كو-چىلىرىغا تارقىلىپ، ئاممىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى قىزغىنلىقىنى ئۇرغىتىدۇ.

لىن جىلۇ — سەنئەت تالانتىغا ئىگە ئىنقىلابچى. ئۇ شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن ناخشا-مۇزىكىلارنىڭ كونا، چاكىنىلىقى، دەۋرنىڭ تەلىپىگە ماسلىشالمايۋاتقانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىپ، دۈشمەنگە قارشى درامىلارنى ئويناشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. دراما ئويناش پائالىيە-تى ئەڭ ئالدى بىلەن شۆيۈەندە قانات يايىدۇ. لىن جى-لۇ چاۋگورىندا رول ئېلىش تالانتىنىڭ بارلىقىنى باي-قاپ ئۇنى يېتەكلەيدۇ، بۇنىڭ بىلەن چاۋگورىن ياپونغا

قارشى ئـويىنالغان درامىلاردىكى ئاساسلىق ئارتىس بو-
لۇپ قالىدۇ ھەمدە مەكتەپتە ئوينالغان ياپونغا قارشى
تۇنجى دراما «خۇاڭفېيلۇڭ» دا باش قەھرىمان خۇاڭ-
فېيلۇڭنىڭ رولىنى ئېلىپ چىقىدۇ. شۇنداقلا لىن جىلۇ
ئۆزى يېزىپ ئۆزى رېژىسسورلۇق قىلغان دراما «سىگ-
نال» نى ئوينىشقا قاتنىشىدۇ. بۇ دراما ئالىي، ئوت-
تۇرا مەكتەپلەر بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن دراما مۇسابىقى-
سىدە 1 - لىككە ئېرىشىدۇ. كوچىلاردا گەردىم بىلەن ئو-
يۇن قويغاندا ئۇ ئۆز تالانتىنى تېخىمۇ نامايەن قىلىدۇ.
مانا بۇ پائالىيەتلەر جەريانىدا چاۋگوردىنىڭ لىن جىلۇ
بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى قويۇقلىشىپ تېخىمۇ كۆپ
تەربىيىگە ئىگە بولىدۇ. چوڭقۇر دوستلۇق ئورنىتىدۇ.
شۆيۈەندىكى ئوقۇغۇچىلار لىن جىلۇ قاتارلىق كومپار-
تىيە ئەزالىرىنىڭ تەربىيىسىدە تېز ئۆسۈپ يېتىلىۋاتقان-
لىقىغا شېڭشىسەي ئىنتايىن ئۆچمەنلىك بىلەن قارايدۇ،
ئۇ كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ ياشلار ئارىسىدىكى تەسىرى-
نى چەكلەش مەقسىتىدە 1939 - يىلىنىڭ بېشى «ئايرىم
ۋەزىپىگە قويۇلىدۇ» دېگەننى باھانە قىلىپ لىن جىلۇ، چى-
تيەنمىن قاتارلىق يولداشلارنى ئورۇمچىدىن يۆتكىۋېتى-
دۇ. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان چاۋگوردىنىڭ ئۇلاردىن
ئايرىلىشقا كۆزى قىيمايدۇ، ئۇلارنى يوقلاپ بېرىپ يول-
يورۇق سورايدۇ. لىن جىلۇ بىلەن چى تيەنمىنمۇ مېڭىش
ئالدىدا ساۋاقداشلارغا ئايرىلىش سۆزى قىلىپ لىن-
جىلۇ: «تۇرمۇشتا ئاددىي - ساددا، ئىددىيىدە بىردەك بو-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

لۇغلار»، «ھەممە ئىشتا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشنى مەقسەت قىلىڭلار»، «شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش، جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ ئازادلىقى ۋە ھاياتلىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلىڭلار» — دەيدۇ؛ چىيتيەنمىن: «خىزمەت جەريانىدا ئۆگىنىڭلار، ئۆگىنىش داۋامىدا خىزمەت قىلىڭلار» — دەيدۇ. چاۋگورىن ئۇلارنىڭ ئايرىلىش ئالدىدا قىلغان سۆزىنى خاتىرىلىۋالىدۇ ھەمدە «مەن چوقۇم ئۇلارنىڭ بىزگە قالدۇرغان قىممەتلىك تەلىمىنى رېئاللىققا ئايلاندۇرىمەن» دەپ ئىرادە باغلايدۇ. لىن جىلۇ قاتارلىق كىشىلەر گەرچە شىنجاڭ شۆبىۋەندىن ئايرىلغان بولسىمۇ لېكىن ئۇلار تارقاتقان ئىنقىلابىي ئىدىيە چاۋگورىن ۋە باشقا ساۋاقداشلىرىنىڭ قەلبىگە چوڭقۇر ئورناپ ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىگە يېتەكچىلىك قىلىدۇ.

ساغلام ئۆسۈپ يېتىلگەن ئۈچ يىل

لىن جىلۇ يۆتكىلىپ كەتكەندىن كېيىن، كومپارتىيە ئەزاسى گوچۇنزې شىنجاڭ شۆبىۋەنىنىڭ ئىلمىي مۇدىرلىقىغا تەيىنلىنىدۇ. ئۇ لىن جىلۇنىڭ ھاۋالىسىگە بىنائەن چاۋگورىننى داۋاملىق تەربىيىلەيدۇ. شۆبىۋەنىنىڭ مۇدىرلىقىنى مەشھۇر ۋەتەنپەرۋەر زات دۇجۇڭيۈەن ئۆتەيدۇ. ئۇ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا ياردەم بېرىش، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن ئىقتىساس ئىگىلىرى تەربىيىلەشكە پۈتۈن قان-تەرىنى سەرپ قىلىدۇ.

1939 - يىلى 7 - ئايدا، چاۋگورىن تولۇق ئوتتۇرا سىنىپنى پۈتتۈرۈپ، 9 - ئايدا شۆيۈەننىڭ تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا كىرىدۇ. ئۇ ماركىس، لېنىن ۋە ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى تېخىمۇ ئەستايىدىل ئۆگىنىدۇ. 1939 - يىلى 2 - ئايدا «شىنجاڭ گېزىتى» دە رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ پارتىيە 6 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 6 - ئومۇمىي يىغىنىدا قىلغان «يېڭى باسقۇچ ھەققىدە» دېگەن دوكلاتى ئېلان قىلىنغاندا چاۋگورىن گېزىتنى تېپىپ كېلىپ ئەستايىدىل كۆرۈپ چىقىدۇ ۋە خاتىرە قالدۇرىدۇ. 1940 - يىلى 1 - ئايدا، ئۇ خەلقئارا كىتابخانىدىن «سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسى (بولشېۋىكلار) نىڭ تارىخى» دېگەن كىتابنى سېتىۋېلىپ خۇددى ئەڭگۈشتەر تېپىۋالغاندەك ئىنتايىن خۇشال بولىدۇ ھەمدە كونكرېت ئۆگىنىش پىلانى تۈزۈپ چىقىپ ئىككى ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت سەرپ قىلىپ بۇ كىتابنى ئەستايىدىل ئوقۇپ چىقىدۇ. نەزەرىيە ئۆگىنىشنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، ئەينى ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ سىنىپىدا پەلسەپە، سىياسىي ئىقتىساد قاتارلىق تەتقىقات گۇرۇپپىلىرى ئۇيۇشتۇرۇلىدۇ. ئۇ بۇ گۇرۇپپىلارنىڭ پائالىيىتىگە پائال قاتنىشىپ، ئەستايىدىل ماتېرىيال كۆرۈپ تەتقىقات دوكلاتلىرىنى يېزىپ چىقىدۇ. 1940 - يىلى 9 - ئايدا، ئۇ، پۈتۈن سىنىپتىكى ساۋاقداشلىرى بىلەن بىرلىكتە قىشلىق كانىكۇلدىكى جەنۇبىي شىنجاڭغا ساياھەتكە بېرىش ئۆمىكىگە قاتنىشىپ جەنۇبىي شىنجاڭغا

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بىرىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردۇ ۋە ياپون باسقۇنچىلى-
رىغا قارشى ئۇرۇشنى تەشۋىق قىلدۇ. ئۇ، خىزمەتلەرنىڭ
شۇنچە ئالدىراشلىقىغا قارىماي ۋاقىت چىقىرىپ ستا-
لىنىنىڭ «مىللىي مەسىلە ھەققىدە»، لېۋابرومېۋىچ لىئۇن
تېۋنىڭ «سىياسىي ئىقتىساد ئېلىمىدىن لېكسىيە»، خۇ-
شىگىنىڭ «دىئالېكتىكا ماتېريالىزم ھەققىدە دەسلەپكى
ساۋات» قاتارلىق نۇرغۇن ئىنقىلابىي كىتابلارنى ئوقۇپ
چىقىدۇ. 1941-يىلى 5-ئايدا ئۇلار مەكتەپكە قايتىپ
كېلىدۇ. ئەينى ۋاقىتتىكى ۋەزىيەتنىڭ ناھايىتى جىددىي
بولۇشىغا قارىماي ئۇ يەنىلا يازلىق كانىكولىدا ستالى-
نىڭ «لېنىنىزم مەسىلىسى»، «لېنىن تاللانما ئەسەرلىرى»
قاتارلىق كىتابلارنى ئوقۇپ چىقىش پىلانىنى
تۈزۈپ چىقىدۇ. ئۇ ماركسىزم-لېنىنىزم نەزەرىيىلىرى-
نى ئۆگىنىش ئارقىلىق سىياسىي جەھەتتىكى ھەق-نا-
ھەقنى پەرقلەندۈرۈش، مەسىلىلەرنى كۆزىتىش ۋە بىر
تەرەپ قىلىش ئۇسۇلىنى ئېنىق ئايرىۋالىدۇ. چىردىگەن،
جىنايەت بىلەن تولغان كونا جەمئىيەتتىن نەپرەتلىنىپ،
سوتسىيالىزمغا تەلپۈنىدۇ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئىنتايىن
سۆيىنىدۇ. ئۇ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سوتسىيالىستىك قۇ-
رۇلۇشتىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرى تونۇشتۇرۇلغان كىنولارنى
كۆرگەندىن كېيىن ئىنتايىن ھاياجانلىنىپ خاتىرىسىگە:
سوۋېت ئىتتىپاقى «ھەقىقەتەن پۈتۈن دۇنيا ۋە ئىنسانى-
يەت تارىخىدىكى ئەڭ ئىلغار دۆلەت بولۇشقا مۇناسىپ
ئىكەن. ئۇلار دۇنيا تىنچلىقىنى ھەقىقىي قوغداپلا قال-

ماي، بەلكى دۇنيا تىنچلىقىنى قوغداشقا قۇربى يېتمىد-
غانلىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ!» دەپ يازىدۇ. ئۇ ئېقىم
ھەممىلىرىگە تولىمۇ كۆڭۈل بۆلەتتى. گېزىت ئوقۇشنى
ياخشى كۆرەتتى. ئۇ دۇنيا ۋە جۇڭگو زېمىنىنىڭ خەر-
تىسىنى سىزىپ، كۈندىلىك گېزىتتىن كۆرگەن دۇنيا ۋە-
زىيىتى ۋە ياپونغا قارشى ئۇرۇش ھەققىدىكى خەۋەرلەر-
نى ئۇنىڭغا خاتىرىلىمەكچى بولىدۇ. كىشىلىك تۇرمۇشقا
دىيالېكتىكا ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم
نۇقتىسىدىن نەزەرى بىلەن قارايدۇ، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «مې-
نىڭچە بىزدە ئىنسانلاردا ئورتاق بولۇشقا تېگىشلىك
بەخت - سائادەت بولۇشى لازىم. لېكىن بۇ بەخت - سا-
ئادەتنى ئىنسانلار ئۆزى يارىتىشى لازىمكى ھەرگىزمۇ
ئۆزلىكىدىن كەلمەيدۇ. چوقۇم ھازىر مەۋجۇت بولۇپ
تۇرغان نامۇۋاپىق كونا، چىرىك، مۇدھىش ئىجتىمائىي
تۈزۈم بىلەن كۈرەش قىلىش لازىم. ئىنسانلار دۇنيادا
ياشاش ئۈچۈن ھازىرقى بارلىق نامۇۋاپىق توسالغۇلار
بىلەن كۈرەش قىلىشى لازىم، ئەگەر ئىنسانلاردا ھەقى-
قەت ئۈچۈن قۇربان بولۇش روھى بولمايدىكەن، كېسىپ
ئېيتالايمەنكى مۇۋاپىق، بەختلىك، كۆڭۈللۈك يېڭى جە-
مئىيەت سىزنى ئىزدەپ كەلمەيدۇ. ئەكسىچە بىر ئا-
دەم ئىنسانىيەتنىڭ ھەقىقىي بەخت - سائادىتى ئۈچۈن
كونا، نامۇۋاپىق جەمئىيەت بىلەن كۈرەش قىلماي،
پەقەت بەختلىك، خاتىرجەم ياشاشنى ئويلايدىكەن بۇ
مۇمكىن ئەمەس. ئېرىشكەن ھالەتتىمۇ ئۇ نۇرغۇن كى-

شەلەرنىڭ قان - تەرىنى سۈمۈرگەن ھارامتاماقلاردۇر، ئۇلار ھامان دەۋرىنىڭ ئۇلۇغ ئېقىمى تەرىپىدىن شاللىۋېتىلىدۇ.» بۇ سۆزلەردىن چاۋگورنىنىڭ كونا دۇنيانى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ ئىنسانىيەتكە بەخت يارىتىشتەك كوممۇنىزم ئىدىيىسى چاقناپ تۇرىدۇ. ئۇ خەلق ئۈچۈن ياشاشقا، ھەرگىزمۇ جەمئىيەتتىكى ھارامتاماقلاردىن بولۇپ قالماسلىققا ئىرادە باغلايدۇ، ئۇ شەخسىيەتچىلىكتىن بەكمۇ يىرگىنەتتى. ئۇ: «شەخسىيەتچىلىك كوللىكتىپ مەنپەئەتكە تۈپتىن زىت كېلىدۇ»، «كوللىكتىپ مەنپەئەتى ئۈچۈن شەخسىي مەنپەئەتنى شەرتسىز قۇربان قىلىشقا بولىدۇ»، دۆلەت ھالاكەت گىردابىدا تۇرۇۋاتقان جىددىي پەيتتە، بىر ئوت يۈرەك ياشتا «مۇستەقىللىق ۋە ئەركىنلىك ئۈچۈن كۆز قارىچۇقى ئويۇلۇپ يۈرىكى سۇغۇرۇلغان تەقدىردىمۇ ئاخىرغىچە كۈرەش قىلىش» ئىرادىسى بولۇش كېرەك دەيدۇ. چاۋگوردىن شۇنداق دېگەن ھەمدە شۇنداق قىلدى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقات رەسىملىرىنى سىزىش، دراما ئويناش ئۈچۈن ئىشتىن سىرتقى ۋاقتى ۋە ئۇيقۇسىنى قۇربان قىلىپ ئۆزىنى ئۇنۇتقان ھالدا خىزمەت قىلىدۇ، ئۇلۇغ غايىگە بولغان ئىنتىلىشىنى ياپونغا قارشى تەشۋىقات خىزمىتىنىڭ ئەمەلىيىتىگە سىڭدۈرىدۇ.

چاۋگوردىن ئۆزىنىڭ ئىدىيىۋى ئەھۋالىنى خۇلاسىلاپ ئالغا بېسىش قەدىمىنى خاتىرىلەش، يېزىقچىلىق ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن مۇدىر دۇجۇكيۇەننىڭ

ئوقۇغۇچىلار خاتىرە يېزىپ ئەركىن تۇرمۇشنى «دائىم، ھەر كۈنى، ئىزچىل يېڭىلاپ تۇرۇشى لازىم» دېگەن چاقىرىقىغا ئاكتىپ ئاۋاز قوشۇپ، 1939 - يىلى 2 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىن تارتىپ تا قولغا ئېلىنىشىنىڭ ئالدىغىچە خاتىرە يېزىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ خاتىرە يېزىشتىكى مەقسىتىنى شېئىر شەكلى بىلەن مۇنداق يازىدۇ:

ئۆتكەن تۇرمۇشۇمدىن يېزىپ خاتىرە،
يېتىلدۈرەي كۈرەش ئىقتىدارىمنى.
يېزىپ قەغەز يۈزىگە
پۈكەي يۈرەك قېتىمگە.
شۇنداق قىلسامىلا
ئىرىشەرمەن كەلگۈسىدە
پارلاق، بەختلىك(!!!) ئەتىگە!

چاۋ گورىنىڭ كۈندىلىك خاتىرىسىنى كۆرۈپ مۇدىر دۇجۇگېيۇەن ئۇنى ماختايدۇ ھەمدە ئۇنىڭ كۈندىلىك خاتىرىسىگە: «ياخشى خاتىرىلەپسىز»، «خاتىرىڭىز ئىنتايىن راۋان يېزىلىپتۇ، مۇشۇنداق تەرەققىي قىلىسىڭىز يازغۇچى بولۇپ يېتىلىشىڭىز تەس ئەمەس» دەپ يېزىپ قويىدۇ. خاتىرىسىدە ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىلەرگە قارىتا ئۇنىڭغا تەلىم بېرىدۇ. بىر قېتىم ساۋاقداشلىرى ئۇنى باھار بايرىمى پائالىيىتىگە تەييارلىق

كۆرۈشكە مەسئۇل بولۇشقا كۆرسىتىدۇ. ئۇ بۇنىڭ قىممىلىقىنى ھېس قىلغاندا مۇدىر دۇجۇكيۈەن ئۇنىڭ خاتىرىسىگە «ھەر قانداق ئىش تەجرىبىدىن ھوجۇتقا چىققىدۇ، رەئىس بولۇپ ئۆگىنىپ قالسا ئۇنىڭ قىممىتىنى ھېس قىلمايدۇ» دېگەن سۆزنى يېزىپ، ئۇنى يۈكنىڭ ئېغىرىنى زىممىسىگە ئېلىشقا جۈرئەت قىلىپ قەيسەرلىك بىلەن ئەمەلىيەتكە ئاتلىنىشقا رىغبەتلەندۈردى.

ياخشى ئۆگىنىش ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى، ياخشى ئۆگىنىپ ئىقتىدارلىق بولغاندىلا ياپونغا قارشى ئۇرۇشقا ياردەم بېرىپ چېكىرىنى كۈللەندۈرگىلى بولىدۇ. بۇ نۇقتىنى چاۋ گورسىن ئېنىق چۈشىنەتتى. بېراق ئەينى ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئىجتىمائىي خىزمىتى بەكمۇ ئالدىراش ئىدى، رەسىم سىزاتتى، درامىغا قاتنىشاتتى، بۇنىڭ ھەممىسى ياپونغا قارشى تەشۋىقاتنىڭ جىددىي ئېھتىياجى ئىدى. ھەم خىزمەت قىلىش، ھەم ياخشى ئوقۇشقا توغرا كېلەتتى. قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇنىڭغا ئۇ ھەر بىر مىنۇت ۋاقىتنى قەدىرلەپ، تېخىمۇ كۆپ ۋاقىتنى قولغا كەلتۈرۈپ ئۆگىنىشىم لازىم دەپ جاۋاب بېرىدۇ. 1939 - يىلى 11 - ئاينىڭ مەلۇم بىر كۈنى ئۇ «ئۆزىڭىزنى قانداق چېنىقتۇرماقچىسىز» دېگەن كىتابتىن «ئۆتۈپ كەتكەن ۋاقىت قايتىپ كەلمەيدۇ، ۋاقىتنى قەدىرلەش كېرەك» دېگەن جۈملىنى كۆرۈپ قالىدۇ. بۇ ئۇنىڭغا زور ئىلھام بولىدۇ. ۋاقىتنى ھەقىقەتەن تۇتۇپ قېلىشقا بولمايدىغانلىقىنى شۇڭا ئۇنى ئۆزىنىڭ ھاياتىنى قە-

دىلىگەندەك قەدىرلەش لازىملىقىنى ھېس قىلىدۇ ۋە «مەن ئۆز ھاياتىمنى قەدىرلەش ئۈچۈن، ئالتۇنغىمۇ سېتىۋالغىلى بولمايدىغان ۋاقىتنى تېخىمۇ قەدىرلەيمەن» دەيدۇ. چاۋ گورىن ئۆگىنىش، خىزمەت ۋاقتىنى ئىنتايىن چىڭ تۇتىدۇ. ۋاقتىنى بوش ئۆتكۈزۈۋەتمەسلىك ئۈچۈن ئۆگىنىش، خىزمەت ۋە بەدەن چېنىقتۇرۇش پائالىيەتلىرىنى ناھايىتى زىچ ئورۇنلاشتۇرىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ پىلانىنى قەتئىي ئىجرا قىلىش ئۈچۈن، بارلىق ناتوغرا ئىدىيىلەر بىلەن كۆرەش قىلىدۇ. 1939 - يىلى 3 - ئاينىڭ مەلۇم بىر كۈنى مەكتەپ ھەربىي مەكتەپتىن بىر ۋالىبول ئارىيەت ئېلىپ كېلىدۇ. ۋالىبول ھەۋەسكارى بولغان چاۋگورىننىڭ ئالقانلىرى قىچىشىپ تولىمۇ ئوينىغۇسى كېلىدۇ، بىراق ئۇ شۇئان پىلانىنى خالىغانچە ئۆزگەرتىشكە بولمايدىغانلىقىنى ئويلاپ بۇ نىيىتىدىن قايتىدۇ. بەلگىلىگەن ئۆگىنىش ۋەزىپىسىنى تاماملىغاندىن كېيىنلا ئاندىن بېرىپ ئوينايدۇ. دېمەك ئۇ بۇ سىناقتىن ئۆتىدۇ. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «ئىزچىل تۈردە مۇشۇنداق قىلالىساملا تۇرمۇش ۋە ئۆگىنىشتە چوقۇم زور ئۈنۈمگە ئېرىشەلەيمەن». ئۇ ھەقىقەتەن ۋاقىتنى قەدىرلەش بىلەن تېخىمۇ كۆپ ئۆگىنىش ۋاقتىنى قولغا كەلتۈرۈپ ياخشى ئۆگىنىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان شەرتلەرنى ھازىرلايدۇ.

چاۋ گورىن ئۆگىنىشتە مىنۇت - سېكۇنتنى قەدىرلەپلا قالماستىن، بەلكى ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ قىلچە بىپەرۋالىق قىلمايدۇ. 1939 - يىلى 2 - ئايدا

www.uyghurkitap.com

مۇنداق بىر ئىش يۈز بېرىدۇ، بىر كۈنى ئەتىگە-
ئۇ تېكىست يادلايدۇ، بىراق دەرس باشلانغىچە يېرى-
نىمۇ دېگەندەك پىششىق يادلىيالمايدۇ. دەرس باشلان-
غاندا مۇئەللىم سوراپ سالسا يادلاپ بېرەلمەي يۈزۈم
چۈشمىسىدى دەپ دەككە - دۈككە ئىچىدە ئولتۇرىدۇ، تە-
لىيىگە يارىشا مۇئەللىم ئۇنىڭدىن سورىمايدۇ. دەرستىن
چۈشكەندىن كېيىن ئۆزىنى تولىمۇ خىجالەتچىلىك ئى-
چىدە ھېس قىلىپ ئۆز - ئۆزىگە بۈگۈن قىلغىنىم توغ-
رىمۇ؟ ئۆزۈمگە پايدىلىقمۇ؟ دېگەن سوئالنى قويۇپ، بۇ-
نىڭغا ئۇ: «بۇ تەلەي سىنىغانلىق»، «ئۆگىنىشىمگە زى-
يانلىق»، «ئۆز ئۆگىنىشىمگە بولغان سەمىمىيەتسىزلىك،
بۇ تولىمۇ نومۇسسىزلىق» — دەپ جاۋاب بېرىدۇ. شۇن-
دىن ئېتىبارەن، ئۇ تېخىمۇ جاپالىق ئۆگىنىدۇ، ئۆگە-
نىش ۋەزىپىسىنى تۈگىتەلمىگەندە سەھەر تۇرۇپ كەچ
يېتىپ تاكى پىششىق ئىگىلىۋالمىغىچە بولدى قىلمايدۇ.
ئۇ ۋاقتىنى چىڭ تۇتۇپ ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويغاچقا
ئۆگىنىش نەتىجىسى مەيلى تولۇق ئوتتۇرا ياكى تىل-
ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا بولسۇن ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.

چاۋ گورىن شىنجاڭ شۆبۇەندە ئوقۇۋاتقان مەزگىل-
دە تىرىشىپ ئۆگىنىپلا قالماستىن بەلكى ياپون باسقۇن-
چىلىرىغا قارشى تەشۋىقات خىزمىتىگە ئۆزىنى ئۇنۇتقان
ھالدا قاتنىشىدۇ. بولۇپمۇ رەسىم سىزىش، دراما ئوي-
ناش جەھەتتە كۆرۈنەرلىك خىزمەت كۆرسىتىدۇ.

ئۇ كىچىكىدىنلا رەسىم سىزىشقا قىزىققاچقا شۆيۈەنگە كىرگەندىن كېيىن رەسىم سىزىش ماھارىتى كۆرۈنەرلىك ئۆسىدۇ، ئۆگىنىش ۋەزىپىسى گەرچە ناھايىتى ئېغىر بولسىمۇ لېكىن ئۇ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى رەسىم سىزىش — ياپونغا قارشى ئۇرۇشقا ياردەم بەرگەنلىك دەپ قارىغاچقا ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان رەسىم سىزىش ۋەزىپىسىدىن ھەرگىز باش تارتماي دائىم كىنو كۆرۈش ۋە چېنىقىش ۋاقىتلىرىنى قۇربان قىلىپ رەسىم سىزىدۇ. سىزغاندىمۇ ئىنتايىن ئەستايىدىللىق بىلەن مۇكەممەل، تەبىئىي سىزغاچقا ھەر ھېيت-بايراملاردىكى پائالىيەتلەردە ئۇ سىزغان چوڭ تېپتىكى رەسىملەر مەيلى يىغىن مەيدانىغا قويۇلغان ياكى نامايىشلاردا ئىشلىتىلگەن بولسۇن ھامان ئاممىنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولماي قالمايدۇ. بىر قېتىم شەھەر بويىچە چوڭ يىغىن ئېچىلغاندا ئۇ سىزغان بىر جوڭگولۇق ھەربىينىڭ ئات ئۈستىدە ھەيۋەت بىلەن قىلىچ ئوينىتىپ ياپون ئالۋاستىلىرىنىڭ كاللىسىنى ئېلىۋاتقان رەسىمى ئاممىنى ناھايىتى روھلاندۇرىدۇ. لۇشۇن ئەپەندى ۋاپاتىنىڭ ئۈچ يىللىقىنى خاتىرىلىگەندە ئۇ، جۇڭگو يېڭى مەدەنىيىتىنىڭ تەشەببۇسكارى بولغان بۇ ئۇلۇغ شەخسكە بولغان چوڭقۇر ھۆرمەت ۋە سېغىنىش ھېسسىياتى بىلەن مەرھۇمنىڭ سۈرىتىنى ئويۇپ چىقىپ تېخىمۇ كۆپ ئادەمنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتىنى ئاشۇرىدۇ. ئۇ ھەمىشە «شىنجاڭ گېزىتى»، «شىنجاڭ ياشلىرى»غا ياپونغا قارشى

رەسىم ۋە ماقالىلەرنى ئەۋەتىپ تۇردى. ئۇنىڭ ماھىر قولى بىلەن سىزىلىپ چىققان سۈرەتلەر كەڭ ئاممىنىڭ ياپونغا قارشى ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈش كۈرۈشىگە ئىلھام بەردى.

چاۋگورىنىڭ سەنئەت تالانتى يولداش لىن جىلۇنىڭ تەربىيىسىدە يېتىلگەن. 1939 - يىل 3 - ئايدا، ماۋدۇن شۆيۈەنگە ئوقۇتقۇچى بولۇپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ قىزغىن يېتەكلىشى ئارقىسىدا چاۋگورىن، جاڭ جىيۈەن، جاۋمىڭ قاتارلىق ئوقۇغۇچىلار ئۈچ پەردىلىك ئاخبارات دراممىسى «يېڭى شىنجاڭ مارشى» نى كوللېكتىپ ئىجاد قىلىدى. دراممىنى يېزىشقا قاتناشقانلىق ئۈچۈن چاۋگورىن ئۆزىنى تەلەيلىك ھېس قىلاتتى. چۈنكى بۇنىڭدا ماۋدۇنىڭ باھاسى ۋە تەلىمىگە بىۋاستە ئېرىشەلەيتتى. دراممىنى ماۋدۇن تۈزىتىپ چىققاندىن كېيىن، چاۋگورىن رول ئېلىشقا قاتناشتى. 1939 - يىل 7 - ئايدا، شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ يازلىق كانىكۇلدىكى ئىلىغا بېرىش خىزمەت ئۆمىكى شىمالىي شىنجاڭغا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشنى ۋە «ئالتە بۈيۈك سىياسەت»نى تەشۋىق قىلىشقا بارغاندا يول بويى بۇ دراممىنى قويۇپ ماڭغانچقا ئۇنىڭ تەسىرى پۈتۈن شىنجاڭغا تارالدى.

1939 - يىلى مەشھۇر سەنئەتكار جاۋدەن، ۋاڭ ۋېيىي، چۇجىننىڭ قاتارلىقلار شىنجاڭغا كېلىدى. ئۇلارنىڭ كېلىشى شىنجاڭنىڭ دراما ئىشلىرىنى يېڭى باسقۇچقا كۆتۈردى. ئۇلار سان جەھەتتىن ئاز بولغانلىقتىن شىن-

جاڭ شۈيۈەن بىلەن ھەمكارلىشىپ ئىشلەيدۇ. شۈيۈەن چاۋگورىن قاتارلىق سەنئەت تالانتى بىر قەدەر ئۇبدان ساۋاقداشلارنى ئۇلار بىلەن بىرگە ئويۇن قويۇشقا چە- قىرىپ بېرىدۇ. ئۇلار تۇنجى قېتىم ياپونغا قارشى دراما «كۇرەش» نى ئويناپ چىقىدۇ. رېپېتىتسىيە جەريانىدا جاۋدەن ئۇلارنى قاتتىق مەشىق قىلدۇرۇپ ھەتتا ئار- تىسلارنىڭ سەھنە سۆزىنى يادلاش ئاھاڭلىرىغىچە ئە- تايىدىل تۈزىتىدۇ. بۇ جەريانىدا چاۋگورىننىڭ رول ئېلىش ماھارىتى تېخىمۇ ئاشىدۇ. 1940-يىل 9-ئايدا ئۇ قىشلىق كانىكولدىكى ساياھەت ئۆمىكى بىلەن بىرگە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا بېرىپ ئويۇن قويۇش- قا قاتنىشىدۇ. ئۇ مەسئۇل بولغان دراما كۆرۈپپىسىدى- كىلەر ئاساسلىق «كۇرەش» دراممىسىنى ئوينايدۇ. ئۇ، ياپون ئوفىتسېرىنىڭ رولىنى ناھايىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئويناپ چىقىپ، ياپون ئالۋاستىلىرىنىڭ ئادەم قىياپىتى- دىن چىققان ۋەھشى ئەپتى - بەشىرىسىنى شۇنداق ئې- چىپ تاشلايدۇكى ياپون ئوفىتسېرى شام بىلەن ياپونغا قارشى ياشنىڭ دۇمبىسىنى كۆيدۈرگەن ۋاقتىدا تۆۋەن- دىكى تاماشىبىنلار غەزەپكە كېلىپ «ياپون جاھانگىرلى- كىنى يوقىتايلى!» دەپ شوئار توۋلايدۇ، نۇرغۇن كى- شىلەر سەھنىگە بېسىپ چىقىپ ئۇنى ئۇرماقچىمۇ بولىدۇ. بۇ ئىشتىن كېيىن ئۇ كۇندىلىك خاتىرىسىگە سەھنىدىن ئۇرۇپ چۈشۈرۈلۈش خەۋپىنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلى- غانلىقىنى يېزىپ قويىدۇ. 1939 - يىلىنىڭ بېشىدىن

1941 - يىلى 8 - ئايدا قولغا ئېلىنغانچە بولغان ئىككى يېرىم يىل ئىچىدە ئۇ يەنە «لەپىلدەش»، «يالۇچياڭ-دىكى بوران - چاپقۇن»، «مىللىي روھ»، «لوگۇچياۋ كۆۋ-رۈكى»، «يىگىتىيەن بازىرى»، «قىزىلقان تاش يۈرەكلەر»، «تەيئەرجۇاڭ كەنتى» قاتارلىق ئون نەچچە دراممىنى ئويناشقا قاتنىشىپ تىيانشاننىڭ جەنۇب ۋە شىمالىنى قېزىپ ئاممىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك قىزغىنلىقىنى ئۇرغۇت-تى، شىنجاڭنىڭ دراما ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئۆز تۆھپىسىنى قوشتى. شىنجاڭنىڭ يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىدە بەلگىلىك رول ئوينىدى.

چاۋگورىن سەنئەت تالانتى جەھەتتىن كۆزگە كۆ-رۈنۈپلا قالماستىن تەنتەربىيە پائالىيىتىدىمۇ ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈنىدۇ. ئۇ مەكتەپ ۋاسكېتبول، ۋالىبول كو-ماندىسىنىڭ ئەزاسى، بىر قېتىملىق تەنتەربىيە يىغىنىدا 10 مىڭ مېترغا يۈگۈرۈشتە 1 - بولغان. ئۇ تەنتەربىيىگە قىزىقىپلا قالماستىن، تەنتەربىيە پائالىيىتى ئارقىلىق ئۆز ئىرادىسىنى چېنىقتۇرۇشقا تېخىمۇ دىققەت قىلاتتى. ئۇ ھەر كۈنى قوش تۇرنىك ئويناشنى ئادەت قىلىۋالغان بولۇپ، بىر كۈنمۇ ئۈزۈلدۈرمەي چېنىقىپ ئۆزىنىڭ ھەر قانداق ئىشتا باشتىن - ئاخىر بوشاشماس ئىرادىسىنى يېتىلدۈردى.

مەردلەرچە قۇربان بولۇش

چاۋ گورىن ساغلام ئۇسۇپ يېتىلىۋاتقان پەيتتە. شىڭ شىسەي ئۆزىنىڭ ئەكسىيەتچىل قىياپىتىنى ئوچۇق ئاشكارىلاپ، 1941 - يىلى 8 - ئاينىڭ 31 - كۈنى كېچىدە، «ئىسيان كۆتۈرۈش سۇيىقەستىدە بولغان» دېگەن جىنايەتنى ئويدۇرۇپ چىقىپ چاۋ گورىن ۋە ئۇنىڭ بىر قانچە ساۋاقداشىنى قولغا ئېلىپ 2 - تۈرمىنىڭ غەربىي 3 - كامېرىغا قامايدۇ. تۈرمىدە ئۇ كۆپ قېتىم قاتتىق قىيىن قىستاققا ئېلىنغان بولسىمۇ قىلچە باش ئەگمەيدۇ، بەلكى لاي بىلەن لېنىننىڭ باش ھەيكىلىنى ياساپ ئۆز ئېتىقادىنى بىلدۈرىدۇ. 1942 - يىلى 2 - ئايدا، شىڭ شىسەي ئاممىنى ئالداپ ئۆزىنىڭ دوجۇڭيۈەن قاتارلىق ئىلغار زاتلارغا قىلغان زىيانكەشلىكىنى يوللۇق دەپ كۆرسىتىش ئۈچۈن، دۈبەن مەھكىمىسىنىڭ شەرقىي باغچىسىدا ئاتالمىش قايتا ئوچۇق سوت يىغىنى ئاچىدۇ، يىغىنغا ھۆكۈمەتنىڭ ھەر قايسى ئاپپاراتلىرى ۋە شىنجاڭ شۆيۈەن، 1 - ئوتتۇرا، سىفەن مەكتىپىنىڭ مەسئۇللىرى قاتنىشىدۇ. سوت قىلىش نۆۋىتى چاۋ گورىنغا كەلگەندە ئۇ ئامما ئالدىدا شىڭ شىسەينىڭ رەھىمسىز جازالاش، قىستاپ ئىقرار قىلدۇرۇش ۋاستىلىرىنى قوللىنىپ ئىلغار زاتلارغا زىيانكەشلىك قىلغان جىنايى قىلمىشلىرىنى كەسكىن ئېچىپ تاشلايدۇ، دۈشمەنلەر ئىنتا-

يىن پەرىشان ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىپ ئالدىراپ-سالدى-
راپ قول چوماقچىلىرىغا ئۇنى سوت مەيدانىدىن ئېلىپ
چىقىپ كېتىشكە بۇيرۇق چۈشۈردى. شۇ يىلىنىڭ ئالدىنقى
يېرىمىدا چاۋ گوردىن ئاخىرى شېڭ شىسەي تەرىپىدىن
ئۆلتۈرۈلدى. قۇربان بولغاندا ئۇ ئەندىلا 22 ياشتا ئىدى.
ئۇنىڭ تۆھپىلىرىنى تەقدىرلەش ئۈچۈن، شىنجاڭ ئۇيغۇر
ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1985 - يىل 12 -
ئاينىڭ 2 - كۈنى، ئۇنى ئىنقىلابىي قۇربان دەپ تو-
نۇشنى تەستىقلىدى، ئىنقىلابىي قۇربان چاۋ گوردىن مەڭ-
گۈ ھەر مىللەت ياشلىرىنىڭ ئۆگىنىش ئۈلگىسى بولۇپ
قالغۇسى.

«پارلاق يولدا مېڭىشقا ئىرادە باغلىدىم!»

ئىنقىلابىي قۇربان تيەن يۇيگۇينىڭ قىسقىچە
تەرجىمىھالى

چېن دېجۇن (يازغان)، جۇ ياڭگۇي، لۇ ياپىڭ

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھەدىكى كۈچلەرنى سەپەرۋەر قىلىپ ۋە قولغا كەلتۈرۈپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا ئورتاق قارشى تۇرۇش ئۈچۈن، شىنجاڭنىڭ دۇبەنى شېڭ شىسەي بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىكسەپ ئورناتتى ھەمدە شېڭ شىسەينىڭ تەكلىپىگە بىنائەن يەنئەندىن بىر تۈركۈم كوممۇنىستلارنى ئەۋەتتى. ئۇلار يولنىڭ يىراقلىقىغا قارىماي شىنجاڭغا كېلىپ ئىشلىدى.

پارتىيىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىكسەپ سىياسىتىنىڭ يېتەكچىلىكىدە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش ھەرىكىتى تازا ئەۋج ئالدى. شىنجاڭ بىر مەھەل «ئىككىنچى يەنئەن»دەپ ئاتالدى. شىنجاڭ شۆيۈەنىدىكى ھەر مىللەت ياشلىرى جۇڭگو كوممۇنىستلى-

رىنىڭ بىۋاسىتە تەربىيىسى ۋە يېتەكچىلىكىدە تېز ئۆسۈپ يېتىلىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈشتە ئۆز تۆھپىسىنى قوشتى.

ئىنقىلابىي قۇربان تيەن يۈيگۈي دەل مۇشۇ ئىلغار ۋەتەنپەرۋەر ياشلار ۋەكىللىرىنىڭ بىرى ئىدى.

تيەن يۈيگۈي (تەخەللۇسى رۇي چۈ)، 1917 - يىل 8 - ئايدا گەنسۇ ئۆلكىسى مىنچىڭ ناھىيىسىنىڭ شىنخې يېزىسىدىكى (سىبا) تيەنجيا يېڭدېگەن جايىدا تۇغۇلغان. 1924 - يىلى قەھەتچىلىك دەستىدىن ئاتا - ئانىسى بىلەن شىنجاڭغا كەلگەن.

تيەن يۈيگۈينىڭ ئاتىسى تيەن مىڭجى «تۆت كىتاب»، «بەش نوم»نى ئوقۇغان. دۇكان خىزمەتچىسى، ئادەتتىكى خىزمەتچى بولغان. ئىشسىز قالغاندىن كېيىن ئۇششاق تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان. ئاپىسى ۋاڭ سى ساۋاتسىز يېزا ئايىلى بولۇپ، ئۆمۈر بويى ئائىلە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇنىڭ ئائىلىسىدە بىر كىيىم تىكىش ماشىنىسى بولۇپ، دۇبەن مەھكىمىسى ئاشلىق، كىيىم - كېچەك باشقارمىسىنىڭ ھەربىي كىيىم ۋە پايپاقلىرىنى تىكەتتى. ئاتا - ئانىسىنىڭ ئايلىق كىرىمى بىلەن پۈتۈن ئائىلىنىڭ تۇرمۇشى ئاران قامدىلاتتى.

1925 - يىلى كۈزدە، تيەن يۈيگۈي ئۈرۈمچى شەھەرلىك جۇڭسەن باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئوقۇشقا كىرىدۇ. ئۇ بېرىلىپ ئوقۇپ ھەرگىز دەرس تاشلىمايدۇ. ئۇ ئىنتىزامچان، تىرىشىپ ئوقۇيدىغان، تاپشۇرۇقلارنى ئوبدان

ئىشلەيدىغان ياخشى ئوقۇغۇچى ئىدى. ئۇ، باشلانغۇچ
مەكتەپتە ئالتە يىللىق ئۆگىنىشنى ئوقۇشلۇق ئاياغلاش-
تۇرۇپ، 1932 - يىلى كۈزدە، شىنجاڭ ئۆلكىلىك 1 -
ئوتتۇرا مەكتەپكە ئىمتىھان بېرىپ كىردى. بۇ ئۈچ يىللىق
مەكتەپ ئىدى. يېشىنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ، ئۇنىڭ
ئۆگىنىش قىزغىنلىقى يەنىمۇ ئاشتى، مول غايىگە ئىگە
بولدى، دۆلەت ۋە خەلق ئالدىدا ئۆز بۇرچىنى ئادا
قىلىش ئىرادىسىگە كەلدى. ئوتتۇرا مەكتەپتە ئۇ، ئەخ-
لاقلىق، ئەلاچى ئوقۇغۇچى ئىدى. ئۇ كىتاب ئوقۇپ
ئەدەب - قائىدىلەرنى چۈشەنگەنلىكى ئۈچۈن، ئائىلىدە
ئاتا - ئانىسىنى ھۆرمەتلەيتتى، ئاكا - ئۇكا، ئاچا -
سىڭىللىرىغا كۆيۈنەتتى. قورۇدىكى ۋە مەھەللىدىكى ياش-
لار بىلەن ئىناق ئۆتەتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىغا بىلىم ئېلىش،
ئالغا بېسىشقا ئىنتىلىدىغان بىر توپ ياشلار يىغىلغانىدى.

1935 - يىلى يازدا، تيەن يۈيگۈي ئوتتۇرا مەكتەپ-
نى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئەلا نەتىجە بىلەن شىنجاڭ
شۆيۈەنىنىڭ سىياسىي ئىقتىساد فاكۇلتېتىغا ئىمتىھان بې-
رىپ كىرىپ ئالىي مەكتەپ ھاياتىنى باشلىدى. ئەينى ۋاقىتتا
شىنجاڭ شۆيۈەن شىنجاڭدا بىردىن - بىر ئالىي بىلىم
يۇرتى ئىدى. 1935 - يىلدىن باشلاپ سوۋېت كومپار-
تىيىسىنىڭ ئەزاسى يۈي شۇسۇڭ مەكتەپ مۇدىرلىقىنى
ئۆتەيدۇ، شەخسەن ئۆزى دەرس ئۆتىدۇ. ئۇ، ماركسىزملىق
نەزەرىيە دەرسى ۋە سىياسىي دەرس تەسىس قىلىپ،
نەزەرىيىنى ئەمەلىيەتكە باغلاپ، بىر ئەۋلاد ياشلارنى

بىلىمگە، غايىگە ئىگە ئىختىساس ئىگىسى قىلىپ تەربى-
يىلەپ چىقىشقا كۆڭۈل بۆلىدۇ.

1937 - يىلى، پارتىيىمىز شىڭ شىسەي بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىكسەپ قۇرغان-دىن كېيىن، پارتىيىمىز شىڭ شىسەينىڭ تەكلىپىگە بىنا-ئەن يەنئەندىن ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 100 دىن ئار-تۇق كوممۇنىستنى شىنجاڭغا خىزمەتكە ئەۋەتتى. بۇ كوم-مۇنىستلار شىنجاڭدا پارتىيىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىكسەپ سىياسىتىنى سادىقلىق بىلەن ئىجرا قىلىدۇ، شىڭ شىسەينىڭ تۈرلۈك قۇرۇلۇش ئىشلى-رىغا زور كۈچ بىلەن ياردەم بېرىدۇ، ياپون باسقۇنچى-لىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش تەشۋىقاتىنى پائال ئېلىپ بارىدۇ. شۇڭا، شىنجاڭنىڭ تۈرلۈك قۇرۇ-لۇش ئىشلىرى ئۇچقاندەك راۋاجلىنىپ، ياپون باسقۇن-چىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتقۇ-زۇش پائالىيىتى ئۈزلۈكسىز ئۇلغىيىدۇ.

ئەينى ۋاقىتتا، شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ ھەر مىللەت ياش - ئوقۇغۇچىلىرى كوچىلاردا ئېلىپ بېرىلغان ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقاتقا پائال قاتنىشىپ، كو-چا - دوقمۇشلاردا نۇتۇق سۆزلەپ، ئەدەبىيات - سەنئەت نومۇرلىرىنى ئورۇنلاپ، ئاممىنىڭ ياپون باشقۇنچىلىرىغا قارشى غەزەپ ئوتىنى ئۇلغايتىپلا قالماستىن، بەلكى ئال-تۇن تەقدىم قىلىش پائالىيىتىنى كونكرېت تەشكىللەيدۇ. مەكتەپتە ماركسىزملىق نەزەرىيە تەربىيىسى ئالغان ۋە

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى مۇنقەرز-لىكتىن قۇتقۇزۇش ھەرىكىتىنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكەن تيەن-يۈيگۈي تېز ئارىدا غايىلىك، ئىرادىلىك ئىنقىلابىي زىيا-لى ياش بولۇپ يېتىلىدۇ.

ماركسىزمدىن ئىبارەت بۇ ئىلغار ئىدىيىۋى قورال-نى ئىگىلەش ئۈچۈن، تيەن يۈيگۈي ماركسىزم - لېنىنىزم ئەسەرلىرى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆكتەبىر ئىنقىلابىغا ئائىت ئەسەرلەرنى تەشنالىق بىلەن ئۆگەنىدۇ. ئۇنىڭ ئائىلىسى نامرات، كىتاب سېتىۋېلىشقا پۇلى بولمىغاچقا، باشقا بىر ساۋاقدىشى بىلەن تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش پائالىيىتىنى قانات يايـ-دۇرىدۇ. ئۇ، بۇنىڭدىن كىرگەن كىرىمنىڭ كۆپ قىسمىغا ماركسىزمنىڭ كلاسسىك ئەسەرلىرى ۋە دەرسلىك كىتاب-لارنى سېتىۋېلىپ ئىخلاس بىلەن ئوقۇپ مۇھاكىمە قىلى-دۇ ھەمدە ساۋاقداشلار ئارا مۇھاكىمىنى قانات يايدۇ-رۇپ، ئوقۇتقۇچىلاردىن كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىدۇ. ئۆ-گىنىش ۋە ئىنقىلاب ئەمەلىيىتى ئارقىلىق ئۇ ئىدىيىدە ناھايىتى تېز يۈكسىلىدۇ، ئىنقىلابىي كىشىلىك تۇرمۇش كۆز قارشىنى تىكلەپ، تۈرلۈك پائالىيەتلەرنى تېخىمۇ ئاكتىپ قانات يايدۇرىدۇ. ئۇ، مەكتەپتە سىنىپ كادىرى، ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ كادىرى ۋە مەكتەپ جاھان-گىرلىككە قارشى شۆبە ئۇيۇشمىسىنىڭ كادىرى بولغان. ئۇ، بۇ پۇرسەتلەردىن تولۇق پايدىلىنىپ ئاممىۋى خىز-مەتنى تىرىشىپ ئىشلىگەچكە ئوقۇغۇچى ۋە ئوقۇتقۇچىلار

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تەرىپىدىن بىردەك ئىتراپ قىلىنغان ئاكتىپلاردىن بىرى ئىدى.

تيەن يۈيگۈي قىسمەن ئىجتىمائىي خىزمەتلەرنىمۇ ئۈستىگە ئالغان. ئۇ، بايرام، تەتىل كۈنلىرى مەكتەپ تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ كوچىلارغا چىقىپ ئەدەبىيات-سەنئەت نومۇرلىرى قويۇش ۋە نۇتۇق سۆزلەش پائالىيەتلىرىدىگە قاتناشقان. ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنى پۇل ۋە نەرسە-كېرەك تەقدىم قىلىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئالدىنقى سەپكە ياردەم قىلىشقا سەپەرۋەر قىلغان. جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىلھاملاندۇرۇشى بىلەن ئۈرۈمچىدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلقى ئالتۇن ۋە نەرسە-كېرەك ئىئانە قىلىش ھەركىتىنى قانات يايدۇردى. ئىئانە پۇلغا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن سېتىۋېلىنغان ئايروپىلان، قورال-ياراق، ئوق-دورا، كىيىم-كېچەك ۋە دورىلار ئالدىنقى سەپكە يەتكۈزۈپ بېرىلدى.

تيەن يۈيگۈينىڭ ئوقۇش نەتىجىسى ئەلا، ئىدىيەسى ئىلغار بولغانلىقتىن، 1938-يىلى كۈزدە ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ ئىلمىي بۆلۈمىگە ئېلىپ قېلىنىپ، ئىلمىي مۇدىر، پارتىيە ئەزاسى لىن جىلۇغا ياردەمچى قىلىندى.

ئەينى ۋاقىتتىكى شىنجاڭنىڭ مەتبەئەچىلىك شارائىتى ناھايىتى ناچار بولغاچقا، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش ماتېرىياللىرىنىڭ بىر قىسمى سوۋېت ئىتتىپا-

قىدىن ئىمپورت قىلىنغان ۋە ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن ئېلىپ كېلىنگەندىن سىرت، كۆپ قىسمىنى مەكتەپ ئادەم تەشكىللەپ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دەرس تېزىسىنى شاپىگرافتا بېسىپ ئوقۇغۇچىلارغا تارقىتىپ بېرەتتى. بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنداشتا، تېن يۈيگۆي يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلدى. ئۇ ھارماي ـ تالماي قېتىرقىنىپ ئىشلىدى. بۇنىڭ سىرتىدا، ئۇ يەنە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دەرسىنى ئورۇنلاشتۇرۇش، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۈرلۈك پائالىيەتلىرىنى تۇتۇشقا مەسئۇل ئىدى. شۆيۈەننىڭ رەھبەرلىكىدە، ئۇ ئوقۇغۇچىلار پائالىيىتىنى ئاكتىپ قانات يايدۇردى. ئوقۇغۇچىلارنى شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى قاتارلىق ئىلغار تەشكىلاتلارغا قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلدى، ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقات پائالىيىتى ئېلىپ بېرىپ، كۆپچىلىكنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك قىزغىنلىقىنى قوزغىدى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرمۇشىنى جانلاندۇرۇش ئۈچۈن، ئىلمىي باشقارمىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ئوقۇغۇچىلارنى تەشكىللەپ تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى پائال قانات يايدۇردى. مەسىلەن، يېنىك ئاتلېتىكا، توپ تۈرلىرى پائالىيەتلىرى ۋە بايرام كۈنلىرى، قىشلىق، ئەتىيازلىق تەنھەركەت مۇسابىقىلىرىنى تەشكىللەپ، ئوقۇغۇچىلارنى بەدەن چېنىقتۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىپ، ئۇلارنىڭ ساپاسىنى ئاشۇرۇپ، تەن ساغلاملىقىنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كۆچەيتتى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەرستىن سىرتقى پائالى- يىتىنى بېيىتىش ئۈچۈن، ئوقۇغۇچىلارنى جەمئىيەتكە يۈزلىنىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئەدەبىيات - سەنئەت نومۇرلىرىنى ئويناشقا سەپەرۋەر قىلدى. بۇ جەرياندا ئۇلار چېنىقتى، ئەدەبىيات - سەنئەت ئىخ- تىساس ئىگىلىرى يېتىلدى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ قابىلىيى- تى ئاشتى. ئۇ ئىلمىي مۇدىر لىن جىلۇ تۈزگەن «ئىتتى- پاق بولۇش، جىددىي بولۇش، ئاددىي - ساددا بو- لۇش، جانلىق بولۇش» تىن ئىبارەت سەككىز سۆز- لۈك مەكتەپ مىزانى ۋە يەنئەن ياپونغا قارشى ھەربىي - مەمۇرىي داشۆنى ئۈلگە، نەزەرىيىنى ئەمە- لىيەتكە تەتبىقلاشنى ئوقۇتۇش فاڭجېنى قىلغان مائا- رىپ يېتەكچى ئىدىيىسىنى يولغا قويۇشتا زور كۈچ سەرپ قىلدۇ. لىن جىلۇنىڭ شۆيۈەنى «ياپون باسقۇن- چىلىرىغا قارشى 2 - ھەربىي - مەمۇرىي داشۆ» قىلىپ قۇرۇپ چىقىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار ئىرادىسىنى ئىشقا ئاشۇرۇشىغا كۈچىنىڭ بېرىچە ياردەملىشىدۇ.

لېكىن، ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتى ۋە كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنىڭ كېڭىيىشى شېڭشىسەيدە شىنجاڭدا ئىشلەۋاتقان كومۇ- نىستلارغا گۇمان پەيدا قىلدۇ. بولۇپمۇ، شىنجاڭ شۆيۈەننىڭ جانلىق، تېتىك سىياسىي ۋەزىيىتى ۋە قويۇق ئىنقىلابىي كەيپىياتى شېڭشىسەينى دەككە - دۈككىگە سالدۇ. شۇڭا ئۇ، لىن جىلۇ ۋە شۆيۈەندىكى

ئىلغار كۆچلەرگە زەربە بېرىشكە باشلاپ، لىنجىلۇنىڭ ئامما ئىچىدىكى ئابرويىنى چۈشۈرۈشكە ئۇرۇندۇ. 1938-يىل 10-ئايدا «7-ئىيۇل» ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ خاتىرە كۈنى لىنجىلۇ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ناخشا توپلىمىنى بېسىپ تارقاتتى. ئۇنىڭ تىتۇلىغا ماركس، ستالىن، ماۋزېدۇڭ، جۇدې ۋە شېڭشىسەينىڭ رەسىمى بېسىلغانىدى. شېڭشىسەي ئۆز سۈرىتىنىڭ ئەڭ ئاخىرىغا بېسىلغانلىقىنى كۆرۈپ قاتتىق نارازى بولدۇ ھەمدە ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن «ناخشا توپلىمى» نى باستۇرغان. دىگەننى باھانە قىلىپ لىنجىلۇغا چوڭ گۇناھ يېزىش بۇيرۇقىنى چۈشۈردۇ. بۇ خەۋەر تارقىلىش بىلەنلا شۆيۈەندىكى ئوقۇتقۇچى-ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ۋە جەمئىيەتتە غۇلغۇلا پەيدا قىلدۇ، نۇرغۇن كىشىلەر شېڭشىسەينىڭ ئەكسىيەتچىل ماھىيىتىنى يەنىمۇ تونۇپ يېتىپ، ئىلمىي مۇدىر لىنجىلۇغا تېخىمۇ قايىل بولدۇ. لېكىن ئاز ساندىكى كىشىلەر لىنجىلۇ بىلەن ئۇچرىشىشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايدىغان بولۇپ قالدۇ. بۇ چاغدا تيەنيۈيگۈي لىنجىلۇ بىلەن تېخىمۇ يېقىن مۇناسىۋەتتە بولدۇ، ئۇ تاپشۇرغان تۈرلۈك خىزمەتلەرنى تېخىمۇ كۆرۈنەرلىك ئورۇنلايدۇ.

لىنجىلۇ شېڭشىسەينىڭ ھەيۋىسىدىن قورقۇپ قالمايدۇ ياكى ئۇنىڭدا قىلچە مۇرەسسە قىلىپ باش ئېگىش ئىپادىسى كۆرۈلمەيدۇ. ئەكسىچە ئالغا بې-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ـىشقا ئىشلىتىلىدىغان ئوقۇغۇچىلار شۆيۈەندە ئىشلەۋاتقان
كومپارتىيە ئەزالىرىغا يېقىنلىشىشنى تېخىمۇ خالايدى-
غان بولۇپ قالدى. ھەيۋە بىلەن قورقۇتالمايدىغانلىقىغا
كۆزى يەتكەن شېڭشىسەي لىن جىلۇنىڭ ئىنقىلابىي
تەسىرىنىڭ يەنىمۇ كېڭىيىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنى
1939 - يىل 1 - ئايدا «خىزمەت ئېھتىياجى»
دېگەن باھانە بىلەن ئۆلكە مەركىزىدىن ئاقسۇ ۋىلايەت-
لىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا يۆتكەشنى قا-
رار قىلدى. تيەنيۈيگۈي بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن
كېيىن، كۆڭلى ئىنتايىن غەش بولۇپ كېچىلىرى ئۇيقۇ-
سى كەلمەيدۇ. ئىلمىي مۇدىر لىن جىلۇ شۆيۈەنگە كەل-
گەندىن كېيىن يۈكسەك جاسارەت ۋە تولۇپ - تاشقان
قىزغىنلىق بىلەن مەكتەپ ئىشلىرىنى تەرتىپكە سېلىش،
مائارىپنى ئىسلاھ قىلىش، ئىقتىساس ئىگىلىرىنى يېتىش-
تۈرۈش، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشنى تەشۋىق
قىلىشتا ئۆزىنىڭ ئاجايىپ تالانتى ۋە بىجانىدىللىق
روھىنى نامايەن قىلغاچقا ئۇنىڭغا ھەر ۋاقىت چوڭقۇر
تەسىر بەرمەي قالمىغانىدى. لىن جىلۇ گەرچە ئۆزىنىڭ
كومپارتىيە ئەزاسىلىق سالاھىيىتىنى ئاشكارىلىمىغان
بولسىمۇ، تيەنيۈيگۈي لىن جىلۇنىڭ ھەر بىر سۆز ھەرى-
كىتىدىن، ئۇنىڭ كەمتەر، ئىرادىلىك، ئوچۇق - يورۇق،
شەخسىيەتچىلىكى يوق كوممۇنىست ئىكەنلىكىگە قەتئىي
ئىشەنگەنىدى، شۇڭا ئۇ چىن كۆڭلىدىن ئۇنى ھۆرمەت
قىلاتتى. ئۇ، پەقەت مۇشۇنداق كىشىلەرگە ئەگىشىپ

ماڭغانددىلا دۆلەت ۋە مىللەت ئۈچۈن ئاسمان-زېمىننى زىل-زىلىگە كەلتۈرگۈدەك ئىشلارنى قىلغىلى بولىدىغانلىقىنى ئوبدان تونۇپ يەتكەچكە، قىلچە ئىككىلەنمەي لىن جىلۇ بىلەن ئاقسۇغا بېرىپ ئىشلەش قارارىغا كېلىپ، ئىككىنچى كۈنى لىن جىلۇغا ئۆزىنىڭ قاراشلىرىنى ئېيتىدۇ. لىن جىلۇ:

— مەن بىلەن بارساڭ كۆپ جاپا چېكىسەن، — دەيدۇ، — تيەن يۈيگۈي، — مەن قورقمايمەن، — دەپ جاۋاب بېرىدۇ. لىن جىلۇ: «شىنجاڭشىسەي ھەسەتخور ئادەم، مەن بىلەن بىللە مېڭىش ساڭا پايدىسىز» دەيدۇ. تيەن يۈيگۈي: «مەن ھەممىگە تاييارلىق كۆرۈپ قويدۇم، سىز ماڭغان يولنى تاللىدىم. بۇنىڭ پارلاق، توغرا يول ئىكەنلىكىگە ئىشىنىمەن، مەن بۇ يولدا ئاخىرغىچە مېڭىشقا بەل باغلىدىم» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ تيەن-يۈيگۈي قەتئىي نىيەتكە كېلىپ، ھالقىلىق پەيتتە باش-قىلار تەرىپىدىن قارىلانغان كوممۇنىستقا ئەگىشىپ ئىنقىلاب يولىغا قەدەم تاشلايدۇ. 1939-يىلى يازدا ئاقسۇغا كېلىپ مائارىپ ئىدارىسىدە ۋەزىپە ئۆتەيدۇ. ئۇ ئاقسۇغا كەلگەندىن كېيىن، ئەينى ۋاقىتتا شۇ يەردە ئىشلەۋاتقان پارتىيە ئەزالىرى بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرىدۇ، ئۇلار بىلەن يېقىن ئۆتۈپ، ئۇلارنىڭ تەربىيىسى ۋە تەسىرىنى داۋاملىق قوبۇل قىلىدۇ.

لىن جىلۇ ئاقسۇغا ئالمىشىپ يېرىم يىل بولا-بولا يەنە كۇچا ناھىيىسىگە ھاكىم قىلىپ تەيىنلىنىدۇ.

www.uyghurkitap.com

تيەنيۈيگۈي خىزمەتنى تىرىشىپ ئىشلەپ، تولۇپ-تاش-
قان ھاياتىي كۈچىنى ناماييەن قىلىدۇ. ئەينى ۋاقىتتى-
كى ئاقسۇ ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، كومپارتىيە
ئەزاسى خۇاڭمىڭفۇ (خۇاڭخوچىڭ) نىڭ قوللىشى بىلەن،
لىنجىلۇنىڭ يۆتكىلىپ كېتىشتىن بۇرۇنقى يېتەكچى
ئىدىيىسىگە ئاساسەن، لىنجىلۇ تۈزگەن ئاقسۇنىڭ مائا-
رىپ ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش پىلانىنى ئىشقا ئاشۇ-
رۇشقا تۇتۇش قىلىدۇ.

ئۇلار ئالدى بىلەن ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى
ئارىسىدا باشلانغۇچ مائارىپنى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋى-
قاتىنى كەڭ قانات يايدۇرۇپ، دېھقانلارنىڭ مەدەنىيەت
ئېھتىياجىغا بولغان تونۇشىنى ئۆستۈرىدۇ، ئۇلارنىڭ مە-
دەنىيەت ئۆگىنىش ئاكتىپچانلىقىنى قوزغاپ، پەرزەنتلىرى-
نى مەكتەپكە بەرگۈزىدۇ. ئىككىنچىدىن، ھۆكۈمەت پىلان-
لىق ھالدا مەخسۇس پۇل ئاجرىتىپ مەكتەپ سالغانىنىڭ
سىرتىدا، ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى قاتارلىق ئاممىۋى تەشكى-
لاتلارنى مەكتەپ ئېچىشقا سەپەرۋەر قىلىدۇ. نەتىجىدە
ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا ھەر خىل مەكتەپلەر
كۆپىيىپ، مەكتەپكە كىرگەن ئوقۇغۇچىلار كۆپلەپ ئاشى-
دۇ. ئۈچىنچىدىن، ئوقۇتقۇچىلارنى كۆپلەپ تەربىيىلەپ،
ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىنى راۋاجلاندۇرىدۇ. ئاقسۇنىڭ ما-
ئارىپ ئىشلىرىنى مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇش
ئۈچۈن، ئاقسۇ ۋىلايىتىدە بىر ئاددىي دارىلمۇئەللىمىن
ئېچىلىدۇ. شۇ جاينىڭ مائارىپقا بولغان ئېھتىياجىغا

ئاساسەن، مەكتەپكە ھەر مىللەت ياشلىرى قوبۇل قىلى-
نىپ، مەخسۇس كەسپلەر بويىچە تەربىيىلىنىدۇ. تيەن-
يۈيگۈي شەخسەن ئۆزى ئوقۇتۇش خىزمىتىنى ئۈستىگە
ئېلىپ ئاقسۇنىڭ مائارىپ ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈ-
چۈن بىر تۈركۈم ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچىلار قو-
شۇنىنى تەربىيىلەپ بېرىدۇ. تۆتىنچىدىن، ئوقۇتۇشقا نا-
زارەت قىلىش خىزمىتىنى ئوبدان ئىشلەيدۇ. ئۇ دائىم
ناھىيە بازارلىرى، يېزا-كەنتلەرگە چوڭقۇر چۆكۈپ،
تەكشۈرۈپ ھەيدەكچىلىك قىلىدۇ، تەجرىبىلەرنى يەكۈن-
لەپ، ساقلانغان مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ، مائارىپ
ئىشلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. تيەن يۈي-
گۈينىڭ بېرىلىپ خىزمەت ئىشلىشى نەتىجىسىدە ئاقسۇ-
نىڭ مائارىپ ئىشلىرى بىر يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئى-
چىدە ناھايىتى زور تەرەققىي تاپىدۇ. بۇرۇن بۇ يەردە
ئاران بىر نەچچىلا دىنىي مەكتەپ بار ئىدى. دېھقان-
لارنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇش پۇر-
سىتى يوق دېيەرلىك ئىدى. كومپارتىيە ئەزالىرى ئاقسۇ-
غا كېلىپ مەكتەپ ئاچقاندىن كېيىن، نۇرغۇن پەننىي
مەكتەپ ئېچىلىپلا قالماستىن، دىنىي مەكتەپلەردىمۇ
دېھقانلارنىڭ پەرزەنتلىرى مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگى-
نىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولىدۇ.

ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ مائارىپ ئىشلىرىنىڭ قىسقىغىنە
ۋاقىت ئىچىدە شۇنچىۋالا تەرەققىي تاپقانلىقى ھەر مىل-
لەت خەلقىنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولىدۇ. ئەكسىچە

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

شېڭشىسەي بۇنىڭغا ھەسەتخورلۇق قىلىدۇ. شېڭشىسەي ئادەم ئۆلتۈرۈشنى بۇرۇنلا يوشۇرۇن پىلانلاپ يۈرگەنىدى. كومپارتىيە ئەزالىرىغا ۋە ياشلار ئارىسىدىكى ئىلغار كۈچلەرگە يەنىمۇ زەربە بېرىش ۋە ئۇلارنى يەتىم قالدۇرۇش مەقسىتىدە 1941-يىل 7-ئاينىڭ 21-كۈنى ئوقۇغۇچىلارنىڭ «ئىسيان كۆتۈرۈش سۇيىقەستى ئەنزىسى»گە چېتىشلىق دەپ تيەن يۈيگۈينى قولغا ئېلىپ تۈرمىگە تاشلاپ، قاتتىق قىيىن-قىستاققا ئېلىپ، «كوممۇنىستلار توپىلاڭ قىلىش سۇيىقەستىنى تەشكىللىگۈچى» دەپ ئىقرار قىلىشقا زورلايدۇ. تيەن يۈيگۈي تۈرمىدە قىلچە باش ئەگمەيدۇ، ئۆلۈمگە پىسەنت قىلمايدۇ، ئەكسىيەتچى دائىرىلەر ھېچ نەرسىگە ئېگە بولالمايدۇ. دۈشمەنلەر شەرمەندە بولغانلىقىدىن غالجىرلىشىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا تيەن يۈيگۈينى تۈرمىدە يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. ئۇ قۇربان بولغاندا 24 ياشتا ئىدى. ئۇنىڭ ئىش ئىزلىرىنى تەشۋىق قىلىش يۈزىسىدىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1985-يىل 12-ئاينىڭ 2-كۈنى تيەن يۈيگۈينى ئىنقىلابىي قۇربانلار قاتارىغا كىرگۈزۈشنى تەستىقلىدى.

ئوت يۈرەك ياش داڭگۇ

لۇياپېڭ (يازغان) جۇياڭگۇي، چېن دېجۇن

داڭ گونىڭ ئەسلى ئىسمى داڭ يۈيكۈن، جىلىن ئۆلكىسى نىڭئەن ناھىيىسىدىن (ھازىر خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىسىگە قارايدۇ)، 1915 - يىل 1 - ئايدا ئاددىي ئەمگەكچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. توققۇز يېشىدا ئوقۇشقا كىرىپ، 1930 - يىل 9 - ئايدا ئەلا نەتىجە بىلەن جىلىن شەھەرلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپكە كىرگەن. 1931 - يىل «18 - سېنتەبىر ۋەقەسى» دىن كېيىن، ياپون جاھانگىرلىكى شەرقىي شىمالنى بېسىۋالغاندا ئۇ ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن، تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۆرەشكە ئاتلانغان. 1931 - يىل 10 - ئايدا شەرقىي شىمال ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى قوشۇنغا قاتنىشىپ، يېشى كىچىك بولغانلىقتىن كولۇمبر (خەيدار) پىيادە ئەسكەرلەر 2 - لۈيىنىڭ ئوفتسىر تەربىيلەش سىنىپىغا ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەن، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن، شەرقىي شىمال ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئالدىنقى سېپىگە تەقسىم قىلىنغان. ئۇرۇشتا قىسىم مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، 1933 - يىلى ئەتىيازدا ئەسلى قىسىمنىڭ قال-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

دۇقى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ ئۇزۇن يوللار-
نى بېسىپ سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ
تارباغاتايغا كەلگەن. شىنجاڭغا كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا
يەرلىككە ئالمىشىپ تارباغاتاي ئاپتونوم ئىدارىسىدە
بۆلۈم خادىمى بولۇپ ئىشلىگەن. 1936 - يىل 6 - ئايدا
دىخۋا (ئۈرۈمچى) غا كېلىپ، شىنجاڭ ترانسپورت باش-
قۇرۇش ئىدارىسىدە بۆلۈم خادىمى، كاتىپ قاتارلىق
ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 1938 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭ
شۆيۈەنىنىڭ سىياسىي ئىقتىساد فاكۇلتېتىغا ئىمتىھان
بېرىپ كىرگەن. 1939 - يىل 4 - دېكابىر شېڭشىسەي
تەرىپىدىن «توپىلاڭ قىلىش سۇيىقەستىدە بولغان» دېگەن
باھانە بىلەن قولغا ئېلىنىپ، 1942 - يىلى ئەتىيازدا
پاجىئەلىك قەتلى قىلىنغان.

داڭگۇ كىچىكىدىنلا ئەقىللىق، تىرىشچان، قەيسەر،
ئىرادىلىك بالا ئىدى. ئائىلىسىنىڭ تۇرمۇشى نامرات،
پەقەت ئاتا - ئانىسىنىڭ ئەمگىكىگە تايىنىپ جان باق-
ماق تەس بولغانلىقتىن ئۇ دائىم ئاتا - ئانىسىغا يار-
دەملىشىپ چامىسى يەتكەن ئىشلارنى قىلىپ بېرەتتى.
ئاتا - ئانىسىمۇ ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرەتتى ھەمدە
كەلگۈسىدە ئۇنىڭ يارامىلىق ئادەم بولۇپ يېتىلىشىنى
ئۈمىد قىلاتتى. شۇڭا داڭگۇ توققۇز ياشقا كىرگەندە
ئائىلىسىدىكىلەر يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەكنى
قىسىپ ئۇنى ئائىلىسىدىن ئانچە يىراق بولمىغان بىر
باشلانغۇچ مەكتەپكە ئوقۇشقا بېردۇ.

داڭگو ئوقۇش پۇرسىتىنىڭ ئاسانلىقچە قولغا كەلـ
مىگەنلىكىنى چوڭقۇر تونۇپ يەتكەچكە مەكتەپكە كىرگەنـ
دىن كېيىن ناھايىتى تىرىشىپ ئوقۇيدۇ. ئائىلىسى كەمـ
بەغەل، تۇرمۇشى جاپالىق بولغانلىقتىن ئىددىيە جەھەتتىن
بالدۇر پىشىپ يېتىلىدۇ. ئۇ دائىم ساۋاقداشلىرىغا ئاـ
سان قولغا كەلمىگەن ئوقۇش پۇرسىتىنى قەدىرلىشىمىز
كېرەك — دەيدۇ. ئۇ جاپاغا چىداپ قېتىرقىنىپ ئۆگەنـ
گەنلىكتىن باشلانغۇچنى مەكتەپ بويىچە ئەلا نەتىجە
بىلەن پۈتتۈرىدۇ. ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئەجرى بىكارغا
كەتمەيدۇ. ئۇلار داڭگونى تېخىمۇ ياخشى كۆرىدۇ. ئۇنىڭ
ئىستىقبالى بار دەپ قاراپ، پۈتۈن ئائىلىسىدىكىلەر
مەسلىھەتلىشىپ ئائىلە تۇرمۇشى ھەر قانچە قىيىن بولـ
سىمۇ ئۇنى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتۇشنى قارار قىلىدۇ.
ئاتا ـ ئانىسىنىڭ تاپشۇرىقى، ئاكا ـ سىڭىللىرىنىڭ ئارـ
زۇسى داڭگونىڭ بىلىمگە بولغان ئىنتىلىشىگە تېخىمۇ
ئىلھام بولىدۇ. 1930 ـ يىلى كۈزدە ئۇ ئەلا نەتىجە
بىلەن جىلىن شەھەرلىك 4 ـ ئوتتۇرا مەكتەپكە ئىمتىـ
ھان بېرىپ كىرىدۇ.

داڭگو ئوتتۇرا مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن، تېـ
خىمۇ تىرىشىپ ئوقۇپ بارا ـ بارا سىنىپ بويىچە كۆزگە
كۆرۈنگەن ئاساسىي شەخس بولۇپ قالىدۇ. ئۇنىڭ مىـ
جەزى ياخشى، ئادىل بولغاچقا سىنىپتىكى ھەممەيلەن
ئۇنىڭ بىلەن يېقىنلىشىشنى خالايتتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

1931 - يىلى 18 - سېنتەبىر ياپون جاھانگىرلىرى شەرقىي شىمالغا كەڭ كۆلەمدە ھۇجۇم قوزغىدى. ئۈچ ئايغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە شەرقىي ئۈچ ئۆلكە قولدىن كەتتى. ۋەتىنىمىزنىڭ گۈزەل تاغ - دەريالىرى ياۋۇزلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدى. ئۇزۇن ئۆتمەي داڭگومۇ ئوقۇشتىن توختىدى. ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ ۋەھشىلەرچە تاجاۋۇزچىلىقى، گومىنداڭ دائىرىلىرىنىڭ قارشى تۇرماسلىق سىياسىتى داڭگونىڭ جاھانگىرلىككە بولغان كۈچلۈك غەزەپ - نەپرىتىنى قوزغىدى. «18 - سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۇ بىرقانچە يېقىن ساۋاقداش، دوستلىرى بىلەن پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش تەشەببۇسىغا ئاۋاز قوشۇپ، ياپون جاھانگىرلىكىگە بولغان چەكسىز غەزەپ - نەپرىتى بىلەن شەرقىي شىمال ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى قوشۇنغا قاتنىشىپ، ھەربىي ھاياتىنى باشلايدۇ.

1931 - يىلى 10 - ئايدا، جۇڭگو كومپارتىيىسىدىن دوڭجىنۋىن، چېڭپېيفۇ قاتارلىق يولداشلار ياپونغا قارشى كۈچلەرنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن، خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىسىنىڭ كولۇمبىرگە يوشۇرۇن بېرىپ، ھەربىي گارنىزون قوماندانى قوشۇمچە خاربىن - مانجۇرىيە لىنىيىسى 2 - لۈينىڭ قوماندانى سۈبىڭۋېن بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ، ئۇنىڭ بىلەن كېڭەش ئېلىپ باردۇ. سۈبىڭۋېن دوڭجىنۋىننىڭ ئوقۇغۇچىلارنى تەشكىل-

لەپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى قوشۇنغا قاتناشتۇرۇش تەكلىپىنى قوبۇل قىلىدۇ. داڭگۇ ۋە ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرى دەل مۇشۇ ۋاقىتتا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئالدىنقى سەپكە يېتىپ كېلىدۇ. سۇبەڭگۇن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۈچنى كېڭەيتىش ۋە تولۇقلاش، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى بازىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، ئوقۇغۇچىلارنى قوللاپ ۋە ئۇلارنى تەشكىللەپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى مۇنقەزلىكتىن قۇتقۇزۇش تەشۋىقاتىنى قانات يايدۇرىدۇ ھەمدە توپلانغان 300 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچىنى ئىككى ئەترەت قىلىپ تەشكىللەيدۇ. داڭگۇ ئوقۇغۇچىلار ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى 1-تەشۋىقات دۈيگە تەقسىم قىلىنىدۇ. ئۇ ئۆز ئەترەتداشلىرى بىلەن بىرلىكتە پۇقراچە كىيىنىپ گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ كوچىلارغا چىقىپ ۋە يېقىن ناھىيىلەرگە بېرىپ تەشۋىقات ئېلىپ بارىدۇ. ئوقۇغۇچىلار تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ خىزمىتىنى يەنىمۇ كۈچەيتىش ئۈچۈن، سۇبەڭگۇن 1932 - يىلى ئەتىيازدا، ئىككى جايدىكى تەشۋىقات ئەترىتىنى بىرلەشتۈرۈپ ئوقۇغۇچى ئەسكەرلەر لىيەنىنى قۇرۇپ ھەربىي مەشق ئېلىپ بارىدۇ. ئۇ، ئوقۇغۇچى ئەسكەرلەر لىيەنىنىڭ مەشىقىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ئىشنى ئاساسىي قىياپەت مەشقى قىلدۇرۇشتىن باشلاپ، ئارقىدىنلا بەن، پەي، لىيەن، يىڭ، تۇەن مەشقىنى ئېلىپ بارىدۇ. ھەربىي مەشقتە داڭگۇ ئۆزىنىڭ جاپاغا چىداملىقلىقى، ھەرىكىتىنى توغرا

قىلمىشى ۋە تاكتىكىسى ئىچىنىڭ كۈچلۈكلىكى بىلەن دا-
ئىم ماختاشقا سازاۋەر بولىدۇ. قارىغا ئېتىش، ھەربىي
تېخنىكا، ئۆلچەش، سىزىش قاتارلىق ئالتە پەندە ئەلا
نەتىجىگە ئېرىشىدۇ. ھەربىي ئىشلار نەزەرىيىسىنى يۇ-
قىرى كۆتۈرۈپ، ستراتېگىيە ۋە تاكتىكىنى ئۆگىنىش
ئۈچۈن، ئوقۇغۇچى ئەسكەرلەر لىيەنى 1932 - يىلى 7 -
ئايدا، تەلىم - تەربىيە سىنىپىغا ئۆزگەرتىلىپ، يەنىمۇ
چوڭقۇر ئىزدىنىپ، يىلىڭ، تۆۋەننىڭ مەشقىنى داۋاملىق
تاماملايدۇ. داڭگۇ ۋە كۇرسانتلار تولۇپ - تاشقان ئىن-
شەنچ بىلەن، جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ دۈشمەننى
يوقىتىش ماھارىتىنى ئۆگىنىدۇ. كەڭرى كەتكەن كولۇم-
بىر يايلىقىدا تاڭ نۇرى بىلەن تەڭ دەرسكە كىرىشىپ
بىپايان يايلاق ۋە قېلىن قارغايزارلىقتا چېپىپ يۈرۈپ
ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلىش تېخنىكىسىنى ئۆگىنىدۇ،
گۇگۇم چۈشكەندىلا جەڭ مارشىنى ياڭرىتىپ گازارمىغا
قايتىشىدۇ. كومپارتىيە ئەزاسى دۇڭجىنۋېن
قاتارلىق يولداشلارنىڭ قوماندانلىقىدا
داڭگۇ ۋە كۇرسانتلار بەزىدە ئىنتېرناتسىئونالشېئىرىنىمۇ-
ياڭرىتىدۇ. تەلىم-تەربىيە سىنىپىدىكى ساۋاقداشلار ساغلام
ئۆسۈپ يېتىلىپ، ۋەتەن ۋە مىللەتنى مۇنقەرزلىكتىن
قۇتقۇزۇش ئىشىغا بارلىقىنى بېغىشلاشقا تەييارلىنىدۇ.

1932 - يىل 10 - ئايدا، تەلىم - تەربىيە سىنىپى تۇ-
رۇشلۇق سوۋېتگۇن رەھبەرلىكىدىكى پىيادە 2 - لوي بىر
ھەزگىل رەتكە سېلىنىپ كېڭەيتىپ تەشكىللەنگەندىن كې-

يىن، ياپونغا قارشى 1 - سەپكە قايتا ئاتلىنىدۇ. ئۇلار ياپونىيىنىڭ كانتون ئارمىيىسى ۋە دۈشمەنگە يان تا-ياق بولغان قورچاق مانجوردىيە ئارمىيىسىگە دۇچ كەلگەچكە چەكسىز ئورمان قارلىق دالا ۋە بۈك قوناقلىقلاردا ئايلىنىپ يۈرۈپ دۈشمەن بىلەن بىر يىلدىن كۆپرەك قانلىق ئېلىشىدۇ، ئاخىرى ئاشلىق ۋە ئوق دورا ئۈزۈل-گەنلىكتىن دۆلەت چېگرىسىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولى-دۇ. ۋەتىنىنىڭ ئار نۇمۇسى داغگۇنىڭ دۈشمەندىن ئۆچ ئېلىش غەزەپ ئوتىنى تېخىمۇ يالقۇنجىتىدۇ. دۆلەت چېگ-رىسىدىن ئايرىلىش ئۇنى قاتتىق ئويغا سالىدۇ. ۋەتەن-نىڭ تاغ - دەريالىرىنى قايتا كۆرۈشنى ئويلاپ ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلىدۇ.

شەرقىي شىمال ياپونغا قارشى قوشۇن دۆلەت چېگ-رىسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقى-لىق 1933 - يىلى ئەتىيازدا، دۆلىتىمىزنىڭ غەربىي شىمال چېگرىسى شىنجاڭغا يېتىپ كېلىدۇ. قوشۇن تارباغا-تاي بىلەن شىنجاڭغا كىرگەندە تارباغاتايدىكى قېرى - ياش قېرىنداشلار رەڭدار بايراقلارنى پۇلاڭلىتىپ «شەرقىي شىمال ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى قوشۇنىنى قارشى ئالىمىز»، «شەرقىي شىمال ياپون باسقۇنچىلىرىغا قار-شى قوشۇنغا ئېھتىرام بىلدۈرىمىز» دېگەندەك شوئار-لارنى ياڭرىتىپ قىزغىن قارشى ئالىدۇ. كىشىنى تەسىر-لەندۈرىدىغان مۇنداق مەنزىرىنى كۆرگەن داغگوۋە ئۇ-نىڭ سەپداشلىرىنىڭ كۆزىدىن ئىسسىق ياشلار تۆكۈلى-

دۇ. سۆيۈملۈك ۋەتەن، سۆيۈملۈك خەلقىم! بىز ئاخىرى قوينىڭغا قايتىپ كەلدۇق!

قوشۇن شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن، بىر قىسمى ئۆلكە مەركىزى ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئازراق قىسمى تارباغاتاي ھەربىي گارنىزون قوماندانلىق شتابىدا قالدى. داڭ گۇ خىزمەت ئېھتىياجى بىلەن تارباغاتاي ھەربىي گارنىزون قوماندانلىق شتابىدا قېلىپ سەنمۇلۇق ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ. كېيىن، ھەربىي گارنىزون قوماندانلىق شتابى تارقىتىۋېتىلگەنلىكتىن تازباغاتاي ئاپتوموبىل ئىدارىسىگە يۆتكىلىپ يەرلىكتە خىزمەت قىلىدۇ. ئۇ خىزمەتنى كۆزۈنەرلىك ياخشى ئىشلىگەنلىكتىن 1936 - يىلى 6 - ئايدا ئۈرۈمچىگە يۆتكىلىپ، شىنجاڭ ترانسپورت باشقۇرۇش ئىدارىسىدە بۆلۈم خادىمى، كاتىپ قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتەيدۇ. بۇ چاغدا داڭ گۇنىڭ سەپداش ۋە دوستلىرى ئۇنىڭ ئۆلكە مەركىزىگە كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ ئىنتايىن خۇشال بولۇشىدۇ ۋە تېزلا ئۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەت باغلايدۇ. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئوتىنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكەن داڭ گۇ ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرى ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن، نەچچە ئونلىغان تەشۋىقات ئەترىتىگە بۆلۈنۈپ كوچىلارغا چىقىپ تەشۋىقات ۋەرەقلىرىنى چاپلاپ، ئاممىنى يىغىپ نۇتۇق سۆزلەيدۇ. «ياپون جاھانگىرلىرىنى يوقۇتايلى»، «ۋەتەننىڭ شەرقىي شىمال زېمىنىنى قايتۇرۇپ ئالايلى» دېگەن سادالار غەپلەتتە ياتقان

ئۇرۇمچىنى ئويغىتىپ كۆتۈرەڭگۈ، جۇشقۇن يېڭى كەيپىيات
يارىتىشقا كىرىشتى.

مەملىكەت بويىچە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش پارتىلىغاندىن كېيىن، پرولېتارىيات مائارىپچى-سى يولداش لىن جىلۇ 1938 - يىلى 4 - ئايدا، شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ ئىلمىي مۇدىرى بولدى. يولداش لىن جىلۇ قايناق ئىنقىلابىي قىزغىنلىق ۋە مائارىپچىلىقتا ئەمە-لىي تەجرىبىلەرگە ئىگە بولغاچقا، ئۇ ۋەزىپە ئۆتىگەندىن كېيىن، مەكتەپ قىياپىتىدە كۆنسايىن يېڭىلىق ۋە ئۆزگىرىش بولۇپ، شىنجاڭدا زور تەسىر پەيدا قىلىندۇ. كۆپلىگەن ئىرادىلىك ياشلار شىنجاڭ شۆيۈەنگە كېلىپ بىلىم ئېلىشقا ئىنتىلىدۇ. بۇ، داڭ گۇنىڭ شىنجاڭ ترانسپورت باشقۇرۇش ئىدارىسىدە ئىشلەۋاتقان ۋاقتى ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ بولۇم خادىمىدىن ئىبارەت راھەت خىزمىتىدىن ۋاز كېچىپ، ئىنقىلاب ئوچىقى شىنجاڭ شۆ-يۈەنگە بېرىپ بىلىم ئاشۇرۇپ ئۆزىنى تاۋلاشقا ئىرا-دە باغلايدۇ. ئۇ بىر تەرەپتىن ئۆگىنىشكە مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن ماتېرىياللارنى يىغىپ تەييارلىق قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن ترانسپورت باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باش-لىقىنىڭ ئىشخانىسى ۋە ئۆيىگە ھارماي قاتراپ يۈم-شاق ۋە قاتتىق تاكتىكىلارنى ئىشقا سېلىپ ئىمتىھان بېرىشكە رۇخسەت قىلىشنى ئۆتۈنۈپ سورايدۇ ۋە ئاخى-رى غەلبە قىلىدۇ. 1938 - يىلى 9 - ئايدا، داڭ گۇ-ئەلا نەتىجە بىلەن شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ سىياسىي ئىقتى-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

سات فاكۇلتېتىغا قوبۇل قىلىنىدۇ. ئارزۇسى ئاخىرى ئە-
مەلگە ئاشىدۇ.

ئەينى ۋاقىتتا، شىنجاڭ شۆيۈەنىدە لىن جىلۇنىڭ رىياسەتچىلىكىدە «ئىتتىپاق بولۇش، جىددىي بولۇش، ئاددىي - ساددا بولۇش، جانلىق بولۇش» تىن ئىبارەت سەككىز سۆزلۈك مەكتەپ مىزانى بېكىتىلگەن، لىن جىلۇ قاتارلىق كومپارتىيە ئەزالىرى شىنجاڭ شۆيۈەنىنى يەنئەن «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەربىي - مەمۇرىي داشۆ» گە ئوخشاش مەكتەپ قىلىپ قۇرۇپ چىقىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەلىم - تەربىيىنىڭ ئۈلگىسى قىلىشقا ئىرادە باغلىغانىدى. ئۇلار كانسپېكنى ئۆزلىرى تۈزۈپ، يېڭى پەلسەپە، يېڭى ئىقتىساد، يېڭى خىزمەت ئىستىلى قاتارلىق دەرسلەرنى سۆزلەيدۇ. لىنجىلۇ ۋە شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى چى تيەنمىن (كومپارتىيە ئەزاسى)، ھەربىي تەلىم - تەربىيە ئوقۇتقۇچىسى ياڭ مىيشېڭ (كومپارتىيە ئەزاسى) قاتارلىقلار ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىدىغان بىر كىچىك كوللېكتىپ بولۇپ ئۇيۇشۇپ، شىنجاڭ شۆيۈەنىنى كۆتۈرەڭگۈ جۇشقۇن ھالەتكە كەلتۈردۇ. داڭ گۇ بۇ كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ تەربىيىسىدە دەرسنى تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ئىنقىلاب نەزەرىيىسىنى جاپاغا چىداپ تەتقىق قىلىپ، ئىنقىلابىي نەزەرىيىگە ئائىت نۇرغۇن كىتابلارنى ئىشتىياق بىلەن ئوقۇپ چىقىدۇ. داڭ گۇ ئۆز ھېسسىياتىنى ئەسلا يوشۇرمايتتى، سەممىي ئوچۇق-يورۇق ئىدى. ئۆگ-

ئىشتە دۇچ كەلگەن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، دائىم لەن جىلۇنى ئىزدەپ تېپىپ يۈزتۇرانە سورايتتى ھەمدە ھەر قېتىم قانائەتلىنەرلىك جاۋابقا ئېرىشەتتى. لەن جىلۇمۇ داڭ گۇ ئارقىلىق ساۋاقداشلارنىڭ ئۆگىنىش ۋە ئىدىيىۋى ئەھۋالىنى ئىگىلەپ تۇراتتى.

لەن جىلۇ قاتارلىق يولداشلارنىڭ تەلىم بېرىشى ۋە داڭ گۇ ئۆزىنىڭ تىرىشىپ ئالغا ئىنتىلىشى بىلەن ئۇنىڭ بىلىم دائىرىسى كېڭىيىدۇ. ئىدىيە جەھەتتە تېخىمۇ پىشىپ يېتىلىدۇ.

داڭ گۇ جانلىق، تېتىك بولغاچقا سىنىپتىكى ساۋاقداشلىرى ئۇنى «پائالىيەتچى» دەپ ئاتىشاتتى. ئوقۇشقا كىرىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇ جاھانگىرلىققا قارشى ئۇيۇشمىغا قاتناشتى. ئۇنىڭ سۆز قابىلىيىتى ياخشى بولغاچقا، يولداش لەن جىلۇ شەخسەن ئۆزى رىياسەتچىلىك قىلغان شىنجاڭ شۆيۈەنىڭ «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتقۇزۇش كۈنى» (ھەر چارشەنبە) دە دائىم سەھنىگە چىقىپ نۇتۇق سۆزلەپ، ئۆزىنىڭ شەرقىي شىمالدا بېشىدىن ئۆتكۈزگەن كەچۈرمىشلىرى ئارقىلىق ياپون فاشىزمىنىڭ رەزىل جىنايى قىلمىشلىرى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ، ھەر مىللەت ساۋاقداشلىرىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى قىزغىنلىقىغا ئىلھام بېرىپ، لەن جىلۇنىڭ ماختىشى ۋە ساۋاقداشلىرىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

لىن جىلۇ قاتارلىق يولداشلارنىڭ شىنجاڭ شۆيۈەن-
دىكى جاپالىق خىزمىتى ئىلغار ياش ئوقۇغۇچىلارنىڭ
ئىززەت ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولدى. بىراق مىلىتارىست
شېڭ شىسەينىڭ ھەسەتخورلۇق ۋە ئۆچمەنلىكىنى قوزغاي-
دۇ. ئۇ، لىن جىلۇ قاتارلىق كوممۇنىستلارنىڭ تەسىرىنىڭ
تېخىمۇ كېڭىيىپ كېتىشىدىن قورقۇپ، 1939 - يىلىنىڭ
بېشىدا «باشقا ۋەزىپە ئۆتەيدۇ» دېگەن باھانە بىلەن
لىن جىلۇ، چې تىيەنمىن قاتارلىق يولداشلارنى ئۈرۈمچى-
دىن يۆتكەپ ئايرىم - ئايرىم جەنۇبىي ۋە شەرقىي
شىنجاڭغا ئەۋەتىۋەتتى. داڭ گۇ ۋە ساۋاقداشلىرى ئاي-
رىلىشقا كۆزى قىيماي كۆزلىرىگە ياش ئالغان ھالدا
لىن جىلۇ قاتارلىق يولداشلارنى بىرمۇ بىر ئۇزىتىپ،
كېيىن يەنە دىدار كۆرۈشۈشنى ئارزۇ قىلىشتى. لېكىن
بۇنىڭ ھەقىقەتەن ھايات - ماماتلىق ۋىدالىشىش ئىكەن-
لىكىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيدۇ.

داڭ گۇ سىنىپ بويىچە يېشى چوڭراق، ئۇنىڭ
ئۈستىگە ئىدىيە جەھەتتە پىشقان بولغانلىقتىن، بەلگە-
لىك تەشكىللەش ۋە ھەرىكەتلەندۈرۈش ئىقتىدارىغا ئىگە
ئىدى. شۇڭا، 1939 - يىلى ئەتىيازدىن باشلاپ ئىلگە-
رى - كېيىن بولۇپ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ
تىياتىر ئىشلىرى مەسئۇلى، ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ
باشلىقى، سىياسىي فاكۇلتېت سىنىپ باشلىقى قاتارلىق
ۋەزىپىلەرگە سايلاندى. بۇ جەرياندا ئۇ ئۆز ئىقتىدا-
رىنى تولۇق نامايەن قىلدى.

1939 - يىلى 1 - ئايدا، جاھانگىرلىككە قارشى. باش ئۇيۇشما ھەر قايسى مەكتەپلەرنى دراما مۇسابىقىسىگە ئۇيۇشتۇردى. داڭ گۇ ۋە جاۋ پۇلىن (جاۋ مىڭ) نىڭ تەشكىللىشى بىلەن سىياسىي ئىقتىساد فاكۇلتېتى دېھقانلارنىڭ ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى كۈرىشىنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان دراما «تېچ يىللار» نى تەييارلىدى. درامىدا داڭ گۇ بىر ئىنقىلابىي ياشنىڭ رولىنى ئويناپ چىقتى، يولداش لىن جىلۇ ئۇيۇن تەييارلاشقا شەخسەن ئۆزى يېتەكچىلىك قىلدى. دراما قويۇلغاندىن كېيىن تاماشىبىنلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى، بولۇپمۇ داڭ گۇ ئوينىغان رول كۆپچىلىكنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

داڭ گۇ كۆپ تەرەپلىمە قابىلىيەتكە ئىگە ئىدى. رول ئېلىپلا قالماستىن ناخشىنىمۇ ياخشى ئېيتاتتى. ئۇ مەكتەپ ناخشا ئېيتىش پائالىيىتىنىڭ ئاكتىپ ئىشتىراكچىسى ئىدى، «قىلىچ مارشى»، «تەيخاڭشەن تېغىدا» قاتارلىق ياپونغا قارشى ناخشىلارنى ئېيتىشنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى. بۇنىڭدىن تاشقىرى ئۇ يەنە ئەدەبىيات ھەۋەسكارى بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنى ئالاھىدە ياخشى كۆرەتتى. ئىنقىلاب نەزەرىيىسى كىتابلىرىنى داۋاملىق ئۆگىنىشتىن سىرت «تۆمۈر ئېقىن»، «تىنىچ دون» قاتارلىق ئەدەبىي ئەسەرلەرنىمۇ كۆرۈپ چىققانىدى.

1939 - يىل 1 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا، كومپارتىـيە ئەزاسى گو جىنشەن (چۇن زى) شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ ئىلمىي مۇدىرلىقىغا تەيىنلەندى. ئاتاقلىق ۋەتەنپەرۋەر، ئىجتىمائىي سىياسىي پائالىيەتچى دۇجۇڭيۈەن ئەپەندى مەكتەپ مۇدىرى بولدى. دۇ جۇڭيۈەن تولۇپ - تاشقان سىياسىي قىزغىنلىق بىلەن زور ئىشلارنى قىلىشقا بەل باغلايدۇ ھەمدە شەخسەن ئۆزى ئىچكىرىگە بېرىپ ئۈچ چوڭ ماشىنىدا ئىنقىلاب نەزەرىيىسىگە دائىر كىتابلارنى ئېلىپ كېلىدۇ ۋە ئەدەبىيات ساھەسىدىكى مەشھۇر زاتلاردىن ماۋدۇن، جاڭ جۇڭشى قاتارلىقلارنى شۆيۈەنگە كېلىپ دەرس سۆزلەشكە تەكلىپ قىلىدۇ. ماۋ دۇن، جاڭجۇڭشى قاتارلىقلار شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ دېموكراتىك، ئىلغارلىقتەك پارلاق مەنزىرىسىدىن ئىلھام ئېلىپ، ھېرىپ - چارچىغىنىغا قارىماي جىددىي، ئالدىراش مەدەنىيەت - مائارىپ ئىشلىرىغا كىرىشىپ كېتىدۇ.

مەكتەپنىڭ ئىلمىي كەيپىياتىنى جانلاندۇرۇش ئۈچۈن، ماۋدۇن بىلەن دۇجۇڭيۈەن ئەپەندى بىرلىكتە شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ مەكتەپ ژۇرنىلى «يېڭى بىخ» نى نەشر قىلىدۇ. سىياسىي ئىقتىساد فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇغۇچىسى جاۋپۇلىن ژۇرنالنىڭ باش مۇھەررىرلىكىگە، داڭگۇ ژۇرنالنىڭ تونجى باشلىقلىقىغا بەلگىلىنىدۇ. داڭگۇ بۇ ژۇرنالغا ئىنتايىن ئىشتىياق باغلايدۇ، خىزمەتلىرى ناھايىتى ئالدىراش بولغانلىقتىن گەرچە ژۇرنالغا ئۆزى

ھاقاله يازالمىسىمۇ، لېكىن سېلىشتۇرۇش، نەشىر قىلىش، تارقىتىش قاتارلىق ئىشلارغا شەخسەن ئۆزى قاتنىشىدۇ ۋە سۈرۈشتە قىلىدۇ.

ماۋدۇن دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردا ئوقۇغۇچىلار ئارىسىغا چوڭقۇر چۆكۈپ ئەدەبىيات-سەنئەت تايانچلىرىنى بايقاپ ۋە تەربىيىلەپ، ئۇلارنى ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا يېتەكلەيدۇ ھەمدە «تىياتىر تەتقىقات ئۇيۇشمىسى» نى تەشكىللەپ قۇرۇپ چىقىدۇ. داڭگو بۇ ئۇيۇشمىنىڭ ئوقۇغۇچىلار تەرەپ ئاساسىي مەسئۇلى، جاۋپۇلىن، چاۋگورىن ئۇيۇشمىنىڭ ئاكتىپلىرى ئىدى. كېيىن ماۋدۇن ئەسلەپ مۇنداق دېگەن ئىدى: «شىنجاڭ شۆيۈەندە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشقا باشلاپ ئۇرۇن ئۆتمەيلا ئەدەبىياتقا ھەۋەس قىلىدىغان بىر قانچە ئوقۇغۇچى مېنى ئىزدەپ كەلدى. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى سىياسىي ئىقتىساد فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بولۇپ، جاۋپۇلىن، چاۋگورىن، داڭگولار بار ئىدى. ئۇلارنىڭ يېشى 20 ئۆپچۆرىسىدە بولۇپ قىزغىن، بىلىمگە ئىنتىلىدىغان، ئارزۇ-ئىستەكى ئۇرغۇپ تۇرغان شۇنداقلا ئىدىيىدە ئىلغار ئىدى. بۇ مېنىڭ ئويلىمىغان يېرىمدىن چىقتى، مەدەنىيەتتە قالاق شىنجاڭدا ئىدىيىدە ئىلغار مۇنداق ياشلارنىڭ بارلىقىنى ئويلىمىغان ئىكەنمەن. داڭگو ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى بولۇپ، تەشكىلاتچى ۋە ھەرىكەتلەندۈرگۈچى ئىدى، جاۋگورىن ئەدەبىيات-سەنئەت جەھەتتە ئىقتىدارلىق بولۇپ، مۇزىكا چېلىش، رەسىم سىزىش،

ئويۇن قويۇش، ئىجادىيەت ھەممىسى قولىدىن كېلەتتى. جاۋپۇلىنىنىڭ قەلەم قۇۋۋىتى ياخشى ئىدى. ئۇ مېنىڭ قوللىشىم ئارقىسىدا شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ تۇنجى ژۇرنىلى «يېڭى بىخ» نى ئويۇشتۇرۇپ، باش مۇھەررىرلىك ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. ئۇلار يەنە مېنىڭ رىغبەتلەندۈرۈشۈم بىلەن سەھنە ئەسىرى (ئاخبارات دراممىسى) «يېڭى شىنجاڭ مارشى» نى كوللېكتىپ يېزىپ چىقتى. بۇ، مەن شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن قاتناشقان تۇنجى قېتىملىق ئەدەبىيات-سەنئەت پائالىيىتى، مەن خېلى كۆپ ۋاقىت سەرپ قىلىپ بۇ ئەسەرگە قاش-كىرپىك سىزدىم. 1939-يىلى 5-ئاينىڭ ئاخىرىدا بۇ، خەنزۇ ئويۇشمىسى كۇلۇبىدا رەسمىي ئوينالدى. ئويۇن ناھايىتى ياخشى ئۈنۈم ھاسىل قىلدى، ئاخبارات دراممىسىدىن ئىبارەت بۇ شەكىلنى شىنجاڭدىكى تاماشىبىنلار تېخى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتاتتى. بۇ دراممىنىڭ ئارتىسلىرىنىڭ ھەممىسى شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بولۇپ، چاۋ گورىن ۋە داڭ گۇ باش رولنى ئېلىپ چىقتى. ئەسلى تۆت پەردىلىك ئىدى، ئۈچ پەردىگە قىسقارتىلىپ ئوينالدى. شىنجاڭ «12-ئاپرېل» ئىنقىلابىنىڭ ئالدى-كەينىدىكى ئوخشاش بولمىغان سىياسىي ئىجتىمائىي ئەھۋال سېلىشتۇرۇلۇپ، ئالتە بۈيۈك سىياسەتنىڭ غەلبىسىنى تەشۋىق قىلىش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغانىدى». ①

1939 - يىلى يازدا، مەكتەپ مۇدىرى دۇجۇڭيۇەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشنى تەشۋىق قىلىپ پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئېڭىنى ئۆستۈرۈش، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىرادىسىنى چېنىقتۇرۇش ئۈچۈن، «شىنجاڭ شۆيۈەنىڭ يازلىق كانىكۇلدا ئىلىغا بېرىش خىزمەت ئۆمىكى» نى تەشكىللىدى. دۇجۇڭيۇەننىڭ ئۆزى ئۆمەك باشلىقى، جاڭ جۇڭشى مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقى بولدى. بۇ مەزگىلدە مەكتەپ ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ۋىيۈەنجاڭى (رەئىسى) بولغان داڭ گۇ دۇجۇڭيۇەننىڭ بىۋاسىتە رەھبەرلىكىدە تەشكىللەش، تەييارلىق كۆرۈش خىزمەتلىرىگە پائال قاتناشتى. خىزمەت ئۆمىكىنىڭ ئىلىغا بېرىپ - كېلىش جەريانىدا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بېرىش خىزمىتىنى ئوبدان ئىشلەپ، رىغبەتلەندۈرۈش رولىنى ھەقىقەتەن ياخشى ئوينىش ئۈچۈن، ئۇ ھېرىپ - چارچاشقا قارىماي ھەر تەرەپكە قاتراپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قاتارلىق ئورۇنلارغا ئۆزى بېرىپ يۇرتداشلىرىنى ئىزدەپ تېپىپ ھەربىي كىيىم - كېچەك، كەمەر قاتارلىق سەھنە جابدۇقلىرىنى ئارىيەت ئېلىپ، ئىلىغا بارغان مەزگىلدىكى ئويۇن قويۇش پائالىيىتىنىڭ نورمال ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلدى. ئىلىغا بېرىش خىزمەت ئۆمىكى 1939 - يىلى 7 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا يولغا چىقىپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، سانجى، قۇتۇبى، ماناس، شىخو، جىڭ، ئىلى،

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

مايتاغ قاتارلىق جايلاردا ياپون باستۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقات ۋە تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. داڭ گۇ ۋە ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرى بارغانلا يېرىدە تام ۋە سېم تاناپ تۈۋرۈكلىرى قاتارلىق كۆزگە ئاسان چېلىقىدىغان جايلارغا ياپونغا قارشى شوئارلارنى يازدى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى نۇتۇق سۆزلىدى، ئويۇن قويۇش قاتارلىق پائالىيەتلەرگە قاتنىشىپ يول ئۈستىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى. يازلىق كانىكۇلدىكى خىزمەت ئۆمىكىنىڭ تەشۋىقاتىنىڭ تۈرتكىسىدە جايلاردىكى ئاممىۋى تۈركۈم - تۈركۈملەپ قىشلىق كىيىم - كېچەك ئىئانە قىلىش، ئالتۇن تەقدىم قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ئالدىنقى سەپپىگە ياردەم بېرىشكە زور تۆھپە قوشتى.

داڭ گۇ خۇشخۇي، تۇرمۇشتا ئاددى - ساددا ئىدى. باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى خۇشاللىق دەپ بىلەتتى. ئۇ جەمئىيەتتىن قايتا شىنجاڭ شۆيۈەنگە بېرىپ ئوقۇۋاتقاچقا ئەھۋالى باشقىلار بىلەن ئوخشىمايتتى. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئەسلى خىزمەت ئورنى ھەر ئايدا ئۇنىڭغا يەتتە يۈەن بەش مو تۇرمۇش قوشۇمچە پۇلى بېرەتتى، مەكتەپ ئېيىغا ئىككى يېرىم يۈەن قوشۇمچە پۇل بېرەتتى. ئىككىسىنى قوشقاندا ئايلىق كىرىمى ئون يۈەن ئىدى. ئۇنىڭ بۇ كىرىمى ساۋاقداشلىرىنىڭكىدىن خېلى كۆپ بولسىمۇ لېكىن ئۇ بۇنىڭغا كىتاب ۋە زۆرۈر تۇرمۇش بۇيۇملىرى

نى سېتىۋالغاندىن تاشقىرى ھەرگىز بەتخەجلىك قىلمايت-
-تى. سىنىپتىكى بەزى ساۋاقداشلىرى ئىقتىسادىي جەھەت-
تىن قىيىنلىپ قالغاندا ھامان ئۇلارنىڭ ھاجىتىدىن
چىقاتتى.

دۇ جۇڭيۈەن ئەپەندى شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ مۇدىرلىق
ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەندىن كېيىن، يەنىلا يولداش لىن جىلۇ
تەشەببۇس قىلغان سەككىز سۆزلۈك مەكتەپ مىزانى ۋە
«نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلەشتۈرۈش» ئوقۇتۇش
فاڭجېنىدا چىڭ تۇرۇپ، مەكتەپنى باشقۇرۇشتا تىرىشچان-
لىق كۆرسىتىپ، ياپون باسقۇنلىرىغا قارشى تەشۋىقاتنى
پائال ئېلىپ باردى. بۇ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت
خەلقى بولۇپمۇ ياش زىيالىيلار ئوتتۇرىسىدا كۈچلۈك تە-
سىر قوزغايدۇ. بىراق شېڭ شىسەينىڭ يېغىرىغا تېگىپ
ئۇنىڭ ھەسەتخورلۇقى ۋە غەزىپىنى قوزغاپ قويىدۇ. شۇ-
ڭا ئۇ ھىيلە-مىكىرلىرىنى ئىشقا سېلىپ ئىلغار زاتلارنىڭ
ئىنقىلابىي ھەرىكەتلىرىنى تۈرلۈك ئاماللار بىلەن چەك-
لەيدۇ. 1939 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ،
شېڭ شىسەي ھەددىسىلا دۇ جۇڭيۈەن، ماۋدۇن قاتارلىق ئىل-
غار زاتلارنىڭ ئىشىدىن چاتاق تېپىپ، ئۇلارغا زەربە
بېرىدۇ ۋە بېسىم ئىشلىتىدۇ. 1939 - يىلى 8 - ئاي-
نىڭ ئوتتۇرىلىرى شىنجاڭ شۆيۈەنىنىڭ يازلىق كانىكولدا
ئىلىغا بېرىش خىزمەت ئۆمىكى خىزمەتنى ئاياغلاشتۇرۇپ
ئەمدىلا ئۈرۈمچىگە يېتىپ كېلىش بىلەن دۇجۇڭيۈەن ئە-
پەندى شېڭ شىسەي باندىتلىرىنىڭ تۆھمەت ۋە زەربە

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

سىگە ئۇچرايدۇ. دۇجۇڭيۈەن مۈشكۈل ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىپ ئىلاجسىزلىقتىن شۇ يىلى 10 - ئايدا، كېسەل تۆپەيلىدىن خىزمەتتىن ئىستېپا بېرىش دوكلاتىنى يازدۇ. شېڭ شىسەي بۇنىڭغا دەرھال قوشۇلدۇ ھەمدە ئۇنىڭ ئەركىنلىكىنى چەكلەپ ئۇنى نەزەربەند ئاستىغا ئالدۇ. بۇ چاغدا شېڭ شىسەي ئۆزىنىڭ «ئىلغار» لىق نىقابىنى پۈتۈنلەي يىرتىپ تاشلىمىغان بولسىمۇ، لېكىن تۈرلۈك جىنايەتلەرنى ئويدۇرۇپ چىقىپ، شىنجاڭ شۆيۈەندىكىلەر بولۇپمۇ تەرەققىپەرۋەر زاتلارغا تۈرمىگە سولاش ۋە قانلىق ھۆكۈمرانلىق قىلىش سىياسىتىنى يۈرگۈزىدۇ. دۇجۇڭيۈەن ئەپەندىنىڭ ئارقىدىنلا گوجىشەن، تۇجىڭ، يۈي سۇن، جاۋدەن قاتارلىق يولداشلار ۋە داڭ گۇ، چاۋ گورىن، لو جىڭ قاتارلىق ئوقۇغۇچىلارنى ئىلگىرى - كېيىن تۈرمىگە سولايدۇ.

1939 - يىلى 12 - ئاينىڭ 4 - كۈنى كەچتە، داڭ گۇ سىنىپتا دەرس تەييارلاۋاتتى. بۇ ۋاقىتتا، چاقىرىلمىغان ئىككى مېھمان مەكتەپنىڭ بىر خىزمەتچىسىنىڭ باشلامچىلىقىدا داڭ گۇنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولۇپ ئۇنىڭغا: «كۇدە - كۆرپەڭ ۋە نەرسە كېرەكلىرىڭنى يىغىشتۇرغىن، شېڭ دۇ بەن سەن بىلەن سۆزلەشمەكچى» دەيدۇ. داڭ گۇ قولغا ئېلىنىدۇ. ئاق تېررورلۇق پۈتۈن مەكتەپنى قاپلايدۇ، ساۋاقداشلارنىڭ كۆڭلى غەش بولۇپ، بەزىلىرىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ ياش تۆككەن

هالدا ئۆز ئارا تۆۋەن ئاۋازدا: بۇ زادى نېمە ئۈچۈن؟ داڭكۇدەك ياخشى ئوقۇغۇچىنى نېمە سەۋەبتىن تۇتۇپ كېتىشىدۇ؟ ــ دېيىشىدۇ.

داڭكۇ قولغا ئېلىنىپ تۈرمىگە تاشلانغاندىن كېيىن، دۈشمەن داڭكۇنىڭ ئاغزىدىن دۇجۇكيۇەن ئەپەندى ۋە باشقا بەزى كومپارتىيە ئەزالىرىغا تۆھمەت قىلىنغان ماتېرىياللارغا ئېرىشىش غەرىزىدە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ داڭكۇنى تۆت قېتىم سوراق قىلىدۇ. داڭكۇ دۈشمەنگە باش ئەگمەيدۇ، ئۇ ئۆز ۋىجدانىنى قەتئىي ساقلاپ دۈشمەن بىلەن قەھرىمانلارچە ئېلىشىپ ئۇلار ئويدۇرۇپ چىققان بىمەنە پىتنە پاساتلارغا قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ دۈشمەننىڭ سۇيىقەستىنى ئېچىپ تاشلايدۇ.

1940 - يىلدىن كېيىن، خەلقئارا ۋەزىيەتتە تېز ئۆزگىرىش بولغانلىقتىن، شىڭشىسەي گېرمانىيە، ئىتالىيە، ياپونىيە فاشىزمىنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشتىكى كۈچلۈكلۈكىدىن قورقۇپ كېتىپ، ئۇزۇل - كېسىل ئوڭغا قاراپ ئېغىشقا باشلايدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كوممۇنىستىك پارتىيىگە قارشى تۇرۇپ، جياڭجېشىغا يېقىنلىشىشقا تەييارلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن تەرەققىيپەرۋەر زاتلارغا شەپقەتسىزلەرچە زىيانكەشلىك قىلىش يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلىدۇ. 5 - ئاينىڭ 18 - كۈنى، شىڭشىسەي ئاتالمىش «ۋاڭجىڭۋېي سىستېمىسىدىكىلەرنىڭ توپىلاڭ قىلىش سۇيىقەستى ئەنزىسى» دېگەن باھانە بىلەن دۇجۇكيۇەننى رەسمىي قولغا ئېلىپ ئالاھىدە

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

كامىرغا سولايدۇ. پۈتۈن ئەنزە نەچچە يۈز ئادەمگە چېتىلىدۇ. داڭگۇ، چاۋگورىن قاتارلىق ساۋاقداشلارمۇ قايتىدىن بۇ يالغان ئەنزىگە كىرگۈزۈلىدۇ. 1942 - يىلى ئەتىيازدا داڭگۇ، چاۋگورىن قاتارلىق نۇرغۇن ئىنقىلابىي ياشلار قاتىل شېڭشىسەيگە تېز پۈكۈشنى خالىمىغانلىقتىن زىيانكەشلىككە ئۇچراپ قازا تاپىدۇ.

داڭگۇ جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ ئازادلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش، ۋەتەننىڭ بىرلىكى ئۈچۈن ئاخىرقى بىر تامچە قېنىنى تۆكتى. گەرچە ئۇنىڭ ئۇلۇغ ئىرادىسى تېخى ئەمەلگە ئاشماستىن ئۇ دۇنياغا ناھەق كەتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئالىيجاناب ئەخلاقى ۋە يۈكسەك روھى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالدى.

ئۇنىڭ ئىنقىلابىي پائالىيەتلىرىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1987 - يىل 5 - ئايدا، ئۇنى ئىنقىلابىي قۇربان دەپ تونۇشنى قارار قىلدى.

---

① - «يېڭى ئەدەبىيات تارىخى ماتېرىياللىرى» 1984 - يىل 4 - سانىدىكى ماۋدۇننىڭ ئەسلىمىسى «شىنجاڭ بوران - چاپقۇنلىرى» نىڭ 24 - بابىدىن ئېلىندى.

مەسئۇل مۇھەررىر: تۇرسۇن ئەمەت
مۇقاۋىنى رىن مېڭفېي لايىھەلىگەن
ھۆسنخەتنى ھوشۇر ئەلى يازغان

乌鲁木齐文史资料
维文第七辑
中国人民政治协商会议乌鲁木齐市委员会
文史资料委员会编
新疆交通印刷厂印刷
1990年 6 月

定价： 1.50 元